

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET

AZ APOSTOLI KORMÁNYZÓ ÉS AZ EXARCHA ÖSSZEHASONLÍTÓ
ELEMZÉSE A MISKOLCI EPARCHIA ELŐTÖRTÉNETÉBEN
(1924-2015)

doktori disszertáció

Konzulensek: Szabó Péter, Véghseő Tamás

Készítette: Galambvári Péter

Budapest

2025

ELŐSZÓ

1997-ben, az érettségi megszerzése után jelentkeztem papnövendéknek. Ebben az időben Miskolc város, ahol születtem és ahol éltem, a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez tartozott. Ennek ellenére én a Miskolci Apostoli Exarchátus kispapja szerettem volna lenni, bár mind területileg, mind létszámban, mind lehetőségek szintjén, ez utóbbi részegyház hátrányosabb helyzetben volt a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez képest. Döntésemet minden bizonnyal Főtisztelendő Obbágy Miklós, akkori parókusom motiválhatta, aki maga is a Miskolci Apostoli Exarchátusba volt inkardinálva.

Bár a szemináriumban sokat gondolkodtam rajta, hogy az exarchátus mintegy harminc egyházközsége közül hova fogok kinevezést kapni, ennek ellenére első szolgálati helyem Hajdúdorog lett, ahonnan megkezdtem tanulmányaimat a budapesti Kánonjogi Posztgraduális Intézetben. Köszönet érte Kocsis Fülöp akkori hajdúdorogi püspöknek, hogy erre lehetőséget adott. Későbbiekben a Miskolci Apostoli Exarchátusban – Abaújszántón – folytattam lelkipásztori munkámat, majd miután az exarchátus területének bővítése eredményeképpen Miskolc is ehhez a részegyházhoz került, Miskolc-Görömbölyön. Itt került érdeklődésem középpontjába a tapolcai apátság, ami egykor a jelzett egyházközség területén feküdt, és Papp Antalnak, az 1924-ben az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyéből létrehozott apostoli kormányzóság első főpásztorának megélhetését adta. Bár eredetileg csupán ez képezte volna a disszertációm témáját, Szabó Péter tanácsát megfogadva módosítottam kezdeti elképzelésemet, és az apostoli kormányzói és exarchai hivatal vizsgálatát tűztem ki célul, a Miskolci Egyházmegye előtörténetében, 1924-2015 között.

Szeretnék köszönetet mondani főpásztoromnak, Dr. Orosz Atanáz miskolci püspöknek, hogy bízott bennem, egyházbizottsági tanulmányaimat támogatta, és lehetőséget adott a doktori disszertáció elkészítésére.

Szeretnék köszönetet mondani Szabó Péter és Véghseő Tamás professzoroknak, a dolgozat témavezetőinek, akik a dolgozat megírása közben mindvégig nagy készséggel irányítottak és értékes tanácsaikkal segítették munkámat.

Szeretnék köszönetet mondani családomnak is, akik mind a tanulmányok alatt, mind a dolgozat megírásának során türelemmel voltak irányomban.

ELŐSZÓ	2
BEVEZETÉS	7
I. Történelmi előzmények	12
1. A magyarság és a keleti kereszténység kapcsolatának kezdete.....	12
2. A Munkácsi és az Eperjesi Egyházmegye.....	16
3. A Hajdúdorogi Egyházmegye	22
4. Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alapított Apostoli Kormányzóság.....	27
II. Az apostoli kormányzói hivatal	34
A. Az apostoli kormányzói hivatal jogfejlődése a latin egyházfegyelemben.....	34
1. Az apostoli kormányzó a kodifikált jog előtt	34
1.1. Az apostoli kormányzó jogi alakzatának eredete	34
1.2. Az apostoli kormányzó a gregoriánus reformtól az 1917-es kódexig	36
2. Az apostoli kormányzó az 1917-es kódexben	38
2.1. Az apostoli kormányzók tipológiája.....	38
2.2. Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei.....	43
2.2.1. Az állandó jellegű apostoli kormányzó jogköre.....	43
2.2.2. Az ideiglenes apostoli kormányzó jogköre	45
2.3. Az apostoli kormányzó akadályoztatása és hatalmának megszűnte.....	55
3. Az apostoli kormányzóság élén álló kormányzó az 1983-as CIC szerint	59
3.1. Az apostoli kormányzóság és az egyházmegye élén álló apostoli kormányzó a hatályos latin törvénykönyvben	59
3.2. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság	61
3.2.1. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság létesítésének okai	61
3.2.2. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság, mint részegyház	62
3.2.3. Az egyházmegye, mint a részegyházak alaptípusa	68
3.2.4. Az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső részegyházak	70
3.2.5. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság fogalma	73
3.2.6. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság alapítása.....	76
3.2.7. Az apostoli kormányzóság széküresedése.....	79
3.3. Az apostoli kormányzóság élén álló kormányzó	83

3.3.1.	Az apostoli kormányzó hivatalba lépése	83
3.3.2.	Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei	91
4.	Ideiglenes apostoli kormányzó az 1983-as CIC szerint	98
4.1.	Az ideiglenes apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei a kinevező levelek alapján	98
4.2.	<i>Az Apostolorum succesoros</i> kezdetű direktórium előírásai az apostoli kormányzóról széküresedés idején	104
4.3.	A széküresedést érintő általános elvek	105
5.	A személyi apostoli kormányzó	106
5.1.	A Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóság	106
5.2.	A személyi apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei	108
B.	Az apostoli kormányzó a keleti katolikus egyházak fegyelmében	112
1.	Az apostoli kormányzó az első keleti kodifikáció idején	112
2.	Az apostoli kormányzó a mp. <i>Cleri sanctitati</i> szerint	115
2.1.	Az apostoli kormányzó fogalma, fajai és hivatalba lépése	115
2.2.	Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei	116
2.3.	A régi latin kódex és a mp. <i>Cleri sanctitati</i> apostoli kormányzót érintő eltérései	118
2.4.	A pátriárkai és érseki székek apostoli kormányzói	119
3.	Az apostoli kormányzó a CCEO szerint	123
4.	Az apostoli kormányzó a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében	126
4.1.	A CCEO és a részleges jog	126
4.2.	A magyar görögkatolikus egyház részleges joga	129
4.3.	Az apostoli kormányzó jogi alakja a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében	132
5.	A nyíregyházi ideiglenes apostoli kormányzók intézkedéseinek kánonjogi vizsgálata	134
III.	Az exarcha hivatala	137
1.	Az exarcha hivatala a kodifikált jog előtt	137
1.1.	Az exarcha hivatala a birodalmi jogban	137
1.2.	Az exarcha eredeti, egyházi fogalma	138
2.	Az exarcha hivatala a mp. <i>Cleri sanctitati</i> szerint	139
2.1.	A jogintézmény a mp. <i>Cleri sanctitati</i> hatálybalépése előtt	139

2.2.	A mp. <i>Cleri sanctitati</i> előírásai az exarchákról	142
2.2.1.	A saját terület élén álló exarcha	142
2.2.2.	Az apostoli exarcha	143
2.2.3.	A pátriárkai és érseki exarcha	147
2.3.	Az exarcha jogi alakja a második keleti kodifikációban	149
3.	Az exarchátus és az exarcha jogköre a CCEO szerint.....	152
3.1.	Az exarchátus fogalma	152
3.2.	Az exarchátus alapítása.....	154
3.3.	Az exarcha kijelölésének lehetséges módozatai: választás vagy kinevezés	160
3.4.	Az exarcha hatalma.....	161
3.5.	Helynök az exarchátusban	166
3.6.	Az exarchátusi szék akadályoztatása és megüresedése	170
3.7.	Exarchátusok a Katolikus Egyházban	177
4.	Az exarcha és az exarchátus a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében	180
4.1.	A sajátjogú részleges jogalkotás illetékességének kérdése	180
4.2.	Az exarchát és az exarchátust érintő jogszabályok a sajátjogú részleges jog szövegtervezetében	183
IV.	A miskolci részegyház intézménytörténete.....	187
1.	Az egykori apostoli kormányzóság, majd exarchátus főpásztorai a kinevező iratok tükrében	187
1.1.	Megyéspüspöki jogokkal felruházott apostoli kormányzó, apostoli exarcha	187
1.2.	Apostoli kormányzói jogokkal felruházott konzultori helynök.....	196
1.3.	Ideiglenes apostoli kormányzó	200
1.3.1.	Ideiglenes apostoli kormányzó a mp. <i>Cleri sanctitati</i> előtt.....	200
1.3.2.	Ideiglenes apostoli kormányzó a mp. <i>Cleri sanctitati</i> szerint	207
1.3.3.	Széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó a CCEO szerint.....	217
1.4.	Apostoli exarcha	219
	KÖVETKEZTETÉSEK.....	223

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	236
Források.....	236
Szakirodalom.....	246
SUMMARY	264

BEVEZETÉS

Éppen száz éve, 1925. október 27-én kezdte meg Papp Antal címzetes érsek, apostoli kormányzó az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyék Magyarországon maradt parókiáiból alakított apostoli kormányzóság vezetését, illetve a jelzett terület görögkatolikus híveinek lelkipásztori gondozását.

A XX. század elején a Magyar Királyság területén nyolc görögkatolikus egyházmegye is volt.¹ Eleinte a görögkatolikus egyházmegyék az esztergomi érsek szuffragáneusai voltak. 1853-ban azonban a román unitusokat a fogaras-gyulafehérvári tartományba szervezték. Ehhez eleinte három szuffragáneus egyházmegye tartozott: Nagyvárad, Szamosújvár és Lugos. A körösi püspökség ugyanekkor került az új zágrábi latin metropólia joghatósága alá. Három bizánci katolikus eparchia, a Munkácsi, az Eperjesi és a csak 1912-ben felállított Hajdúdorogi Egyházmegye azonban továbbra is az esztergomi egyháztartomány része maradt.² „A nyolc egyházmegyéhez összesen mintegy 2 millió ember tartozott, ami az összlakosság mintegy 10%-át jelentette.”³ 1920. június 4-én, a trianoni békeszerződéssel lezárult az első világháború. A történelmi Magyar Királyság megszűnt. A trianoni ország területén mindössze négy római katolikus egyházmegye (Veszprém, Vác, Székesfehérvár és Eger) maradt sértetlen.⁴ A Hajdúdorogi Egyházmegye székhelyén kívül az összes görögkatolikus püspöki székhely az utódállamok területére esett. Teljes egészében külföldre került a Fogaras-Gyulafehérvári Főegyházmegye, a Szamosújvári és a Körösi Egyházmegye. A többi egyházmegye területét szétszabdalták az új határok.

Ennek következtében, mint Véghseő Tamás megállapítja, 105 görögkatolikus parókia maradt Magyarországon. Ezek közül 82 hajdúdorogi volt, 20 az eperjesi, míg 1-1 a munkácsi, a lugosi és a nagyváradi egyházmegyéből maradt hazánk területén.⁵ A határokon belül maradt e 23 parókia nem került automatikusan az egyetlen magyarországi

¹ Lásd.: MAGOCSI, Robert Paul, *Historical Atlas of East Central Europe*, Washington-London 1993, 35.

² Hazánk egykori görögkatolikus egyházmegyéinek rövid történetéhez és területi szerveződéséhez lásd: *A katolikus Magyarország 1001–1901. A magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából*, Kiss J. – Sziklay J. (szerk.), Budapest 1902, 778–796, 840–851, 1019–1054.

³ SZABÓ Péter, *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza 2012, 64.

⁴ Vö.: MIKLÓS Péter, „A trianoni békediktátum hatása a magyar katolicizmusra”, in *A Horthy-korszakról az értékeremtő történetírás jegyében*, Gulyás L. – Miklós P. – Tóth M. – Zeman F. (szerk.), Szeged 2021, 306.

⁵ Vö.: VÉGHSEŐ Tamás, „Cuique suum tribuere. Görögkatolikusok úton Trianon felé”, in *Trianon és az egyházak*, Zombori I. (szerk.), Budapest 2022, 685.

görögkatolikus püspök joghatósága alá,⁶ hanem azokban először helynökök útján biztosították a kormányzást. A húsz eperjesi parókiát Vaskovics Antal műcsunyi parókus irányította, mint püspöki biztos, delegátus, illetve későbbiekben általános helynökként. A két román egyházmegyéhez tartozó parókia felett 1935-ig Siegescu József pápai prelátus személyében püspöki helynök gyakorolt joghatóságot.⁷

Összességében az egyszerű helynökökön keresztül történő kormányzás nem szolgálta az egyház hosszú távú lelkipásztori érdekét. Francesco Marmaggi prágai nuncius az Államtitkárság utasítására 1924. június 4-én dekrétumot adott ki, melyben XI. Piusz pápa Papp Antalt elmozdította a munkácsi püspöki székből. A főpásztor küzikai címzetes érseki címet kapott. A Magyarországon maradt Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó parókiák számára a nuncius apostoli kormányzóságot létesített. Ennek élére 1924. július 1-i hatállyal kormányzóként az újonnan kinevezett címzetes érseket állította.⁸

A Miskolci Apostoli Kormányzóság, későbbiekben Miskolci Apostoli Exarchátus⁹ élén Papp Antalt Szántay-Szémán István, Dudás Miklós, Timkó Imre, Keresztes Szilárd és Kocsis Fülöp követte, majd pedig Orosz Atanáz. A száz év alatt egymást váltó főpásztorok különböző jogcímen irányították a részegyházat, így jogkörük is eltérő volt. Papp Antal apostoli kormányzóként, majd exarchaként,¹⁰ az eparchiás püspök jogaival és kötelezettségeivel bírt.¹¹ Szántay-Szémán István konzultori helynökként apostoli

⁶ Ennek az elsődleges oka az a ma már kevésbé ismert tény volt, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye rítusa a „tisztá görög” volt (*ritus graecus purus*), míg az Eperjesi és a Munkácsi Egyházmegyék parókiái rutén, a Nagyváradi és a Lugosi Egyházmegyék parókiái pedig román rítusúak voltak.

⁷ E parókiák jogi helyzetének rendezésére a román konkordátum életbe lépése után került sor. Ennek értelmében egy parókia sem függhetett határon túli ordináriustól. Így került Bedő és Battonya a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez.

⁸ Az apostoli kormányzóság megalapítása szó szerint a következő intézkedéssel történt: „Szentseges Atyánktól ezen esetre nyert különleges fölhatalmazásunk alapján elrendeljük és rendelni parancsoljuk, hogy mindazon görög-szláv rítusú parókiák, amelyek a Munkácsi és Eperjesi Egyházmegyéből jelenleg a magyar királyság területén belül vannak, egy és ugyanazon apostoli adminisztratívában kánonilag megszerveztessenek.” A dekrétum szövege: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917-1925)*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2020, 657.

⁹ Az apostoli kormányzó illetve az apostoli exarcha kifejezések modern keleti terminológiai fejlődéséhez lásd: SZABÓ P., „Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához”, in *Athanasiana* 48 (2019) 185-203.

¹⁰ Az *Annuario Pontificio* szerint, Papp Antal érsek neve mellett – úgy tűnik első alkalommal 1941-ben – már nem apostoli kormányzó, hanem apostoli exarcha megjelölés áll: „*Esarca apostolico S.R. Rma monsig. Antonio Papp Archiv. tit. di Cisico. Residenza: in Hunyadi utca 3, Miskolc, Ungheria.*” Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 1941*, Città del Vaticano 1941, 545, 546. Vö.: Ibid. 196.

¹¹ „...cum omnibus iuribus, praerogativis et obligationibus Episcopis residentialibus propriis...” Vö.: *Francesco Marmaggi prágai nuncius dekrétuma a munkácsi püspöki székhely megüresedéséről, Papp Antal érseki kinevezéséről, a Magyarországon maradt eperjesi és munkácsi parókiák apostoli kormányzóságba*

kormányzói jogkörrel volt felruházva. Dudás Miklós,¹² Timkó Imre és Keresztes Szilárd oldallagos ellátást biztosító apostoli kormányzók voltak. Kocsis Fülöp szintén apostoli kormányzóként vezette a széküresedésben¹³ lévő exarchátust. A részegyház üresedése (*sedes vacans*) helyzete csak Orosz Atanáz exarchává történő kinevezésével szűnt meg.

A kutatás módszere

A dolgozat rövid történeti bevezetése vázlatosan bemutatja a keleti kereszténység nyomait a Kárpát-medencében, illetve azoknak az egyházmegyéknek a történetét, melyek területéből a XX. században kialakult a Miskolci Apostoli Exarchátus. Az 1771-ben kanonizált Munkácsi Egyházmegyéét, a későbbi Eperjesi Egyházmegyéét (1818), végül pedig a hosszú küzdelmek után 1912-ben megszületett Hajdúdorogi Egyházmegyéét. Ez a rész az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből létrehozott apostoli kormányzóság 1924-es alapításának történelmi összefüggéseivel zárul.

A második és harmadik rész az apostoli kormányzói és az exarchai hivatal összehasonlító elemzését adja. Az apostoli kormányzó alakja az egyház kezdeti időszakában megjelenő „vizitátor”, „interventor”, „intercessor”, „commendátor” szerepkörökre nyúlik vissza, szoros összefüggésben az egyházmegye széküresedésével. A mai apostoli kormányzóságok, mint önálló részegyházak megjelenésében főképp külső okok játszottak szerepet. Eleinte az I. világháború utáni átmeneti helyzetek rendezésére hozták létre őket. E szervezeti forma előtérbe kerülését segítette a többi részegyháztypussal szemben mutatkozó különös rugalmassága. Ez abban is megnyilvánult, hogy az apostoli kormányzó különböző jogkörökkel bírhatott. Ennek a sokszínű palettának átfogó bemutatása érdekében először az 1917-es kódexet,¹⁴ és a régi keleti alkotmányjogot tartalmazó mp.

sololásáról és Papp Antal érsek apostoli kormányzói kinevezéséről. A dekrétum szövege: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917-1925)*, Végheő T. (szerk.), Nyíregyháza 2020, 657.

¹² Mindazon felhatalmazásokkal, melyek ehhez a hivatalhoz tartoznak. Vö.: „...cum omnibus facultatibus huic muneris adnexis, donec a S. Sede aliter provisum fuerit.” Lásd: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz 1946. október 14. 5978/1946.).

¹³ Kocsis Fülöp kormányzói kinevezéséhez lásd: „...eum nominavit Administratorem Apostolicum sede vacante Exarchatus Apostolici Miskolcensis,” CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 37/2008.

¹⁴ BENEDICTUS XV., *Codex iuris canonici*, 27. V. 1917, in AAS 9 (1917) II, 11–456.

*Cleri sanctitati*¹⁵ kánonjait vizsgáljuk majd. Ezt követően a hatályos CIC¹⁶ illetve CCEO¹⁷ előírásainak elemzésére kerül sor. Különös figyelmet szentelünk majd azoknak a kormányzói jogköröknek, amelyek meghatározzák e hivatal egyes eltérő altípusait. Az első keleti kodifikáció idején az apostoli kormányzóságok egy része *exarchátusi* megnevezést kapott, melynek élén már nem apostoli kormányzó, hanem *exarcha* állt. Ebből az érdekes változásból adódóan azokat a jogköröket is be kellett azonosítanunk, melyek az *exarchát* illették a keleti katolikus egyházak fegyelmi rendjében. Ez a rész a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga szövegtervezetének apostoli kormányzót és *exarchát* érintő joganyagának bemutatásával zárul.

A negyedik részben, az intézménytörténeti fejlődésre figyelemmel, a már ismertetett kánonjogi szabályok és a kinevező iratok tükrében azonosítom a Miskolci Apostoli Kormányzóság, későbbiekben Miskolci Apostoli Exarchátus élén álló egyes főpásztorok jogkörét. A kutatásban vizsgált időszak a részegyház teljes előtörténetét felöleli, a kormányzóság alapításától a szuffragáneos eparchia létrejöttéig (1924-2015). Az egyházkormányzati berendezkedés jelentős változásokon ment át, ami alapos áttekintést és elemzést érdemel! Ezt igazolja az alábbi szerzői észrevétel is: „Miskolcon először apostoli kormányzó, majd 1941 és 1945 között apostoli exarcha irányított apostoli kormányzóságot, míg az exarchátus név stabilizálódása után mintegy fél évszázadig apostoli kormányzók irányították az apostoli exarchátust.”¹⁸ E felemás helyzet csak akkor rendeződött, amikor az exarchátus újra külön főpásztort kapott. E háttérben az egyes hierarchák jogkörét két specifikus szempontból vizsgálom. Egyrészt a hivatalba kerülésük kánonjogi háttere szemszögéből, másrészt helynökeik kinevezése szemszögéből. Ez utóbbit különösen is az 1945 és 2011 közötti sajátos időszakban.

*

A disszertáció megírásánál a következő célokat tűztük ki, illetve az alábbi kérdésekre keressük a válaszokat:

¹⁵ PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati*, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-600.

¹⁶ *Codex Iuris Canonici – Az Egyházi Törvénykönyv*, Erdő P., (szerk., ford., magyarázatot írta), Budapest 2015.

¹⁷ *A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve* (oktatási célú szövegkiadás), Rihmer Z. (ford.), Nyíregyháza 2011.

¹⁸ SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 199.

- (1) Hol keresendő az apostoli kormányzó és exarcha mai hivatalának történeti eredete, továbbá milyen osztályai léteztek és léteznek e hivataloknak? Milyen jogkörök illették és illetik ma e hivatalok viselőit?
- (2) Milyen okok vezettek az apostoli kormányzóságok és az exarchátusok felállításához a múltban és milyen okai lehetnek a jelenben? Fontos vizsgálati szempont, hogy milyen eltérések mutatkoznak e szervezeti formák és az egyházmegyék, valamint az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső más részegyházak között. Különös figyelmet fordítunk az apostoli kormányzóságok és exarchátusok széküresedésének jogi vizsgálatára.
- (3) A Miskolci Eparchia kilencven éves előtörténetének egyes periódusaiban, milyen jogi szempontok alapján ítéltük meg az apostoli kormányzók és exarchák hivatalba lépését? Emellett milyen kiterjedésű volt az egyes főpásztorok jogköre, különös tekintettel a széküresedés helyzetére?
- (4) A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyházban a közös és a (kiadás alatt álló) sajátjogú részleges jog alapján milyen jogkörrel rendelkezne egy eparchia élén álló apostoli kormányzó?
- (5) Végül, ha a Szentszék a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház további fejlődése érdekében egy új exarchátust alapítana, a közös és a sajátjogú részleges jog alapján milyen jogkörrel rendelkezne egy ilyen részegyház élén álló exarcha?

E témák között is elsősorban a kormányzók és az exarchák *osztályozásai*, az egyes típusoknak megfelelő *eltérő jogkörök*, valamint a *hazai jövő távlatai* érdemelnek különös figyelmet és elemzést.

Összességében: a múlt, jelen és a jövő lehetséges távlatai szemszögéből hogyan jelenik meg a kormányzóság és exarchátus intézménye a hazai görögkatolikus közösségben? A miskolci részegyház fejlődésének történetében megjelenő hasonló (vagy legalábbis ilyennek tűnő) hivatalok pontos beazonosítása, múltunk megértésének fontos eleme. A témakör fentebb felsorolt részletkérdéseinek elemzése és mélyebb megértése pedig a hazai görögkatolikus közösség jövője szempontjából is hasznos lehet.

Jelen munkámmal szeretném kifejezni tiszteletemet az éppen 10 évvel ezelőtt alapított Miskolci Egyházmegye jogelődje élén álló egykori és mai főpásztorok iránt, akik odaadással végzik felelősségteljes szolgálatukat, Isten dicsőségére, és a görögkatolikus hívek javára!

I. Történelmi előzmények

1. A magyarság és a keleti kereszténység kapcsolatának kezdete

A „keleti” egyházak kifejezés, mint gyűjtőfogalom alatt azokat az egyházrészeket értjük, amelyek eredetileg is a Római Birodalom keleti részén alakultak ki, és amelyek ma is Délkelet-, és Kelet-Európában, vagy Európától keletre eső földrészekben állnak fenn, és történelmük elválaszthatatlan a keleti népek sorsától.¹⁹ „Ma ez mintegy félszáz különféle kulturális háttérű és az autonómia eltérő fokaival rendelkező keresztény közösséget jelent.”²⁰ Történelmi tény,²¹ hogy a keresztény hittel a magyarság először keleti egyházak révén találkozott még a vándorlás időszaka alatt. Az első valószínűsíthető találkozás 465 táján történt, amikor a nép az uráli őshazából a Kaukázus vidékére telepedett át. Gordasz, aki a hun nép vezetője volt, Konstantinápolyban keresztelkedett meg 527/28-ban. Hazatérve tűzzel, vassal téríteni kezdte népét, arany bálványait beolvasztotta, bizánci pénzre cserélte. Alattvalói azonban fellázadtak és megölték. Helyette testvérét Muagerist (Mogyert) választották uralkodónak. Moravcsik Gyula a Gordasz névben az ogurok nevét véli felfedezni, akiknek az uralma alól a pogánysághoz ragaszkodó magyarok éppen ebben az időben kezdtek kiválni. Azzal is, hogy nem követték azokat az új hit felvételében.²² Egy VI. századbeli örmény krónikából az derül ki, hogy 523-ban örmény papok hét évig hirdették az evangéliumot a hunok földjén lakó népek között. Sőt még a Szentírást is lefordították hun nyelvre. Mivel azonban a hun népnév gyűjtőnév volt, már nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy melyik nép között működhettek az örmény misszionáriusok, és hogy melyik nép számára fordították le a Szentírást. A későbbiekben a szlávok két nagy apostola, Cirill és Metód szintén találkoztak az etelközi magyarokkal. Összességében elmondhatjuk, „hogy a bizánci egyház a VIII. században szervezett és állandó jellegű térítő munkát végzett a hunok és az onogurok körében. Így a magyarság egyes elemei már jóval

¹⁹ A keleti kereszténységgel kapcsolatban lásd: TIMKÓ Imre, *Keleti Kereszténység, keleti egyházak*, Budapest, 1971.

²⁰ SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás*, 11.

²¹ Köszönhetően Hóman-Szekfű Bálint, Moravcsik Gyula, Györffy György, Gutheil Jenő, Németh Gyula kutatásainak. Vö.: PAPP György, *A magyarság és a bizánci kereszténység kapcsolatának kezdetei*, Nyíregyháza 1938, 47.

²² Vö.: MORAVCSIK Gyula, *Bizánc és a Magyarság*, Budapest 1953, 55.

a honfoglalás előtt érintkezésbe jutottak a bizánci kereszténységgel. S ez a kapcsolat nem szakadt meg a honfoglalással, sőt inkább fokozódott.”²³

A honfoglalás 896 és 900 között történt. A törzsek megtelepedése, vagyis a birtokba vett országrész felosztása és megszállása valamivel több időt vett igénybe. Bár a honfoglaló magyarok a meghódított és új hazává tett földön keresztény hagyományokra bukkantak, a honfoglalás idején keresztény egyházi szervezetről nem beszélhetünk. Róma és Bizánc egyaránt igyekezett az itt élő és egymást váltogató népeket a keresztény térítés útján gazdasági és hatalmi érdekkörébe vonni. S a bizánci egyház hatása egyáltalán nem volt eredménytelen. 945 és 948 között került sor Bulcsú vezér Bizáncban tett látogatására, ahol felvette a keresztséget. Amikor azonban visszatért Magyarországra, Bulcsú minden ígéretét elfelejtette. Pár évvel később, 948 és 950 közt a keleti végek ura, a valószínűleg Zombor nevű gyula is elment Bizáncba. „A keresztséget is felvette, ő azonban már egy térítő püspökkel, Hierotheossal tért vissza birtokaira, akit Theophülaktosz konstantinápolyi pátriárka «Turkia püspökévé» nevezett ki, így próbálva meg a maga joghatósága alá vonni Turkia területét.”²⁴ Hierotheosz Zombor udvarában élt, leányát, Saroltot és talán több udvari emberét is megkeresztelte. Bár a komoly reményekkel induló missziót az idősebb gyula halála visszavetette, szellemi hatása az ország egész területére kiterjedhetett, mivel egy fél évszázaddal későbből újabb adat merül föl a keleti kereszténység terjedéséről. A Szent Gellért-legenda elbeszéli, hogy Ajtony a görögök szertartása szerint keresztelkedett meg, és Keresztelő Szent János tiszteletére monostort építtetett. A bizánci kereszténység elterjedtségét meggyőzően érzékeltetik a hazánk területét behálózó bizánci szertartású monostorok. Ilyen volt a marosvári, az oroszlámosi, a veszprémvölgyi, a tihanyi, a visegrádi, de a mai Dunapentele közelében állott pentelei monostor is. Ezen kívül Szávaszentdemeteren is hosszú ideig görög monostor működött.

Vitatott kérdés, hogy létezhetett-e Szent István uralkodása alatt keleti egyházszervezet Magyarországon. Baán István az általa vizsgált, a XVI. századból származó, de a XII. század állapotát tükröző két görög dokumentum alapján bizonyítottan látja, hogy első királyunk idejében bizánci szertartású, több püspökséget egyesítő, csak Magyarország határain belül működő metropólia volt hazánkban, a konstantinápolyi pátriárka joghatósága

²³ DUDÁS Miklós, „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 8 (1966) 506.

²⁴ MORAVCSIK GY., „Görögnyelvű monostorok Szent István korában”, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, Serédi J. (szerk.), Budapest 1938, 391.

alatt.²⁵ Bár a hipotézist egyesek élesen cáfolták, nevezetesen, hogy Turkia metropólia csak bizánci igényt, nem pedig történeti valóságot jelez,²⁶ Baán István reagált a kritikákra, és kitartott álláspontja mellett, sőt egy újabb tanulmányában felvetette, hogy a Kalocsai Főegyházmegye eredete is a görög metropóliára nyúlhat vissza.²⁷

A fentiek alapján megállapítható, hogy a XI–XII. századi Magyarországon a kétféle kereszténység békében élt egymás mellett, az 1054-es egyházszakadás ekkoriban még nem éreztette hatását. A keleti rítus hanyatlása csak a XIII. század első harmadában indult meg. Egyrészt 1204-ben a konstantinápolyi latin császárság megalakítása minden bizonnyal gyengítette a magyarországi görög egyház helyzetét is, másrészt az 1215-ös IV. Lateráni Zsinat igyekezett a keleti elemet korlátok közé szorítani.²⁸ A bizánci egyház számottevő jelenlétének az Anjou-korig vannak bizonyítékai. Amikor az Árpád-kori keleti kereszténység elenyészni látszott, a bizánci egyházi élet a hazánkba betelepült nemzetiségek révén éledt újjá.²⁹

Fontos kérdés, hogy kimutatható-e történelmi kontinuitás az Árpád-kori és a mai magyar görögkatolikusság között? A fentiekben kifejtett, „a bizánci térítés elsődlegességét alátámasztó érveket elsőként Schwarz Gottfried rendszerezte, és tárta a nagyközönség elé *Initia religionis Christianae inter Hungaros ecclesiae orientali adserta* című, 1740-ben Németországban kiadott értekezésében.”³⁰ Schwarz Gottfried művének a magyar görögkatolikusok között kétféle értelmezése nyert teret. Az elsőt nevezhetjük radikális véleménynek. E szerint egyfajta fizikai kontinuitást van a Hierotheosz püspök és társai által bizánci rítusú kereszténységre vezetett X. századi és az útjukat kereső XIX. századi görögkatolikus magyarok között. Bár számos követője volt és talán van ennek a radikális eredetmitosznak, az Árpád-kori bizánci rítusú magyarsággal való kontinuitást igazoló források teljes hiánya miatt a fizikai folytonosság nem mutatható ki. A mérsékeltnek nevezhető álláspont, fel- és elismeri az asszimiláció jelentőségét a magyar identitású

²⁵ Vö.: BAÁN István, „Turkia metropolitája. Újabb adalékok a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon”, in *Századok* 129 (1995) 1167–1170.

²⁶ Vö.: MAKK Ferenc, *Magyar külpolitika (896–1196)*, Szeged 1966, 60–61.

²⁷ Vö.: BAÁN I., „Turkia metropóliája. Kísérlet a Szent István kori magyarországi ortodox egyházszervezet rekonstrukciójára”, in *Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig*, Tóth I. (szerk.), Szeged 1995, 19–26, illetve BAÁN I., „Turkia metropóliájáról egy negyedszázad múltán. Válaszadási kísérlet a felmerült problémákra,” in *Bizáncan innen és túl*, Görföl T. (szerk.), Nyíregyháza 2018, 207–231.

²⁸ Vö.: CONDORELLI, Orazio, „«Ecclesia», «civitas» e giurisdizione episcopale: interpretazioni e applicazioni del c. 9 del Concilio Lateranense IV nei secoli XIII–XV”, in *Ius Ecclesiae* 16 (2004) 21–40.

²⁹ Vö.: PIRIGYI István, *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 45.

³⁰ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, Nyíregyháza 2023, 39.

görögkatolikus közösségek létrejöttében. Ez az értelmezés is épített a bizánci rítusú kereszténység Árpád-kori jelenlétének tényére, de képviselői magukat a Hierotheosz és társai által megtérített magyarok nem fizikai, hanem szellemi örököseinek tekintették.

Ahogy a keleti szertartású magyarság hanyatlását hazánkban külső körülmények okozták, úgy újjászületését is egy külső körülmény, az asszimiláció tette lehetővé. Ez két irányból is hatott. Egyrészt római katolikus magyarok is csatlakoztak a keleti szertartáshoz. A protestantizmus megjelenése után Erdélyben a hívek jelentős része protestáns lett. Azonban a magyar anyanyelvűek egy része áttért az ortodox egyházba. A hívek az ószláv nyelven végzett liturgia ellenére is közelebb érezték magukhoz a keleti szertartást, mint a református vallást, melynek szertartásait magyarul végezték.

Másrészt a betelepült keleti szertartású nemzetiségek egy része az idők során elmagyarosodott. A Kárpát-medencébe a XIII. század elejétől kezdtek betelepülni ortodox nációk, eleinte rutének és románok. Később a rácok (szerbek) beköltözése is megindult. A folyamat még nagyobb arányokat a XVII. században öltött, különösen amikor a török uralom alatt maradt balkáni részekről érkeztek menekültek. A Tiszántúlra – különösen a Hajdúságba, Nyírségbe, a Bodroghözbe és az Érmellékre – betelepített szerbek, románok, rutének (kárpát-ukránok, ruszinok) egyre inkább elmagyarosodtak, sőt lassan egyre nagyobb igényük támad a magyar-nyelvű liturgia biztosítására is. A fenti események következtében a Tiszántúlon viszonylag egy tömbben élő, keleti szertartású magyar nemzetiségű népcsoport alakult ki.³¹ E betelepült és asszimilálódott nemzetiségek körében a XVII. század elejétől kezdve uniós törekvések indultak meg, mely egyesülési folyamat révén jelentős létszámú rutén és román görögkatolikus közösség keletkezett. Az uniós folyamatok egymástól függetlenül, különböző körülmények között zajlottak. Maga az unió azonban mindenütt a Basel-Ferrara-Firenzei Zsinaton elfogadott elvek alapján jött létre. Ezek szerint: a keletiek elismerik a római pápa főségét, a primátust, a Filioque-tant, a tisztítóhely létét, valamint azt, hogy az ostya és a kovászos kenyér egyaránt érvényes anyaga az Oltáriszentségnek. Viszont a keletiek megtarthatják rítusukat és papjaik elnyerik mindazon jogokat és kiváltságokat, amelyek hazánkban a római katolikus lelkészeket

³¹ Vö.: DARKÓ Jenő, *A görög szertartásúak története Magyarországon (1000-1792)*, (Kandidátusi értekezés) Budapest 1994, 105-107.

megilletik.³² Témánk szempontjából fontos az 1646-os ungvári unió, amely átvezet minket a Munkácsi Egyházmegye történetéhez.

2. A Munkácsi és az Eperjesi Egyházmegye

A püspökség a Munkács melletti Csernekhegyen lévő Szent Miklós tiszteletére emelt monostor vezetői által kormányzott parókiák közösségéből fejlődött ki.³³ A rutén³⁴ történelmi emlékezet a monostor alapítását Korjatovics Tódorhoz köti, aki Zsigmond királytól adományként kapta a munkácsi uradalmat. Egy 1360-ra datált, de valójában csak 1418–1426 között hamisított³⁵ alapítólevél szerint családi temetkezési helyként ő alapította és látta el birtokadományokkal a monostort.³⁶ E szerint Korjatovics a Munkács melletti Csernekhegyen alapított monostornak adományozta Bobovistye és Lauka községeket. A csernekhegyi monostor alapítását a korszak jelentős kutatója, Hodinka Antal a XV. század második felére datálja.³⁷ A monostor előljárója (*igumenje*) a XV. század végétől kezdve már püspöki rangú személy volt.³⁸ „A munkácsi monostor püspöke közjogi értelemben nem volt egy földrajzilag meghatározott terület felett rendes joghatóságot gyakorló főpásztor. Kinevezése sem az uralkodótól függött, hanem a munkácsi uradalmat éppen birtokló magánföldesúrtól. Kvázi-joghatóságról beszélhetünk, melynek gyakorlása erősen az éppen érvényes erőviszonyoktól és lehetőségektől függött.”³⁹ Mindez annak köszönhető, hogy a munkácsi püspökség *de iure* nem létezett, kánoni felállítására nem került sor. A munkácsi monostor előljárója szokásjog alapján gyakorolt joghatóságot, amit a földesúri hatalom által kiadott oltalomlevél biztosított. A Munkács- központú keleti szertartású közösségek rendezetlen jogi helyzete és állapota nem tette lehetővé az önerőből történő megújulást. „Egy olyan működőképes alternatívát kellett tehát találni, mely egyszerre hordozta volna magában a modernizációt, a társadalmi elfogadást, illetve az egyházszervezet megteremtésének alapjait. A Kárpátok túloldalán alkalmazott unió

³² Vö.: LACKO, Michael, *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum ecclesia catholica*, Roma 1955, 46. A korabeli egyháztani összképéhez lásd: CONGAR, Yves, *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart*, Freiburg/Bg 1971, 52.

³³ Vö.: JANKA György, „A Munkácsi Egyházmegye felállítása”, in *Athanasiana* 4 (1997) 57-81.

³⁴ A rutének történelméhez lásd: BONKALÓ Sándor, *A rutének*, Basel–Budapest 1996.

³⁵ Hodinka Antal és az orosz Alekszej Petrov minden kétséget kizáróan bizonyították a dokumentum hamis voltát.

³⁶ Vö.: VÉGHSEŐ T., „... mint igaz egyházi ember ...”. *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011, 13.

³⁷ Vö.: HODINKA Antal, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 175.

³⁸ A kolostor első ismert apátja Lukács presbiter volt. Az első püspök, akit II. Ulászló 1491. július 31-én írt oklevele említ, János nevezetű.

³⁹ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 17.

gyakorlat (az 1596-os breszti unió) olyan példaként szolgált, amelynek jövőbeni sikeres alkalmazásával megőrizhetik saját hagyományukat és rítusukat, s emellett a modern egyházzá válás útjára léphetnek.”⁴⁰ Hodinka álláspontja szerint „a ruszinok uniója elsősorban nem vallási, hanem társadalmi és gazdasági indíttatású volt.”⁴¹

Magát az ungvári uniót két teljesen sikertelen kísérlet előzte meg. Az egyik Homonnai Drugeth György 1614-es krasznibródi, a másik Taraszovics Bazil 1640-es munkácsi kísérlete volt. Még Taraszovics életében Ungvárra érkezett Parthén Péter, hogy a rutén papokat az unió eszméjének megnyerje. Parthén munkája sikerrel járt, s hosszas tárgyalások és előkészítés után 1646-ban megállapodtak az unió feltételeiben. A tárgyalásokat Jakusics György egri püspök vezette. Az unió feltételei az alábbiak voltak:

- a keleti szertartás teljes egészében sértetlen marad;
- az egyesültek püspökeit a papok szinódusa választja, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti;
- az egyesült papság megkapja mindazon egyházi és világi kiváltságokat, melyekkel a hazai latin szertartású papság rendelkezik.

A tárgyalások befejezése után, 1646. április 24-én az ungvári vártemplomban 63 ortodox pap letette a katolikus hitvallást.⁴² Az unió minden pozitív hozadéka ellenére, „tisztázatlan maradt a Munkácsi Egyházmegye kánoni jogállása és püspökének viszonya a helyi latin hierarchiához, ami civil jogi státuszát is ingataggá tette.”⁴³ A már említett Parthén Péter a munkácsi püspöki széket csak 1664-ben foglalhatta el. „Miután Parthén Munkácsra költözött megkezdődött az unió második (munkácsi uniónak nevezett) szakasza, melynek

⁴⁰ MOLNÁR Ferenc, *A Munkácsi Egyházmegye az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc forгатagában*, Beregszász-Ungvár 2023, 35-36.

⁴¹ HODINKA A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, 269.

⁴² Vö.: HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973., PEKAR, Athanasius, *The History of the Church in Carpathian Rus*, New York 1992., VÉGHSEŐ T., „Unió, integráció, modernizáció. A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe)”, in *Athanasiana* 32 (2010) 9–36. Az ungvári unióról szóló első hiteles dokumentumot közli: Hodinka A, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, 163–165.

⁴³ BAÁN I., „A munkácsi püspöki szék betöltése 1650 és 1690 között”, in *Symbolae. Ways of Greek Catholic Heritage Research. Papers of the Conference held on the 100th anniversary of the Death of Nikolaus Nilles*, Véghseő T. (ed.), Nyíregyháza 2010, 166.

során Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, és Zemplén vármegyék déli területének papsága is egyesült Rómával.”⁴⁴

A Munkácsi Egyházmegye Parthén püspök halálát követő negyedszázadát jól jellemzik Pirigyi István következő sorai: „25 év alatt [...] kilenc főpásztor adminisztrálta a püspökséget, vagy annak egy részét. Az is megtörtént, hogy ugyanabban az időben több főpásztor is működött a püspökség területén. E 25 év története annyira homályos és zavaros, hogy még azt sem tudjuk pontosan, hogy a főpásztorok mind egyesültek voltak-e, vagy esetleg akadtak közöttük ortodoxok is.”⁴⁵ Ilyen körülmények között az unió léte is veszélybe került. A helyzet végül a görög származású De Camillis János József kinevezésével rendeződött. De Camillist VIII. Sándor római pápa szebasztei püspökké és a munkácsi püspökség apostoli vikáriusává nevezte ki. Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben az apostoli vikárius és az apostoli kormányzó kifejezések egymással felcserélhetőek voltak. Pontos megkülönböztetését az apostoli kormányzó és apostoli vikárius hivatalának, majd csak a X. Piusz pápa által 1908-ban kiadott *Sapienti consilio* kezdetű apostoli konstitúcióban⁴⁶ találjuk meg. Mindenesetre mind az apostoli vikárius, mind az apostoli kormányzó olyan főpap, aki közvetlenül a Szentszék joghatósága alá tartozik. „Nem tartozhat megyéspüspök fennhatósága alá. Feladata a neki kijelölt helyen a hit terjesztése, és az egyház megszervezése oly módon, hogy egy új egyházmegye alapítására nyíljon lehetőség.”⁴⁷ Amikor De Camillist I. Lipót király munkácsi püspökké nevezte ki, az új püspöknek meg kellett fogadnia, hogy ő és utódai engedelmességgel fognak viseltetni az egri megyéspüspök iránt. Ezzel a munkácsi főpásztor egy helyi latin szertartású püspöknek rendelődött alá, ami nem az apostoli vikárius, hanem inkább a rítus-vikárius jogkörének felelt meg. A valóságban a munkácsi főpásztor csak az egri püspök helynökeként működött. De Camillis püspöki tevékenysége a jelentős mértékben megingott unió helyreállítására és a trienti modell bevezetésére irányult.

De Camillis halála után többen is jogosultnak vélték magukat utódjának kinevezésére: II. Rákóczi Ferenc a munkácsi uradalommal járó kegyúri jogára hivatkozva, I. József király –

⁴⁴ PIRIGYI I., „Görög katolikusok Magyarországon”, in *A keleti kereszténység Magyarországon*, Budapest 2007, 135.

⁴⁵ PIRIGYI I., *A magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Nyíregyháza 1990, 138.

⁴⁶ PIUS X., const. ap. *Sapienti consilio*, 29. VI. 1908, in AAS 1 (1909) 36-58.

⁴⁷ MAKLÁRY Ákos, „Az apostoli vikariátus intézménye a 17. században”, in *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Végheő T. (szerk.), Nyíregyháza 2008, 156–157.

elismerve a klérus püspökválasztási jogát – főkegyúri jogaira hivatkozva kívánta saját jelöltjét a munkácsi püspöki székre juttatni. A Szentszék álláspontja szerint egyedül Róma joga eldönteni, hogy kit bíz meg a görögkatolikus közösség irányításával. Ezen álláspontját azzal támasztotta alá, hogy „a munkácsi püspökség nem tekinthető szabályszerűen felállított egyházmegyének, hanem csupán apostoli helynökségnek, melynek főpásztorát, az apostoli vikáriust, a pápa nevezi ki.”⁴⁸ Bár végül sikerült mindenki által elfogadható jelöltet találni Bizánczy György személyében, aki 1716-ban lett munkácsi püspök, az egri püspökkel való joghatósági viták újra és újra jelen voltak. Végül is a vitát eldöntendő a Hitterjesztés Kongregációja azt az intézkedést hozta, hogy a Munkácsi Egyházmegye területén csak az egri püspök engedélyével lehet papot szentelni és templomot építeni.⁴⁹ Bizánczy ezután nem tehetett mást, minthogy tudomásul vette Eger joghatóságát.⁵⁰

A Bizánczyt követő munkácsi püspökök is csupán, mint az egri püspök helynökei kormányozhatták a Munkácsi Egyházmegyét. Bár a korábbi gyakorlatnak megfelelően a pápa apostoli vikáriusnak, az uralkodó pedig munkácsi püspöknek nevezte ki őket, a gyakorlatban a „munkácsi püspöknek az egri püspöktől való függése [...] a szolgai állapotig süllyedt.”⁵¹ Ennek káros következményei a görögkatolikus klérust is elérték. A papokat a latin plébánosok helyetteseivé fokozták le. Anyagi tekintetben különösen nagy érvágást jelentett az egyesült klérus számára, hogy a római katolikus plébánosokat illette meg a görögkatolikus hívektől beszedett évi egyházadó. Szintén érzékenyen érintette a görögkatolikus papságot az az intézkedés, mely szerint vegyes szertartású házasságkötés esetén csakis a latin plébános az illetékes eskető lelkész. Ez nemcsak a görög szertartású papság jogkörét, hanem jövedelmét is megszorította.⁵² Mária Terézia a görögkatolikusok elégedetlenségétől és az unióellenes mozgalom további fokozódásától tartva elhatározta, hogy rendezze az Eger és Munkács közötti viszonyt. 1766. április 30-án levelet írt XIII.

⁴⁸ PIRIGY I., *A magyarországi görög katolikusok története*, 147.

⁴⁹ Vö.: BENDÁSZ Dániel, „Bacsinszky András és a Munkácsi Egyházmegye kánoni felállítása”, in *Bacsinszky András munkácsi püspök*, Véghseő T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 50.

⁵⁰ Szabó Péter értékelése szerint, „a Hitterjesztési Kongregáció döntése után a munkácsi püspök egritől való joghatósági függősége immár teljesen egyértelművé vált.” Vö.: SZABÓ P., „A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (17. század)”, *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Véghseő T. (szerk.), Nyíregyháza 2008, 15–33.

⁵¹ HODINKA A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, 596.

⁵² Vö.: SPANNENBERGER Norbert, „Felvilágosult abszolutizmus, tolerancia és paritás. Egyház- és valláspolitikai a 18. századi Habsburg Birodalomban”, in *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Véghseő T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 23.

Kelemen pápához, amelyben a Munkácsi Egyházmegye kánonszerű felállítását kérte.⁵³ A pápa a királynő előterjesztésével kapcsolatban a bécsi nunciatúrától és Eszterházy egri püspöktől kért felvilágosítást. A nunciatúra a királynő állításait megerősítő választ azonnal megadta. Eszterházy azonban, miután egy évig nem adott választ, végül is arra hivatkozva, hogy a görögkatolikusok függetlenségi törekvései és előjogaik követelése akár a Rómával való szakadást is előidézhetik, negatív választ adott. A pápa az egri püspök érveit fogadta el, s az egyházmegye felállításához nem járult hozzá. A királynő a pápa döntését tudomásul vette, de jelezte, hogy tervét nem adta fel, hanem csak felfüggeszti.

Mária Terézia 1770. május 12-én újabb levélben kérte a munkácsi püspökség szabályszerű felállítását. Erre XIV. Kelemen pápa tudatta a királynővel, hogy kívánságát hajlandó teljesíteni. Majd hónapokon át tartó tárgyalás után – melynek során minden részletkérdést tisztáztak, többek között az egyházmegye anyagi javakkal való ellátását is – a pápa 1771. szeptember 10-én kiadta az *Eximia regalum* kezdetű bullát,⁵⁴ mellyel felállította a Munkácsi Egyházmegyét.⁵⁵ A bulla kimondja, hogy a munkácsi püspököt – éppen úgy, mint az ország többi katolikus főpásztorát – a király nevezi ki, a pápa pedig megerősíti. Metropolitája az esztergomi érsek. A pápai kinevezés értelmében Bradács János apostoli vikárius lett a Munkácsi Egyházmegye első megyéspüspöke, akit Mária Terézia is megerősített.

A királynő 12 ezer forintos éves jövedelmet szánt a leendő főpapi udvar kiadásaira. Bacsinszky András munkácsi püspök személyesen járult az uralkodó elé felségfolyamodványával, kérve, hogy az évi 12 ezer forintos püspöki alap helyett az ő és püspök utódai javadalmazására inkább a tapolcai apátságot adományozza neki. A bécsi magyar kancellária támogatta a püspök azon kérését, hogy a püspökség évi 12 ezer forintos alapjának kiváltására Bacsinszky kapja meg a tapolcai apátságot, azzal a kitéttel, hogy a Mindszenti plébánia plébánosát, tanítóját és sekrestyését, illetve, a Mindszentispotály egykori alapítási céljának megfelelően, az ispotályban három szegény eltartását továbbra is vállalja, és ugyanott hetente egy misét is celebráljon. Az adománylevelet 1776. szeptember

⁵³ A királynő döntésének hátteréhez lásd: JANKA Gy., *A Munkácsi Egyházmegye felállítása*, 57-81.

⁵⁴ CLEMENS XIV., const. ap. *Eximia regalum principum*, 19. IX. 1771, in *Bullarii Romani continuatio*, tom. V, [Clemens XIV], Prati 1845, 382–385.

⁵⁵ Vö.: MAGOCSI, Robert, Paul, „Greek Catholic Eparchy of Mukachevo”, in *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Magocsi, R. Pop, I. (ed.), Toronto-Buffalo-London 2002, 147-148.

17-én, a beiktatási parancsot szeptember 29-én írta alá az uralkodó.⁵⁶ Azt, hogy az apátságot a korábban megítélt évi 12 ezer forintos *mensa episcopalis* helyében és értékében adományozza, a királynő kinevezési oklevelében is megemlíti.⁵⁷

Bacsinszky püspök idején az Ungvár központú Munkácsi Egyházmegye összesen tizenhárom vármegye területére terjedt ki.⁵⁸ Ebből következett, hogy a püspökség igazgatása igen komoly feladatnak bizonyult. Az egyházigazgatás ésszerűsítése céljából II. József király létrehozta a kassai külhelynökséget.⁵⁹ A kassai vikariátus fennhatósága alá Abaúj, Borsod, Gömör, Sáros, Torna, illetve Zemplén vármegye északi része került. Mivel Kassán nem sikerült biztosítani a helynök lakhatását, ezért a vikariátus vezetője Eperjesen rendezkedett be. 1810-ben (mikor a Munkácsi Egyházmegyét káptalani helynök vezette) a munkácsi és az eperjesi szentszék I. Ferenc királytól a Munkácsi Egyházmegye kettéosztását, illetve két másik (eperjesi és nagybányai vagy máramarosszigeti) görög katolikus püspökség megalapítását kérte.⁶⁰ A király részben teljesítette a kérést, és 1816. február 6-án felállította az Eperjesi Egyházmegyét, melyet VII. Pius pápa 1818. szeptember 22-én kiadott *Relata semper* kezdetű bullájával⁶¹ kanonizált.⁶² A király Tarkovics Gergely munkácsi vikáriust nevezte ki az újonnan alapított egyházmegye első püspökévé. Tarkovics püspökké való kinevezése előtt a Munkácsi Egyházmegye is új főpásztort kapott. 1816. március 7-én az uralkodó Pócsy Elek nagyváradi kanonokot nevezte ki munkácsi megyéspüspöknek. VII. Pius pápa 1817. augusztus 11-én erősítette

⁵⁶ „Donatio super Abbatia Sancti Petri de Tapolcza in Comitatu Borsodiensi et Dioecesi Agriensi existente per decessum Comitiss Michaelis ab Athems Archiepiscopi Goritiensis vacante, Andreae Bacsinszky Graeci Ritus Catholicorum Episcopo et respective Episcopatus Munkacsensis titulo Dotis et Fundationis clementer facta / Installatoria super Abbatia Sancti Petri de Tapolcza titulo dotis perpetuae fundationis Episcopo et Episcopatus Graeci Ritus Catholico Munkatsiensis clementer collata.” Idézi: GYULAI Éva, „A tapolcai bencés apátság javadalmasai és faluja, Görömböly birtokosai a 15-18. században, in *Város, falu, városrész. Tanulmányok a Miskolchoz csatolt falvak történetéről és néprajzáról*, Tóth A. (szerk.), Miskolc 2024, 76-77.

⁵⁷ „...in vicem duodecim mille florenorum pro mensa episcopali antea per Nos benigne resolutorum Abbatiam Sancti Petri de Tapolcza.” Lásd: Ibid.

⁵⁸ Ezek a vármegyék a következők: Máramaros, Ugocsa, Bereg, Szatmár, Szabolcs, Ung, Zemplén, Abaúj, Borsod, Torna, Gömör, Sáros és Szepes.

⁵⁹ Vö.: VASIL, Cyril, „Bacsinszky András püspöki személye – püspöksége alatt kiadott – kánoni rendelkezéseinek fényében”, in *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Véghseő T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 87.

⁶⁰ A tervek szerint az újonnan létrehozott három görögkatolikus egyházmegye bázisán pedig egy – Esztergomtól független – ruszin dominanciájú érsekséget kívántak létrehozni. Ezen elképzeléseket nyilván az is táplálta, hogy a pápa 1808-ban visszaállította a galíciai görögkatolikusok metropolíáját. Vö.: D. MOLNÁR István, *Vallási kisebbség és kisebbségi vallás. Görögkatolikusok a régi és a mai Lengyelországban*, Budapest 1995, 92-93.

⁶¹ Lásd: https://www.grkat.net/texty/relata_semper.html

⁶² Vö.: MAGOCSI, R. P., „Greek Catholic Eparchy of Presov”, in *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, 149-150.

meg Pócsyt hivatalában. Az ő püspöksége idején rendezték az Eperjesi Egyházmegye kiválásának adminisztratív teendőit. Állami szinten azt szerették volna elérni, hogy a munkácsi püspök a tapolcai apátság jövedelméből évi 6000 forintot engedjen át az eperjesieknek. Pócsy Elek ennek ellenállt, és 1826-os bécsi útja során el is érte, hogy a király más forrásból biztosítsa ezt az összeget.⁶³

A Munkácsi és az Eperjesi Egyházmegyéknek a trianoni békeszerződés után Magyarországon maradt parókiáiból létesült 1924-ben apostoli kormányzóság. Mivel azonban 2011-ben a Miskolci Apostoli Exarchátushoz csatolták a Hajdúdorogi Egyházmegye zempléni főesperességének 29 parókiáját,⁶⁴ röviden meg kell ismerkednünk a Hajdúdorogi Egyházmegye történetével is.

3. A Hajdúdorogi Egyházmegye

A Hajdúdorogi Egyházmegye története, a publikált források tükrében, mind a tényeket, mind az (egyház)politikai és társadalmi összefüggéseket tekintve, jól feldolgozott. Ezért dolgozatomban csak annyira vállalkozok, hogy a magyar identitású görögkatolikus közösség „Kálvária-útjának”⁶⁵ legfontosabb állomásait mutatom be.

Az ószláv és román liturgikus nyelvű egyházmegyékben a XVIII. század második felében megjelent egy lelkipásztori igény, amiből hosszú küzdelem után kialakult a magyar görögkatolikus egyház. „Ez a lelkipásztori igény a magyar identitású görögkatolikus hívek körében a magyar nyelv liturgikus alkalmazására irányult. Mivel ezek a hívek nem értették az ószláv vagy a román liturgikus nyelvet, arra törekedtek, hogy a magyar nyelv a különböző liturgikus cselekmények során egyre nagyobb teret nyerjen.”⁶⁶ Mielőtt érdemben vizsgálánánk a magyar nyelv liturgikus alkalmazásának eléréséért tett lépéseket, előre kell bocsátanunk azt, hogy kezdetben úgy tűnt, a magyar nyelvű liturgia megvalósítható önálló magyar görögkatolikus püspökség nélkül is, majd egy darabig úgy látszott, hogy a kettő szükségszerűen együtt jár, míg végre megvalósult a püspökség, de magyar liturgia nélkül.

⁶³ Vö.: TERDIK Szilveszter, „Újabb adatok Görömböly egykori görögkatolikus templomáról”, in *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIV (2015) 354.

⁶⁴ Lásd: CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. *Ut aptius spirituali*, 5. III. 2011, in AAS 103 (2011) 306.

⁶⁵ A fogalmat Szabó Jenőtől kölcsönöztük. Vö.: SZABÓ Jenő, *A görög katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896–1912*, Budapest 1914.

⁶⁶ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 28.

A magyar liturgikus nyelv igénye a XIX. században egyre erősebbé vált, főleg a kiegyezést követő évtizedekben nőtt meg látványosan a magyar nyelvhasználatot igénylő görögkatolikusok száma. Ez a jelenség a lelki igényen és elvi megfontolásokon túl a nemzeti öntudatra ébredés időszakával is összefüggésbe hozható. E törekvés központja egyre inkább Hajdúdorog lett. A városban eredetileg ószláv és román parókia is volt,⁶⁷ ezek közül azonban a román 1819-ben megszűnt. 1863. május 22-én a hajdúdorogiak Farkas Lajosnak a Hajdúkerület főhadnagyának kezdeményezésére közgyűlést tartottak, amelyen elhatározták, hogy a magyar szertartási nyelv szentesítése érdekében főpásztorukhoz, Popovics Vazulhoz fordulnak. A püspök körlevélben rendelte el, hogy a szent liturgiát csak ószláv nyelven szabad végezni, de bizonyos részek (Evangélium, „Hiszem, Uram, és vallom...” kezdetű imádság, népénekek) végezhetők magyarul, ott, ahol ezt a hívek igénylik.⁶⁸ A hajdúdorogiak arra a meggyőződésre jutottak, hogy a teljes magyar liturgia csak magyar egyházmegyében valósulhat meg, ezért annak felállítását is célul tűzték ki. Ennek érdekében 1866-ban ismét közgyűlést tartottak, majd felirattal fordultak I. Ferenc József királyhoz, Simor hercegprímáshoz, a főkancelláriához és az országgyűléshez. A feliratban bár egyértelműen kéri az önálló magyar püspökség felállítását, maguk javasolják átmeneti megoldásként egy hajdúdorogi székhellyel működő vikariátus létesítését. Bár a király 1873-ban felállította a hajdúdorogi külhelynökséget Danilovics János vezetésével, mivel a Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó magyar parókiáknak is csak egy része került besorolásra, nem jelenthetett megnyugtató megoldást.

A hajdúdorogiak próbálták küzdelmükhöz megnyerni az összes magyar görögkatolikus parókiát. Ennek érdekében 1868. április 16-án, Hajdúdorogon országos kongresszust tartottak, amelyre hivatalos volt az összes magyar görögkatolikus egyházközség képviselője. A közgyűlés egy Állandó Végrehajtó Bizottságot szervezett, s ennek elnökévé Farkas Lajost választották. Az Állandó Végrehajtó Bizottság 1881-ben újabb értekezletet tartott Hajdúdorogon, majd újabb kérvényt indítottak a királyhoz, a képviselőházhoz és a kultuszminiszterhez. Ebben leszögezték, hogy a vikariátus alárendelt helyzete és

⁶⁷ 1667-ben a közös templom használatának rendjéről magyar nyelvű okiratban egyeztek meg. A megegyezés szövegét közli: UDVARI István, „Adalékok a XVIII. századi hajdúdorogi cirillbetűs iratokhoz”, in *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIV–XV* (1988) 332. Ez is jól mutatja, hogy a román és ószláv jelző liturgikus nyelvet jelöl, és nem etnikai identitást. A hétköznapi életben mindkét parókia hívei magyarul beszéltek, a templomi prédikáció nyelve szintén magyar volt, ahogyan a szentgyónások és a haldoklók ellátása is magyar nyelven történt. Vö.: VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 37.

⁶⁸ Vö.: PIRIGYI I., *A görögkatolikus magyarság története*, 106.

korlátozott hatásköre miatt nem képes megoldani a görögkatolikus magyarok problémáit. Bár a levéltári források szerint a kormányzat kész tervekkel rendelkezett a püspökség felállítására,⁶⁹ római katolikus egyházi ellenkezésre való tekintettel az ügyben nem léphetett tovább.

Az Állandó Végrehajtó Bizottság 1893. szeptember 2-án tartott újabb gyűlést, ahol ismét hitet tettek az 1868-as országos kongresszus célkitűzéseinek megvalósítása mellett. Kihasnálva a millennium hazafias hangulatát 1896-ban ismét kérelmezték a magyar püspökség felállítását. Még ugyanebben az évben a Végrehajtó Bizottság kezdeményezésére Újhelyi Andor hajdúdorogi parókus ünnepélyes magyar liturgiát végzett a budapesti Egyetemi-templomban. Véghseő Tamás kutatásai alapján tudjuk, hogy „bár a görögkatolikus emlékezetben az Egyetemi-templomban tartott szent liturgia, mint teljesen magyarul végzett liturgia vonult be, valójában nem volt az.”⁷⁰ Ez utóbbi állítást megerősítik a főcelebráns, Újhelyi Andor hajdúdorogi parókus szavai is, aki megyéspüspökének, Firczák Gyula munkácsi püspöknek azt mondta: „Midün ama sz. mise elvégzésére Budapestre indultunk, magammal vittem mindenféle szertartásunkhoz tartozó felszerelést s így egy ó-szláv nyelvű Liturgikont is. S valamint itthon, úgy Budapesten is a sz. mise lényegét a kánont, mit imádkozva olvasni kell, ó-szláv nyelvű Liturgikonból olvastam.”⁷¹ Ennek ellenére a Szentszék az Egyetemi-templomban történeteket egyértelműen az egyházi fegyelem megszegésének tekintette, ami miatt a *Sacra Congregatio S. Officii*, a pápa jóváhagyásával úgy döntött, hogy megtiltja a magyar liturgikus nyelv alkalmazását, s elrendelte a már elkészült magyar szertartási könyvek megsemmisítését is.⁷²

A magyar liturgia betiltása nemcsak megdöbbenet, hanem fel is rázta a magyar görögkatolikusokat. A Munkácsi és Eperjesi Egyházmegyéből származó fővárosi értelmiségiek felvették egymással a kapcsolatot, majd 1898-ban Budapesten megalapították a Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságát, amely Szabó Jenő főrendiházi tagot választotta elnökévé. Az Országos Bizottság arra az

⁶⁹ Vö.: SZANTNER V., *A Hajdúdorogi Egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig*, 113–114.

⁷⁰ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 137.

⁷¹ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez I. kötet: 1778–1905*, Véghseő T. – Katkó M. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 250–256.

⁷² Vö.: SALACZ Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában. 1867–1918*, München 1974, 151.

álláspontra helyezkedett, hogy a magyar liturgikus nyelv törvényes bevezetése érdekében nem szükséges megbolygatni az egyházmegyék kereteit. Ezért a jelenlegi egyházmegyei keretek fenntartása mellett az egyes egyházközségek liturgikus nyelvét a Szentszéknek kell meghatároznia a hívek anyanyelve alapján.⁷³ Fontos céljuk volt a liturgikus mozgalom tisztán egyházi jellegének helyreállítása, a politikai és nacionalista jelleg kiküszöbölése. Ennek érdekében elhatározták, hogy zarándoklatot szerveznek Rómába, s a pápától emlékiratban kérelmezik a magyar liturgia szentesítését.

A zarándoklatot végül is – kétszeri halasztás után⁷⁴ – 1900-ban, a jubileumi szentévben sikerült megszervezni. XIII. Leó pápa március 9-én fogadta a Rómába érkezett magyar küldöttséget. A zarándoklat egyik fontos eredménye, hogy a Szentszék meggyőződött arról, hogy nagy számban vannak magyar görögkatolikus hívek, akiknek a sorsát rendezni kell. A másik eredménye az lett, hogy a Szentszék nem szorgalmazta egyelőre az 1896-os tilalom végrehajtását. Az Országos Bizottság a zarándoklatról 1901-ben díszes emlékkönyvet adott ki.

1905-ben a fővárosban élő valamennyi görögkatolikus számára parókiát állítottak föl. Melles Emil parókus a liturgia nyelvénél az Eperjesi és a Munkácsi Egyházmegye magyar parókiáiban kialakult kompromisszumos gyakorlatot választotta, vagyis a szentmisét az áldozópap csendes imáin és az átlényegülés szavain kívül magyarul végezte, az említett részeket pedig ószlávul. Elsőként a fővárosi román nemzetiségűek tiltakoztak ez ellen, melynek végül is Róma helyt adott, és kivonta a román híveket a rutén szertartásának tekintett budapesti parókia joghatósága alól. Erre a Budapesten élő szláv értelmiségi hívek jelentették a Szentszéknek, hogy a rutén templomban magyarul végzik a szertartásokat. Miután a Hitterjesztési Kongregáció a magyar nyelv használatát ismételten betiltotta, a budapesti parókián a görög liturgikus nyelvet vezették be, ezzel is elhatárolódva a rutén szertartásának minősítéstől. A budapesti parókián történeteknek is betudható, hogy az Országos Bizottságban is elfogadták azt a tényt, hogy immár az alapvető cél az önálló egyházmegye felállítása, s majd ennek keretei között lehet küzdeni a magyar liturgiáért.

⁷³ Vö.: PIRIGY I., *A magyarországi görög katolikusok története*, 100.

⁷⁴ A halasztásnak az is oka volt, hogy a Szentszék nem engedélyezte azt, hogy a zarándoklatot főpásztoraik is elkísérjék. Vö.: *Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Budapest 1901, 15. A megoldás végül is az lett, hogy az Országos Bizottság belépett a katolikus világszövetségbe, ami lehetővé tette azt, hogy a zarándoklaton a főpásztorok is részt vegyenek.

Az Országos Bizottság és a hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottság 1910 végén együtt kérte a kormányt, hogy hozzon elvi határozatot a püspökség felállításáról. A kormány nevében a miniszterelnök és a kultuszminiszter járt közben az uralkodónál az egyházmegye létesítése érdekében, aki erre ígéretet is tett. A pápa is késznek mutatkozott az új püspökség létrehozására. A Püspöki Kar a kérdést 1911 novemberében tárgyalta. Az érdekelt püspökök közül a munkácsi és az eperjesi püspökök részleteiben is hozzájárultak a püspökség alapításának a terveihez. Ekkor még a román püspökök sem emeltek kifogást. Bár későbbiekben memorandumot nyújtottak be Rómába, de ez eredménytelen maradt, hiszen a felállítandó egyházmegye területét a Szentszék már meghatározta. Igaz, kívánságukra több parókiát is visszahelyeztek a román főpásztorok joghatósága alá. Utolsó, de erőteljes támadásként, Ferenc Ferdinánd trónörökös kívánta megakadályozni a magyar püspökség felállítását. Feltehetően Ferenc Ferdinánd erőszakos fellépése – ami erős visszatetszést szült – inkább siettethette az eseményeket.

Fontos kiemelni, hogy az új egyházmegyéhez tartozó parókiák kiválasztásának szempontjai,⁷⁵ illetve az egész püspökséget érintő 1912-es parlamenti szavazás mögött⁷⁶ egyértelműen belpolitikai okok álltak. I. Ferenc József, Magyarország királya főkegyúri jogával élve 1912. május 6-án megalapította a Hajdúdorogi Egyházmegyet. X. Pius pápa pedig az 1912. június 8-án kiadott *Christifideles Graeci* kezdetű bullával kanonizálta az uralkodó által alapított püspökséget.⁷⁷ A bulla 1912. július 1-én jelent meg a Vatikán hivatalos lapjában, az *Acta Apostolicae Sedis*ben.⁷⁸ Az alapító bulla mindenekelőtt megindokolja, hogy miért volt szükség a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítására, és utal a román görögkatolikusok számára 1853-ban alapított érseki tartományra. Az Apostoli Szentszék az új egyházmegyébe 162 parókiát osztott be. Lehetőséget adott a bulla

⁷⁵ „A kormány „mesterterve” szerint a magyar görögkatolikusok egyharmada maradjon meg a román és a ruszin nemzetiségi egyházmegyékben, és biztosítsa a jövőben remélt asszimilációs nyereséghez feltétlenül szükséges „magyar elemet”. Nyelvhasználati jogaik garanciáját azok a nem magyar görögkatolikus hívek fogják biztosítani, akiknek egyébként semmi keresnivalójuk sem lenne egy magyar egyházmegyében. De átsorolják őket, és élhetnek nyelvhasználati jogaikkal, amennyiben a nemzetiségi egyházmegyék püspökei ugyanezt biztosítják a joghatóságuk alatt maradt magyaroknak.” VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 187-188.

⁷⁶ „A kormány úgy akarta megoldani a parlament előtt fekvő – és a király számára is fontos – véderőtörvény megszavazását, hogy azt előzze meg egy nemzetileg fontos ügy elintézése.” VÉGHSEŐ T. „A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei”, in *Athanasiana* 35 (2013) 109-121, SÁRÁNDI Tamás, „Adalékok a Székelyföldi Görögkatolikus Külhelynökség történetéhez”, in *Athanasiana* 57 (2024) 39.

⁷⁷ A Hajdúdorogi Egyházmegye alapító bullájának szövegét lásd: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez I. kötet*, 708–713.

⁷⁸ PIUS X, litt. ap. *Christifideles graeci*, 8. VI. 1912, in AAS 4 (1912) 429-435.

külhelynökség létrehozására. A hajdúdorogi templom székesegyházi rangot kapott. Az új egyházmegye nyelve, a kormány írásbeli kötelezvényének megfelelően, az ógörög lett. Papp Antal munkácsi püspök, apostoli kormányzóként vezette a Hajdúdorogi Egyházmegyét egészen 1913. október 5-éig, amikor Hajdúdorogon felszentelték első megyéspüspökét Miklósy Istvánt.

A Hajdúdorogi Egyházmegye lett a Magyar Királyság területén a nyolcadik görögkatolikus egyházmegye. „A nyolc egyházmegyéhez összesen mintegy 2 millió ember tartozott, ami az összlakosság mintegy 10%-át jelentette.”⁷⁹

4. Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alapított Apostoli Kormányzóság

A trianoni békeszerződéssel, 1920. június 4-én, lezárult az első világháború. A történelmi Magyar Királyság megszűnt. „Teljes terjedelmében a trianoni ország területén mindössze négy római katolikus egyházmegye (a Veszprémi, a Váci, a Székesfehérvári és az Egri) maradt.”⁸⁰ A Hajdúdorogi Egyházmegye nyíregyházi székhelyén kívül az összes görögkatolikus püspöki székhely Magyarország határain kívülre esett. A Fogaras-Gyulafehérvári Főegyházmegye, a Szamosújvári és a Körösi Egyházmegye területe teljes egészében külföldre került. A többi egyházmegyét szétszabdalták az új határok. „105 görögkatolikus parókia maradt Magyarországon, ami közül 82 hajdúdorogi, 20 eperjesi, 1-1 munkácsi, lugosi és nagyváradai egyházmegyes volt.”⁸¹ A határokon belül maradt 23 nem hajdúdorogi parókia nem került automatikusan az egyetlen magyarországi görögkatolikus püspök joghatósága alá. Ennek hátterében a rítusbeli különbségek húzódtak meg, hiszen a Hajdúdorogi Egyházmegye rítusa – a Szentszék értelmezése szerint – a „tisztá görög” volt (*ritus graecus purus*), míg az Eperjesi és a Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó parókiák rutén, a Nagyváradai és a Lugosi Egyházmegyéhez tartozó parókiák pedig román rítusúak voltak. Ráadásul az új határok nyilván nem tették magánál a jognál fogva a püspöki székeket megüresedetté, ám a püspöki székek (részleges) akadályoztatását (*sede impedita*) eredményezhették.

⁷⁹ SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga*, 64.

⁸⁰ MIKLÓS P., *A trianoni békediktátum hatása a magyar katolicizmusra*, 306.

⁸¹ VÉGHSEŐ T., *Cuique suum tribuere. Görögkatolikusok úton Trianon felé*, 685.

A püspöki szék akadályoztatásának két oka lehet: „tényleges (fizikai) vagy jogi akadály.”⁸² Tényleges akadályról akkor beszélünk, ha a püspök teendőinek ellátásában gátolva van, elsősorban fizikai akadály révén, amikor súlyos betegség vagy egyéb kényszerű körülmény, például új államhatárok miatt, híveivel még levélbelileg sem érintkezhet. Ez esetben az egyházmegye kormányzását az általános helynök, vagy a püspöknek ez esetre kirendelt megbízottja veszi át.⁸³ A püspök ugyanis gyakran csak a másik országhoz került terület igazgatásában volt akadályoztatva. Az egyházmegye „elcsatolt” területének ideiglenes igazgatására a leggyorsabb megoldásnak a püspök által kinevezett (területi) helynök intézménye bizonyult. A helynök feladatának kijelölésében a megyéspüspök (egyházjogilag) szabadon járt el. A helynök feladatát a püspök az egyházmegyén belül meghatározott kisebb területhez is köthette. A püspöki székhelyhez kapcsolódó részt a megyéspüspök közvetlenül, a székhelytől elválasztott és az országhatár másik oldalára került részt pedig helynökön keresztül kormányozta. Ennek megfelelően a két román egyházmegyéhez tartozó parókia felett 1935-ig Siegescu József pápai prelátus személyében püspöki helynök gyakorolt joghatóságot.⁸⁴

Az Eperjesi Egyházmegyében politikai megfontolások miatt Novák István eperjesi püspök 1918 novemberében önként elhagyta egyházmegyéjét és kormányzását helynökére, Rusznák Miklósrá bízta.⁸⁵ Először az esperesek kaptak ideiglenes felhatalmazást kerületük igazgatására, majd a demarkációs vonal és a trianoni határok kijelölése után a húsz magyar területen maradt parókiát, Rusznák Miklós eperjesi helynök megbízásából, Vaskovics Antal múcsonyi parókus, mint püspöki biztos (*commissarius episcopalis*), delegátus kormányozta. 1922-ben a Szentszék felmentette Novák Istvánt püspöki hivatalából,⁸⁶ és az

⁸² BÁNK József, *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958, 146.

⁸³ Vö.: CIC (1917) 455. kán. 2. §. Ezzel szemben, ha jogi, azaz kánoni akadály miatt (kiközösítés, felfüggesztés, interdiktum) miatt nem gyakorolhatja a püspök a joghatóságát, akkor az általános helynök hatalma is megszűnik.

⁸⁴ Sajátos próbálkozásként a nagyvárad püspök megpróbált egy román vikariátust is létrehozni az 1912 előtt nagyvárad egyházmegyéjébe, de 1920 után Magyarországon maradt parókiákból. A román vikariátus felállítására tett kísérlet dokumentumai: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 5. kötet (1926-1938)*, Végheő T. (szerk.), Nyíregyháza 2022, 66-72. E parókiák jogi helyzetének rendezésére a román konkordátum életbe lépése után került sor, mivel ennek értelmében egy parókia sem függhetett határon túli ordináriustól, így került Bedő és Battonya a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez.

⁸⁵ Novák 1919-ben be is nyújtotta lemondását, azonban később megváltoztatta álláspontját, mely elhatározásában a magyar kormány is támogatta, azonban Csehszlovákia területére nem engedték visszatérni. Vö.: TÓTH Krisztina, *Az Apostoli Szentszék és Trianon egyházkormányzati következményei*, Budapest–Róma 2021, 27.

⁸⁶ „Az Apostoli Szentszék Rómába hívásával próbált segíteni az anyagi helyzetén, ahol a Keleti Egyházügyi Kongregáció ülnöke lehetett volna, ő azonban ezt egészségügyi okokra hivatkozva visszautasította és a visszavonulás mellett döntött. Budapesten telepedett le, ahol egyre nehezebb anyagi helyzetbe sodródott.

egyházmegye csehszlovákiai részébe Nyárádi Dénes kőrösi püspököt nevezte ki apostoli kormányzóvá, aki Vaskovics Antalt általános helynökévé tette a Magyarországon maradt parókiák irányítására.⁸⁷ Az 1917-es kódex szövege (*amplitudo dioecesis*)⁸⁸ lehetővé teszi, hogy a helynök részére, hatalma gyakorlása helyéül, az egyházmegye egy részterülete jelölhető ki. Természetesen Vaskovics Antal csak az Eperjesi Egyházmegye azon húsz parókiája felett rendelkezett joghatósággal, melyeket az új határok elválasztottak a püspöki székhelytől. „Az általános helynök rendes, de helyettesi hatalma az összes ügyekre kiterjed, legyenek azok lelkiek vagy anyagiak. Vagyis mindaz hatalmában van, amiről a főpásztor, akinek helynöke, a kódex szellemében közigazgatási úton intézkedhetik. Ama tényből, hogy a vikárius a püspöknek csupán végrehajtói hatalmában részesül, következik, hogy hatalma nem terjed ki a törvényhozásra, sem a bíraskodásra, de parancsokat és rendeleteket adhat ki. Nincsen büntető hatalma sem. Joghatósága elsősorban közigazgatási ügyekre terjed ki.”⁸⁹

Ezen egyházközség papjainak egy része, élükön Mocsár Endre homrogi esperes-parókussal úgy vélték, hogy magyar nemzetiségük szabadságát csak úgy tudják megőrizni, ha kéri parókiáik átcsatolását a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez.⁹⁰ Ezt az álláspontot képviselte a terület fölött joghatóságot gyakorló Vaskovics Antal is.⁹¹ Ez nemcsak a már fent említett rítuskülönbségek miatt nem történt meg, hanem mert a Szentszékek a munkácsi püspök, Papp Antal személyét és helyzetét is figyelembe kellett vennie.

„Novák püspökkel ellentétben Papp Antal munkácsi püspök nem hagyta el székhelyét, ugyanakkor az állameskü letételét megtagadta, ezért Prága nem ismerte el a csehszlovák

1932-ben mindössze 53 évesen hunyt el. Temetését Krajnyák Gábor, a Rózsák terei parókia káplánja végezte a Fiumei úti temetőben. Sírját az 1960-as években felszámolták.” VÉGHSEŐ T., *Cuique suum tribuere. Görögkatolikusok úton Trianon felé*, 686.

⁸⁷ E megoldás távolról sem példa nélküli. A hazánk területén püspöki székhely nélkül maradt egyes római katolikus plébániákat is – vélhetőleg a határrevízióban reménykedő magyar álláspontot is szem előtt tartva – eleinte rendszerint nem csatolták el az határainkon kívülre került egyházmegyéktől. A 49 kassai, a 19 rozsnyói plébániát egészen az 1937-es *modus vivendi*-ig, illetve a 19 szatmári és a 24 nagyváradai plébániát az 1930-as román konkordátumig az érintett püspökök egyszerű helynökei irányították. Vö.: GERGELY Jenő, *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Budapest 1997, 42–43.

⁸⁸ Vö.: CIC (1917) 366. kán. 3. §.

⁸⁹ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 122–123.

⁹⁰ Akár egy Hajdúdorogi Egyházmegyén belüli külhelynökség felállításával. Vö.: SZÁNTAY-SZÉMÁN István, *A Miskolci Gör. Szerk. Kath. Apostoli Kormányzás története, területi és személyi adatai fennállásának 15. évfordulóján*, Miskolc 1940, 6.

⁹¹ Ezzel szemben az Eperjesi Egyházmegye korábbi főtanfelügyelője, az apostoli kormányzás későbbi általános helynöke, Szántay-Szémán István a különállás mellett érvelt, mely a kialakult állapot ideiglenes jellegének megőrzését – álláspontja szerint – jobban szolgálta.

állampolgárságát, ami egyébként a trianoni békeszerződés értelmében az 1890 óta ungvári lakos püspököt automatikusan megillette volna. Esetében fontos szerepet játszott az a tény, hogy a katolikusellenes csehszlovák kormány nemcsak az eltávolítására, hanem a Munkácsi Egyházmegyét sújtó „szizmatikus mozgalom” támogatásával a görögkatolikus egyház meggyengítésére is törekedett.”⁹² Sajnos Papp Antalnak a „szizmatikusok” elleni fellépését hátráltatta, hogy a szláv nyelvben – ahogy a későbbiekben maga is elismerte – kevésbé volt járatos. Kétségtelen, hogy Papp püspök konfliktusa a csehszlovák állammal és a „szizmatikus mozgalommal” szembeni tehetetlensége egyházkormányzati és lelkipásztori tevékenységének eredményességét kockáztatta. A prágai nuncius, Francesco Marmaggi meggyőződése szerint, a kialakult helyzet orvoslására Papp Antal püspök elmozdítása jelenthette az egyetlen megoldást. Ezt az álláspontot a Szentszék is magáévá tette, és amikor 1924-ben Papp Antal Rómába utazott, hogy beszámoljon egyházmegyéje helyzetéről, a bíboros államtitkár azt tanácsolta számára, hogy hazaérve fontolja meg a püspöki székről való lemondását.⁹³ Ez végül is nem történt meg, pedig a Szentszéknek kész forgatókönyve volt már a személyi kérdések terén. Eszerint a munkácsi püspöki székbe Gebé Péter kanonok került volna, akit – kora miatt – egy fiatal bazilita, Gajdics Péter Pál segédpüspökként támogat. Nyárádi Eperjesre kapott volna kinevezést, a helyére Rusznák Miklós kerül. Papp Antal Magyarországra költözve átveszi⁹⁴ az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó parókiák kormányzását. Megélhetését a tapolcai apátság fogja biztosítani, mely egyébként is a budapesti kormány kezében van.⁹⁵ Végül Marmaggi szabad kezet kapott az Államtitkárságtól arra, milyen módon oldja meg a munkácsi püspök eltávolítását. A nuncius 1924. június 4-én adta ki azt a dekrétumot, melyben XI. Piusz pápa Papp Antalt küzikei címzetes érsekké nevezi ki, a Magyarországon maradt Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyes parókiák számára apostoli kormányzóságot létesít, ennek élére 1924. július 1-jei hatállyal kormányzóként az újonnan kinevezett

⁹² VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 236.

⁹³ „Ezt meg is tette volna, de öt feltételhez kötötte: 1. A csehszlovák kormány adja vissza a Munkácsi Egyházmegye összes elvett ingatlanát; 2. Tegyen írásos ígéretet arra, hogy befejezi a katolikusok üldözését; 3. Még hat hónapig hivatalban maradjon és ellenőrizhesse a kormány kötelezettségvállalásainak teljesülését; 4. A magyar kormánnyal kezdődjenek tárgyalások a Munkácsi Egyházmegye bevételeinek döntő többségét biztosító, de Magyarországon maradt tapolcai apátság sorsáról; 5. Utódja a munkácsi püspöki székben ne lehessen az ukrán irányvonalat képviselő Nyárádi Dénes kőrösi püspök, aki 1922-től eperjesi apostoli kormányzó is volt.” VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 238. A Szentszék azonnal jelezte Papp Antal püspöknek, hogy feltételekről szó sem lehet, az általa felsoroltakat legfeljebb javaslatnak tekintik. Ahogyan javaslatként kezelik azt a felvetését is, hogy püspöki széket cserélhessen Miklósy István hajdúdorogi püspökkel.

⁹⁴ Vaskovics Antal általános helynöktől.

⁹⁵ Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet: 1917–1925*, 612–618.

címzetes érseket állítja, illetve ugyanezen hatállyal a munkácsi püspökséget megüresedettnek nyilvánítja.⁹⁶

A döntés hátterében – a Papp Antal személyét érintő kérdésen túl – a Magyarországon maradt 21 parókia⁹⁷ szempontjából az húzódnak meg, hogy összességében a helynőkökön keresztül történő kormányzás nem szolgálta az egyház hosszú távú lelkipásztori érdekét. „Bár nem sokkal a békeszerződés aláírása után az Apostoli Szentszék megígérte a magyar prímásnak, hogy a békeszerződés ratifikációját követő hat hónapban nem kezd tárgyalásokat az egyházmegyei határok új beosztásáról,”⁹⁸ mivel az egyes utódállamok hatóságai az eredményes lelkipásztori munkát akadályozták, az átalakítás egy idő után már nemcsak politikai, hanem lelkipásztori szempontokból is indokolt volt.⁹⁹

A bizonytalan állapotok miatt a Szentszék – különösen a nemzetközi szerződések megkötése előtt – nem a részegyházak preferált és ideáltipikus formáját, az egyházmegyét, hanem apostoli kormányzóságokat hozott létre. Arról már az 1917-es kódex is beszélt, hogy olykor a pápa már megalapított egyházmegyek vezetését, súlyos és különleges okok folytán, apostoli kormányzóra bízta.¹⁰⁰ Erre a helyzetre is volt példa a trianoni határrendezés következtében, akár *dismembratio* nélkül.¹⁰¹ De előfordult olyan is, hogy a Szentszék külön részegyházat, apostoli kormányzóságot alapított a püspöki székhelytől

⁹⁶ Az apostoli kormányzóság megalapítása szó szerint a következő intézkedéssel történt: „Szentséges Atyánktól ezen esetre nyert különleges fölhatalmazásunk alapján elrendeljük és rendelni parancsoljuk, hogy mindazon görög-szláv rítusú parókiák, amelyek a Munkácsi és Eperjesi Egyházmegyéből jelenleg a magyar királyság területén belül vannak, egy és ugyanazon apostoli adminisztratívában kánonilag megszerveztessenek.” A dekrétum szövege: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet: 1917–1925*, 657.

⁹⁷ A 21 parókia a következők: Abaújszántó, Abaújszolnok, Abod, Baktakék, Barakony, Baskó, Boldogkőváralja, Csobád, Felsővadász, Filkeháza, Gadna, Garadna, Homrogd, Irota, Kány, Mikóháza, Mogyoróska, Múcsony, Rakaca, Rudabányácska, Viszló.

⁹⁸ SZUROMI Szabolcs Anzelm, „A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között”, in *Magyar Sion. Új folyam V*, 1 (2011) 98. Ami az államhatárokat és a részegyházak határait illeti, általános tendencia, hogy a Szentszék igyekezett az egyházi igazgatási rendszert úgy alakítani, hogy az egybeessen az adott állam nemzetközi jogban kijelölt határaival.

⁹⁹ „A nehézséget az okozta, hogy más-más motiválta az érdekelt feleket. Általánosan elmondható, hogy amíg az utódállamok új egyházi igazgatás kialakításában, illetve a részegyház élére új főpásztorok kinevezésében voltak érdekelték, addig a magyar állami és egyházi vezetés a régi igazgatás fenntartását szorgalmazta. Ez legalább életben tartotta volna a gyors visszarendezhetőség reményét.” UJHÁZY Lóránd, „A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre”, in *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*, Barna A. (szerk.), Budapest 2020, 468.

¹⁰⁰ Vö.: CIC (1917) 312-318. kk.

¹⁰¹ Ez a megoldás megkülönböztetendő azon esetektől, ahol jó ideig egyszerű püspöki helynőkök kormányoztak.

elszakított vagy külföldi országhoz került parókiákból.¹⁰² Az apostoli kormányzóságok felállításában főképp külső okok játszottak szerepet. Jellemzően az I. világháború utáni állapotok rendezésére hozták létre őket. Ebben közrejátszott, hogy ez a részegyháztypus a többinél nagyobb rugalmasságot biztosított. Az apostoli kormányzó a régi jog szerint is valódi ordináriusnak számított, rendes helyettesi hatalommal (*potestas ordinaria vicaria*). Nem szükségszerűen rendelkezett azonban a szent rend püspöki fokozatával. Adott esetben a szentszéki kinevezés a jogok, a felhatalmazások és a kiváltságok tekintetében külön is említette, hogy a kormányzót megilletik a megyéspüspök jogai, kivéve azok, amelyek püspökszentelést kívánnak meg. Jogait és kötelezettségeit a kinevező levélben részletezheték.

Papp Antal tehát 1924. július 1-jétől vált volna illetékesé a Magyarországon maradt Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó parókiákból alakított apostoli kormányzóság vezetésére. E pillanattól kezdve négy hónapon belül kánonilag birtokba kellett volna vennie az apostoli kormányzóságot.¹⁰³ A kánoni birtokbavételre, az egyházmegyékhöz hasonlóan, úgy kerül sor, hogy a kinevezett személy maga vagy helyettese bemutatja a székesegyház káptalanjának az apostoli kinevező okmányt, a káptalan titkárának, vagy a Kúria kancellárjának jelenlétében, aki az okmányt az akták közé helyezi.¹⁰⁴ Az újonnan alakított apostoli kormányzóságban természetesen még nem volt káptalan, sem más tanácsadói testület. Ezért Papp Antal 1924. július 1-jén értesítette főtisztelendő ifj. Vaskovics Antal pápai kamarás, vikárius, mucsonyi esperes-lelkészt, az 1924. június 4-én 10.736. szám alatt közölt legmagasabb intézkedésről, oly felkéréssel, „hogy azt közölje az új apostoli kormányzóság területén működő lelkész urakkal és híveikkel, azon hozzáadással, hogy mihelyt Miskolcon megfelelő lakást szerez, oda átköltözik, és főpásztori működését megkezdi. Egyidejűleg Vaskovics Antalt általános helynökké nevezte ki.”¹⁰⁵ Ezzel megtörtént az apostoli kormányzóság kánoni birtokbavétele, de ugyanakkor az apostoli kormányzó – Miskolcra való költözéséig –

¹⁰² Apostoli kormányzóság jött létre az esztergomi főegyházmegye csehszlovák impérium alá kerülő részeiből, a kalocsai főegyházmegye vajdasági vidékeiből, a csanádi egyházmegye bánati területeiből, valamint a győri egyházmegye örvidéki részeiből is. Vö.: GERGELY J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, 42–44.

¹⁰³ Vö.: CIC (1917) 333. kán.

¹⁰⁴ Vö.: CIC (1917) 334. kán. 3. §.

¹⁰⁵ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Papp Antal Isten irgalmából és az Apostoli Szentszék kegyelméből küzikei c. érsek, apostoli protonotárius, pápai prelátus, az eperjesi és munkácsi egyházmegyék Magyarország területén fekvő részeinek apostoli adminisztrátora, Szent Péter és Szent Pál apostolokról nevezett tapolcai apát körlevele, 1925. október 27.)

továbbra is akadályozva volt hivatala ellátásában. Tehát 1925. október 27-éig csupán annyiban változott Vaskovics Antal joghatósága, hogy már nem csak az Eperjesi Egyházmegye húsz Magyarországon maradt parókiája felett gyakorolt hatalmat, mint általános helynök, hanem az eredetileg a Munkácsi Egyházmegyéhez tartozó rudabányácskai egyházközség is joghatósága alá került. Jelzett időpontig Papp Antal kinevezett apostoli kormányzó nem avatkozott bele az új részegyház irányításába.

II. Az apostoli kormányzói hivatal

A. Az apostoli kormányzói hivatal jogfejlődése a latin egyházfegyelemben

1. Az apostoli kormányzó a kodifikált jog előtt

1.1. Az apostoli kormányzó jogi alakzatának eredete

A jogtörténeti források egyértelműen bizonyítják, hogy az apostoli kormányzói hivatal története egészen a IV. századig nyúlik vissza, és szorosan összefügg az egyházmegyék püspöki székének megüresedésével. Igaz, ebben az időben földrajzilag más és más elnevezést használtak az apostoli kormányzó helyett.

A *monoepiszkopátus*¹⁰⁶ kialakulásáról először Antiochiából van biztos értesülésünk Szent Ignác alapján (110 körül).¹⁰⁷ A III. századra azok a püspökök, akik a tartományi székhelyen (*metropolisz*) vannak, elnyerik a joghatóságot a tartományhoz tartozó területek püspökei fölött, és metropolitákká válnak. „Problémát jelentett viszont a vidéki települések lelkipásztori ellátása, hiszen ekkor a püspök a mellette álló presbiterkollégiummal együtt, saját városához kötődött.”¹⁰⁸ Ennek a presbiterkollégiumnak a feladatai közé számított nemcsak a püspök segítése az egyház igazgatásában,¹⁰⁹ hanem adott esetben a püspöki feladatkör átvétele a püspök távolléte, kiközösítése, halála esetén. Azonban előfordultak visszaélések, leginkább akkor, mikor a székesedés a püspök halála miatt állt be. A püspöki javakat gyakran eltulajdonították a presbitérium tagjai. Végül a visszaélések annyira elterjedtek, hogy újfajta szabályozásra volt szükség, a törvénytelenések visszaszorítása érdekében. Ekkor jelenik meg a „vizitatori-látogatói” hivatal, „melynek elnevezésére földrajzilag más és más nevet használtak, de mindegyik ugyanarra a funkcióra vonatkozott, az apostoli kormányzó történelmi őse.”¹¹⁰

¹⁰⁶ Vö.: KURTSCHIED, Bertrand, *Historia iuris canonici. Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*, Romae 1951, 23-26.

¹⁰⁷ Vö.: VANYÓ László, *Az ókeresztény Egyház és irodalma*, Budapest 1988, 112-113.

¹⁰⁸ SZUROMI Sz. A., *Az egyházi intézményrendszer története*, Budapest 2017, 37.

¹⁰⁹ Afféle egyházi szenátusnak vagy püspöki tanácsnak tekintették, és a püspök nem mulasztotta el nagyobb jelentőségű ügyek eldöntése előtt a presbiterek tanácsát, beleegyezését kérni, hogy nagyobb erőt és felhatalmazást adjanak az egyházi döntések végrehajtásához.

¹¹⁰ McDONOUGH, Joseph, Thomas, *Apostolic administrators. A Historical Synapsis and Commentary*, Washington 1941, 8.

A donatizmus eretnekségének megjelenése számos püspöki szék megüresedését eredményezte Afrikában. Az igazhitű püspökök gyakran kénytelenek voltak elmenekülni egyházmegyéikből, csak hogy elkerüljék az eretnekké vált hívek brutális bánásmódját. Ezen túlmenően a püspök halálakor a donatisták az utódválasztást is megakadályozták, és igyekeztek saját embereiket a püspöki székhez juttatni. Ezt a válságos helyzetet orvosolni kellett. A megoldást az „interventor-beavatkozó”, „intercessor-közbenjáró” hivatal létrehozásával sikerült megtalálni. *Interventor* az, aki a megüresedett püspöki széket veszi át, és az egyházmegyét igazgatja az új püspök megválasztásáig. Az V. Karthágói Zsinat elrendelte, hogy az „interventor” személyét a metropolitának vagy a tartományi zsinatnak kell kijelölnie, és legfontosabb kötelessége, hogy felügyelje a kormányzás zökkenőmentes átadását a megüresedett egyházmegyében. „Általában a szomszédos egyházmegye püspöke volt, akinek feladata az elhunyt püspök temetésének intézése mellett, az egyházmegye ideiglenes vezetése, az új püspök megválasztásának felügyelete.”¹¹¹ A Karthágói Zsinat azt is előírta, hogy egy *interventor* sem maradhat hivatalában egy évnél tovább,¹¹² ha ennyi idő alatt nem tudják a püspöki széket betölteni, új „beavatkozót” kell kijelölni. A visszaélések elkerülése végett azt is megszabta a törvény, hogy az *interventor* nem lehetett maga az új püspök.

Franciaországban a Riezi Zsinat szabályozta először a „vizitátor” intézményét. Nevezett zsinat 6-7. kánonja előírta, hogy csak a szomszéd egyházmegye püspöke léphet be a megüresedett püspöki székhelyre, ő is csak hét napig lehetett ott, aztán vissza kellett térnie az eredeti egyházmegyéjébe. Utána csak a metropolita engedélyével tehetett ezt bárki.

Spanyolországban a Valenciai Zsinat a „commendator-pártfogó” püspököt egy megüresedett egyházmegye kormányzójának nevezi. Kezdetben a *commendator* tisztséget leginkább a szomszédos egyházmegye püspöke töltötte be, és feladata az elhunyt püspök temetésére szorítkozott. Későbbiekben azonban átalakult ez a hivatal, és a „pártfogó” azt jelentette, hogy valaki egyidejűleg két egyházmegyét igazgatott. A háttérben az állt, hogy a muszlimok támadásai miatt sok egyházmegye vált megüresedetté. Ezeket nem mindig töltötték be saját püspökkel, hanem rábízták egy másik püspökre, aki a saját egyházmegyéjét püspökként, a rábízottat pedig „commendatorként” vezette.

¹¹¹ KEATING, John, „Administrator, apostolic”, in *New Catholic Encyclopedia I*, Washington 1967, 131.

¹¹² Vö. Ideiglenes – ad tempus – apostoli kormányzó CIC (1917) 312. kán.

1.2. Az apostoli kormányzó a gregoriánus reformtól az 1917-es kódexig „Nagy Szent Gergely pápasága alatt számos „vizitátor” küldött római és szicíliai egyházmegyékbe és a gall tartományokba.”¹¹³ Újdonság viszont az afrikai *interventor* és *intercessor*, a franciaországi *vizitátor*, és a spanyolországi *commendator* hivatalhoz képest, hogy ezek a kinevezések már egyáltalán nem korlátozódtak a megüresedett egyházmegyékre, hanem a *vizitátorok* betöltött püspöki szék (*sede plena*) esetén is ellátták feladatukat.¹¹⁴ Számos ok húzódott meg a háttérben: a püspök alkalmatlansága, méltatlansága, rossz egészségi állapota, távolléte, ellenség általi elfogatása, Rómába idézés, vagy vezeklési kötelezettség miatt. Mindezen esetekben a püspök valójában akadályozott volt, nem tudta gyakorolni joghatóságát. Amennyiben mégis megüresedett püspöki székre került „vizitátor”, különös kötelessége volt az egyház tulajdonának és javainak összeírása, az egyházmegye vezetése az elhunyt püspök jogaival és kötelezettségeivel, és az új püspök megválasztásában való közreműködés. A *vizitátor* jogköre egyetlen tényezőben tért el egy egyházmegyes püspök hatalmától: legtöbbször nem kapott megbízást a papszentelésre.¹¹⁵ Ha megvizsgáljuk a Nagy Szent Gergely pápa által küldött „látogatók” feladatkörét, egyértelmű hasonlóságot fedezhetünk föl a modern apostoli kormányzói hivatallal. Egyrészt ma is a pápa joga az apostoli kormányzó kinevezése, ami történhet betöltött vagy megüresedett püspöki szék esetén is, és mindig az egyház javának és a lelkek üdvösségének az előmozdítása a cél az egyes egyházmegyékben.

Afrikában az *interventor*, *intercessor* hivatal viszonylag rövid ideig létezett. Ellenben a *vizitátorok* és a *commendatorok* évszázadokon keresztül fontos szerepet töltek be a megüresedett püspöki székek igazgatásában. Nagy Szent Gergely pápától kezdve, egészen a VIII. századig, Itáliában is különösen sok *vizitátort* neveztek ki. Később ez a hivatal folyamatos hanyatlásnak indult, majd a XIII. századra szinte megszűnt. Ennek oka a székesegyházi káptalan jogainak bővülésében, ezzel párhuzamosan a „vizitátor” jogainak szűkülésében keresendő. A káptalan jogintézményének gyökerei az egyház korai időszakára nyúlnak vissza, amikor a presbiterkollégium egységesen – a püspök köré

¹¹³ McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 15.

¹¹⁴ Vö.: Betöltött vagy megüresedett püspöki szék esetén lévő apostoli kormányzók CIC (1917) 312. kán.

¹¹⁵ Természetesen voltak kivételek, hiszen a „vizitátor” hivatalhoz kapcsolódó jogköröket az adott helyzet is meghatározta. Ezért elengedhetetlenül fontos a kinevező levél alapos vizsgálata, ami tartalmazta a jogokat, kötelezettségeket, az esetleges tilalmakat. Vö.: McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 31.

szerveződve – jelen volt a székesegyházban, a székesegyházi liturgiában és a püspöki aulában.¹¹⁶ Ebben lényegi átalakulást jelentett a plébániarendszer kiépülése a VI. század elején. „A presbiterek plébániákra szétosztott tevékenységének gyors megszilárdulásával párhuzamosan, a klérus püspöki székhelyen maradt része átvette azokat a funkciókat, amely korábban az egységes presbiterikollégium sajátos feladatköre volt.”¹¹⁷ A káptalan intézménye egyre nagyobb befolyást gyakorolt a megüresedett püspöki székek igazgatásában is, fokozatosan visszaszorítva a „látogató” hivatalát. A gregoriánus reform megerősítette a székesegyházi káptalan kiemelt feladatkörét az egyházmegye irányításában. A II. Lateráni Zsinat rendelkezései alapján a káptalan lett jogosult az új püspök megválasztására.¹¹⁸ Széküresedés esetén pedig, a káptalani helynök megválasztásával, az egyházmegye kormányzására. Ez került összefoglalásra a *Decretum Gratiani* illetve a *Liber Extra* rendelkezéseiben. Az említett széles jogkör többször visszaélésre adott okot, mivel nem volt meghatározott konkrét módja annak, ahogyan a székesegyházi káptalan gyakorolhatta ezt a hatalmát. Ezért a Trentói Zsinat is széleskörűen foglalkozott a káptalanok jogaival és kötelességeivel. Így többek között előírta, hogy a káptalan a széküresedéstől számított nyolc napon belül köteles káptalani helynököt választani.

Ez korántsem jelenti azt, hogy teljességgel megszűnt a „vizitátor” intézménye.¹¹⁹ Amennyiben a káptalan nem teljesítette feladatát, és a metropolita elmulasztotta a kinevezést, vagy méltatlan káptalani helynököt választottak, a római pápa kormányzót küldött az egyházmegyébe.¹²⁰ VIII. Bonifác pápa a mindenkori pápának tartotta fenn a kormányzó kinevezését. „Az ilyen kormányzók általában a megyéspüspök jogaival élhettek, de nem idegeníthettek el bizonyos javakat (ingatlanok, földek, épületek), első

¹¹⁶ Vö.: SZUROMI Sz., „A káptalan sajátos kötelességei és jogai – megjegyzések egy régi egyházi jogintézmény feladatkörének változásaihoz”, in *Teológia* 44 (2010) 138-145.

¹¹⁷ GAUDEMET, Jean, *Église et cité. Histoire du droit canonique*, Paris 1994, 435.

¹¹⁸ Vö.: ERDŐ Péter, „La designazione dei vescovi nel Decreto di Graziano”, in *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn*, Berlin 2005, 179-195.

¹¹⁹ A későbbiekben német területen ritka volt, hiszen a konkordátumok alapján a kormánynak is volt beleszólása a püspökök kinevezésébe. Ez az apostoli kormányzóra nem vonatkozott, így viszont sérült volna a kormány érdeke. Vö.: HOFMEISTER, Philipp, „Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 110 (1930) 338.

¹²⁰ Az első, aki a kormányzó-adminisztrátor elnevezést használja, IV. Ince pápa 1243-ban.

évben nem adhattak exkardinációs levelet, szentelési elbocsátót, és nagyobb javadalmakat.”¹²¹

V. Sixtus pápa 1588-ban az *Immensa aeterni Dei* kezdetű apostoli konstitúcióval létrehozta a Római Kúriát, azon belül a Püspöki és Szerzetesi Kongregációt, és ezek hatáskörébe utalta az apostoli kormányzó kinevezését, amennyiben szükséges.¹²² Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben az apostoli vikárius és az apostoli kormányzó kifejezések egymással felcserélhetőek voltak. Ma az apostoli vikárius a missziós területek egyházszervezéséhez kötődő hivatal, aki egy olyan részegyházat vezet, amit még nem emeltek egyházmegyei rangra.¹²³ Pontos megkülönböztetését az apostoli kormányzó és apostoli vikárius hivatalának, majd csak a X. Piusz pápa által 1908-ban kiadott *Sapienti consilio* kezdetű apostoli konstitúcióban találjuk meg. A Római Kúria átszervezésének köszönhetően a Püspöki és Szerzetesi Kongregáció megszűnt, feladatainak egy részét a Konzisztoriális Kongregáció vette át. Ez a Kongregáció lett illetékes apostoli kormányzót küldeni már megalapított egyházmegyékhez. A Hitterjesztési Kongregáció pedig apostoli vikáriusokat és apostoli prefektusokat nevezhetett ki missziós területeken olyan részegyházakhoz, amit még nem emeltek egyházmegyei rangra.¹²⁴ Ezt a világos megkülönböztetést vette át a XV. Benedek pápa által *Providentissima Mater* apostoli konstitúcióval kihirdetett, és 1918. május 29-én hatályba lépett első kánonjogi kódex is.¹²⁵

2. Az apostoli kormányzó az 1917-es kódexben

2.1. Az apostoli kormányzók tipológiája

A 1917-es kánonjogi kódex személyekről szóló II. könyvében, a klerikusokra vonatkozó II. főrészben, a VII. cím alatt találjuk a „legfelsőbb hatalomról, és azokról, akik abban egyházzogi alapon részesülnek” című részt. Ezen cím IX. fejezete tárgyalja az apostoli kormányzókat a 312-318. kánonokban. Ez a hét kánon nincs további részekre osztva, de megtaláljuk benne az apostoli kormányzók osztályozását, jogait és kötelezettségeit, és hivataluk megszűntét.

¹²¹ FERRARI, John, *Theorica et praxis regiminis dioecesan praesertim sede vacante*, Parisiis 1876, 171.

¹²² Ubi necessitas exegerit Vö.: ROTOR, Bruel, *The Permanently Established Apostolic Administration*, Roma 1998, 34.

¹²³ Vö.: CIC 371. kán. 1.§.

¹²⁴ PIUS X., const. ap. *Sapienti consilio*, 29. VI. 1908, in ASS 41 (1908) 425-440, 428, 432.

¹²⁵ Vö.: CIC (1917) 248. kán. 2. §., 293. kán., valamint 312. kán.

A 312. kánon hangsúlyozza, hogy apostoli kormányzó kinevezésére súlyos és különleges okokra van szükség. „Hiszen rendes körülmények között az egyházmegyét a megyéspüspök, ennek halálával, vagy lemondása után pedig átmenetileg a székeskáptalan, illetve ennek megbízásából a káptalani helynök kormányozza.”¹²⁶ Olykor azonban, rendkívüli esetben, az egyházmegye kormányzását a római pápa magának tartja fenn, és azt apostoli kormányzóra bízta. Láthatjuk tehát, hogy a 1917-es kódex is továbbviszi a VIII. Bonifác pápa által már meghatározott szabályt, hogy tudniillik csak a pápa küldhet apostoli kormányzókat az egyes egyházmegyékbe.¹²⁷ Erre utal az apostoli jelző is, ami azt is világosan megmutatja, hogy a kormányzó hatalma rendes, de helyettesi. A kormányzati hatalom rendes (*ordinaria*), ha magánál a jognál fogva valamely hivatalhoz tartozik, azaz ha maga a jog kapcsolja hozzá valamely hivatalhoz. A rendes hatalom lehet saját (*propria*), ha birtokosa a maga nevében gyakorolja, vagy helyettesi (*vicaria*), ha más nevében gyakorolják.¹²⁸ Az apostoli kormányzó hatalma rendes, helyettesi, de helyi hierarchának minősül.¹²⁹ A pápa a kinevező hatalmát a Konzisztoriális Kongregáción,¹³⁰ vagy, ha a világi hatósággal is tárgyalni kell, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációján¹³¹ keresztül gyakorolja.¹³²

Az apostoli kormányzót ki lehetett nevezni állandó jelleggel (*permanens*) vagy ideiglenesen (*ad tempus*). „Az állandó kinevezés azt jelentette, hogy nincs időhöz kötve hivatalának lejárta, azaz hivatali ideje nem rögzített, határozatlan időre szólt.”¹³³ Az ilyen állandó apostoli kormányzói kinevezések lehetővé tették a Szentszék számára, hogy megőrizzenek olyan ősi püspöki székeket, amelyeket lehetetlen volt betölteni. Ugyanis nem egy külön személyt neveztek ki apostoli kormányzónak, hanem egy adott

¹²⁶ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 87.

¹²⁷ Spanyolország apostoli nunciusa apostoli kormányzót nevezhet ki, átmeneti időre, amíg azt a Szentszék nem biztosítja. Vö.: *Commentario exegetico al Código de Derecho Canonico*, Marzoa, A. - Miras, J. – Rodríguez -Ocana, R. (dir.), Pamplona 1996, 614. Magyarországon is volt erre példa, hiszen a II. világháború okozta rendkívüli helyzetben az apostoli nuncius jogosult volt apostoli kormányzót kinevezni, vagy káptalani helynököt apostoli kormányzói jogokkal felruházni. Miután Angelo Rotta nunciust 1945-ben kiutasították Magyarországról, ezt a rendkívüli felhatalmazását átadta Grósz József kalocsai érseknek, aki élve a kapott joggal apostoli kormányzói jogokkal ruházta föl Szántay-Szémán István megválasztott konzultori helynököt.

¹²⁸ Vö.: CIC (1917) 197. kán.

¹²⁹ Vö.: CIC (1917) 198. kán. 1.§.

¹³⁰ Vö.: CIC (1917) 248. kán. 2.§.

¹³¹ Vö.: CIC (1917) 255. kán.

¹³² Természetesen missziós területeken a Hitterjesztési Kongregáció, míg keleti területeken, a Keleti Egyházi Kongregáció volt az illetékes, még a keleti területen tartózkodó latinok tekintetében is. Vö.: RIZZI, Marco, „Administrator Apostolicus” in *Dictionarium morale et canonicum I*, Romae 1962, 89-90.

¹³³ KEATING, J., *Administrator apostolic*, 131.

egyházmegye püspökére bíztak – állandó jelleggel¹³⁴ – egy másik egyházmegyét, apostoli kormányzói kinevezéssel. Bár az ilyen egyházmegyének nem volt saját püspöke, nem voltak betöltetlenek.¹³⁵

Az ideiglenes apostoli kormányzó hivatali idejének lejártá sincs általában kifejezett dátumhoz kötve, hanem kinevező levelében ilyen kifejezések szerepelhetnek: *ad nutum Sanctae Sedis, ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*. Ideiglenes apostoli kormányzó a püspöki szék üresedése (*sede vacante*) vagy betöltött püspöki szék (*sede plena*) esetén is kinevezhető, természetesen eltérő okokból kifolyólag. Olyan is előfordult, hogy egy egyházmegyét először ideiglenes apostoli kormányzóra bíztak, aki későbbiekben állandó apostoli kormányzói kinevezést kapott. A Trejai Egyházmegyét 1816-ban alapította VII. Piusz pápa. 1920-ban a Konzisztoriális Kongregáció, a szomszédos San Saverino Egyházmegye püspökét ideiglenes apostoli kormányzóvá nevezte ki a Trejai Egyházmegyében.¹³⁶ Későbbiekben, ugyanez a Kongregáció, egy másik dekrétumban úgy határozott, hogy a Trejai Egyházmegye élére állandó apostoli kormányzóvá nevezi ki az említett szomszédos egyházmegye püspökét.¹³⁷

Betöltött szék esetén azért lehetett szükség apostoli kormányzó kinevezésére, mert a püspököt fizikai vagy kánoni okok akadályozták egyházmegyéje kormányzásában. „A szék akadályoztatása esetén a püspök egyházi joghatóság továbbra is él, de azt a körülmények miatt nem tudja érvényesíteni.”¹³⁸ Az ok lényegében bármi lehetett, ami képtelenné tette a püspököt, hogy akár levélben kommunikáljon az egyházmegyével. A jogalkotó kiemelte a levélben való kapcsolattartást, amellyel jelezte, hogy a kommunikációs képtelenségnek valódinak és teljesnek kellett lennie. Fizikai okok lehettek: fogság,¹³⁹ száműzetés,¹⁴⁰

¹³⁴ Az adott egyházmegye püspökének hivatali utódja szintén a másik egyházmegye apostoli kormányzója lesz. Azonban az új püspök kinevezéséig a kormányzó által vezetett egyházmegye káptalanja veszi át a hatalmat, és adott esetben káptalani helynököt választ, hiszen az állandó apostoli kormányzó által igazgatott egyházmegye – ilyen értelemben – megőrzi teljes függetlenségét.

¹³⁵ Vö.: NORD, PAUL AARON, *Sede vacante Diocesan administration*, Roma 2014, 221.

¹³⁶ ...*S. Congregatio Consistorialis statuit ac decrevit ut regimen diocesis Treiensis acciperet ac retineret ad nutum S. Sedis donec aliter provideatur Venerabilis Frater Adamus Borghini, Episcopus Sancti Severini. Acta Apostolicae Sedis*, Romae, XII (1920) 321.

¹³⁷ *Pastoris, qui proinde Episcopus Sancti Severini et Administrator Apostolicus Treiensis perpetuo nominabitur, salvis utriusque dioecesis iuribus ac privilegiis*. Vö.: Ibid.

¹³⁸ *Sede impedita*, in *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Marzoa, A. - Miras, J. – Rodriguez - Ocana, R. (dir.), Toronto 2004, 884. [SOLER, Carlos]

¹³⁹ A fogság nem feltétlenül a püspök egyik helyről való elhurcolását jelenti egy másik helyre, hanem olyan helyzetet, amikor a püspököt teljességgel megfosztják a papsággal és a híveivel való kapcsolattartástól.

őrizetbe vétel, kormányzásra való képtelenség. Képtelenség oka lehetett a püspök hanyagsága is: teljes közömbösség feladatai ellátásában, vagy mentális, racionális akadályozottság. Ilyen esetben az egyházmegye kormányzása a püspök általános helynökére szállt át, vagy a püspöktől kijelölt más klerikusra, kivéve, ha a Szentszék másképp nem gondoskodik.¹⁴¹ A *nisi Sancta Sedes aliter providerit* kifejezés apostoli kormányzó kinevezésére utalt. Azonban ha a püspököt kánoni ok akadályozta hivatala gyakorlásában, azaz kiközösítésbe, egyházi átokba vagy felfüggesztésbe került, nem tudta delegálni hatalmát a püspöki helynöknek, hiszen ilyen esetben a püspöki helynök joghatósága is felfüggesztődött.¹⁴² Ilyenkor a Szentszékhez kellett fordulni, hogy gondoskodják – akár apostoli kormányzó kinevezésével – az egyházmegye kormányzásáról.¹⁴³

A püspöki szék megüresedett a püspök halálával, a római pápától elfogadott lemondásával, áthelyezésével és a püspökkel közölt megfosztásával. A püspök halála esetén, amennyiben nem volt utódlási joggal rendelkező segédpüspöke, az egyházmegye kormányzása a káptalanra szállt át, és nyolc napon belül meg kellett választaniuk a káptalani helynököt, hacsak a Szentszék másképp nem gondoskodott a megüresedett egyházmegyeről. Ahogyan a püspöki szék akadályoztatása esetén, ebben az esetben is, általában ideiglenes apostoli kormányzó kinevezésével szokott a Szentszék gondoskodni a megüresedett egyházmegyeről. Ahhoz, hogy a püspök lemondása érvényes legyen, teljesülnie kellett a jogban előírt feltételeknek. Azaz csak olyan személy mondhatott le hivataláról, aki szellemi képességeinek birtokában volt, képes volt emberi cselekedetre, nem állt fenn súlyos és jogtalan megfélemlítés, megtévesztés, lényegi tévedés vagy simonia. A püspök lemondását a római pápának kellett benyújtania írásban. Püspökök áthelyezésére csak a római pápa jogosult. Az áthelyezés biztos hírértől számított négy hónapon belül a püspöknek új egyházmegyéjébe kellett költöznie, és azt birtokba vennie. A birtokbavétel pillanatában vált régi egyházmegyéje megüresedetté. Amíg birtokba nem vette új egyházmegyéjét, régi egyházmegyéjében a káptalani helynök hatalmával rendelkezett, és az általános helynök hatalma felfüggesztődött.¹⁴⁴ A kánon nem úgy szólt, hogy az

¹⁴⁰ A püspök kiutasítása saját egyházmegyéjéből.

¹⁴¹ Vö.: CIC (1917) 429. kán. 1.§.

¹⁴² Vö.: CIC (1917) 371. kán.

¹⁴³ Ezt a felfolyamodást a metropolitának vagy – ha ő van kánonilag akadályozva – az idősebb alárendelt püspöknek kellett megtennie.

¹⁴⁴ Vö.: CIC (1917) 430. kán. 3.§.1.

áthelyezett püspök régi egyházmegyéjében káptalani helynök lett, hanem úgy, hogy annak hatalmával bírt. Tulajdonképpen ő a birtokbavétel időpontjáig a székküresedés idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó, aki a jog szerint a káptalani helynök hatalmával bírt.¹⁴⁵ A tisztségtől való megfosztás azt jelenti, hogy a püspököt valamely bűncselekmény elkövetése miatt, beleegyezésétől függetlenül elmozdítják hivatalából. Az 1917-es kódex több olyan esetet említ, amikor valakit *ipso facto* megfosztanak tisztségéből. A püspökkel kapcsolatban egy ilyen konkrét utalást találhatunk a törvénykönyvben. Ha valakit püspökségre neveztek ki, s a 333. kánon előírása ellenére három hónapon belül elhanyagolta felszentelését kérni, mely hanyagságban újabb három hónapig megmaradt, azon nyomban meg lett fosztva püspökségétől.¹⁴⁶ A püspöki szék megüresedése esetén – akár halál, lemondás, áthelyezés vagy megfosztás miatt következett az be – az egyházmegye kormányzata csak akkor szállt át a káptalanra, ha a Szentszék nem nevezett ki apostoli kormányzót, vagy már másképpen nem gondoskodott az egyházmegye kormányzásáról, így például utódlási joggal rendelkező segédpüspök kinevezésével.¹⁴⁷ De milyen okai lehetnek annak, hogy a Szentszék apostoli kormányzó kinevezésével gondoskodott egy megüresedett egyházmegye kormányzásáról? Ilenek lehettek: a püspök erőszakos halála, a káptalan tagjai közötti súlyos nehézségek, méltatlan személy káptalani helynökké választása, érvénytelen választás. Az is előfordulhatott, hogy kánoni vizsgálatra volt szükséges az előző püspök tevékenysége miatt. „Politikai okok is lehettek az apostoli kormányzó kinevezése mögött: ha az országhatárok kiigazításánál az egyházmegyek egy része más állam területére esik, a csonka megyéket rendszerint apostoli kormányzóra bízzák, vagy ha valamely püspöki szék kánoni betöltésénél a Szentszék nem tud az illetékes kormányval megegyezni.”¹⁴⁸ Bármennyi súlyos és különleges okot is sorolunk föl, ami a múltban arra indította a római pápát, hogy apostoli kormányzó kinevezésével gondoskodjék egy egyházmegye kormányzásáról, akár betöltött, akár betöltetlen püspöki széke esetén, a lista nem taxatív, nem kimerítő.

¹⁴⁵ Áthelyezés esetén régi egyházmegyéjében megtarthatta a megyéspüspök összes tiszteleti előjogait is. Ennek oka az volt, hogy a püspök régi egyházmegyéjében ne szenvedjen jogcsökkenést a liturgia terén; mert ez nem veszedelmes. A joghatóság terén, ami már lényegesebb, természetesen meg volt kötve a keze. Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 90.

¹⁴⁶ Vö.: CIC (1917) 2398. kán.

¹⁴⁷ Vö.: CIC (1917) 431. 1.§. kán.

¹⁴⁸ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 87.

A CIC (1917) 313. kánon az apostoli kormányzó hivatala birtokbavételének különböző módjait határozta meg. Ha betöltött püspöki székre nyert kinevezést, hivatalát úgy foglalta el, hogy a kinevező okiratát bemutatta egyrészt az illetékes püspöknek, másrészt a székeskáptalannak.¹⁴⁹ „Ennek a kánonnak a betartása feltétlenül szükséges a joghatóság érvényes gyakorlásához, azaz nélküle az apostoli kormányzó minden jogcselekménye semmis lenne.”¹⁵⁰ Természetesen a püspöki hivatal birtokbavételéhez hasonlóan, a kinevező levél bemutatásának a káptalani jegyző vagy a kúria kancellárjának jelenlétében kellett történnie, aki az okmányt az akták közé helyezte. Azonban ha a püspök nem volt cselekvőképes (beteg) vagy nem tartózkodott hozzáférhetően az egyházmegyében, vagy más módon volt akadályozva joghatósága gyakorlásában, elégséges volt a kinevező okiratot a székeskáptalannak bemutatni. Amennyiben az apostoli kormányzó megüresedett püspöki székre nyert kinevezést, hivatalát úgy foglalta el, mint a püspök.¹⁵¹ Ha az apostoli kormányzó a kinevező okmány bemutatása nélkül kezdett bele az egyházmegye igazgatásába, hivatalára alkalmatlanná, méltatlanná vált.¹⁵²

2.2. Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei

2.2.1. Az állandó jellegű apostoli kormányzó jogköre

A CIC (1917) 314. kánon egy nagyon fontos alapelvet fogalmazott meg: a jogok és kötelezettségek megállapításánál elsősorban a kinevező okirat az irányadó. Azonban ha a levél nem tartalmazott különösebb rendelkezést, a törvénykönyv 315-318. kánonjait kellett követni. Az első kódex hatálybalépése előtt egyedül a kinevező levél határozta meg az apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit, a közös jog hiánya miatt. Egyes szerzők ezért odáig mentek, hogy ha a kinevező levél nem tagadott meg valamit kifejezetten, akkor azt az apostoli kormányzó jogkörének tekintették. A kódex hatálybalépése után viszont, még ha a kinevező okmány általánosságban mozgott is, vagyis megadta mindazon jogokat és kötelezettségeket, melyek a jog szerint e hivatallal kapcsolatosak,¹⁵³ a 315. kánon 2. paragrafusa volt az irányadó: az apostoli kormányzónak ugyanaz volt a jogköre, mint a

¹⁴⁹ Ennek hiányában az egyházmegyei tanácsosok testülete tagjainak. Azokban az egyházmegyékben, ahol nem tudtak felállítani vagy visszaállítani székes kanonoki káptalant, azokban a püspök - a Szentsek különleges előírásait figyelembe véve - egyházmegyei tanácsosokat nevezett ki.

¹⁵⁰ McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 79.

¹⁵¹ Vö.: CIC (1917) 334. kán. 3.§.

¹⁵² Vö.: CIC (1917) 2394. kán. 1.

¹⁵³ *Cum omnibus iuribus, facultatibus et privilegiis huic muneri adnexis.*

káptalani helynöknek.¹⁵⁴ Bizonyos esetekben – például a kinevezés előre látható rövid időtartama miatt – megszorításokat is előírhatott a kinevező levél.¹⁵⁵ Esetleg többlet jogosítványokat adhatott a közös joghoz képest az apostoli kormányzónak, azaz felruházta a rezidens püspök minden jogával és kötelezettségével.¹⁵⁶ Mivel az apostoli kormányzó nem feltétlenül rendelkezett a szent rend püspöki fokozatával, ilyenkor erre vonatkozóan kivételt tettek.¹⁵⁷ De ha kinevezett apostoli kormányzó püspök is volt, a legszélesebb felhatalmazást is megkaphatta.¹⁵⁸

Az apostoli kormányzók osztályainál már láttuk, hogy ki lehetett nevezni őket ideiglenes és állandó jelleggel. Az állandó jellegű apostoli kormányzó ugyanazokat a jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte, és ugyanazok a kötelességek terhelték, mint a megyéspüspököt. Kinevezhetett általános helynököt, búcsút engedélyezhetett, pápai áldást adhatott, élvezte a püspöki asztal jövedelmeit, egyházmegyéje minden templomában trónt és mennyezetet emelhetett. Saját területén megelőzött minden érseket és püspököt, kivéve a bíborosokat, a pápai követeket és a saját metropolitáját. Joga volt egyházmegyéjében alattvalói között a rangsort megállapítani az általános jognak, az egyházmegyei törvényes szokásainak és a rájuk bízott tisztségeknek az elveit szem előtt tartva. Az egész rábízott egyházmegyében joga volt főpapi szertartásokat végezni. Egyházmegyén kívül ellenben csak a helyi ordinárius kifejezett, vagy legalább ésszerűen vélelmezett engedélyével tehetett ezt.¹⁵⁹ A székesegyházban kellett eltemetni. Címerét a székesegyház ajtaja fölé véshette. Nevét a misekánonban is meg kellett említeni.

A népért végzett misézés terén, az állandó jellegű apostoli kormányzó eleget tett kötelezettségének egy mise végzésével és felajánlásával az összes rábízott népért.¹⁶⁰ Ehhez hasonlóan, ha egyházmegyei zsinatot hívott össze, egyetlen zsinatot elegendő volt összehívnia, a rábízott összes egyházmegye számára.¹⁶¹ Amennyiben tartományi zsinaton

¹⁵⁴ *Eique omnia iura, obligationes et officia tribuuntur, quae propria sunt Vicariis Capitularibus.*

¹⁵⁵ *Eadem potestate, quam obtinent Ordinarii in sua dioecesi.*

¹⁵⁶ *Cum omnibus facultatibus et officiis, quae Episcopis residentialibus in proprio territorio competunt.*

¹⁵⁷ *Facultates omnes eidem conferens Episcopis residentialibus proprias, iis exceptis, quae episcopalem characterem requirunt.*

¹⁵⁸ *Eique praeter iura, privilegia, facultates, praerogativas quae ipsi ratione muneris Administratoris Apostolici ex Iure canonico competunt, omnes eas benigne tribuit facultates quae Episcoporum residentialium sunt propriae eisque a Iure Ecclesiae decernuntur.*

¹⁵⁹ Maga is megengedhette máshonnan érkező püspököknek főpapi liturgia végzését a rábízott egyházmegyében, a baldachinos trón használatával.

¹⁶⁰ Vö.: CIC (1917) 339. kán. 5.§.

¹⁶¹ Vö.: CIC (1917) 356. kán. 2.§.

vett részt, csak egy szavazatot adhatott le, hiába képviselt több egyházmegyét.¹⁶² Ami pedig a helybenlakást illeti, kötelezve volt rá mindkét egyházmegyében az évnek bizonyos részében.¹⁶³ Ötévente jelentést kellett tennie a Szentszéknek az apostoli kormányzói minőségben vezetett egyházmegyéről is. Ugyanezen évben a római *ad limina* látogatásnak is eleget kellett tennie. Köteles volt minden évben meglátogatni egyházmegyét részben vagy egészben úgy, hogy legalább minden ötödik évben végigjárja az egészet maga. Ha azonban törvényesen akadályozva volt, az általános helyettes vagy más révén is eleget tehetett ennek. Tíz évente egyházmegyei zsinatot kellett tartania. Köteles volt a szent berendezések hiteles leltárát elkészíttetni, melyben fel kellett tüntetnie mikor szerezte azokat. Emellett pontosan jeleznie kellett, ha nem az egyház jövedelméből és fizetéséből szerezte azokat, hanem saját javaiból, vagy ajándékozás folytán kapta.

2.2.2. Az ideiglenes apostoli kormányzó jogköre

Az ideiglenes apostoli kormányzó jogköre megegyezett a káptalani helynökével.¹⁶⁴ Kinevezése betöltött, vagy megüresedett püspöki szék esetén is lehetséges volt. Amennyiben betöltött püspöki szék esetén került kinevezésre az apostoli kormányzó, a kettős kormányzás veszélye miatt, tisztázni kellett a püspök és a kormányzó közti kapcsolatot. Alapvetően ilyenkor az illetékes püspök¹⁶⁵ és az általános helynök¹⁶⁶ hatalma is felfüggesztődött. Azonban a nézeteltérések elkerülése végett az apostoli kormányzó nem avatkozhatott bele a püspököt érintő ügyekbe, sem az általános helynök ellen nem indíthatott bírói eljárást, illetve vizsgálatot a múltbeli működése miatt.¹⁶⁷ A súlyosabb törvénysértésről azonban a Szentszéknek értesítenie kellett. Fontos különbség volt a megüresedett és a betöltött püspöki székre kinevezett apostoli kormányzó jogköre között,

¹⁶² Vö.: CIC (1917) 164. kán. Ugyanakkor McDonough szerint, a 164. kán. csak a választásokra volt érvényes. Szerinte – Hofmeisterrel szemben – sokkal inkább a CIC (1917) 287. kán. adott segítséget annak eldöntéséhez, hogy hány szavazata volt a plenáris és tartományi zsinaton annak a rezidens püspöknek, aki más egyházmegyében apostoli kormányzó. Az érvelés különbözősége ellenére azonban ugyanarra a következtetésre jutnak mindketten.

¹⁶³ Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 91.

¹⁶⁴ Kivéve, ha a kinevező levél ennél szélesebb felhatalmazást ad.

¹⁶⁵ Ellenben a püspök továbbra is köteles volt a népert való misézésre, hiszen ez a kötelezettség személy szerint őt terhelte. Amennyiben a püspök – akár betegsége miatt – maga nem tudta elvégezni, akkor másik pap révén kellett elmondatnia a saját költségére. Ha azonban a püspök magánkívül volt, akkor legalkalmasabban az apostoli kormányzó vehette át a kötelességét. Ezért a püspöki javadalomból kárpótlást igényelhetett.

¹⁶⁶ Ellenben, ha az általános helynök officialis is, bírói hatalma nem függesztődött föl.

¹⁶⁷ Csak a római pápának van joga ítélni a megyéspüspökök felett vitás ügyekben. Vö.: CIC (1917) 1557. kán. 2. §.1.

hogy betöltött püspöki szék esetén az apostoli kormányzó jogosult volt az egyházmegyét kánonilag látogatni. Ezen intézkedés alapja abban állt, hogy ilyenkor tulajdonképpen az akadályozott püspök helyett végezte a kánoni látogatást. Széküresedéskor azonban, sem az apostoli kormányzó, sem a káptalani helynök, nem volt jogosult az egyházmegye kánoni látogatására.¹⁶⁸ E különbséget leszámítva, mind a *sede plena*, mind a *sede vacante* kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó jogköre a káptalani helynök jogkörével volt azonos.¹⁶⁹ Ezért kell most áttekintenünk mind pozitív, mind negatív megközelítésben a káptalani helynök jogkörét.

Ahogy azt már láttuk, mind a káptalani helynök, mind az ideiglenes apostoli kormányzó, helyi ordináriusnak minősült.¹⁷⁰ A káptalani helynök a püspök rendes joghatóságával bírt, lelkiekben és anyagiakban egyaránt, kivéve azokat, amiket a jog kifejezetten megtiltott neki. Köteles volt az egyházmegyében tartózkodni, és a népért végzendő misét bemutatni, hivatala birtokbavétele előtt a Szentszéktől jóváhagyott formula szerint a hitvallást letenni. Joghatósága kiterjedt a törvényhozásra, a bíráskodásra és az igazgatásra is. Törvényhozó hatalma alapján az ideiglenes apostoli kormányzó is hozhatott egyházmegyei törvényeket,¹⁷¹ a rábízott és üresedésben lévő egyházmegye számára. E törvényhozó hatalmát szűkítette azonban az az előírás, mely szerint nem hozhatott olyan intézkedést, ami vagy az egyházmegyének, vagy a püspöki jogoknak kárára lenne. Döntéshozatali szavazati joggal kellett részt vennie a plenáris zsinaton és a tartományi zsinaton is. „Jogosult megjelenni a Püspöki Konferencián.”¹⁷² Bírói hatalma alapján az ideiglenes apostoli kormányzó rendes bírása volt egyházmegyéjének, jogosult volt arra, hogy akár személyesen, akár megbízottja útján minden olyan ügyet elbíráljon, ami hatáskörébe tartozott. A szentszéki elnöki hivatal nem szűnik meg széküresedéskor sem. Ha azonban a szentszéki elnököt káptalani helynökké választották, vagy apostoli kormányzói

¹⁶⁸ Az egyházmegye végiglátogatása öt évente volt kötelező. Kicsi esélye volt, hogy a széküresedés ilyen sokáig fennálljon. Mindenesetre a Szentszék adhatott külön felhatalmazást ilyen vizitációra. A tilalom hátterében, ha nem tévedünk, a „*sede vacante nihil innovetur*” elve húzódott meg.

¹⁶⁹ Kivéve, hogy a *sede plena* kinevezett apostoli kormányzó, hivatala kánoni birtokbavétele után, rögtön végezhetette azokat a jogcselekményeket, amit a *sede vacante* kinevezett apostoli kormányzó csak a széküresedés beálltát követő egy év leteltével. Ezek az elbocsátó levél adása, szabadon adományozható plébániák betöltése, exkardináció, inkardináció megadása. Vö.: HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 349.

¹⁷⁰ Vö.: CIC (1917) 198. kán. 1.§.

¹⁷¹ Természetesen ezek a törvények nem lehetnek ellentétesek a közös joggal.

¹⁷² BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 89.

megbízatást kapott, ő nevezte ki az új szentszéki elnököt.¹⁷³ A törvényhozó és bírói hatalommal függött össze a korábban „kényszerítő” hatalomnak nevezett végrehajtói jogkör is. Hiszen akiknek hatalmuk volt törvényeket hozni vagy parancsokat adni, azoknak hatalmuk volt a törvényekhez vagy parancsokhoz büntetéseket is fűzni.¹⁷⁴ Így az ideiglenes apostoli kormányzó elrendelhetett cenzúrát,¹⁷⁵ vagy megtorló büntetést. Joga volt büntető óvintézkedést vagy vezeklést kiszabni. A végrehajtó hatalomhoz tartozik, hogy az apostoli kormányzó vigyázzon, nehogy visszaélések csússzanak bele az egyházi fegyelembe, különösen a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatása, Isten és a szentek tisztelete, Isten ígéjének hirdetése, a szent búcsúk, kegyes szándékok teljesítése körül. Emellett gondoskodnia kellett arról, hogy a hit és az erkölcsök tisztaságát a papságban és a népben betartsák, hogy a híveket, különösen a gyermekeket és a tudatlanokat, a keresztény tanítással irányítsák, továbbá hogy a gyermekek és ifjak iskoláiban a katolikus vallás elvei szerint folyjék az oktatás.¹⁷⁶ A rábízott egyházmegye helyzetéről köteles volt öt évenként a szentszéki kérdőív szerint jelentést tenni. Ezenkívül a jelentés évében Rómába utazni, hogy Szent Péter és Szent Pál apostolok sírjánál tiszteletét tegye, és a római pápa elé járulhasson. Joga volt helyettes plébánosokat kinevezni, illetve, a törvényes választást megerősíteni, a bemutatást elfogadni a megüresedett plébániára, és engedélyezni a megválasztottnak, vagy bemutatottnak a beiktatást. Végrehajthatta azokat az apostoli leiratokat, melyeket a püspöknek, vagy az egyházmegye előző kormányzójának küldtek, és jogköréhez tartoztak a Szentszéktől a helyi ordináriusnak engedélyezett állandó felhatalmazások is.

Volt azonban egy fontos és ősi jogi elv, aminek a feltételrendszerén belül kell értelmeznünk a káptalani helynök és a széküresedés idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó egykori jogköreit. A püspöki székhely megüresedése alatt semmi újítást nem hajtsanak végre.¹⁷⁷ Ez az elv a dekretálisok idejéből származott, és azzal a ténnyel függött össze, hogy egy széküresedésben lévő egyházmegyének hiányzik a törvényes védelmezője, ezért különösen sérülékeny. Bármely cselekedet, ami árt az egyházmegyének, nemcsak

¹⁷³ Vö.: CIC (1917) 1573. kán. 7.§.

¹⁷⁴ Ilyen esetben nemcsak az elődjeik vagy a saját maguk hozta törvényekhez fűzhettek büntetést, hanem különleges körülmények folytán az isteni vagy felsőbb hatalom által hozott törvényekhez is.

¹⁷⁵ Kiközösítés, tilalom, felfüggesztés.

¹⁷⁶ Vö.: CIC (1917) 336. kán. 2.§.

¹⁷⁷ Vö.: CIC (1917) 436. kán.

tilos, hanem érvénytelen is.¹⁷⁸ Ez az ősi jogi alapelv szinte szó szerint¹⁷⁹ szerepelt a 1917-es kódexben is. Az egyértelmű, hogy az ideiglenes apostoli kormányzó nem hirdethetett ki olyan törvényeket, nem hozhatott olyan intézkedéseket, amelyek ártottak az egyházmegyének, vagy a püspöki jogoknak. A *sede vacante nihil innovetur* tilalom azt is jelentette, hogy olyan döntések esetén is visszafogottságot kellett tanúsítania, amelyek nem ártottak, sőt akár javára is válhattak az egyházmegyének.¹⁸⁰ Azokban az esetekben pedig, melyeket a jog kifejezetten megtiltott nekik, teljességgel illetéktelen volt a káptalani helynök, és így az ideiglenes apostoli kormányzó is.¹⁸¹

Az ideiglenes apostoli kormányzó nem hívhatott össze egyházmegyei zsinatot.¹⁸² Ilyet minden egyházmegyében legalább tízévenként kellett tartani, és azokat a dolgokat kellett megvitatni rajta, amik az egyházmegye papságának vagy a híveiknek különleges szükségleteire, hasznára vonatkoztak. A tilalom háttérében az állhatott, hogy nem valószínű, hogy egy egyházmegye élén tíz éven keresztül káptalani helynök vagy ideiglenes apostoli kormányzó állt. Ha mégis ez a helyzet adódott, az apostoli kormányzó kérhetett különleges felhatalmazást a Szentszéktől egyházmegyei zsinat összehívására. Nem nevezhetett ki kanonokokat, tiszteletbeli kanonokokat sem, nem adományozhatott javadalmakat, még megüresedett plébániát sem, kivéve, ha a széküresedés már több, mint egy éve tartott.¹⁸³ Ugyancsak a széküresedéstől számított egy év után engedélyezhetett exkardinációt, inkardinációt, adhatott elbocsátó levelet,¹⁸⁴ de csak a káptalan hozzájárulásával. Nem mozdíthatta el a kancellárt és a többi jegyzőt, kivéve ha a káptalan beleegyezett. Azokban az egyházmegyékben, melyekben nem működött székes kanonoki káptalan, a püspöknek egyházmegyei tanácsosokat kellett kineveznie három éves időtartamra. Amennyiben széküresedés ideje alatt halna volna meg vagy mondott volna le az egyik tanácsos, a káptalani helynök és az ideiglenes apostoli kormányzó, csak a többi

¹⁷⁸ McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 98.

¹⁷⁹ *Ne sede vacante aliquid innovetur* vö. *sede vacante nihil innovetur*.

¹⁸⁰ Vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 19-21.

¹⁸¹ Ez alól természetesen kivétel volt, ha az apostoli kormányzó kinevező levele a káptalani helynök jogkörénél szélesebb felhatalmazást adott.

¹⁸² Vö.: CIC (1917) 357. kán. 1.§.

¹⁸³ Vö.: CIC (1917) 455. kán. 2.§. 3.

¹⁸⁴ Elbocsátó levelet egy éven belül pedig csak azoknak adhatott, akikről az egyházmegye szükséglete miatt haladék nélkül kellett gondoskodni az elfogadott, vagy elfogadandó javadalom, vagy valamely bizonyos hivatal címén. Azoknak azonban nem adhatott elbocsátó levelet, akiket a püspök elutasított. Ennek a szabálynak a megszegése felfüggesztést eredményezett. Vö.: CIC (1917) 2409. kán.

egyházmegyei tanácsos beleegyezésével nevezhetett ki újat.¹⁸⁵ A 1917-ben kihirdetett kódex szerint a plébániára kinevezett klerikusnak állandónak kellett lennie hivatalában. De nem minden plébánosnak volt egyforma az állandósága, akiké nagyobb, azok elmozdíthatatlanok, akiké kisebb, azok elmozdíthatók voltak. A káptalani helynök, az ideiglenes apostoli kormányzó elmozdítható plébániákat nem nyilváníthatott elmozdíthatatlanokká.¹⁸⁶ Nem engedélyezhetett szerzetes kongregációkat, amihez egyébként a püspök számára is a Szentszék előzetes engedélyére volt szükség. Nem alapíthatott a hívek számára egyesületeket, és azok alapításához vagy csatlakozásához nem is járulhatott hozzá. Nem engedélyezhetett búcsúkat, kivéve, ha ezt a hatalmat kifejezetten megkapta. Ha egy templom szegénysége miatt az ordinárius megengedte, hogy az ott saját javukra celebráló papoktól mérsékelt összeget kérjenek a berendezések és a szentmiseáldozathoz szükséges egyéb dolgok címén, ennek összegét az ideiglenes apostoli kormányzó nem határozhatta meg.¹⁸⁷ Nem egyesíthetett plébániatemplomokat egymással, vagy egy nem gondozott javadalommal. Nem egyezhetett bele két javadalom érvényes felcserélésébe. Nem mozdíthatta el a szentszéki elnököt, a helyettes szentszéki elnököt, az ügyészt és a kötelékvédőt.¹⁸⁸ Bűnök feloldozását sem tarthatta fenn önmagának. Az elidegenítésre, bizonyos összeghatár alatt, a helyi ordinárius volt illetékes. Amint már láttuk, az ideiglenes apostoli kormányzó helyi ordináriusnak minősült, így az egyház javára szolgáló elidegenítésre jogosult volt. Természetesen nem idegeníthetett el semmit, ha az az egyház kárára vált, kárt okozott, vagy sértette a következő püspök jogait. Különösen is tilos volt számára elidegeníteni a *mensa episcopalis* javait, vagy bármely üresen álló plébánia, kegyuraság javait. Ugyanakkor az ideiglenesen az egyházmegye élén álló kormányzónak joga volt a megfelelő ellátásra, melyet a tartományi zsinat állapított meg, vagy a bevett szokás engedélyezett, a püspöki asztal jövedelmeiből vagy más anyagi forrásokból.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Azonban a püspöki szék betöltése esetén az így kinevezett egyházmegyei tanácsos püspöki megerősítésre szorult. Vö.: CIC (1917) 426. kán. 5.§.

¹⁸⁶ Vö.: CIC (1917) 454. kán. 3.§.

¹⁸⁷ Lehetőleg a püspöknek is egyházmegyei zsinaton kellett ezt az összeget meghatározni vagy legalább a székes káptalan meghallgatásával.

¹⁸⁸ Ha azonban az említett tisztségviselők bármelyike olyan súlyú bűncselekményt követett el, ami hivatalából való elmozdítást is eredményezhet, az ideiglenes apostoli kormányzó köteles volt kánoni pert indítani ellene.

¹⁸⁹ Az ezen felüli anyagi javakat, a székküresedés ideje alatt, a jövődő püspöknek kellett fenntartani, az egyházmegye szükségletei számára.

Egy ponton azonban különbség volt a káptalani helynök és az ideiglenes apostoli kormányzó jogköre között, ez tehát egy kivétel a 1917-es kódex 315. k. 2. §. 1. pontja alól. Minden egyházmegyében kellett lennie titkos levéltárnak, melynek két kulcsa közül az egyik a püspöknél, a másik pedig az általános helynökénél, vagy a kúria kancellárjánál volt. Amennyiben betöltött püspöki szék esetén neveztek ki ideiglenes apostoli kormányzót, a püspöknél lévő kulcs a kormányzóhoz került, akinek joga volt – a másik kulcsot elkérve – egyedül is kinyitni a titkos levéltárat, és beletekinteni abba.¹⁹⁰ Ugyanezen joga megvolt a széküresedés idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzónak is, szemben a káptalani helynökkel. Ez utóbbi csak sürgős szükség esetén nyithatta ki a titkos levéltárat, mindig két kanonok vagy egyházmegyei tanácsos jelenlétében. Az iratokat sohasem vihette el,¹⁹¹ és az új püspöknek számot kellett adnia, hogy mi volt az a sürgős szükség, mely őt erre a lépésre indította. „Ezek a korlátozások nem vonatkoznak az apostoli kormányzóra, valószínűleg azért nem, mert őt magát a római pápa nevezte ki.”¹⁹²

Külön tárgyalást érdemel a helynök kinevezésének kérdése. Ahogy azt már láttuk, a régi szerzők szerint, „az állandó jellegű apostoli kormányzó, aki ugyanazon jogokat élvezi, és ugyanazon kötelezettségek terhelik, mint a megyéspüspököt, kinevezhet általános helynököt.”¹⁹³ Az is biztosnak tűnik, hogy az az ideiglenes apostoli kormányzó is megtehetette ezt, aki a megyéspüspök hivatalához kötődő jogokat és kötelezettségeket kapta meg kinevező levele alapján. De alapesetben, azaz ilyen külön pápai meghatalmazás nélkül, az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki általános helynököt.¹⁹⁴ Egyrészt széküresedés esetén az általános helynök hatalma megszűnt,¹⁹⁵ másrészt az apostoli kormányzó maga is helyettesi, vikáriusi hatalommal rendelkezett, azaz ő maga az adott egyházmegyében a pápa helynöke. Azonban módjában volt, mint külső fórumon rendes joghatósággal bíró ordináriusnak, delegált hatalommal megbízottat, helyettest, biztos kinevezni.¹⁹⁶ Ezek jogkörét részletesen meghatározhatta. A püspöki helynök és a

¹⁹⁰ Vö.: CIC (1917) 379. kán. 4.§.

¹⁹¹ Ezt a cselekményt az 1917-es kódex 2405. kánonja a Szentszéknek fenntartott kiközösítéssel büntette.

¹⁹² HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 349.

¹⁹³ RIZZI, M., *Administrator apostolicus*, 89.

¹⁹⁴ Spanyolországban nemcsak az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó nevezhet ki általános helynököt, hanem olyan rezidens püspök is, akire a Szentszék egy üresedésben lévő egyházmegye kormányzását – akár csak ideiglenes jelleggel – rábízta. Vö.: *Código de Derecho Canónico. Y legislación complementaria*, dir. MIGUÉLEZ, DOMINGUÉZ, L., Madrid 1957, 127.

¹⁹⁵ Vö.: CIC (1917) 430. kán. 3.§.1.

¹⁹⁶ Az apostoli vikáriusnak vagy prefektusnak kötelessége is volt maga mellé kinevezni provikáriust, helyettes vikáriust, proprefektust, helyettes prefektust. Neki ugyan az apostoli vikárius, prefektus életében

kormányzói helynök, kormányzói megbízott, kormányzói biztos, helyettes kormányzó jogi állása között lényeges különbség volt: a püspöki helynök joghatósága rendes (*iurisdictio ordinaria*) tehát részben vagy egészben mindenkor átruházható, delegálható, még az esetek összességére is.¹⁹⁷ Ezzel szemben az apostoli kormányzó által delegált hatalmat kapott megbízottak, biztosok vagy helyettesek csak egyes esetekre adhatták tovább „subdelegálhatták” hatalmukat.¹⁹⁸ Ezt a megszorítást nem tekintve, ha az apostoli kormányzó a jog szerint az általános helynököt megillető összes jogot egy kiválasztott személynek delegálta, az általa így megbízott személy a gyakorlatban majdnem azonos szerepkört nyert az általános helynökkel.

Ugyancsak a kinevezésekhez kötődött az a jogi helyzet, mikor az apostoli kormányzó – rendszerint politikai okokból – csupán egy olyan részét vezette az egyházmegyének,¹⁹⁹ ahol nincs saját káptalan. Fentebb láttuk, hogy a káptalani helynökhöz hasonlóan sok jogcselekmény érvényességéhez az apostoli kormányzónak is, a káptalan beleegyezésére volt szüksége. „Ilyenkor – az apostoli vikáriushoz és prefektushoz hasonlóan – az apostoli kormányzónak egy minimum három idősebb és bölcsőbb klerikusból álló tanácsot kellett létrehoznia, amely véleményét, beleegyezését kellett kérnie, ha a kódex a káptalan vagy az egyházmegyei tanácsosok beleegyezését írta elő.”²⁰⁰

Érdekes kérdéseket vetett föl, ha főegyházmegye élére kapott kinevezést egy apostoli kormányzó. Gyakorolhatta-e a metropolita jogait, amit a 274. kánon sorol föl? A kérdésre nemleges választ kell adnunk, hiszen a metropolitai jogosítványok személyes jellegűek,²⁰¹ melyek így nem szálltak át a káptalanra, illetve a káptalani helynökre, s még kevésbé az apostoli kormányzóra.²⁰² Ez abból is látszik, hogy a tartományi zsinatot, amennyiben a metropolita akadályoztatva volt, vagy az érseki szék megüresedett, nem az esetlegesen a

semmi hatalma nem volt, kivéve, ha erre megbízást kapott. Az apostoli kormányzónak ugyan ilyen kötelezettsége nem volt, de lehetősége igen. Fontos különbség viszont, hogy az ily módon kinevezett „prokormányzónak”, helyettes kormányzónak, nem volt *ipso iure* jogosultsága az apostoli kormányzó akadályoztatása vagy hivatalának megszűntekor. Erre, a helyettes vikáriussal, helyettes prefektussal szemben, csak kifejezett megbízás esetén jogosult.

¹⁹⁷ Vö.: CIC (1917) 199. kán. 1.§.

¹⁹⁸ Vö.: CIC (1917) 199. kán. 3.§. S a subdelegált hatalmat nem lehetett újra továbbadni.

¹⁹⁹ Ha az országhatárok kiigazításánál az egyházmegyék egy része más állam területére esett, mint láttuk, a csonka részeket rendszerint apostoli kormányzóra bízta.

²⁰⁰ HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 352.

²⁰¹ Ezeket a metropolita is csak a pallium átvétele után gyakorolhatta megengedetten.

²⁰² Másképpen rendelkezett ezzel kapcsolatban a keleti alkotmányjogot tartalmazó mp. *Cleri sanctitatis* a pátriárkai vagy érseki székhöz rendelt apostoli kormányzóval kapcsolatban. Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 359-361. kk.

főegyházmegye élére kinevezett apostoli kormányzó hívta össze, hanem a szentelési sorrendet tekintve a rangidős alárendelt püspök.

Fordított esetben, mikor a metropolita kapott egy másik egyházmegye élére apostoli kormányzói kinevezést, a fellebbezésekből adott összeférhetetlenségre is tekintettel kellett lenni. Az nem fordulhatott elő, hogy az alárendelt egyházmegyében lévő peres ügyben a metropolita, mint apostoli kormányzó által személyesen hozott döntésről másodfokon is neki kelljen ítéletet hozni, hiszen aki egy ügyben az ítélet egyik fokán eljár, nem ítélteti meg ugyanazt más fokon.²⁰³ De az is aggályos lett volna, ha a metropolita, mint apostoli kormányzó által hozott ítéletről másodfokon saját szentszéki elnöke dönt. Ezt elkerülendő, a metropolita, mint apostoli kormányzó nem személyesen hozott ítéletet, hanem officiálisa révén.²⁰⁴

Ahogy már említettük a kinevező levelek különbséget tettek az apostoli kormányzó jogkörével kapcsolatban, attól függően, hogy a kinevezett rendelkezett-e az egyházi rend püspöki fokozatával, vagy sem. Bánk szerint: „a püspöki renddel bíró apostoli kormányzók kétségkívül gyakorolhatják a szentelési jogot, az ordót feladhatják, a bérnialást kiszolgáltatathatják, templomot, oltárt, kelyhet és harangot konsekrálhatnak, olajszentelést végezhetnek.”²⁰⁵ Azonban a csupán papi renddel bíró apostoli kormányzók ezekkel a jogokkal nem élhettek. Aki nem püspök, az nem konsekrálhat érvényesen, hacsak a jog, vagy a pápai engedély meg nem engedi neki.²⁰⁶ Rendszerint nem is volt erre szüksége, hiszen ideiglenes kinevezése miatt hivatala csak rövid ideig állt fenn. Ezalatt nem biztos, hogy alkalom adódott a fent jelzett – püspöki rendhez kötött – szentelésekre. Ha mégis, két lehetősége volt: a káptalani helynökhöz hasonlóan bármely püspököt meghívhatott egyházmegyéjébe e szentségek, szentelmények kiszolgáltatására,²⁰⁷ vagy a maga részére kérte ezeket a Szentszéktől külön kegyképpen.

Ami a rangelsőbbséget illeti, az apostoli kormányzó minden egyházi ünnepen rangelsőbbséggel bírt az egyházmegyes papsággal szemben, hiszen akinek hatalma van természetes, vagy jogi személyek felett, annak joga van az elsőbbségre is velük szemben.

²⁰³ Vö.: CIC (1917) 1571. kán.

²⁰⁴ Természetesen az is előfordulhatott, hogy ilyen esetben a CIC (1917) 1594. kán. 2.§. szerinti bíróság járt el másodfokon.

²⁰⁵ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 89.

²⁰⁶ Vö.: CIC (1917) 1147. kán. 1.§.

²⁰⁷ Vö.: CIC (1917) 435. kán. 2.§.

Azonban, ha az apostoli kormányzó *sede plena* kapott kinevezést, azaz az egyházmegyében felszentelt püspök is volt, akkor ez utóbbi megelőzte a püspöki renddel nem bíró apostoli kormányzót.

Az ideiglenes apostoli kormányzó tiszteletbeli kiváltságait határozta meg a CIC (1917) 315. kánon 2. paragrafus 2. pontja, amely a 308. kánonra utalt. Jelzett törvény különbséget tett a tiszteletbeli kiváltságokkal kapcsolatban a püspöki renddel bíró, és a csupán papi renddel bíró apostoli kormányzó között. Ha az ideiglenes apostoli kormányzó felszentelt püspök volt, megillették azok a tiszteletbeli kiváltságok, amit a jog a címzetes püspököknek engedélyezett, hacsak a kinevező irat bővebbet nem biztosított. Ha a kinevező irat nem szólt külön privilegiumokról, hanem csak a *facultas*, *potestas*, *iura*, *officia* kifejezéseket használta, akkor még ha a megyéspüspök összes jogosítványát meg is kapta az apostoli kormányzó, a tiszteletbeli kiváltságok közül csak azok illették meg, ami a címzetes püspököt. A kánoni beiktatás hivatalos tudomásvételétől fogva ezek a következők voltak:²⁰⁸ magának és háza népének gyóntatót választhatott, akinek, ha nem volna joghatósága, azt nyomban megadhatta, a helyi ordináriusnak fenntartott bűnökre és cenzúrákra vonatkozólag is. Isten ígését bárhol hirdethette, a helyi ordinárius legalább vélelmezett beleegyezésével. Misézhetett, vagy megengedhette másnak, hogy misézzen előtte Nagycsütörtökön, s három misét mutathasson be Karácsony éjszakáján.²⁰⁹ A kereszt jelével csupán a Szentszéktől engedélyezni szokott összes búcsúkkal bárhol megáldhatta rózsafüzéreket és más olvasókat, kereszteket, érmekeket, szobrokat, a Szentszéktől jóváhagyott skapulárékat s azokat feladhatta.²¹⁰ Egyetlen áldással emelhetett templomokban és magán kápolnában s egyéb jámbor helyen szentkeresztúti stációkat mindazzal a búcsúval, amit csak adni szoktak az ilyen jámbor gyakorlatot végzőknek. Emellett a hívek számára, akik betegség miatt, vagy más törvényes akadály folytán a szentkeresztúti stációkat nem látogathatták, megáldhatta a feszületeket mindazon búcsúk közlésével, melyet a római pápák csatoltak e jámbor szentkeresztúti ájtatossághoz.²¹¹ Misézhetett hordozható oltár fölött, nemcsak a saját házában, hanem bárhol is tartozódik; s megengedhette, hogy más is misézessen az ő jelenlétében. Misézhetett a tengeren is, a kötelező óvatosságot betartva. Minden templomban és kápolnában a saját kalendáriumának

²⁰⁸ Azokon a kiváltságokon kívül, melyek a maguk helyén fel voltak sorolva. Vö.: CIC (1917) 239. kán. 1.§. 2-12.

²⁰⁹ A székesegyház ez alól kivétel volt.

²¹⁰ Az egyháztól előírt szertartásokkal.

²¹¹ Az egyháztól előírt szertartásokkal.

megfelelő misét mondhatta. Élvezhette a személyes, mindennapi oltárkiváltságot. Saját kápolnájában elnyerhette azokat a búcsúkat, melyek elnyerésére ama hely, vagy város valamely templomának, vagy nyilvános épületének meglátogatása volt előírva, ahol épp tartozódik, amely kiváltságot háza népe is megkaphatta. Püspöki módra megáldhatta bárhol a népet, de Róma városában csak a templomokban, jámbor helyeken és a hívek gyülekezetében. A liturgikus törvények szabálya szerint joga volt a püspöki jelvényeket viselni. Hivatalához tartozó ügyekben nem jelenhetett meg világi bíró előtt a Szentszék engedélye nélkül. Bűnügyekben csak a római pápa ítélezhetett fölötte, más vitás ügyekben a Szentszék törvényszékeinek volt fenntartva az ítékezés. Nem érintette az egyházi könyvtilalom, betartva a szükséges elővigyázatossági rendszabályokat. Aki személye ellen bántalmazó kezet emelt, a Szentszéknek különlegesen fenntartott kiközösítésbe esett. Kápolnája, bár magánkápolnának minősült, mégis mindazon jogoknak és kiváltságoknak örvendett, mint amelyekkel a félig nyilvános kápolnák fel voltak ruházva. Azonban ötvennapos búcsút nem engedélyezhetett, s nem volt joga az egyházmegye templomaiban trónt és mennyezetet emelni. A misekánonban sem szerepelhetett a neve, s nem tarthatott megemlékezést szentelésének évfordulóján az egyházmegye templomaiban.

A püspöki asztal jövedelmeit – teljes egészében – nem élvezhette. Ez a szabály azért is kérdéseket vetett fel, mert az 1917-es kódex nem rendelkezett az apostoli kormányzók javadalmazásával kapcsolatban.²¹² A széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó esetében egyszerű volt a helyzet: a káptalani helynök javadalmát kaphatta meg, melyet a tartományi zsinat állapított meg, vagy a bevett szokás engedélyezett,²¹³ a püspöki asztal vagy más anyagi forrásból. Az ezen felüli anyagi javakat, a széküresedés ideje alatt, a jövő püspöknek kellett fenntartani, az egyházmegye szükségletei számára. Nehezebb kérdés volt a betöltött püspöki szék esetén kinevezett apostoli kormányzó helyzete, hiszen ilyenkor – alapesetben – a *mensa episcopalis* javait továbbra is a megyéspüspök élvezte. Ilyen esetben a Szentszék külön rendelkezése volt szükséges, vagy más – akár állami

²¹² Valószínűleg azért nem, mert az egyes egyházmegyek nagyon különböző anyagi helyzete, és az egyes államokkal kötött konkordátumok alapján járóállami támogatások miatt, nehéz lett volna közös jogot kodifikálni. Vö.: HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 382.

²¹³ Az Amerikai Egyesült Államokban sokáig ez a jövedelem megegyezett az általános helynök javadalmával, ami a püspöki fizetés egynegyedének felelt meg. Ezt egyes szerzők méltánytalanul alacsonynak tartják, ráadásul egy apostoli kormányzónak nem ugyanaz a felelőssége, mint egy általános helynöknek. Vö.: McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 192.

jövedelemből, akár egyházmegyei forrásból való – törvényes gondoskodás. Amennyiben pedig olyan állandó jellegű apostoli kormányzóról volt szó, aki egy másik egyházmegye püspöke is, akkor megillette mind a két püspöki asztal, hiszen gyakran pont az igen szerény anyagi helyzet miatt bíztak egy egyházmegyét állandó apostoli kormányzóra.

Egy esetben azonban, az ideiglenes apostoli kormányzó, a címzetes püspöknek járókon túl, a megyéspüspök összes tiszteletbeli kiváltságait is birtokolta. Ez akkor illette, ha más püspöki székre nyert áthelyezést, de régi egyházmegyéjét kormányzói minőségben továbbra is megtartotta. Ilyenkor a káptalani helynök hatalmát kapta meg, továbbra is élvezte a püspöki asztal minden gyümölcsét, és megtartotta a megyéspüspök tiszteletbeli kiváltságait.

Ha azonban az ideiglenes apostoli kormányzó nem volt püspök, hivatala tartalma alatt és joghatósági területén belül, az apostoli protonorárus liturgikus jogaival élhet. Ezen kiváltságokat nagyon pontosan felsorolta X. Piusz 1905. február 21-én *motu proprio* formában kiadott *Inter multiplices* kezdetű apostoli levele. Ezt némileg módosította XI. Piusz 1934. augusztus 15-én kiadott *Ad incrementum decoris* kezdetű apostoli konstitúciója. Ezen pápai dokumentumok alapján lehetett meghatározni azoknak az apostoli kormányzóknak a tiszteletbeli jogait is, akik nem egész egyházmegye, hanem annak egy része vagy több egyházmegye csonkjai fölött rendelkeztek kormányzati jogkörrel.²¹⁴

2.3. Az apostoli kormányzó akadályoztatása és hatalmának megszűnte

A CIC (1917) 317. kánon az apostoli kormányzó akadályoztatásáról szólt. Az akadályoztatás okai ugyanazok voltak, melyek a püspöki szék akadályoztatását is okozhatják: fogság,²¹⁵ elhurcolás,²¹⁶ számkivetés,²¹⁷ kormányzásra való képtelenség,²¹⁸ melyek következtében az apostoli kormányzó még levelek útján sem tudott érintkezni az egyházmegye híveivel. Ezekben az esetekben azonnal értesíteni kellett a Szentszéket. Alapvetően ez az értesítési kötelezettség annak a személynek a feladata volt, aki az

²¹⁴ Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 91.

²¹⁵ Az egyház vagy az állam ellenségei, egyházon vagy az államon belüli ellenséges hatóságok okozhatják.

²¹⁶ Az apostoli kormányzónak az egyházmegyén kívüli területre való erőszakos elvitele.

²¹⁷ Az apostoli kormányzónak az országból való kiutasítása.

²¹⁸ Akár szellemi, akár fizikai okokra visszavezethető alkalmatlanság.

apostoli kormányzó akadályoztatása miatt az egyházmegye vezetését átvette.²¹⁹ Ez a személy pedig más volt attól függően, hogy az egyházmegye püspöki széke betöltött, vagy üresedésben lévő volt.

Betöltetlen püspöki szék akadályoztatása esetén, vagy amennyiben a püspök cselekvőképtelen volt, a CIC (1917) 429. kánon alapján az egyházmegye kormányzását – hacsak a Szentszék másképp nem gondoskodott – az általános helynök vette át. Fentebb már láttuk, hogy az állandó jellegű apostoli kormányzó kinevezhetett általános helynököt. Ilyen esetben az általános helynök a közös jog szerinti rendes hatalommal bírt,²²⁰ illetve azzal a hatalommal is, amit az apostoli kormányzó neki delegált. Ha az állandó apostoli kormányzó nem nevezett ki általános helynököt, hanem egy másik papot jelölt ki akadályoztatása esetére, akkor ő vette át az egyházmegye kormányzását, azzal a hatalommal, melyet számára a kormányzó delegált. Az ideiglenes apostoli kormányzó viszont nem nevezhetett ki általános helynököt,²²¹ csak delegálhatta a helynöki jogokat és kötelezettségeket egy „prokormányzó”, helyettes, biztos vagy megbízott részére. Az ily módon kinevezett prokormányzónak, helyettes kormányzónak, kormányzói helynöknek az állandó apostoli kormányzó által kinevezett általános helynöknekkel szemben, nincs *ipso iure* jogosultsága az apostoli kormányzó akadályoztatása esetén, kivéve, ha erre kifejezett megbízást kapott. Ellenben ha a fent nevezett személyek²²² hiányoztak vagy akadályoztatva voltak, a székesegyházi káptalannak vagy az egyházmegyei tanácsosok testületének kellett helynököt választani, aki káptalani helynöki hatalommal vette át a kormányzást. Aki az apostoli kormányzó akadályoztatása miatt ideiglenesen átvette az egyházmegye vezetését, haladéktalanul köteles volt a Konzisztoriális Kongregációt értesíteni. A Szentszék vagy megengedte e személynek az ideiglenes kormányzást, vagy apostoli kormányzó kinevezésével gondoskodott az egyházmegye kormányzásáról. Eddig a fizikai, vagy szellemi okokra visszavezethető akadályoztatásról szóltunk. Ellenben az apostoli kormányzót kánoni ok is akadályozhatta hivatala gyakorlásában. Ez történhet ha, kiközösítésbe, egyházi átok alá vagy felfüggesztésbe került.²²³ Ez esetben az általa kinevezett általános helynök hatalma is felfüggesztődött. A kormányzást nem vehette át az

²¹⁹ Vö.: CIC (1917) 429. kán. 4.§.

²²⁰ Vö.: CIC (1917) 366. kán. 1.§.

²²¹ Kivéve, ha a Szentszéktől a kinevező levele alapján a megyéspüspök összes jogát és kötelezettségét megkapta.

²²² Általános helynök, vagy az apostoli kormányzó akadályoztatása esetére kijelölt más klerikus.

²²³ Például a püspöki renddel bíró apostoli kormányzó, a Szentszék engedélye nélkül szentelt püspököt.

akadályoztatás esetére kijelölt személy sem, és a káptalan sem választhatott helynököt. Ilyen esetben a metropolita, az ő hiányában, (vagy ha épp róla van szó), a legidősebb alárendelt püspöknek kellett a Szentszékhez folyamodnia, hogy ez utóbbi gondoskodjék az egyházmegye irányításáról.²²⁴

Betöltött püspöki szék esetén, az apostoli kormányzó – akár szellemi, fizikai vagy kánoni okból eredő - akadályoztatásakor, ha a Szentszék másképp nem határozott, a cselekvőképes püspök vette át az egyházmegye vezetését, és az apostoli kormányzó akadályoztatásáról is neki kellett a Szentszéknek értesítenie.

A CIC (1917) 318. kánon az apostoli kormányzó joghatóságával kapcsolatban kijelentte, hogy az nem szűnt meg a római pápa, vagy a püspök halálával.²²⁵ A törvény indoklasként a 208. kánonra kell hivatkoznunk. Az apostoli kormányzó rendes, hivatalhoz kötődő hatalommal bírt, és a rendes hatalom nem szűnt meg a hivatalt engedélyező jogainak megszűntével. Az csak az apostoli kormányzó halálával, az apostoli kormányzó lemondásával szűnt meg, vagy a megbízás tetszés szerinti szentszéki visszavonásával, ha ezt az illető tudomására hozták.

Az apostoli kormányzó halálakor az egyházmegye irányítása a káptalanhoz, vagy az egyházmegyei tanácsosok testületéhez került. Ezeknek nyolc napon belül káptalani helynököt vagy egyházmegyei kormányzót kellett választaniuk, hacsak a Szentszék másképp nem rendelkezett. Az apostoli kormányzó lemondását a római pápának kellett benyújtania, és hatálybalépéséhez szükséges volt annak elfogadása. Amíg ez meg nem történt, a káptalannak vagy az egyházmegyei tanácsosok testületének nem keletkezett jogosultsága. A legtöbb esetben a lemondás elfogadásával egyidejűleg, másik apostoli kormányzó vagy püspök kinevezésére is sor került. Ennek hiányában ugyancsak a káptalannak illetve az egyházmegyei tanácsosok testületének kellett helynököt választania. A Szentszék az apostoli kormányzó megbízását kétféleképpen vonhatta vissza:²²⁶

²²⁴ Mivel a püspöki rendben lévő apostoli kormányzóval szembeni büntetés kiszabására is a Szentszék volt jogosult, valószínűleg ezzel egy időben gondoskodott is a kánoni ok miatt akadályozott kormányzó pótlásáról. Vö.: JAEGER, Leo, Arnold, *The Administration of Vacant and Quasi-Vacant Dioceses in the United States*, Washington 1936, 220-221.

²²⁵ Ez azt jelentette, hogy a rezidens püspök halála után nem volt semmilyen jogosultsága a káptalannak, hiszen a törvény egyértelműen fogalmazott: csak akkor száll az egyházmegye kormányzása a káptalanra, ha nincs apostoli kormányzó, és a Szentszék másképp nem gondoskodott.

²²⁶ A megbízás visszavonása mögött számos ok húzódnhatott meg: kiderült alkalmatlansága, elhanyagolta az Egyház és az egyházi személyek szabadságának és jogainak védelmét, bűncselekményt követett el,

át helyezés esetén az apostoli kormányzó megtartotta az előző egyházmegye irányítását káptalani helynöki hatalommal, amíg új hivatalát birtokba nem vette. Új hivatala birtokbavételével megüresedetté vált az előző egyházmegyéje. Ekkor a káptalannak illetve az egyházmegyei tanácsosok testületének kellett helynököt választania, ha csak a Szentszék másképp nem rendelkezett. Elmozdításának²²⁷ közlésével egyidejűleg, rendszerint másik apostoli kormányzó vagy püspök kinevezésére is sor került. Ennek esetleges hiányában ugyancsak a káptalannak, illetve az egyházmegyei tanácsosok testületének kellett helynököt választania.

Automatikusan megszűnt az apostoli kormányzó hatalma, ha széküresedés esetében az újonnan kinevezett püspök egyházmegyéjének kormányzását kánonjogilag átvette a CIC (1917) 334. kánon 3. paragrafusa szerint. „Betöltött püspöki szék esetén pedig akkor, ha az addig bármilyen okból akadályozott püspök cselekvőképességét visszanyeri, és az egyházmegye kormányzását átveszi, erről a Szentszéknek értesíti.”²²⁸

Az első egyházi törvénykönyv főszabályként csak a latin egyházra vonatkozott.²²⁹ Ugyanakkor az 1917-es CIC széles körű keleti kiterjesztésének igénye hazánkban már a kihirdetés évében megfogalmazódott. Az érthető gyakorlati szempontok mellett a kiterjesztés iránti vágyban az is szerepet játszott, hogy a történelmi Magyarország görög-rutén eparchiáinak egyházjoga, a román görögkatolikusokkal szemben, erre az időre szinte teljesen a latin fegyelemhez igazodott. A munkácsi, eperjesi és hajdúdorogi megyéspüspök 1917. december 31-ei keltezési felterjesztésükben kérték XV. Benedek pápától, hogy egyházmegyéikre is széles körben „terjessze ki”, a hatályba léptetés alatt álló új törvénykönyvet.²³⁰ A Szentszék a kérelmet kedvezően fogadta, magára a bevezetésre azonban közvetlen felhatalmazást nem adott. Ennek ellenére Papp Antal, még munkácsi püspökként, saját eparchiájában, 1921. szeptember 7-én, egyházmegyei zsinat keretében bevezette. A Keleti Egyházi Kongregáció egy konkrét házasságjogi kérdésre adott későbbi

feloldhatatlan ellenszenv alakult ki a kormányzó és a papság, illetve a kormányzó és a hívek között, az apostoli kormányzó meghatározott kinevezési ideje lejárt. Vö.: McDONOUGH, J., *Apostolic administrators*, 188.

²²⁷ Erre magánál a jogról fogva sor kerül, ha a kinevezett apostoli kormányzót püspöki tisztségre emelték, de hat hónapon keresztül nem szenteltette magát püspökké.

²²⁸ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 92.

²²⁹ Bár a Kánonjogi Kódexben a Keleti Egyház fegyelme is szerepel gyakran, mégis egyedül a Latin Egyházra vonatkozik, s nem kötelezi a Keletet, ha csak nem azokról van szó, melyek a dolog természeténél fogva a Keletet is illetik. Vö.: CIC (1917) 1. kán.

²³⁰ A latin nyelvű levél eredeti szövegének átiratához lásd: SZABÓ P., „A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében”, in *Athanasiana* 48 (2019) 238-240.

válaszából egyértelműen kiderült, hogy „az említett 1921-es munkácsi kihirdetésnek a Szentszék meghatározó jogi jelentőséget nem tulajdonított.”²³¹ Ennek ellenére Papp Antal, már apostoli kormányzóként, a miskolci székesegyház szerveit is teljességgel a latin kódex előírásai szerint alakította ki. A kormányzóság híveit érintő jogszabályok túlnyomó többsége püspöki rendelkezés révén keletkezett, melyek körlevelekben jelentek meg. Ezekben a körlevelekben rendszeresen az 1917-es kódex kánonjaira történik hivatkozás, még interrituális kérdésekben is. Ezért volt szükséges a fentiekben áttekintenünk az 1917-es latin törvénykönyv apostoli kormányzóra vonatkozó kánonjait, mert bár formailag sosem került bevezetésre a Miskolci Apostoli Kormányzóságban, a gyakorlatban a Piusz-Benedek féle kódex előírásait vették alapul az egyházi életben. Egészen a régi keleti jogot tartalmazó négy *motu proprio* formájában kiadott pápai levél kihirdetéséig.²³²

3. Az apostoli kormányzóság élén álló kormányzó az 1983-as CIC szerint

3.1. Az apostoli kormányzóság és az egyházmegye élén álló apostoli kormányzó a hatályos latin törvénykönyvben

Az 1917-es kódex külön fejezetben, hét kánon erejéig foglalkozott az apostoli kormányzóval.²³³ Ebben a hét kánonban megtaláljuk az apostoli kormányzó kinevezésének lehetőségét, osztályozását, az állandó és az ideiglenes apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit, és a hivatala elvesztésének különböző módjait. Ezen kívül a Piusz-Benedek féle kódex rögzítette, hogy az apostoli kormányzó ordináriusnak minősült,²³⁴ hogy kinevezése a Konzisztoriális Kongregáció közreműködésével történt,²³⁵ és hogy részvételi joga volt a plenáris és tartományi zsinatokon.²³⁶

Ezzel szemben a hatályos latin kódexben mindössze két közvetlen utalás található az apostoli kormányzó hivatalára. Az egyik szerint az apostoli kormányzóság Isten népének egy része, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem tett

²³¹ SZABÓ P., „Az első Egyházi Törvénykönyv hatályának kiterjesztése a történelmi Magyarország görög-rutén egyházmegyéire”, in Kuminetz G. (szerk.) *Iustitia duce, caritate comite*, Budapest 2022, 552-571. 564-565.

²³² PIUS XII, m.p. *Crebrae allatae*, 22. II. 1949, in AAS 41 (1949) 89-119., PIUS XII, m.p. *Sollicitudinem nostram*, 6. I. 1950, in AAS 42 (1950) 5-120., PIUS XII, m.p. *Postquam Apostolicis*, 9. II. 1952, in AAS 44 (1952) 65-150., PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati*, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-600.

²³³ Vö.: CIC (1917) 312-318. kk.

²³⁴ Vö.: CIC (1917) 198. kán. 1. §.

²³⁵ Vö.: CIC (1917) 248. kán. 2. §.

²³⁶ Vö.: CIC (1917) 282. kán. 1. §.

egyházmegyévé, és amelynek lelkipásztori gondozását apostoli kormányzóra bízták, aki azt a pápa nevében kormányozza.²³⁷ A másik közvetlen utalás rögzíti, hogy az apostoli kormányzó, egyházmegyések számára szentelési elbocsátót adhat.²³⁸ Elfogadva Julio Garcia Martin véleményét, e két idézett kánonnak más és más az alanya, azaz nem ugyanarra az apostoli kormányzóra utalnak.²³⁹

Az 1917-es kódexben szereplő apostoli kormányzó kánonilag már létesített egyházmegyek élén állt, egy időre vagy állandó jelleggel, akár be volt töltve, akár megüresedésben volt a püspöki szék. Ezzel szemben a CIC (1983) 371. kánon második paragrafusában megnevezett apostoli kormányzó nem egyházmegyét vezet, hanem apostoli kormányzóságot.²⁴⁰ Az apostoli kormányzóság is részegyház, amely az egyházmegyével hasonló elbírálás alá esik, hacsak az ellenkezője nem világos. Ebből logikusan következik, hogy az élükön állók is egyenlő elbírálás alá esnek, ahogyan azt a 381. kánon 2. paragrafusa is előírja. Az apostoli kormányzóságot vezető apostoli kormányzó a jogban a megyéspüspökkel megegyező jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, hacsak a dolog természetéből vagy a jog előírásaiból ennek ellenkezője nem nyilvánvaló. Azt is rögzíti a hatályos kódex, hogy azok az ordináriusok, akik az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső részegyházakat vezetnek,²⁴¹ helyi hierarchának minősülnek.²⁴² Mivel az 1018. kánon 1. paragrafusának első pontja egyértelműen rögzíti, hogy egyházmegyések számára a saját püspök adhat szentelési elbocsátót, ebből egyértelműen következik, hogy ezt, az apostoli kormányzóságot vezető apostoli kormányzó is megteheti saját alárendeltjei vonatkozásában. Ennek külön rögzítése, ellene mondana a kánonjogi takarékoság elvének. Ráadásul a második pontban, ahol az apostoli kormányzó nevesítve van,²⁴³ ideiglenes, széküresedés esetén hivatalt betöltőkkel szerepel együtt. Hiszen mind az egyházmegyei kormányzó, mind a provikárius és proprefektus, széküresedéskor, ideiglenesen vezeti a rábízott részegyházakat. Így egyértelmű, hogy az 1018. kánonban jelzett apostoli kormányzó

²³⁷ Vö.: CIC 371. kán. 2. §.

²³⁸ Vö.: CIC 1018. kán. 1. §. 2.

²³⁹ Vö.: MARTIN, Garcia, Julio, „Observaciones al can. 1018. sobre la figura del Administrador Apostolico”, in *Quiderni di Apollinaris* 3-4 (1992) 606-607.

²⁴⁰ Vö.: *Administratio apostolica*.

²⁴¹ Vö.: területi prelatúrát vezető preláthus, területi apátságot vezető apát, apostoli vikariátust vezető vikárius, apostoli prefekturát vezető prefektus, apostoli kormányzóságot vezető kormányzó.

²⁴² Vö.: CIC 134. kán. 2. §.

²⁴³ „Egyházmegyések számára szentelési elbocsátót adhat az apostoli kormányzó, valamint – a tanácsosok testületének beleegyezésével – az egyházmegyei kormányzó; továbbá a 495. kán. 2. §-ában említett tanács beleegyezésével az apostoli provikárius és proprefektus.” CIC 1018. kán. 1. §. 2.

nem apostoli kormányzóság élén áll, hanem az 1917-es kódexben szereplő, de a hatályos törvénykönyvben nem szabályozott, egyházmegyét ideiglenesen – *sede vacante* – vezető apostoli kormányzóra utal.

Ezért jelen fejezetben csupán a 371. kánon második paragrafusában szereplő apostoli kormányzó jogkörével foglalkozok, az 1983-as kódex alapján. Ahhoz viszont, hogy ezt be tudjuk azonosítani, először az állandó jellegű apostoli kormányzóság természetét kell megvizsgálnunk.

3.2. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság

3.2.1. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság létesítésének okai

Apostoli kormányzóság (*administratio apostolica*) nem szerepelt az 1917-es kódexben. Megjelenése a Piusz-Benedek féle kódex hatálybalépése után, az 1920-as évekre teendő. Az *Annuario Pontificio*, (a pápai évkönyv) oldalain 1925-től szerepelnek.²⁴⁴ Az apostoli kormányzóságok felállításában főképp külső okok játszottak szerepet. Jellemzően az I. világháború utáni állapotok rendezésére hozták létre őket. Mindebben közrejátszott, hogy ez a jogi struktúra más részegyháztypusokkal szemben nagyobb rugalmasságot mutatott. Az apostoli kormányzóság természete szerint tehát olyan részegyház, melyet súlyos – rendszerint nem belső egyházi, hanem külső, elsősorban politikai háttérű – okból létesített a pápa. „Apostoli kormányzóság létesítésére az alábbi esetekben szokott sor kerülni: (1) ha a körülmények még nem kedveznek egyházmegye felállításának; (2) ha egyházpolitikai megfontolásból fakadó komoly okok egy egyházmegye részterületének bizonytalan időre külön vezetés alá rendelését javallják; s végül (3) ha valamely egyházmegye része politikai határrendezés folytán *de iure et de facto* más állam felségterületére esik, de kánonilag a régi egyházmegyéből még nincsen kihasítva („*dismembratio*”).”²⁴⁵ Érdemes megjegyezni, hogy az imént említett harmadik kategória valójában nem szoros értelemben vett

²⁴⁴ Az ekkor felsorolt 10 részegyház mindegyike az I. világháborút követő határváltozások, azaz a régi egyházmegyék politikai okokra visszavezethető szétdarabolódása miatt jött létre; vö.: Alta Silesia Polacca (1922), Bačka (1923), Banato Serbo (1925), Bressanone (1921), Danzica (1922), Estonia (1924), Fiume (1920), Temesvar (1923), Timava 1922, Tüzt (1923). Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 1925*, Città del Vaticano 1925, 351 (Érdekes, hogy e listában az 1924 júniusi alapítású miskolci apostoli kormányzóság még nem szerepel, miközben az 1924 novemberében alapított észtországi, sőt az 1925 februárjában létesített szerb bánáti adminisztratúra is megjelenik.). Vö.: SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok. Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 189. 11. lj.

²⁴⁵ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 92-93.

kormányzóság lenne, hanem egy egyházmegye részének apostoli kormányzóra bízása. Ez utóbbira nemcsak közvetlenül az I. világháború után volt példa, hanem a későbbiekben is.

A háború után Németország keleti felét a Szovjetunió, a nyugatit pedig az USA, Nagy-Britannia és Franciaország szállta meg. A kezdődő hidegháború állandósította ezt az állapotot, a keleti megszállási területen megalakult a szocialista berendezkedésű Német Demokratikus Köztársaság, míg a nyugatin a kapitalista Német Szövetségi Köztársaság. Az NSZK gazdasága gyorsan növekedett és hamarosan felvették a NATO-ba. Az NDK gazdasági nehézségekkel küszködött és polgárai politikai elnyomásban éltek, ezért tömegesen szöktek Nyugatra. Megállításukra építették a berlini falat. Németország szétszakadása az egyházmegyéket is érintette. A nyugati részen maradt püspökök csak nehezen tudtak gondoskodni a keleti részhez tartozó hívekkel. Ennek a lelkipásztori kényszernek engedve a Szentszék 1973-ban három apostoli kormányzót nevezett ki állandó jelleggel: Erfurt-Meiningen, Magdeburg és Schwerin területére. Ezeken a területeken a kinevezés időpontjában mintegy 730 ezer katolikus és 650 pap volt.²⁴⁶ Az apostoli kormányzók kinevezései nem sértették a Szentszék és a német tartományok közötti konkordátumokat sem, hiszen az csak a püspökök kinevezésére vonatkozott. Azonban az *Acta Apostolicae Sedis*-ben nem jelentek meg az apostoli kormányzóságot létrehozó apostoli konstitúciók, csupán az állandó jellegű apostoli kormányzók kinevezése. A többi – állandó jelleggel megalapított apostoli kormányzóság esetében – mindig van utalás az alapítás dátumára és külön az apostoli kormányzó kinevezésére is.²⁴⁷ Ebből arra következtethetünk, hogy az említett német egyházmegyék esete különbözik az évkönyvben felsorolt többi apostoli kormányzóságtól, a hangsúly inkább az apostoli kormányzón van, és nem az apostoli kormányzóságon.²⁴⁸

3.2.2. Az állandó jellegű apostoli kormányzóság, mint részegyház

Ahogy láttuk, az 1920-as évektől jelentek meg az apostoli kormányzóságok, jóllehet az 1917-es kódex nem tárgyalta ezt az egyházi szervezeti formát. Ellenben az 1983-as kódex a részegyházak²⁴⁹ között helyezi el az apostoli kormányzóságot. A „részegyházakról” a

²⁴⁶ Vö.: ROTOR, B., *An Analysis of the Permanently Established Apostolic Administration*, 204.

²⁴⁷ Vö.: ASS, Romae 1993, 1174, 1177.

²⁴⁸ A helyzet végül 1994-ben rendeződött, mikor az apostoli kormányzók által vezetett területek egyházmegyévé váltak, vagy másik egyházmegye részévé lettek.

²⁴⁹ A „részegyház” fogalmáról lásd: AYMANS, Winfried, „Die Communio Ecclesiarum als Gestaltgesetz der

kódex Isten népe név alatt szereplő II. könyvében van szó. Az egyház hierarchikus felépítését tárgyaló II. szakaszának, a részegyházak és csoportjaikról szóló I. cím I. fejezetében, mindösszesen hét kánon erejéig. A CIC az egyetemes egyházat vezető legfőbb hatóság után rögtön a részegyházakról szól. A kettő közötti nagyságrendű szerkezeti egységek (pl. egyháztartományok) ekkleziológiai jelentősége kisebb, ezért őket a törvénykönyv a részegyházak után említi. A részegyházak, amelyekben és amelyekből az egy és egyetlen katolikus egyház áll, először is az egyházmegyéék. Ezekhez hasonló elbírálás alá esnek – hacsak az ellenkezője nem világos – a területi prelatúra és a területi apátság, az apostoli vikáriátus és az apostoli prefektúra, valamint az állandó jellegű apostoli kormányzóság. Az idézett CIC 368. kánon a részegyház zsinati fogalmából indul ki.²⁵⁰ A zsinat előtti erősen centralizált egyháztan és jogrendszer nagy hangsúlyt fektetett az egyetemes egyházra. Hajlamos volt úgy tekinteni a részegyházakra, mint az egyetemes egyház, hasznos adminisztratív alegységeire. Az új kódex a II. Vatikáni Zsinat egyháztanának egy központi vonását tükrözi, miszerint a részegyházak nem csupán az egyetemes egyház alkotóelemei, hanem Krisztus egyetlen egyházának helyi megvalósulásai.²⁵¹ Ebből következik, hogy az egyetemes egyházat a „közösségek közösségének” tekinti, amelyek mindegyik Krisztus egyháza megjelenési szintje. A zsinat egyes szövegei viszont úgy mutatják be a Krisztus által alapított egyházat, mint az apostolokat megjelenítő pásztorok köré összegyülekező közösségek közösségét, amely két szinten valósul meg: az egyetemes egyház és a részegyházak szintjén. Ez a két szint megfelel a püspökökre ruházott feladatok kettős dimenziójának. A Krisztus által alapított egyház nemcsak a hívők sokaságát egyesíti a pápa és a püspökök testületének legfőbb fennhatósága alatt, hanem a hívők összegyűlnek, és az egyes püspökök által vezetett

einen Kirche”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 139 (1970) 69–90. „A keleti törvénykönyv szerkesztői egyes zsinati szövegek szóhasználatát követve továbbra is a részegyház („*Ecclesia particularis*”) kifejezést szerették volna alkalmazni a korábban rítusoknak nevezett keleti katolikus közösségek jelölésére. A latin kodifikátorok azonban mereven ragaszkodtak ahhoz, hogy e terminust a latin törvénykönyv az egyetlen püspök irányítása alatt álló kormányzati egységek jelölésére tartsa fenn. A latin kódex kihirdetése után a keleti kodifikátorok így a „béke kedvéért” – és az előre borítékolható terminológiai zavar elkerülése érdekében – végül lemondtak eredeti szándékukról.” SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 186. 1. l.

²⁵⁰ Vö.: SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, const. dog. *Lumen Gentium* de Ecclesia, 21. XI. 1964, 23a, in AAS 57 (1965) 5–67, 27.

²⁵¹ Szabó Péter egyik tanulmányában felveti, hogy az egyházmegyéken túl a CCEO által szabályozott sajátjogú egyházak is Krisztus egyetlen egyházának helyi megvalósulásai. Vö.: SZABÓ P., „Chiese sui iuris: sviluppo di una nuova visione ecclesiologicocanonica condivisa”, in *Aula Magna, Pontificia Università Gregoriana, Dal Concilio al Sinodo. Rilettura di un cammino di Chiesa, a 60 anni dalla Lumen gentium (1964–2024)*, Roma 28–30. X. 2024. [megjelenés alatt].

részegyházhoz tartoznak, miközben egymással is közösségben vannak. Isten népe sokféleségének fényében a részegyházaknak is különböző formái léteznek.

Luigi Chiapetta az egyetemes egyház és a részegyház kapcsolatát három pontban írja le.²⁵²

(1) Az egyetemes egyház és a részegyház nem két különböző valóság, hanem egy. (2) Az egyetemes egyház nem a részegyházak összessége, a részegyház az egyetemes egyháztól nem választható el. (3) A részegyház az egyetemes egyház konkrét megnyilvánulása.

A részegyházak alapításával kapcsolatban a CIC 373. kánon világosan tanítja, hogy csakis a legfőbb hatóságnak van joga ilyeneket létrehozni. Ha pedig már törvényesen megalapították őket, ezek magánál a jognál fogva jogi személyiséggel rendelkeznek. Ez a kánon, a legfőbb hatóság, azaz a Szentszék kizárólagos jogát rögzíti a részegyházak felállítására.²⁵³ Ez magába foglalja felosztásuk, egyesítésük, megszüntetésük és határaik módosításának a jogát is. Ugyancsak a legfőbb hatóságnak van joga egy részegyházat egyháztartományba, régióba besorolni. A Római Kúriáról a *Praedicate Evangelium*²⁵⁴ kezdetű apostoli konstitúció szerint, erre a Püspöki Dikasztérium illetékes. A Püspöki Dikasztérium feladata – a szükséges információk összegyűjtése után, a püspökökkel és a püspöki konferenciákkal együttműködésben – mindazzal foglalkozni, ami a részegyházak és csoportosulásai megalapítását, szétválasztását, egyesítését, megszüntetését és egyéb változtatásait érinti. Kivételt képeznek a Keleti Egyházak Dikasztériuma alá tartozó területek. A Keleti Egyházak Dikasztériuma illetékes a keleti egyházak minden olyan ügyében, amelyet az Apostoli Szentszék elé kell terjeszteni az alábbiak tekintetében: az egyházak szerkezete és szervezete; a tanítói, megszentelő és kormányzati funkció gyakorlása; az emberek és azok állapota, jogaik és kötelességeik. Ugyancsak foglalkozik mindazzal, ami az ötéves jelentésekkel és az *ad limina Apostolorum* látogatásokkal kapcsolatban elő van írva. Ugyancsak kivételt jelentenek az Evangelizációs Dikasztérium alá tartozó területek.²⁵⁵ Az Elsődleges evangelizáció és új részegyházak részlege az

²⁵² Vö.: CHIAPETTA, Luigi, *Prontuario di Diritto Canonico e Concordatario*, Roma 1994, 216-217.

²⁵³ Természetesen ez nem érinti a Keleti Kódexben megfogalmazott jogát a pátriárkának és a vele egyenlő elbírálás eső nagyérseknek részegyházak alapítására. „A pátriárka súlyos okból, a pátriárkai egyház püspöki szinódusának beleegyezésével és az Apostoli Szentszék megkérdezésével egyháztartományokat és eparchiákat hozhat létre, meglevő határaikat módosíthatja, egyesítheti, feloszthatja, megszüntetheti őket, valamint megváltoztathatja hierarchikus fokozatukat és áthelyezheti eparchiai székhelyüket.” CCEO 85. kán. 1. §.

²⁵⁴ Vö.: FRANCESCO, const.ap. *Praedicate Evangelium*, 19. III. 2022, in AAS 114 (2022) 375-455, art. 103-104, 414.

²⁵⁵ Vö.: Ibid. art. 82, 409.

elsődleges evangelizációval érintett területeken támogatja az Evangélium hirdetését és a hitélet elmélyítését, és intézi mindazt, ami mind az egyházi körzetek létrehozásával vagy módosításával, mind azok betöltésével kapcsolatos, továbbá ellátja a többi feladatot, amit a Püspöki Dikasztérium saját hatáskörén belül ellát.²⁵⁶ Fontos szempont, hogy valahányszor a részegyházak és csoportosulásaik létesítéséről, vagy módosításáról, valamint a részegyházak betöltéséről a kormányokkal kell tárgyalni, az illetékes dikasztériumok csakis az Államtitkárság Államok és Nemzetközi Szervezetek Részlegével, illetve az érintett püspöki konferenciákkal folytatott konzultációt követően járhatnak el. Ugyancsak az Államtitkárság Államok és Nemzetközi Szervezetek Részlege illetékes különleges körülmények között, a római pápa megbízásával, – a Római Kúria illetékes dikasztériumaival folytatott konzultációt követően – intézni mindazt, ami a részegyházakat illető kinevezéseket, valamint amazok, illetve szervezeteik létesítését és megváltoztatását érinti. Más esetekben, különösen, ahol konkordátum van érvényben, a részleg feladata kezelni azon ügyeket, amelyeket a polgári kormányokkal kell intézni. Mivel a részegyházak alapítása, illetve változtatása kölcsönös és gyakori egyeztetést igénylő osztott hatáskörű ügy, külön dikasztériumközi bizottság jött létre, amely az államtitkárból, az érintett dikasztériumok prefektusaiból, titkáraiból és a helyettes államtitkárból áll.²⁵⁷

A részegyházak alapításának folyamatában öt különböző fázist szokás megkülönböztetni. (1) Tájékoztatási és javaslattételi szakasz. (2) Tanulmányozási szakasz. (3) Tanácskozási szakasz. (4) Döntési szakasz. (5) Végrehajtási szakasz.²⁵⁸

A tájékoztatási szakasszal kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy a *Christus Dominus*²⁵⁹ kezdetű határozat a Püspöki Konferenciák hatáskörébe utalta, hogy a megfelelő tanulmányozás után tegyenek javaslatot az egyes egyházi szervezeti egységek megalapítására. Ezt egy külön bizottságon keresztül kell megtenni. Az egyházmegyék módosításánál vagy létesítésénél – érintetlenül hagyva a keleti egyházak fegyelmét – ajánlatos, hogy az illetékes püspöki konferenciák a kérdést a saját területükre vonatkozólag megvizsgálják, esetleg külön püspöki bizottság segítségével. De mindig hallgassák meg főképpen az érdekelt tartományok vagy régiók püspökeit; végül terjesszék elgondolásaikat

²⁵⁶ Vö.: Ibid. art. 61, 404.

²⁵⁷ Vö.: GHIRLANDA, Gianfranco, *Chiese Universale e Chiese Particolare*, Roma 2023, 399.

²⁵⁸ Bővebben lásd: ARRIETA, Ignacio, *Diritto dell' Organizzazione Ecclesiastica*, Milano 1997, 367-369.

²⁵⁹ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Christus Dominus* de pastorale episcoporum munere in Ecclesia, 28. X. 1965, in AAS 58 (1966) 673-696, n. 24, 685.

és javaslataikat az Apostoli Szentszék elé. Ennél a szakasznál a pápai követnek is van feladata. Rá tartozik a Püspöki Konferencia javaslatának a továbbítása a Szentszék felé, saját véleményével együtt. A tanulmányozási szakaszban, az érintett Dikasztériumok (Püspöki Dikasztérium, Keleti Egyházak Dikasztériuma, Evangelizációs Dikasztérium, Államtitkárság) akár dikasztériumközi bizottságokban egyeztetve, a következő szempontokat szokták mérlegelni: geopolitikai-társadalmi kontextus, politikai és történelmi helyzet, földrajzi sajátosság, gazdasági körülmények, népesség megoszlása, vallási összetétel, a keresztény közösség fejlődése, hitoktatás, egyházi intézmények léte, inkardinált papság, hivatások száma, plébániák helyzete, szeminárium, egyéb szociológiai körülmények.²⁶⁰ A harmadik, tanácskozási szakasz, az illetékes dikasztérium rendes ülésén történik, mely után a dikasztérium tagjai megfogalmazzák álláspontjukat, melyet a prefektus terjeszt a Szentatya elé, személyes audiencián.²⁶¹ A római pápa döntése egy ünnepélyesen kiadott bulla formáját ölti, melyet az államtitkár, a dikasztérium prefektusa, titkára és két protonotárius ír alá. Ez meghatározza az új részegyház határait, mind a terület, mind a személyek vonatkozásában, kijelöli vezetőjét, címét, székesegyházát, adott esetben jelzi a metropolitai széket. A bullában általában szerepel egy megbízás a végrehajtásra vonatkozóan, amit általában az adott ország pápai követe kap. A kánoni megalapítást és birtokbavételt igazoló dokumentumokat meg kell küldeni az illetékes dikasztériumnak.

Az egyházi szervezeti egységek felosztása, egyesítése, megszüntetése esetén, ami magával hozza egy már meglévő másik jogi személy átalakítását, meg kell tartani a CIC 121-123. kánonjában foglaltakat. Eszerint az előző jogi személy jogai és kötelezettségei, a közös javak és vagyoni jogok méltányos arányban, az összes körülmények és mindkét jogi személy szükségleteinek figyelembevételével kerülnek megosztásra.

Az egyházmegyék és a hozzá hasonló elbírálás alá eső részegyházak határainak megállapításánál, felosztásuknál, egyesítésüknél és módosításuknál, a következőkre kell tekintettel lenni. (1) Az egyházmegye határainak megállapítása, amennyire csak lehet, Isten népe összetételének figyelembevételével kell történnie, ami nagyon elősegítheti a megfelelőbb lelkipásztorkodást. Arról is gondoskodni kell, hogy e nép demográfiai

²⁶⁰ Vö.: ROTOR, B., *An Analysis of the Permanently Established Apostolic Administration*, 162-163.

²⁶¹ Megjegyzendő, hogy az egyes részegyházak határainak a módosítása az illetékes dikasztérium határozatával történik, melyről a Szentatya nem ad ki külön apostoli konstitúciót. Vö.: ROTOR, B., *An Analysis of the Permanently Established Apostolic Administration*, 163.

csoportjait a szerves egységét biztosító polgári hivatalokkal és társadalmi szervezetekkel együtt egyben tartásuk. Ezért minden egyházmegyének csak összefüggő területe lehet. Adott esetben tekintettel kell lenni a polgári határookra is, továbbá a személyek, a helyek sajátos – például lélektani, gazdasági, földrajzi, történelmi – adottságaira. (2) Az egyházmegye kiterjedése és lakosainak száma általában olyannak kell lennie, hogy egyrészt maga a püspök, esetleg mások segítségével, megfelelően el tudja végezni a főpapi teendőket és a lelkipásztori látogatásokat. Irányítani tudja az apostolkodás összes művét az egyházmegyében. Főként a papjait, de az egyházmegye munkáiban számottevőbb szerzeteseket és világiakat is ismerje. Másrészt viszont elegendő és alkalmas terület szükséges ahhoz, hogy a püspök és papsága szem előtt tartva az egyetemes egyház igényeit, hasznosan fejthesse ki minden erejét a szolgálatban. (3) Annak érdekében, hogy az üdvösség szolgálatát az egyházmegyében minél jobban lehessen biztosítani, szabálynak tekintendő, hogy minden egyes egyházmegyében elegendő számú és fölkészültségű klerikus álljon rendelkezésre Isten népe kellő gondozására. Továbbá ne hiányozzanak a részegyház sajátos hivatalai, intézményei és művei, melyek a tapasztalat szerint a megfelelő kormányzáshoz és apostolkodáshoz szükségesek. Végül pedig álljanak rendelkezésre a személyek és intézmények fönntartásához szükséges anyagi javak, vagy legalább okos előrelátás szerint máshonnan számítani lehessen rájuk.²⁶²

Minden részegyház, alapításának pillanatától, magánál a jognál fogva, hivatalos jogi személynek minősül. Az egyházmegye és a hozzá hasonló elbírálás alá eső részegyházak, a CIC 115. kánon 2. paragrafusa szerinti személyekből álló, de nem testületi jogi személynek minősülnek, hiszen a jogügyleti akarat kialakításában a szervezeti egység tagjainak nincs döntéshozatali jogköre. A döntéseket maga a püspök vagy vele egyenlő elbírálás alá esők hozzák. A püspököt illeti meg ugyanis a rábízott egyházmegyében mindaz a rendes, saját és közvetlen hatalom, ami lelkipásztori feladatának gyakorlásához szükséges. Ez alól kivételt képeznek azok az ügyek, amelyeket a jog, vagy a pápa határozata a legfőbb, vagy más egyházi hatóságnak tart fenn.²⁶³ Ezt a hatalmát törvényhozói, bírói és végrehajtói úton gyakorolja. A többi krisztushívő, állapotának megfelelően, tanácsadói jelleggel, közreműködhet a döntések kialakításában.²⁶⁴

²⁶² Vö.: *Christus Dominus*, 23. pont.

²⁶³ Vö.: CIC 381. kán. 1. §.

²⁶⁴ Lásd: egyházmegyei zsinat, papi szenátus, gazdasági tanács, pasztorális tanács, tanácsosok testülete.

3.2.3. Az egyházmegye, mint a részegyházak alaptípusa

A részegyházak közül a legteljesebb az egyházmegye. A szó szoros és teljes értelmében csak az egyházmegye számít részegyháznak, az képezi a részegyház hiánytalan formáját. „A keresztény közösséget hierarchikusan szervező többi struktúra, bár rendelkeznek olyan elemekkel, melyek az egyházmegyéhez teszik őket hasonlóvá, mégsem alkalmazható rájuk szoros értelemben a részegyház teológiai fogalma.”²⁶⁵ „Az egyházmegye Isten népének egy része, mely a püspökre van bízva, hogy a papság közreműködésével lelkileg gondozza, hogy így pásztorához tartozva és általa az evangélium és az eucharisztia révén a Szentlélekben összegyűjtve részegyházat alkosson, melyben valóban jelen van és működik Krisztus egy, szent, katolikus és apostoli egyháza.”²⁶⁶

A *Christus Dominus* 11. pontjára épülő 369. kánonból kiindulva tudjuk meghatározni a részegyház és az egyházmegye fogalmának konstitutív elemeit. (1) Isten népének egy része. (2) Saját püspökkel, akit a papság vesz körül. (3) A hívők közössége egyetlen egyházat alkot. Azt is meghatározza az idézett kánon, mi szükséges ahhoz, hogy a részegyház betöltsé célját, azaz valóban jelen legyen benne, és hatékonyan működjön Krisztus egy, szent, katolikus és apostoli egyháza. (1) A pásztor közelében maradás, hozzá tartozás. (2) Az Evangélium és az Eucharisztia által. (3) A Szentlélekben.

Az egyházmegyében a püspök az egység látható jele. Az egyházmegyés püspök személyében az Úr Jézus Krisztus van jelen. A püspöktől való elszakadás, az Egyháztól, azaz magától Krisztustól való elszakadás lenne. A krisztushívőknek közel kell maradniuk az egyházmegyés püspökhöz, hogy a részegyházban valóban jelen legyen és hatékonyan működjön Krisztus Egyháza. Isten népét pedig az Evangélium és az Eucharisztia által kell a püspök köré gyűjteni. Ezért a rájuk bízott részegyházak tekintetében az egyes püspökök az egész igeszolgálat irányítói, akiknek egyházmegyéjük birtokbavétele után minden vasárnap és az illető vidéken kötelező ünnepen misét kell felajánlaniuk a rájuk bízott népért. Végül a Szentlélek az, aki életet ad, és megszenteli az Egyház minden tevékenységét. Ő segíti és gazdagítja kegyelmével a lelkipásztorokat és a híveket, hogy tevékenyek legyenek, együtt formálódva a hit, a remény, a szeretet és a szolgálat közösségében.

²⁶⁵ SIMON-WAGNER István, *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*, Budapest 2019, 117.

²⁶⁶ CIC 369. kán.

A krisztushívők közösségének központi jelentősége az oka annak, hogy a kánon nem is szól a területről, mint az egyházmegye lényeges eleméről. Pedig a területi elv sok előnnyel jár a részegyházak kormányzása szempontjából. Lehetővé teszi a közösség pontos körülhatárolását és így a hatalom gyakorlását érdekükben, valamint minden hívőnek saját pástort ad. Éppen ezért – ahogyan azt a CIC 372. kánon 1. paragrafusa is szabályként rögzíti – a keresztény közösségek körülhatárolásánál, valamint az illetékes pásztorok hatalmának és kötelességeinek meghatározásánál a területiség az elsődleges és általános alkalmazandó kritérium.²⁶⁷ Annak ellenére, hogy a közösségek körülhatárolásánál tehát a CIC kritériuma túlnyomóan területi, a 372. kánon 2. paragrafusa lehetőséget ad rá, hogy ahol a legfőbb hatóság megítélése szerint, ha az érdekelt püspöki konferenciák meghallgatása után hasznosnak tűnik, ugyanazon a területen rítusa szerinti, vagy más hasonló szempontból különböző részegyházakat létesítsenek.²⁶⁸ Tehát nemcsak a 368. kánonban felsorolt területi részegyházak léteznek, hanem akár személyi alapon szerveződő hierarchikus közösségek is.²⁶⁹ Éppen ezért a részegyház fogalma, amennyiben sajátos értelemben használjuk, elégtelen az Egyház pasztorális szerveződéseinek kimerítő leírásához. José Luis Gutiérrez szerint „ezekben a részegyház alaptípusától eltérő formákban az egyetemes Egyháznak csak a részleges dimenziója valósul meg.”²⁷⁰

²⁶⁷ A kodifikációtörténet szerint kétely merült föl a kodifikátorokban a személyes illetve a „vegyes” (rítus, nemzetiség, nyelv alapján alapított) egyházmegyek megengedhetőségével kapcsolatban. Egyesek azt akarták, hogy az egyházmegye elnevezést csak a területi alapon létrejött szerkezeti egységre használják. Mások elismerték a rítus alapján szervezett egyházmegyeket, de a nyelvi vagy nemzetiségi alapút nem, hiszen az kevésbé állandó, egy nyelvi közösség vagy nemzetiség asszimilálódhat egy másik közösségbe. Vö.: *Communicationes* 17 (1985) 90-95.

²⁶⁸ Nem szabad összekeverni a terület és a hely fogalmát. Valójában még a „tisztán” személyi jellegű szervezeti egységekben is egy helyhez kötődik az Evangélium hirdetése, az Eucharisztia ünneplése. A megtestesülés misztériuma miatt is, az egyház létehez (evangéliumhirdetés, szentségek) a lokalizáció elengedhetetlen és nem a területiség. De az tény, hogy az egyház lokalizációjának legmegfelelőbb formája a területi lehatárolás, de ezt a tényt nem szabad sem lebecsülni, sem abszolutizálni.

²⁶⁹ Ilyenek *sui iuris missio*, a személyi prelatúra vagy a katonai és személyi ordináriátusok. A személyi prelatúrákról máshol szól a kódex (CIC 294-297. kk.). A katonai ordináriátusokat a *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúció szabályozza, mely az ordináriátusokat az egyházmegyéhez hasonlítja. A személyi ordináriátus a latin rítus keretein belül megjelenő szervezeti egység. Isten népének egy személyi elven alapuló olyan része, melynek kánonjogi helyzete és szociális felépítése (főpásztor, papok, hívek) hasonló az egyházmegyéjéhez. Az anglikán közösségből a Katolikus Egyház teljes közösségébe visszatérő anglikán csoportok számára biztosít jogi kereteket, lelkigondozást, és lehetővé teszi a katolikus hittel összeegyeztethető saját anglikán spirituális, liturgikus és pasztorális örökség megőrzését és fejlődését. XVI. Benedek pápa 2009. november 4-én, az *Anglicanorum coetibus* kezdetű apostoli konstitúciójával fektette le az ehhez szükséges szervezeti kereteket. A *sui iuris missio* azokat a területeket jelenti, melyek nem részei sem apostoli prefektúrának, sem apostoli vikáriátusnak. Egy egyházi előjáró áll az élükön, akitől az állomások és a missziós személyzet függ az adott területen. A *sui iuris missio*-kat az 1896-ban kiadott *Excelsus* dekrétum szabályozza.

²⁷⁰ GUTIÉRREZ, José, Luis, *Manual de derecho canónico*, Pamplona 1988, 327-335.

3.2.4. Az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső részegyházak

A jogalkotó az egyházmegyét elsődlegesnek mondja, a többi részegyházat pedig az egyházmegyéhez hasonlóan, vagy vele jogilag megegyezőnek tekinti. Ez egy jogi analógia, ami jogtechnikai eszközként ugyanazt a jogi bánásmódot alkalmazza két hasonló dologra, anélkül, hogy megismételné a normatívát. A jogi analógiának nem az az alapja, hogy az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső részegyházak élén vajon püspök áll-e. Hiszen a Szentszék a területi apátok püspökké szentelését sem tartja – különleges helyzetektől eltekintve – kívánatosnak,²⁷¹ ahogyan az apostoli prefektusok is rendszerint papok szoktak lenni. Nem is a részegyházat vezető személy hatalmának természete dönti el, hiszen az nemcsak rendes, saját lehet, mint a területi prelátus és területi apát esetében, hanem helyettesi is, mint az apostoli kormányzónál. Az egyházmegye és a CIC 368. kánonban felsorolt egyéb részegyházak közötti jogi hasonlóság két elemre épül: a kánonban jelzett szervezeti egységek mind Isten népének egy részét képezik, melyek minden más területi joghatóságtól függetlenül léteznek. Azaz felfedezhetőek ezen részegyházak viszonylatában is az egyházmegye konstitutív elemei: Isten népének egy körülhatárolható része, mely a püspök, vagy vele egyenlő elbírálás alá eső ordinárius vezetés mellett, körülvéve a klérussal, a krisztushívők lelki gondozására irányul, más részegyházaktól függetlenül.

„A területi prelátúra Isten népének egy területileg körülhatárolt része, melynek gondozása különleges körülmények miatt valamely prelátusra van bízva, aki azt megyéspüspök módjára saját pásztorként kormányozza.”²⁷² A területi prelaturák – korábban *nullius dioeceseos* néven – keletkezése néhány világi káptalanra nyúlik vissza, akik joghatóságra tettek szert a krisztushívők egy csoportja felett. A különféle panaszok ellenére a Trentói Zsinat elismerte az egyházmegyétől való függetlenségüket, és meghatározta a prelátusok jogait és kötelezettségeit. A múlt században lekipásztori okok, átmeneti megoldásként, a nem missziós, de kellő egyházi struktúrával nem rendelkező területeken területi prelaturák felállítását javasolták. Az 1917-es kódex még külön szabályozást írt elő azokra a prelaturákra, melyek kevesebb, mint három plébániából álltak.²⁷³ Területi prelaturák manapság is létesülnek, a 2022-es *Annuario Pontificio* negyvenet sorol föl, köztük

²⁷¹ Vö.: PAULUS VI., m.p. *Catholica Ecclesia*, 23. X. 1976, in AAS 68 (1976) 694–696.

²⁷² CIC 370. kán.

²⁷³ Vö.: CIC (1917) 319. kán. 2. §.

Loretóval, mely apostoli kormányzóságból lett területi prelatúra. A területi prelátust általában püspökké szentelik, s szenteléskor nem valamely megszűnt egyházmegye címét kapja, hanem a prelatúráét, hasonlóan a megyéspüspökhöz, akivel egyenlő elbírálás alá esik, rendes, saját és közvetlen hatalommal rendelkezik.

A területi apátság nagy hasonlóságot mutat a területi prelatúrával. Ugyancsak Isten népének egy területileg körülhatárolt része, melynek gondozása különleges körülmények miatt valamely apátra van bízva, aki azt megyéspüspök módjára saját pásztorként kormányozza. A független apátságok intézménye a IX. és X. századra nyúlik vissza. Ebben az időkből a monostorok a közeli hívők lelki gondozását is ellátták, és lassan a püspököktől függetlenekké váltak, és püspöki hatalmat kezdtek gyakorolni nemcsak a monostor, hanem az attól függő templomok fölött is. A XI–XII. század óta a pápák jóváhagyták ezeket a kiváltságokat. De a XVIII. századtól kezdve egyre több vita alakult ki a helyi püspök és az apátok között. E vitáknak miatt az I. Vatikáni Zsinaton az is felmerült, hogy teljesen meg kell szüntetni ezt a részegyháztypust. Ellenben az első kodifikáció lezárultával, a *nullius* (egyházmegyétől független) apátság a közös jog részévé vált.²⁷⁴ VI. Pál pápa mp. *Catholica ecclesia* kezdetű apostoli levélben kijelentette, hogy a jövőben rendszerint nem fognak új területi apátságok létesülni. Nincs hiány azonban olyan szerzőkben, akik továbbra sem látnak jogi összeférhetlenséget a szerzetesi élet, és a monostor falain kívüli lelkipásztorkodás között. Őket igazolta az 1983-as kódex, ami megőrizte a területi apátság jogintézményét a közös jog szintjén is. A független apátságok tehát a szerzetesi *exemptioból* fejlődtek ki, és megmaradtak eredeti állapotukban anélkül, hogy püspökséggé emelkedtek volna. A területi apátok, bár egyenlő elbírálás alá esnek a megyéspüspökkel, általában nincsenek püspökké szentelve. Kinevezésükre a pápa illetékes, aki választás vagy bemutatás esetén, a választott megerősítése vagy a bemutatott beiktatásával jár el. A 2022-es Pápai Évkönyv tizenegyet sorol föl, köztük a Magyarországon lévő Pannonhalmi Területi Apátsággal. A területi apátság hasonlóságot mutat a keleti jogban szereplő „területi exarchátussal”, amit a saját nevében kormányzó exarcha vezet.²⁷⁵ Az exarchátus is Isten népének egy részlete, amelyet különleges

²⁷⁴ Az 1917-es kódex 10 kánonban foglalkozik a kisebb prelátusokkal, közte a *nullius* apátságokkal. Ezzel szemben a hatályos törvénykönyv csupán egy kánont szentel a kérdésnek.

²⁷⁵ Egy másik hasonlóságot is felvethetünk, ami a területi apátság és a keleti jogban szereplő sztauropég monostor között van. Hiszen mindkettő egy adott joghatóságtól való függetlenséget, azaz egy „területen kívüliséget” képvisel. Van azonban egy komoly különbség is e kettő hierarchikus szervezet között: a területi apátság, a területi apát és a megyéspüspök egyenlő elbírálása miatt (is) részegyház, míg a sztauropég

körülmények miatt nem eparchiaként hoztak létre. Ez is egy helyi főpásztorra (exarcha) lett bízva, aki saját nevében is gyakorolhatja hatalmát.²⁷⁶ Ezeknek a területi exarchátusoknak a szomszédos eparchiáktól független területük van, és saját hierarchájuk, az úgynevezett apát-exarcha irányítja őket, kvázi püspöki hatalommal. A katolikus egyházban jelenleg egyetlen területi exarchátus létezik, *Grottaferratai Santa Maria* ősi kolostora, mely az *Annuario Pontifici*óban újabban furcsa módon a latin területi apátságok között szerepel. XI. Piusz pápa emelte területi exarchátusi rangra 1939-ben.²⁷⁷

Az apostoli vikariátus és az apostoli prefektúra az egyház missziós területein kialakult hierarchikus egyházi szervezet. A CIC 371. k. 1. paragrafusának meghatározása szerint az apostoli vikariátus vagy az apostoli prefektúra Isten népének egy része, mely sajátos körülmények miatt még nem vált egyházmegyévé.²⁷⁸ A megfogalmazásból egyértelmű, hogy az apostoli vikariátus és az apostoli prefektúra ideiglenes részegyház, melynek egyértelmű célja, hogy egyházmegyévé váljon.²⁷⁹ A hitelesítés műve rendszeresen három fokozaton keresztül fejlődik. Az első abban nyilvánul meg, hogy a misszionáriusok rendeltetési helyükön ideiglenes szervezetet, ún. missziós állomást szerveznek. Ha egy területen már több ilyen missziós állomás működik, akkor a Szentszék ezeket egy magasabb területi egységbe fogja össze, amelyet apostoli prefektúrának nevezünk. Ennek élén az apostoli prefektus áll, aki rendszerint világi vagy szerzetes áldozópap. Amikor a missziós kezdeményezés még inkább megszilárdul, akkor magasabb szervezeti alakot ölt. Ez az apostoli vikariátus, melyet rendszerint püspöki rangban lévő apostoli vikárius irányít. Az apostoli prefektus és az apostoli vikárius is a pápa nevében, rendes, de helyettesi hatalommal igazgatják a rájuk bízott részegyházat, hiszen a missziós területek a pápa

monostor nem. Lásd bővebben: SZABÓ P., „L’abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropagiaco” comparazione storico-giuridica”, in *Kanon XXI* (2010) 267-286.

²⁷⁶ Vö.: CCEO 311. kán. 1. §., 312. kán.

²⁷⁷ PIUS XI., const.ap. *Pervetustum Criptaeferratae Coenobium*, 26. IX. 1937, in AAS 30 (1938) 183-186. Ez a kolostor egy időben érdekes módon a sajátjogú egyház státuszára törekedett. Ha ezt a rangot hivatalosan elismernék, akkor már nem csupán egy területi exarchátus, azaz a szomszédos eparchiáktól elkülönített szerzetesi hely lenne, hanem az egyház köztes, szupraepiszkopális struktúrájába esne. Mindenesetre ez inkább elméleti lehetőség, hiszen nem adottak hozzá a hely sem szociológiai, sem jogi feltételei.

²⁷⁸ Az 1983-as kódex csupán a jelzett 371. kán. 1. §-ában foglalkozik az apostoli vikariátussal és az apostoli prefektúrával, míg az 1917-es kódex ugyanennek a témának 19 kánont szentelt.

²⁷⁹ Az eredeti szövegtervezetben konkrét utalás volt arra, hogy az apostoli vikariátus és az apostoli prefektúra missziós területeken lévő részegyház. Későbbiekben a missziós területek kifejezést törölték, azzal az indoklással, hogy az egyház missziós munkájára mindenhol szükség van, ilyen értelemben nem lehet felosztani a világot missziós és nem missziós területekre. Inkább bizonyos rendkívüli körülmények, a keresztény közösség lassú növekedése, lelkipásztori struktúrák hiánya, és politikai okok vezettek nevezett részegyházak létesítéséhez. Vö.: *Communicationes* 18 (1986) 65-66.

irányítása és kormányzása alatt állnak, aki elsősorban az Evangelizációs Dikasztérium által gyakorolja ezt a hatalmát.²⁸⁰ Az Evangelizációs Dikasztérium az evangelizáció művét szolgálja, hogy Krisztust, a népek világosságát megismerjék és róla szóban és tettben tanúságot tegyenek, és épüljön az Ő titokzatos teste, az Egyház. A dikasztérium illetékes a világszerte zajló evangelizáció alapvető kérdéseit, valamint az új latin részegyházak létrehozását, kísérését és támogatását illetően, a Keleti Egyházak Dikasztériuma hatáskörének tiszteletben tartásával.²⁸¹ Az apostoli vikariátusok száma a 2022-es *Annuario Pontificio* alapján 82, az apostoli prefektúráké 39. Amennyiben az apostoli vikariátus eléri a megfelelő fejlettségi szintet, egyházmegyévé válik. Ezek még egy ideig az Evangelizációs Dikasztérium felügyelete alatt maradnak, majd átkerülnek a Püspöki Dikasztérium hatáskörébe.

3.2.5. Az állandó jellegű apostoli kormányzás fogalma

A CIC 371. kánon 1. paragrafusa Szól az apostoli vikariátusról és az apostoli prefektúráról. Ugyanezen kánon 2. paragrafusa határozza meg az apostoli kormányzás jogi természetét.²⁸² Az, hogy a legfőbb törvényhozó külön paragrafusban ír az apostoli kormányzásról és az apostoli vikariátusról, illetve prefektúráról, világosan jelzi, hogy az apostoli kormányzás már nem a missziós területeken alapított részegyházakhoz tartozik. Apostoli vikariátus vagy apostoli prefektúra még nem vált egyházmegyévé,²⁸³ az apostoli kormányzást a pápa nem tette egyházmegyévé.²⁸⁴ Ugyanakkor az egy kánonban való elhelyezést indokolja az említett részegyházak élén álló vezetők kormányzati hatalmának megegyező természete. Mind az apostoli vikárius, prefektus, mind az apostoli kormányzó,

²⁸⁰ Szabó Péter véleménye szerint, a Keleti Egyházak Dikasztériumának és az Evangelizációs Dikasztériumnak párhuzamos és szimmetrikus illetékessége van a missziós tevékenységgel kapcsolatban az egész világon. A Keleti Egyházak Dikasztériumának illetékességét, többek között a misszionáriusoknak keleti katolikus sajátjogú egyházhoz tartozásuk alapozza meg. Még ha ezen állítás körül vannak is gyakorlati viták. Vö.: SZABÓ P., „Evangelizzazione e criterio territoriale/personale nelle Chiese orientali. Problematiche dell’impegno pastorale *ad intra* e dell’attività missionaria *ad gentes*.”, ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA – GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO, *L’incontro di studio «Evangelizzazione e organizzazione pastorale. Questioni canonistiche»*, 1–5 luglio 2024, Villa Cagnola, Gazzada Schianno. (Megjelenés alatt.)

²⁸¹ Így a Keleti Egyházak Dikasztériuma illetékes mind a keleti területeken lévő latinok részére létrehozott részegyházak esetében (például az Isztambuli vagy Aleppói apostoli vikariátus), mind a nem keleti területeken lévő, de keletiek részére létrehozott részegyházak esetében. Vö.:

²⁸² „Az apostoli kormányzás Istén népének egy része, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem tett egyházmegyévé, és amelynek lelkipásztori gondozását apostoli kormányzóra bízta, aki azt a pápa nevében kormányozza.” CIC 371. kán. 2. §.

²⁸³ *in diocesim nondum est constituta* Vö.: CIC 371. kán. 1. §.

²⁸⁴ *in dioecesim non erigitur* Vö.: CIC 371. kán. 2. §.

rendes, de helyettesi hatalommal rendelkezik, akik a rájuk bízott részét Isten népének a pápa nevében kormányozzák. Ez élesen megkülönbözteti az apostoli kormányzáság élén álló kormányzót a 370. kánonban körülírt területi prelátustól vagy területi apáttól. Ez utóbbinak a hatalma rendes, saját hatalom, mint láttuk.

Az apostoli kormányzó hatalmának vikáriusi jellege sok vitát okozott a kodifikáció során. Többen arra hívták fel a figyelmet, hogy sok esetben az apostoli kormányzó a püspöki rendben is részesült, márpedig a *Christus Dominus* kezdetű dekrétum szerint is, a püspök a rábízott közösség saját pásztora. Centralizmust láttak abban, hogy az apostoli kormányzáság vezetését, kinevezett apostoli kormányzó ellenére, a pápa magának tartja fenn. A hatályos szabályozás mégsem ellentétes a *Christus Dominus* zsinati dokumentum előírásaival, hiszen az alapvetően az egyházmegyes püspökre vonatkozik. Ennek ellenére, a centralizáló jogi szabályozás miatt az apostoli kormányzáság esetében gyengül, az egyetemes egyház és a részegyház közötti teológiai egyensúly. Ezért javasolta a tanulmányi csoport titkára, hogy az apostoli kormányzáságot, az apostoli vikariátussal és apostoli prefektúrával együtt, ne a részegyházakhoz sorolják. Sem ez a javaslat, sem az, hogy az apostoli kormányzó saját hatalmat kapjon, nem került be a hatályos törvénykönyvbe.²⁸⁵

A CIC 371. kánon második paragrafusa nem jelzi, hogy ez az apostoli kormányzáság, amit a pápa különleges és egészen súlyos okok miatt nem tett egyházmegyévé, állandó jellegű lenne. Az eredeti szövegtervezetben még szerepelt a *stabiliter erecta* illetve az *ad tempus sive in perpetuum* kifejezés. Ezt a végső változatból ellenben kihagyták, mert világossá akarták tenni, hogy az apostoli kormányzáság ideiglenes részegyház.²⁸⁶ Viszont ezt a változtatást nem vitték át a 368. kánonon is, így a hatályos kódex két eltérő kifejezést használ ugyanarra a valóságra. Egyesekben még az is felmerült, hogy az eltérő kifejezések miatt a CIC 368. kánonban jelzett állandó jellegű apostoli kormányzáság, esetleg nem ugyanazt takarja, mint a 371. kánonban leírt apostoli kormányzáság.²⁸⁷ A következetlenség ellenére nincs okunk arra gondolni, hogy két fajta apostoli kormányzáság létezne az egyház jogrendjében. Ehelyett azt kell állítanunk, hogy az állandó jellegű, másképpen

²⁸⁵ Ez azért is furcsa, mert még az egyházmegyei kormányzónak is, bárcsak ideiglenesen áll az egyházmegye élén, manapság *potestas propria*, azaz saját hatalmat tulajdonítanak.

²⁸⁶ Vö.: *Communicationes* 18 (1986) 67.

²⁸⁷ Vö.: INCITTI, Giacomo., „Note sul decreto di erezione dell'Amministrazione apostolica personale S. Giovanni Maria Vianney”, in *Ius Ecclesiae* XIV (2002) 854.

fogalmazva, a stabil módon felállított apostoli kormányzóság is ideiglenes egyházi szervezet, mely a feltételek megváltozása után egyházmegyévé válhat. Az állandó jelző viszonylagos stabilitásra utal, és élesen megkülönbözteti az apostoli kormányzóságot attól a valóban ideiglenes helyzettől, mikor bármely részegyházat apostoli kormányzóra bízunk. Legtöbbször politikai, illetve ökumenikus körülmények azok a különleges és egészen súlyos okok, amik miatt a pápa apostoli kormányzóságot alapít egyházmegye helyett. Ugyanakkor a szöveg kidolgozásában részt vevő tanácsadói csoport szerint az apostoli kormányzóság felállításában belső egyházi okok is közrejátszhatnak, például egy nagy egyházmegye részekre történő felosztásnál jelentkező szerkezeti problémák.²⁸⁸ Ezek az okok megakadályozhatják azt, hogy egyházmegyét alapítson a pápa. Apostoli kormányzóságok akkor jönnek létre, ha a hívek lelki gondozását olyan helyen, vagy körülmények között kell biztosítani, ahol és amilyen körülmények között a részegyházak ideáltipikus formája, az egyházmegye csak nehezen, vagy egyáltalán nem létesíthető.

Ahogy már láttuk, világosan különbséget kell tennünk az apostoli kormányzóság és aközött, mikor egy egyházmegyét apostoli kormányzóra bízunk. Ez utóbbit a CIC nem szabályozza. Ezzel szemben az 1917-es kódex igen,²⁸⁹ illetve a CCEO is egy kánon erejéig.²⁹⁰ De ez a gyakorlatban továbbra is előfordul. Ha azonban egy egyházmegye vezetését apostoli kormányzóra bizzák, ettől az egyházmegye nyilván még nem válik apostoli kormányzósággá, hanem megőrzi jellegét. Ennek ellenére világos összefüggés fedezhető el, az állandó jellegű apostoli kormányzóság (*administratio apostolica stabilter erecta*), és az egyházmegyébe, vagy egy részébe kinevezett állandó (*permanenter constitutus*) apostoli kormányzó között. Gyakran előfordult a trianoni békekötés miatt részekre hullott egyházmegyék esetében is, hogy egy-egy egyházmegye püspöki székhelyétől elcsatolt részeire a Szentszék állandó jelleggel nevezett ki apostoli kormányzót, *dismembratio*, és új részegyház alapítása nélkül.²⁹¹ Bizonyos esetekben viszont megtörtént *dismembratio*, azaz az egyházmegye „feldarabolása”, az egyházmegyéből való „kihasítás”, és a Szentszék külön részegyházat, apostoli

²⁸⁸ Vö.: *Communicationes* 18 (1986) 61.

²⁸⁹ Vö.: CIC (1917) 312-318. kk.

²⁹⁰ Vö.: CCEO 234. kán.

²⁹¹ Lásd Erfurt-Meiningen, Magdeburg és Schwerin egyházmegyék esetében. Ezek az NSZK-hoz tartozó egyházmegyék NDK-területen lévő részterületei voltak, melyeket politikai okokból nem különítették el az anyaegyházmegyéjüktől, azaz nem hoztak létre belőlük apostoli kormányzóságot, hanem püspöki rendben lévő apostoli kormányzókra bízta őket, akiket az *Annuario Pontificio* állandó apostoli kormányzóknak minősített.

kormányzóságot alapított a püspöki székhelytől elszakított vagy külföldi országhoz került parókiákból.²⁹² Ezek alapján állíthatjuk az állandó jellegű apostoli kormányzáság élén álló kormányzó, és az egyházmegyében lévő állandó apostoli kormányzó²⁹³ jogkörének azonosságát.

Az állandó jellegű apostoli kormányzásághoz Isten népének egy meghatározott része kötődik. Az egyházmegyéhez hasonlóan a CIC 371. kánon 2. paragrafusa is kiemeli a hívek közösségét, akik az őket vezető apostoli kormányzó köré gyűlnek, aki a papság közreműködésével az Evangélium és az Eucharisztia révén, a Szentlélekben olyan közösséggé formálja őket, melyben valóban jelen van és működik Krisztus egy, szent, katolikus és apostoli egyháza. Ez által válik hasonlóvá az apostoli kormányzáság az egyházmegyéhez, még ha nem is az, hiszen különleges és egészen súlyos okok ezt megakadályozzák. Az egyházmegyével való egyenlő elbírálás elvéből következik, hogy az apostoli kormányzáság is, magánál a jognál fogva rendelkezik jogi személyiséggel. Képviselét az apostoli kormányzó látja el.

3.2.6. Az állandó jellegű apostoli kormányzáság alapítása

Az apostoli kormányzóságot a pápa alapítja, akinek az egész egyházra kiterjedő legfőbb teljes, közvetlen és egyetemes rendes hatalma van, és ezt a hatalmát mindig szabadon gyakorolhatja. Legfőbb hatalma azt jelenti, hogy az egyházban a pápának nincs előljárója, hatalom dolgában senki sem egyenlő vele, s nincs az egyházban senki, aki ne volna alárendeltje. Ez a hatalom teljes, vagyis mindent magába foglal, ami hivatalának gyakorlásához szükséges. Közvetlen, vagyis nem esik sérelem más egyházi hatóságon, ha a pápa hatalmát annak alárendeltjei fölött közvetlenül gyakorolja. A pápa hatalma egyetemes, tehát ezen a földön az egész egyházra kiterjed, és szabadon, vagyis más hozzájárulása nélkül is gyakorolható. Ez a hatalom pásztori hatalom, vagyis nem csupán a hitre és erkölcsre vonatkozó tanításban érvényesül, hanem egyházkormányzati hatalom,

²⁹² Ahogyan ezt történt 1924. június 4-én, az Eperjesi és Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéek csonkamagyarországon maradt 21 parókiájából alapított apostoli kormányzáság esetében.

²⁹³ Kivételként, de olyan is előfordult 1922-ben, hogy egy adott egyházmegye élére nem egy külön személyt neveztek ki apostoli kormányzónak, hanem – állandó jelleggel – egy másik város ordináriusát, akinek így hivatali utódja is „örökölte” az apostoli kormányzói jogkört. Vö.: HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 343.

joghatóság, mely iránt kötelező az engedelmesség.²⁹⁴ A pápa az egész egyház feletti legfőbb, teljes és közvetlen hatalmának gyakorlása során igénybe veszi a Római Kúria dikasztériumait, amelyek tehát az ő nevében, és az ő tekintélyével végzik munkájukat az egyházak javára és a szent pásztorok szolgálatára. Az apostoli kormányzáság megalapításánál elsődlegesen a Püspöki Dikasztérium bír hatáskörrel, hiszen a Püspöki Dikasztérium felelős mindenért, ami a latin egyházban a részegyházak létesítésével és betöltésével, valamint a püspöki hivatal gyakorlásával kapcsolatos, az Evangelizációs Dikasztérium hatáskörének tiszteletben tartásával. Már ebből a meghatározásból is látszik, hogy kivételt képeznek a keleti katolikusok számára létrehozott apostoli kormányzáságok,²⁹⁵ melyeknél a Keleti Dikasztérium az illetékes. Szintén kivételt jelentenek a missziós területeken létesített apostoli kormányzáságok, melyek az Evangelizációs Dikasztériumhoz tartoznak.²⁹⁶ Amennyiben pedig kormányokkal kell tárgyalni, az illetékes dikasztériumok csakis az Államtitkárság Államok és Nemzetközi Szervezetek Részlegével, illetve az érintett püspöki konferenciákkal folytatott konzultációt követően járhatnak el. Nemcsak az apostoli kormányzáság alapításában, hanem az apostoli kormányzó kinevezésében is a Püspöki Dikasztérium az illetékes, hiszen ez a dikasztérium gondoskodik mindarról, ami a megyés- és címzetes püspökök, az apostoli kormányzók kinevezésére és általában a részegyházak betöltésére vonatkozik. Mindezt a részegyházak, a püspöki konferenciák és a pápai képviseletek javaslatainak figyelembevételével, valamint az érintett püspöki konferencia elnökségének tagjaival és a metropolitával folytatott konzultációt követően. Ebbe a folyamatba megfelelő módon bevonja Isten népének az érintett egyházmegyéikben élő tagjait is.²⁹⁷

Az állandó jellegű apostoli kormányzáság inkardinációs joggal is rendelkezik. Ez világosan kiderül a CIC 265. kánon előírásából, mely szerint minden klerikusnak inkardinálva kell lennie, valamely részegyházba, személyi prelatúrába, a megszentelt élet valamely intézményébe, vagy valamilyen erre jogosult társaságba, tehát előjáró nélküli, vagyis kóbor klerikusok egyáltalán nem lehetnek. Az apostoli kormányzáság – amint már

²⁹⁴ Vö.: ERDŐ P., „A pápai primátus elvének kifejeződése a hatályos kánonjogban (különös tekintettel a CIC 33. kánonjára), in *Teológia* 43 (2009) 125-135.

²⁹⁵ Lásd a 2019. július 1-jén alapított Kazahsztáni és Közép-Ázsiai Apostoli Kormányzáság, illetve a 2023. március 30-án létrehozott Fehéroroszországi Apostoli Kormányzáság.

²⁹⁶ Lásd: Harbin, a Kínában 1931. május 28-án létrehozott apostoli kormányzáság.

²⁹⁷ A dikasztérium a püspöki konferenciákkal és azok regionális és kontinentális tömörüléseivel egyetértésben szempontokat ad a jelöltek kiválasztásához is. Ezen szempontoknak figyelembe kell venniük a különböző kulturális igényeket, és rendszeresen felül kell vizsgálni azokat.

láttuk – részegyháznak minősül, így egy klerikus inkardinálódhat nemcsak egyházmegyébe, hanem jogilag azzal azonos megítélés alá eső egységbe, így apostoli kormányzóságba is.

Jelenleg 9 állandó jellegű apostoli kormányzóság működik a katolikus egyházban.²⁹⁸ Alapításuk időrendjében a következők. (1) Észtországban 1924. november 1-jén alakult apostoli kormányzóság, miután az Észt Köztársaság kikiáltotta függetlenségét, melyet a nemzetközi jog 1921-ben ismert el. Az apostoli kormányzó 2005 óta Philippe Jourdan, címzetes püspök. (2) Harbin, a Kínában 1931. május 28-án létrehozott apostoli kormányzóság. Inaktív abban az értelemben, hogy nincs kinevezett apostoli kormányzó az élén, statisztikai adatok nem találhatók róla a Pápai Évkönyvben. (3) A Dél-Albániában lévő apostoli kormányzóságot 1939. november 11-én alapította XII. Piusz pápa.²⁹⁹ Az apostoli kormányzó 2017 óta Giovanni Peragine, címzetes püspök. A többi öt kormányzóság már az 1983-as CIC hatálybalépése után alakult. (4) A Kaukázusban lévő apostoli kormányzóságot 1993. december 30-án alapították. Az apostoli kormányzó, Giuseppe Pasotto címzetes püspök 1996-ban kapott kinevezést. (5) Atyrau Apostoli Kormányzóság az 1991-ben alapított Kazahsztáni Apostoli Kormányzóság része volt, majd önálló részegyházzá vált 1999. július 7-én. Az apostoli kormányzóságot jelenleg nem állandó apostoli kormányzó vezeti, hanem 2020-ban Peter Sakmár kapott *ad nutum Sanctae Sedis* kinevezést, aki nincs püspökké szentelve. (6) Az Üzbegisztáni Apostoli Kormányzóság 1997-től már *sui iuris* misszió volt, majd 2005. április 1-jén alapították meg állandó jellegű apostoli kormányzósággént. Az apostoli kormányzója 2005 óta Jerzy Maculewicz címzetes püspök. (7) Kirgizisztáni Apostoli Kormányzóság 1997-től már *sui iuris* misszió volt, majd 2006. március 18-án alapították meg állandó jellegű apostoli kormányzósággént. Az apostoli kormányzója 2017 óta Anthony James Corcoran atya, aki nincs püspökké szentelve. (8) A Kazahsztáni és Közép-Ázsiai Apostoli Kormányzóságot 2019. július 1-jén alapították a bizánci rítusú krisztushívők részére.³⁰⁰ Az apostoli

²⁹⁸ A 2024-es *Annuario Pontificio* adatai alapján. (1031-1032 oldal)

²⁹⁹ Ehhez a latin részegyházhoz tartoznak az albán bizánci katolikusok is. Őket a keleti kódex bemutatásakor felsorolt lajstromban, mint a keleti törvénykönyvnek alárendelt közösségként említettek. Az albániai bizánci katolikusok száma sosem haladta meg a 400 főt, és saját hierarchikus szervezetet sem kaptak. Így az albán bizánci egyház bizonyosan nem sajátjogú egyház, még hozzá azért nem, mert nemcsak jogilag, de lényegében szociológiailag sem létezik. Vö.: SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga*, 58.

³⁰⁰ Érdekes, hogy kezdetben a Kazahsztáni és Közép-Ázsiai bizánci rítusú hívek számára apostoli exarchátust kívánt alapítani a Szentszék, végül mégis állandó jelleggel alapított apostoli kormányzóság jött létre 2019-ben. A döntés hátterében geopolitikai megfontolások lehettek. A Szentszék politikai okokból, az

kormányzója 2019 óta Vasyl Hovera atya, aki nincs püspökké szentelve. (9) A Fehéroroszországi Apostoli Kormányzóságot 2023. március 30-án alapították, a belaruszi bizánci rítusú katolikus hívek számára. Alapítása óta Jan Sergiusz Gajek atya vezeti, papi rendben lévő apostoli kormányzóként. A két utóbbi – a Kazahsztáni és Közép-Ázsiai Apostoli Kormányzóság és a Fehéroroszországi Apostoli Kormányzóság – a Keleti Egyházak Dikasztériumához tartozik, lévén bizánci rítusú katolikus hívek számára létesültek. Összefoglalva: a 8 aktív apostoli kormányzóság közül 4 élén áll püspöki rangban lévő állandó apostoli kormányzó, 3 élén papi rendben lévő állandó apostoli kormányzó, 1-ben pedig *ad nutum Sanctae Sedis* papi rendben lévő apostoli kormányzó áll.

3.2.7. Az apostoli kormányzóság széküresedése

Az apostoli kormányzóságban lévő széküresedést – az egyházmegyékkel szemben – közvetlenül nem szabályozza a hatályos latin kódex. Ha egy kérdésre nézve nincs jogszabály, akkor általában a szabadság eleve érvényesül, tehát nem is kell szabályt keresnünk. Előfordul azonban, hogy jogszabály híján egyes jogok bizonytalanságban maradnak. Ilyen bizonytalanság széküresedés esetén sem megengedhető, ami egyébként is rendkívüli helyzet a részegyházban. Ilyenkor a joghézag kitöltése válik szükségessé. Ebben segít nekünk a CIC 19. kánonja ad eligazítást, miszerint ha valamely kérdésről nincsen kifejezett előírás sem az egyetemes, sem a részleges törvényben, sem a szokásjogban, akkor az ügyet – hacsak nem büntető – többek között a hasonló esetekre hozott törvények figyelembevételével kell megoldani. Azaz a hasonlóság elve alapján kell megvizsgálni a kérdést. A hasonlítás alapja a kódex 368. kánonja. Eszerint az állandó jellegű apostoli kormányzóság az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá esik. Ezt a megfeleltetést alapul véve, az egyházmegyére vonatkozó szabályokat, a széküresedésben lévő apostoli kormányzóságra is alkalmazhatjuk. Azaz, ha az apostoli kormányzó elveszti hivatalát, halál, a római pápától elfogadott lemondás, hivatalból való elmozdítás,³⁰¹ valamint az áthelyezésnek vagy a megfosztásnak az apostoli kormányzóval való közlésével, az apostoli

exarchátushoz képest is kevésbé szabályozott kormányzóságot alapított. Ez a hierarchikus szervezeti forma rendkívül rugalmas természetű, ami kiválóan alkalmazható bizonytalan helyzetben.

³⁰¹ Ez gyakori hivatalvesztési forma, ha az apostoli kormányzó kinevezését *ad nutum Sanctae Sedis* kapta. Ilyenkor az elmozdítás megfelelő okból, mindenféle külön eljárás nélkül megtehető. Vö.: CIC 193. kán. 3. §. A megfelelő oknak súlyában és jellegében kell az ügynek megfelelőnek lenni, de nem csupán a pozitív jogban megjelölt okok jöhetnek számításba, hanem olyan tényezők is, amelyek az intézkedést objektíve erkölcsileg indokoltá teszik. Ellenben, ha az apostoli kormányzó hivatalát meghatározatlan időre kapta, az illetőt csak súlyos okból és a jogban megszabott eljárás mód szerint lehet elmozdítani.

kormányzóság vezetése a tanácsosok testületére száll.³⁰² Ezalól kivétel, ha a Szentszék másként rendelkezett, például másik apostoli kormányzó kinevezésével. A tanácsosok testületének a széküresedésről való értesüléstől számított nyolc napon belül meg kell választania azt a személyt, aki a kormányzóságot ideiglenesen vezeti. A megválasztott kormányzó egyes fontos intézkedéseket csak egy év után, és csak a tanácsosok testületének beleegyezésével végezhet. Ilyenek: exkardináció, inkardináció, vagy másik részegyházba való átköltözés engedélyezése, az irodaigazgató, a többi jegyzők elmozdítása hivatalukból, vagy szentelési elbocsátó kiadása. Emellett ki kell kérnie a testület véleményét, valahányszor a jog szerint – a széküresedéskor nem működő – papi szenátust kellene megkérdezni. Esetleges lemondását is ezzel a tanáccsal kell közölnie. S végül az Apostoli Szentszék által kinevezett új apostoli kormányzó is e testületnek mutatja be a kinevező okmányát.

Az, hogy az apostoli kormányzóságban is szükség van valamilyen tanácsra, a Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóságot megalapító *Animarum Bonum*³⁰³ kezdetű dekrétumból is egyértelmű. Jelzett dokumentum előírja, hogy a személyi apostoli kormányzónak létre kell hoznia egy kormányzótanácsot, melynek legalább hat főből kell állnia, és azzal a jogkörrel rendelkezik, amit a közös jog a tanácsosok testületének és a papi szenátusnak előírányoz. „A kormányzótanács alapszabályát a személyi kormányzónak jóvá kell hagynia.”³⁰⁴ Az egyházmegyében működő tanácsosok testületéhez hasonlóan e kormányzótanács sem szűnik meg széküresedés idejére, hanem továbbra is biztosítja a részegyház kormányzását. Ez azt is jelenti, hogy a széküresedésről való értesüléstől számított nyolc napon belül pedig meg kell választania azt a személyt, aki a személyi apostoli kormányzóságot ideiglenesen vezeti.

De egy másik hasonlítással is élhetünk, ami viszont más megoldást kínál. Az apostoli kormányzóság nagy hasonlóságot mutat az apostoli vikariátussal és az apostoli prefektúrával, de a keleti jogban szereplő apostoli exarchátussal is. Az apostoli vikariátusokban és az apostoli prefektúrákban missziós tanácsot kell létrehozni a vikáriusnak illetve a prefektusnak. Ennek a tanácsnak legalább három missziós papból kell állnia, és a részegyház vezetőjének ki kell kérnie a tanács véleményét a fontosabb

³⁰² Kivéve, ha az apostoli kormányzóságban segédpüspök is szolgált.

³⁰³ CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, decr. *Animarum bonum*, 18. I. 2002, in AAS 94 (2002) 305-308.

³⁰⁴ GHIRLANDA, G., *Chiese Universale e Chiese Particolare*, 454.

ügyekben. Azaz ez a tanács látja el a tanácsosi testület feladatait, hacsak a jog másként nem rendelkezik. De pont széküresedés esetére a jog kifejezetten eltérő rendelkezést fogalmaz meg a tanácsosok testületének közös jogban megfogalmazott kötelességeihez képest. Az apostoli vikariátusban és apostoli prefektúrában ugyanis nem a missziós tanács választja meg az ideiglenes vezetőt,³⁰⁵ hanem a szék megüresedésekor a kormányzást a helyettes vikárius, vagy a helyettes prefektus veszi át. Őt erre a célra a vikárius vagy a prefektus nevezi ki, közvetlenül hivatala birtokbavétele után.³⁰⁶ Ráadásul ez a provikárius vagy proprefektus semmilyen hatalommal nem rendelkezik a vikárius vagy prefektus kormányzása idején, kivéve, ha vikáriusi delegátus vagy prefektusi delegátus hatalmat nem kap.³⁰⁷ A régi kódex is ismerte a provikáriusi és proprefektusi hivatalt, és azzal indokolta létét, hogy az apostoli vikáriusnak és prefektusnak nincsen káptalanja, sem általános helynöke, ezért a kormányzás folyamatosságáról haláleset, vagy más kényszerítő körülmény fennforgása kapcsán másképpen kell gondoskodni. De a hatályos jogban már jogi előírás a missziós tanács felállítása, így kérdéses, miért maradt hatályban az 1983-as törvénykönyvben a helyettes vikáriusi és helyettes prefektusi hivatal, (akik széküresedésük magánál a jognál fogva átveszik a missziós részegyház kormányzását), és miért nem a tanácsosi testület feladatait ellátó missziós tanács választja széküresedés esetén az ideiglenes kormányzót?³⁰⁸

A széküresedésben lévő apostoli vikariátushoz és apostoli prefektúrákhoz hasonló szabályozást látunk a keleti jog szerinti apostoli exarchátusokban is. Ha az apostoli exarchátusban a tanácsosok testülete nem hozható létre,³⁰⁹ az exarchának létre kell hoznia egy legalább három, józanabb ítélőképességű áldozópapból álló csoportot. Ha van, őket

³⁰⁵ Mint az egyházmegyében a tanácsosok testülete az egyházmegyei kormányzót.

³⁰⁶ Hacsak a Szentszék másként nem rendelkezett. Vö.: CIC 420. kán.

³⁰⁷ Az apostoli prefektus és vikárius a 134. kán. alapján ordináriusnak minősül ugyan, azonban általános helynököt nem nevezhet ki. Ezért XV. Benedek 1919. dec. 8-án megengedte az apostoli vikáriusoknak és prefektusoknak, hogy vikáriusi, prefektusi delegátust nevezzenek ki, akit gyakorlatilag ugyanaz a jog illeti meg, mint az általános helynököt. A vikáriusi delegátus azonban nem tévesztendő össze a provikáriussal, aki széküresedés esetén veszi át a missziós terület kormányzását. A delegátus és helyettes vikárius elvileg két különálló személy. Nincs annak azonban akadálya, hogy a két tisztelet egy személy töltsön be, de a provikárius *ipso iure* még nem vikáriusi delegátus, és a vikárius delegátus *ipso iure* nem provikárius. Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 215-216.

³⁰⁸ Az az elméleti lehetőség sem válasz a kérdésünkre, hogy a missziós tanács elveszteni joghatóságát széküresedés esetén. Hiszen az 1018. kán. 1. §. 2. pontjából egyértelmű, hogy a missziós tanács széküresedésükkor is ellátja a tanácsosi testület feladatait, például a missziós tanács beleegyezése nélkül az apostoli provikárius és proprefektus nem adhat szentelési elbocsátót.

³⁰⁹ A közös jog szerint a tanácsosok testületének legalább hat és legfeljebb tizenkét tagot kell számlálnia, akiket az eparchiás püspök szabadon nevez ki azok közül, akik a kinevezés idején tagjai a papi szenátusnak. Vö.: CCEO 271. kán. 3-4. §§.

lehetőleg a papi szenátus tagjai közül kijelölni. E csoport beleegyezését vagy a tanácsát az exarcha köteles kikérni, valahányszor az eparchiás püspök az eparchiai tanácsosok testületének beleegyezésre vagy tanácsára szorul. Úgy tűnik tehát, hogy különleges esetben ezek az exarchátusi tanácsnokok látják el az eparchiai tanácsosok testületének feladatait. De az apostoli exarchátus esetében is kivételnek számít a széküresedés helyzete. Ekkor ugyanis nem ez a tanács választja meg az exarchátust ideiglenesen irányító személyt, hanem az automatikusan az exarchátus főhelynöke lesz. Az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre, vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át.³¹⁰ Sőt, ez még akkor is így van, ha az apostoli exarchátusban a közös jog szerinti tanácsosok testülete működik. Ebben az esetben sem választhatnak ideiglenes vezetőt, hanem a kormányzás a főhelynökre száll. Neki mihamarabb értesítenie kell azt a hatóságot, amelynek joga az exarcha kinevezése, hogy gondoskodjék erről. Időközben azonban élhet mindazokkal az akár rendes, akár megbízotti jogokkal és felhatalmazásokkal, amelyekkel az exarcha bírt, hacsak ezeket nem személyes adottságai miatt bízták az utóbbira.

Hasonló szabályozási elvet találunk az olaszországi katonai ordináriátus statútumában is. A katonai ordináriátus egy kódexen kívüli struktúra, jogilag az egyházmegyékhöz hasonlít, és a katonák lelki gondozására irányul. A katonai ordináriátusokra vonatkozó közös jogot Szent II. János Pál pápa 1986. június 3-án kiadott *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúciója tartalmazza.³¹¹ Ez előírja a papi szenátus létrehozatalát a katonai ordináriátusban, melynek az ordinárius által jóváhagyott szabályzattal kell rendelkeznie. Ezeket a püspöki konferencia által kiadott normák szerint kell elkészíteni. A papi szenátus az ordináriátus presbitériumát képviseli, tagjai pedig az ordináriátusba inkardinált és az ott szolgálatot teljesítő papok közül kerülnek ki. Ugyanakkor sem a tanácsosok testületének felállítására, sem a széküresedés esetére nem tartalmaz a *Spirituale militum curae* előírásokat. Csak utal a katonai ordináriátus saját alapszabályzatára, melynek elkészítésekor figyelembe kell venni a meglévő kétoldalú megállapodásokat. Emellett tartalmaznia kell a következőket: hol van az ordináriátus hivatala, címtemploma, a hivatalrendszert, a helynököket, a katonalelkészek státuszát, továbbá a széküresedésre vagy akadályoztatás esetén hozandó intézkedéseket, a papi tanácsokra vonatkozó

³¹⁰ Vö.: CCEO 320. kán. 1. §.

³¹¹ IOANNES PAULUS II., const. ap. *Spirituali militum curae*, 24. IV. 1986, in AAS 78 (1986) 481-486.

előírásokat, a vezetendő anyakönyvek típusát. Eduardo Baura említi: „azzal, hogy a *Spirituali militum curae* XIII. cikk. 4. pontja megkívánja, hogy mindegyik katonai ordinariátus szabályzata külön intézkedjék a *sede vacante* és *sede impedita* esetéről, a jogalkotó korlátozza az ordinariátus egyházmegyéhez való jogi hasonlíthatóságát, ugyanis az egyházmegye kormányzása ezekben az esetben a kódex 412 – 430. kánonjai szerint történik.”³¹² Az olaszországi katonai ordinariátus szabályzata szerint a szék akadályoztatása vagy üresedése esetén, az általános helynök veszi át a kormányzást, aki a közös jog szerinti egyházmegyei kormányzó jogával és kötelezettségeivel bír. De az általános helynök köteles igénybe venni széküresedés esetén a papi tanács közreműködését. Ez a kötelezettsége az általános helynöknek az alapszabályzat szerint a CIC 502. kánon 4. paragrafusán alapszik, mely az apostoli vikariátus és apostoli prefektúra missziós tanácsának széküresedés esetén lévő feladatait határozza meg. „Amennyiben nincs az ordinariátusban általános helynök, vagy akadályoztatva van, csak abban az esetben van a papi tanácsnak választási joga, melynek gyakorlása során az egyházmegyei kormányzóval megegyező jogosítványokkal rendelkező káplánt választhatnak.”³¹³

Összefoglalva: Az apostoli kormányzóságban lévő széküresedést az egyetemes jog nem szabályozza. A hasonló részegyházakra vonatkozó szabályozást áttekintve két lehetőség adódik. Egyik elvi lehetőségként a tanácsosok testületére száll a kormányzás hatalma a szék megüresedéséről való értesüléstől, akik nyolc napon belül kötelesek ideiglenes kormányzót választani. Egy másik lehetséges analógia szerint - hasonlóan az apostoli vikariátus, apostoli prefektúra, apostoli exarchátus, katonai ordinariátus szabályozásához – egy „prokormányzó”, helyettes kormányzó vagy az általános helynök veszi át a kormányzást, akiket előzetesen az adott részegyház korábbi vezetője nevezett ki.

3.3. Az apostoli kormányzóság élén álló kormányzó

3.3.1. Az apostoli kormányzó hivatalba lépése

A CIC 381. kánon 2. paragrafusa egyértelműen megállapítja, hogy az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó a jogban a megyéspüspökkel egyenlő

³¹² BAURA, Eduardo, „Studio sulla normativa degli ordinariati militari”, in *Legislazione sugli ordinariati castrensi*, Baura, E. (ed.), Milano 1992, 32.

³¹³ MOSCONI, Marino, „Sede vacante nihil innovetur: i limiti all’esercizio dell’autorità nella condizione di vacanza della sede”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 17 (2004) 173.

elbírálás alá esik,³¹⁴ hacsak a dolog természetéből, vagy a jog előírásaiból ennek ellenkezője nem nyilvánvaló. Ez a jogi egyenértékűsítés logikus következménye a CIC 368. kánonnak, mely hasonlóságot fogalmazott meg az egyházmegye és az állandó jellegű apostoli kormányzóság között. Ha e két részegyház között hasonlóság van, akkor logikus, hogy a két részegyház élén álló személy, a megyéspüspök és az apostoli kormányzó is egyenlő elbírálás alá esik.³¹⁵

De a CIC 381. kánon kivételt is megfogalmaz az egyenlő elbírálás szabálya alól: hacsak a dolog természetéből, vagy a jog előírásaiból ennek ellenkezője nem nyilvánvaló. Ez a kivétel arra utal, hogy bár az apostoli kormányzó rendszerint püspök, ha mégsem részesült volna a szent rend püspöki fokozatában, akkor természetesen nem gyakorolhatja azokat a tevékenységeket, melyeket a jog kifejezetten a püspöki rendben lévők számára tart fenn, például nem szolgáltathatja ki a szent rendeket.

Amennyiben viszont a kinevezett apostoli kormányzó egyben címzetes püspöki kinevezést is kap, hacsak törvényes akadály nem tartja vissza, köteles az apostoli levél megkapásától számított három hónapon belül püspökké szenteltetni magát, mégpedig hivatalának birtokbavétele előtt. Szintén a hivatala kánoni birtokbavétele előtt hitvallást kell tennie, és hűséget kell esküdnie az Apostoli Szentszék iránt, az Apostoli Szentszéktől jóváhagyott forma szerint. A hűségeskü megerősíti a hivatal, a katolikus tanítás, az egyházi fegyelem és a törvényes hatalom iránti engedelmisséget. A CIC 833. kánon 3. pontja alapján ezt a hitvallást a kinevezett apostoli kormányzónak az Apostoli Szentszék megbízottja előtt kell letennie.

A CIC 382. kánon az apostoli kormányzóra is vonatkozik. E szerint a rábízott hivatal gyakorlásába nem folyhat bele, amíg a székét³¹⁶ kánonilag birtokba nem vette. A kódex

³¹⁴ Azaz a CIC megyéspüspökökre vonatkozó kánonjai az állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóságot vezető apostoli kormányzóra is vonatkoznak.

³¹⁵ Ahogyan a 368. kánonban jelzett többi részegyház élén álló személyek is a jogban egyenlők a megyéspüspökkel: a területi prelátus, a területi apát, az apostoli vikárius és az apostoli prefektus is.

³¹⁶ A „*sedes*” kifejezés egy meghatározott helyre utal, és a hozzá kapcsolódó hivatal gyakorlására. Alapvetően egy meghatározott keresztény közösség szolgálatára vonatkozik. Konkrétan a „*sedes*” szó 257-szer fordul elő a kódex szövegében, és ha jelentése nem egyszerűen a „hely” értelemben értendő, a hagyományoknak megfelelően két jelentéssel társítják: Szentszék, Apostoli Szék, Első Szék, illetve püspöki szék. A fogalom két konkrét alkalmazása tehát az Egyház saját struktúrájára vonatkozik, egyetemes és a részegyházak szintjén egyaránt. A hivatal mindkét szinten püspöki jelleget ölt, így a „*sedes*” ténylegesen püspöki széket jelent. Azonban a CIC 420. kánonjában a „*sedes*” kifejezés az apostoli vikariátussal és az apostoli prefektúrával kapcsolatban jelenik meg, így magát a fogalmat kiterjeszthetjük az egyházmegyéhez

tehát meghatározza azt a pillanatot, amikor az apostoli kormányzó megkezdheti hatalmának gyakorlását. A kánoni birtokbavétel joghatása, hogy megszűnik a széküresedés állapota. A kánoni birtokbavétel határidejére is szigorú szabályok vonatkoznak. A kánoni birtokbavételre, ha a kinevezetett püspökké is kell szentelni, az apostoli levél vételétől számított négy hónap áll rendelkezésre, hacsak nincs törvényes akadály. Ha nincs szükség püspökszentelésre két hónap. A kánoni birtokbavétel módjával kapcsolatban elmondhatjuk, hogy az apostoli kormányzónak személyesen, vagy képviselő útján be kell mutatnia apostoli levelét a tanácsosok testületének az egyházmegyei irodaigazgató jelenlétében, aki az ügyről iratot készít. Ettől a módtól való eltérés csak abban az esetben megengedett, ha újonnan alapított apostoli kormányzóságról van szó. Ilyenkor a kánoni birtokbavételre akkor kerül sor, amikor az apostoli kormányzó a székesegyházban jelen lévő klérussal és néppel közölteti az apostoli levelet, és erről a jelenlévők közül a legidősebb pap iratot készít. A pápai követeknek felhatalmazásuk van arra, hogy szükség esetén engedélyezzék az ólompecsés pápai bulla megérkezése előtt is a kánoni birtokbavételt.³¹⁷ Bár nem kötelező, de igen ajánlatos, hogy a kánoni birtokbavétel liturgikus cselekmények keretében történjék a székesegyházban, a klérus és a nép jelenlétében. Ez megmutatja, hogy az apostoli kormányzó hivatalba lépése nem csupán egy jogi formalitás, hanem igazán egyházi cselekmény.

Marino Mosconi egy másik tanulmányában³¹⁸ meghatározta azokat a legfontosabb döntéseket, intézkedéseket, melyeket a hivatalba lépő apostoli kormányzónak egyrészt a kinevezése és a kánoni birtokbavétele közötti négy hónapban,³¹⁹ másrészt a kánoni birtokbavétel utáni első hónapokban meg kell hoznia. Az apostoli kormányzónak, az őt megillető törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat a rábízott részegyház tekintetében, a

hasonló elbírálás alá eső részegyházakra is. Vö.: MOSCONI, M., *Sede vacante nihil innovetur: i limiti all'esercizio dell'autorità nella condizione di vacanza della sede*, 147.

³¹⁷ Ahogyan ez meg is történt, például Timkó Imre miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezésekor. A kinevezés január 10-én vált nyilvánossá, és január 15-én távirattal értesítette Casaroli érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára Ijjas József kalocsai érseket, a MKPK elnökét, hogy a Szentatya engedélyezte a kinevezett részére a birtokbavételt a pápai bulla megérkezése előtt. A távirat tartalmát január 20-án közölte Timkó Imre a hajdúdorogi egyházmegye székeskáptalanával és a miskolci apostoli exarchátus konzultori testületének képviselőjével. Vö.: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Augustino Casaroli levele Ijjas József érseknek, Róma 1975. január 15. 137/1975.)

³¹⁸ Vö.: MOSCONI, M., „Arriva il nuovo vescovo: l'organizzazione del governo della diocesi all'inizio dell'episcopato” in *Quaderni di diritto ecclesiale* 26 (2013) 162-193.

³¹⁹ Ha nincs szükség püspökszentelésre, akkor ez az időszak csak két hónap.

jog előírásai szerint kell gyakorolnia. Azaz a kormányzói hatalom gyakorlása közben meg kell tartania egyes formai követelményeket.³²⁰

Ahogy már erről volt szó, a kánoni birtokbavétel jogi hatása, hogy megszűnik a széküresedés állapota. A hivatalba lépő apostoli kormányzónak meg kell győződnie arról, hogy akik a széküresedés idején a kormányzóságot ideiglenesen vezették, betartották-e az erre az időszakra hozott jogszabályokat, mindenekelőtt az újítási tilalmat. Nem okoztak-e olyat, ami a részegyháznak hátrányt okozott, ami az apostoli kormányzói jogokat csorbította. Konkrétan meg kell győződnie arról, hogy a titkos levéltárban található iratok megfelelnek-e az erről készített leltárnak. Ennek a vizsgálatnak ki kell terjednie a hivatalban található többi iratra is, ahogyan felül kell vizsgálni az apostoli kormányzóság ingatlanairól, az értékes, vagy bármiképpen a kulturális javakhoz tartozó, és az egyéb ingóságokról készített leltárt is.

Az apostoli kormányzónak el kell végeznie a jogi képviselethez szükséges formális cselekményeket, hogy civil jog szerint is teljes körűen eljárhasson a rábízott részegyház tekintetében, hiszen az apostoli kormányzóságot minden jogügyletben ő képviseli. Ehhez kellhet akár aláírási címpéldány, fejléc, pecsét készítése is. Szintén a birtokbavétel után össze kell állítania egy jegyzéket, melyben meghatározza azon személyek sorrendjét, akik akadályoztatása esetén az apostoli kormányzóság vezetését ideiglenesen átveszik. Ezt a metropolitával közlendő jegyzéket legalább háromévenként meg kell újítani, és az irodaigazgatónak titokban kell őriznie.

Fel kell állítani az apostoli kormányzónak a titkárságát³²¹ is, melynek a kormányzóság méreteiből fakadó igényeinek megfelelő létszámúnak kell lennie, melyben klerikusok és laikusok, férfiak és nők is szolgálhatnak.

Amennyiben nem újonnan alapított apostoli kormányzóságról van szó, már adódhatnak hivatalban lévő munkatársak, hiszen, ha egy hivatalt adományozó hatóság joga bármi

³²⁰ Például a püspöki hivatalnak azokat az iratait, amelyek jogi hatás elérésére hivatottak, alá kell írnia az apostoli kormányzónak, aki kibocsátja őket, mégpedig érvénytelenség terhe alatt, továbbá az irodaigazgatónak vagy a jegyzőnek is. Bár az irodaigazgató, vagy a jegyző (titkár) aláírása – mint a hitelesség biztosítója – kötelező, de ha hiányzik, ettől az irat még nem érvénytelen.

³²¹ Ezt nem szabad összekeverni az apostoli kormányzói hivattal, illetve a kúriával, melyek egyetemes és részleges jogszabályok szerint segítik a kormányzót a részegyház vezetésében. Vö.: MOSCONI, M., *Arriva il nuovo vescovo: l'organizzazione del governo della diocesi all'inizio dell'episcopato*, 168-169.

módon megszűnik is, ettől még az egyházi hivatalbirtokosa nem veszt el,³²² hacsak a jog másként nem rendelkezik. A jog kifejezetten másként rendelkezik az általános helynök és a többi helynök tekintetében, akiknek a széküresedéskor megszűnik megbízatásuk. Így az újonnan hivatalba lépő apostoli kormányzónak ki kell neveznie helynökeiket. Bár a bírósági helynök és a helyettes bírósági helynök széküresedéskor sem vesztik el hivatalukat, de az új apostoli kormányzó hivatalba lépésekor szükségük van a megerősítésre. Ezeknek a döntéseknek a meghozatalára időre van szükség, melyre nem igazán alkalmas a kinevezés és a birtokbavétel közötti időszak. Két megoldás adódik: ideiglenesen az apostoli kormányzó az általános helynök helyett kormányzói biztost nevez ki, aki delegált hatalommal rendelkezik, de azt az általános helynökhöz hasonlóan az esetek összességére megkapja. Ez hasonló hivatal a CIC 477. kánon második paragrafusában jelzett személyhez, aki az általános helynököt távolléte, vagy akadályoztatása esetén helyettesíti. A másik lehetőség, hogy a megalapozott döntés meghozataláig az apostoli kormányzó – viszonylag rövid időtartamra – meghatározott időre nevezi ki a helynököket, melynek letelte után lehetősége nyílik, megfelelően átgondolva a döntést, határozatlan idejű kinevezést adni.

A közvetlen munkatársainak kinevezése után előfordulhat, hogy az apostoli kormányzóság egyes plébániáin is szükség van áthelyezésekre, elmozdításokra. Bár a 1983-as kódex szerint az apostoli kormányzó is szabad adományozás útján tölti be a plébánosi hivatalokat, még a látszatát is el kell kerülni az önkényességnek, főleg, ha az áthelyezés, vagy elmozdítás az illető plébános akarata ellen történik. Ilyenkor lehetősége van az apostoli kormányzónak tanácsot kérnie: akár a tanácsosok testületétől, akár szükség esetén egyes papok és világi krisztushívők meghallgatásával hozza meg döntését. Az illetékes esperest meg kell hallgatnia,³²³ de más módon, akár vizsga útján is meggyőződhet a jelöltek alkalmasságáról. Az 1917-es kódex még a zsinati vizsgálókról³²⁴ beszélt, akik a plébániák betöltésénél segítették a püspököt. Bár az 1983-as kódex első szövegtervezeteiben még szerepelt a zsinati vizsgáló elnevezés, végül a kodifikátorok úgy döntöttek, hogy a papi

³²² Ettől függetlenül, amennyiben akarja, a hivatalba lépő apostoli kormányzó szabadon elmozdíthatja akár az irodaigazgatót, akár más jegyzőt, akár a kúria egyéb tisztségviselőit. De a vagyonnekezelőt nem, akit tisztségének ideje alatt csakis súlyos okból, a tanácsosok testülete és a gazdasági tanács meghallgatásával lehet elmozdítani. Ugyancsak súlyos ok szükséges a bírók elmozdításához hivatali idejük alatt. Vö.: CIC 494. kán. 2. §. 1422. kán.

³²³ Vö.: CIC 524. kán.

³²⁴ Az elnevezés eredete, hogy ezeket a zsinati vizsgálókat mind az egyházmegyei zsinaton jelölték ki, a püspöktől előterjesztve és a zsinattól jóváhagyva. Vö.: CIC (1917) 385. kán.

szenátusból kell kialakítani egy olyan csoportot, akik a plébános elmozdításánál és áthelyezésénél tanácsaikkal segítik a püspököt. Az 1742. kánon 1. paragrafus, és az 1750. kánon szerint az apostoli kormányzó az áthelyezés vagy elmozdítás ügyét a papi szenátusban erre a célra tartós jelleggel alakított csoportból két általa választott pappal kell megvitatnia. Természetesen, ha ezekre az intézkedésekre közvetlenül a széküresedés megszűnte után kerül sor, amikor még a papi szenátus nincs újra megalapítva, lehetősége van az apostoli kormányzónak az előző papi szenátus által erre a célra kijelölt papok tanácsát kérni. Ez fölveti a tanácsadó testületek széküresedés alatti mandátumának kérdését.

Mind a gazdasági tanács, mind a tanácsosok testülete öt éves időre kapja megbízását, ráadásul a tanácsosok testülete az öt év elteltével feladatainak gyakorlását mindaddig folytathatja, amíg új testületet nem alakítanak. Így a hivatalba lépő apostoli kormányzó mandátummal bíró testületekkel kezdi meg kormányzását.³²⁵ A tanácsosok testülete pedig a széküresedés idejére megszűnt papi szenátus feladatát is ellátja, mindaddig, amíg az apostoli kormányzó új papi szenátust nem hoz létre.

Pierantonio Pavanello tanulmányában³²⁶ ugyanakkor azon a véleményen van, hogy felül kellene vizsgálni a CIC 501. kánon 2. paragrafusát, mely szerint széküresedés idején a papi szenátus megszűnik. Véleménye szerint ez csökkenti az ideiglenes kormányzó és a presbitérium társfelelősségének tényét, pont egy olyan szituációban, mikor a részegyház egyébként is sérülékeny. Érvelésében kifejti, hogy a papi szenátus egy olyan papokból álló csoport, amely a papságot képviseli, és mintegy a püspök (egyetlen) szenátusa.³²⁷ Feladata, hogy a püspököt a jog előírása szerint segítse az egyházmegye kormányzásában, Isten népe rábízott része lelkipásztori érdekének lehető legjobb szolgálatára. Az egyházmegyei papi szenátus a zsinat alkotása, melyet a mp. *Ecclesiae Sanctae* kezdetű apostoli levél,³²⁸ és a Klérus Kongregáció körlevele³²⁹ szabályozott részletesebben. Az *Ecclesiae Sanctae* még lehetőséget adott arra, hogy – szentszéki felhatalmazással – aki az egyházmegyét

³²⁵ Ettől függetlenül lehetnek egyes személyi változások ezekben a testületekben, például az újonnan kinevezett általános helynök kaphat megbízást a tanácsosok testületében való részvételre. De arra is lehetősége van a hivatalba lépő apostoli kormányzónak, hogy az újonnan kinevezett helynökökből, a lelkipásztori tevékenység előmozdítására, püspöki tanácsot hozzon létre. Vö.: CIC 473. kán. 4. §.

³²⁶ Vö.: PAVANELLO, Pierantonio, „La corresponsabilità nel governo della diocesi durante la sede vacante”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 26 (2013) 150-161.

³²⁷ Maga a kifejezés Antiochiai Szent Ignác írásából származik.

³²⁸ PAULUS VI., m.p. *Ecclesiae Sanctae*, 6. VIII. 1966, in AAS 58 (1966) 766-767.

³²⁹ Vö.: *Acta Apostolicae Sedis*, 62 (1970) 459-465.

ideiglenesen kormányozza, megerősítse a papi szenátus mandátumát. Hasonlóan a Kongregációs körlevél is, átmeneti normára utalt, ami a kodifikáció során módosulhat. A kodifikációtörténet tanúsága szerint, volt olyan változat a tanácsadók csoportjában, miszerint a papi szenátus nem szűnt volna meg székküresedés esetén. Fennmaradt volna, de az új püspöknek kánoni birtokbavétele után hat hónappal új papi szenátust kellett volna alapítania. Az 1975. december 15-19. közötti ülésen két változatról szavaztak. Az egyik szerint a papi szenátus megszűnik, és feladatát a tanácsosi testület látja el. A másik szerint a papi szenátus megmaradt volna. Végül az első változatot fogadták el, hat igen, három nem, és két tartózkodás mellett.³³⁰ Indoklásként annyi hangzott el, hogy a papi szenátus a püspök segítője, így püspök hiányában feladata véget ér.³³¹ A valószínűbb ok viszont az lehetett, hogy székküresedéskor a *sede vacante nihil innovetur* elve szerint egyébként sem tehet az ideiglenes kormányzó olyan lépéseket, melyeknél a papi szenátus megkérdezése kötelező lenne. A hatályos törvénykönyv szerint a következő esetekben kell kötelezően kikérni – betöltött püspöki szék esetén – a megyéspüspöknek a papi szenátus véleményét. Egyházmegyei zsinat tartásáról való döntéskor; plébániák létesítése, megszüntetése, jelentős megváltoztatása tárgyában; az adományok felhasználásáról és a klerikusok díjazásáról szóló egyházmegyei szabályzatok kidolgozásakor; plébániai pasztorális tanácsok létesítéséről való döntéskor; templomépítéskor; használaton kívüli templom más célra fordítása ügyében; az egyházmegyében lévő egyházi jogi személyekre adó vagy hozzájárulás kivetésekor.³³² A felsorolt esetek meghaladják a székküresedés esetén választott kormányzó jogkörét. Ettől függetlenül, a társfelelősség teológiai súlya miatt, ajánlott, hogy a székküresedés idején kormányzó ideiglenes személy, akkor is kérje ki a papi szenátus feladatát ellátó tanácsosok testületének véleményét, ha erre a közös jog nem

³³⁰ Vö.: *Communicationes*, 5 (1973) 230.

³³¹ Ugyanígy alakult a pasztorális tanács esetében is. Ráadásul ennek a tanácsnak a felállítása nem is kötelező minden egyházmegyében, csak ha a körülmények indokolják. Bár a Klérus Kongregáció 1973. január 25-én kiadott körlevele szerint semmi nem gátolja meg székküresedés esetén az ideiglenes kormányzót, hogy a pasztorális tanácsot összehívja, az 513. kánon más előírást fogalmazott meg, miszerint székküresedéskor a pasztorális tanács megszűnik. (Ugyanazt a „*cessat*” kifejezést használja a kódex, mint a papi szenátus esetében.) Némiképp érthetőbb ez a szabályozás a papi szenátus megszűnéséhez képest, hiszen székküresedéskor nem lehet új lelkipásztori irányvonalakat meghatározni, ami alapvetően a feladata a pasztorális tanácsnak.

³³² Olyan esetet egyet sem említ a CIC, ahol a püspöknek a papi szenátus hozzájárulására lenne szüksége ahhoz, hogy valamit megtehesen. Az viszont elméleti problémát jelenthet, ha egy adott egyházmegye székküresedése esetén, ha részleges zsinatot tartanak, ahol – a CIC 443. kán. 5. §-a szerint – az egyházmegye papi szenátusának két választott képviselőt kell küldenie, akiknek ott tanácsadói joga van, ki fogja képviselni a székküresedésben lévő egyházmegye papi szenátusát?

kötelezi. Arra viszont nincs lehetősége, hogy a papi szenátust összehívja.³³³ Ennek a kánonnak a felülvizsgálatát tartja fontosnak Pierantonio Pavanello idézett tanulmányában, szerinte lehetővé kellene tenni, hogy az ideiglenes kormányzó – ha úgy kívánja – igénybe vehesse, székküresedés esetén is, a papi szenátus tanácsait, segítségét.

Visszatérve a hivatalba lépő apostoli kormányzó első lépéseihez, nem csupán a székküresedés idejére megszűnt papi szenátus újraalapítása fontos döntés, hanem a testület hatáskörének szabályozása is, melyben az apostoli kormányzónak viszonylag jelentős mérlegelési jogköre van. Ő dönt a papi szenátus ülésein a tárgyalásra kerülő kérdések meghatározásáról, illetve a tagoktól javasolt kérdések elfogadásáról. Egyedül ő illetékes arra, hogy a szenátus tanácsait nyilvánosságra hozza. Részleges törvényként elrendelhet olyan eseteket, mintegy hatalmi önkorlátozásként, amiben a szenátus hozzájárulására van szüksége. Erre az illetékesség meghatározásra az apostoli kormányzótól jóváhagyott saját szabályzatban van lehetőség, melyet az egyetemes jog adta kereteken belül, a püspöki konferencia által kiadott szabályok figyelembevételével kell megalkotni.³³⁴

Összefoglalva az új apostoli kormányzó széles mozgástere három irányban realizálódik. (1) Tőle függ, hogy mely fontos döntésekbe vonja be a papi szenátust (2) Továbbá milyen mértékben kívánja figyelembe venni a szenátus véleményét? (3) S végül az is, hogy milyen viszonyrendszert alakít ki a papi szenátus, az apostoli kormányzóságban lévő egyéb tanácsok között (esperesek gyűlése, kormányzói tanács, tanácsosok testülete, gazdasági tanács).

Külön kell szólnunk az apostoli kormányzóság zsinatáról. Ebben az apostoli kormányzó az egyedüli törvényhozó. Jelentőségét azonban jórészt az adja, hogy kiválasztott papok és

³³³ Ellenben azt semmi sem akadályozza meg, hogy a hivatalban maradt személyeket alkalmi gyűlésre hívja össze, például az espereseket. Ők vezetői képességekkel is rendelkeznek, melyeket az ideiglenes kormányzó hatékonyan tud kamatoztatni, főleg konkrét, szervezeti jellegű kérdések megoldására. Arra is van lehetősége, hogy a papi szenátus egyes tagjaitól tanácsot kérjen. Ráadásul hivatalának birtokbavétele után egy éven belül a püspöknek újra létre kell hoznia a papi szenátust. Az egy éves határidő a maximumot jelenti, ezt előbb is megteheti. (A szövegtervezetben eredetileg hat hónapos határidő volt erre.) Az egy éves időszak jelentősen lerövidíthető, ha az előző papi szenátus mandátumát erősíti meg a hivatalba lépő apostoli kormányzó, ügyelve arra, hogy az egész szenátus, vagy annak egy része öt éven belül megújításra kerüljön. Ez nem zárja ki egyes személyek cseréjét, főleg az előző püspök által kinevezett tagok (és nem a papság által választott tagok) tekintetében.

³³⁴ A Magyar Püspöki Konferencia 1968. március 14-én kelt körlevelében határozatot adott ki az egyházmegyei papi szenátusok felállításáról, s ehhez csatolta a magyarországi egyházmegyéek papi szenátusainak egységes szabályzatát. Az új kódex hatálybalépése után, a MKPK már nem adott ki szabályzatot, hanem csak irányelveket az egyházmegyei szabályzatok elkészítéséhez. Vö.: A Magyar Püspöki Konferencia Kiegészítő Szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz 4. cikkely.

más krisztushívők gyűlése, akik az egész részegyház vezetésében segítik az apostoli kormányzót. Ez utóbbi a zsinaton egyházkormányzati hatalmát ünnepélyes módon gyakorolja. Az egyházmegyei zsinat³³⁵ tanácsadásra hivatott, tehát nem törvényhozó. Az újonnan hivatalba lépett apostoli kormányzó két esettel találkozhat az egyházmegyei zsinattal kapcsolatban. Egyrészt előfordulhat, hogy a zsinat nemrég ért véget. Leszámítva annak az esetét, hogy a zsinat nem jutott megfelelő eredményre, az új részegyházvezető feladata, amennyiben jónak látja, a zsinat döntéseinek végrehajtása. Ez magában foglalja a zsinati nyilatkozatok és határozatok szövegének közlését a metropolitával és a püspöki konferenciával,³³⁶ és azoknak az apostoli kormányzóság életébe való átültetését. Másrészt az új apostoli kormányzó az elődje által összehívott, de még le nem zárt egyházmegyei zsinattal is találkozhat. Mivel a zsinat a széküresedés pillanatában magánál a jognál fogva felfüggesztődött, a 468. kánon 2. paragrafusa szerint, az új apostoli kormányzónak kell határozatban döntenie arról, hogy folytatja a zsinatot, vagy megszünteti azt. A döntés meghozatalában nincs semmilyen tanácsadói testülethez kötve, ellentétben egy új zsinat meghirdetésével, ami előtt meg kell hallgatnia a papi szenátust. Bár határidőt sem szab meg az egyetemes jog a zsinattal kapcsolatos döntés meghozatalára, de praktikus okokból jó ezt nem túl későre halasztani, mert a bizonytalanság károsan befolyásolhatja a kormányzóság életét, és negatív képet vetít előre a részegyház új vezetőjének felelősségteljes döntési képességéről.

3.3.2. Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei

A 383-384. kánonok meghatározzák azon személyek körét, akikről az apostoli kormányzónak gondoskodnia kell pásztori feladatának gyakorlása során.³³⁷ Elsősorban minden rábízott krisztushívőről, bármilyen korú, helyzetű, nemzetiségű legyen is, akár az apostoli kormányzóság területén rendelkeznek lakó vagy pótlakóhellyel, akár csak jövevényként tartózkodnak ott. Apostoli lélekkel kell figyelnie azokra is, akik életkörülményeik miatt a rendes lelkipásztori gondozásban nem részesülnek eléggé,

³³⁵ Nem *concilium* ez a szó szoros értelmében, hanem csak gyűlés. A latin jog szóhasználatára szerinti *synodos* nem püspökökből áll, tanácsadói illetékessége van.

³³⁶ A közlés nem jelenti azt, hogy az egyházmegyei zsinatnak a püspöktől jóváhagyott határozatait a metropolita, vagy a püspöki konferencia meg kellene, hogy vizsgálja, vagy „*nihil obstat*” kellene, hogy adjon rá. A határozatok a megyéspüspök jóváhagyásával kihirdethetővé válnak, s még a Szentszékhez sem kell a CIC szerint felterjeszteni őket megvizsgálásra, csupán informálni kell róluk a szöveg megküldésével a Püspöki Kongregációt.

³³⁷ A püspököknek a különböző sajátos csoportokról való lelkipásztori gondoskodásához az irányelveket lásd: CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, dir. *Apostolorum succesoris*, 22. II. 2004, 194-224.

valamint azokra is, akik bármilyen okból felhagytak a vallás gyakorlásával. A kódex arra is buzdítja az apostoli kormányzót, hogy ha vannak a joghatósági területén belül más rítusú hívek, az ő lelki szükségleteiről is gondoskodjon, akár olyan rítusú papok vagy plébániák, akár külön püspöki helynök útján. Támogatnia kell az egyház értelmezése szerinti ökumenizmust. Ebből következik, hogy emberséggel és szeretettel kell fordulnia azok felé, akik nincsenek teljes közösségben a katolikus egyházzal.³³⁸ Úgy kell tekintenie a nem keresztényekre is, hogy ők szintén rá vannak bízva az Úrban, hogy az apostoli kormányzó tanúságtétele által egyszer nekik is felragyogjon Krisztus szeretete. Külön kánonban szól a kódex az apostoli kormányzó papok iránti kötelezettségeiről. A klérus tagjait különös gondoskodással kell körülvennie, védelmeznie kell jogaikat, de mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy teljesítsék papi állapotukból fakadó kötelezettségeiket. Úgy kell a kormányzónak tekintenie papjaira, mint segítőtársaira és tanácsadóira, nem pedig úgy, mint beosztottaira, akik csak a parancsait teljesítik. Meg kell hallgatnia őket, ami azt jelenti, hogy figyelembe veszi aggodalmaikat és kéréseiket. Fontos kötelezettsége az apostoli kormányzónak, hogy gondoskodjon azokról az eszközökről és intézményekről, mely a klerikusok számára lelki és szellemi életük fejlesztéséhez szükséges. Ez jóval többet jelent, mint fizikai és anyagi támogatást. Mivel a klerikusok egyházi szolgálatot teljesítenek, joguk van a helyzetüknek megfelelő díjazáshoz.³³⁹ Hogy ez a jog érvényesülhessen, az apostoli kormányzónak gondoskodnia kell a rábízott klerikusok tisztaságáról és társadalombiztosításáról, akár olyan külön, a világi jog szerint is elismert intézmény alapításával, mely javakat vagy adományokat gyűjt össze ebből a célból.³⁴⁰ Természetesen az apostoli kormányzó ilyen irányú kötelezettsége akkor sem szűnik meg, ha az adott klerikus nyugállományba vonult.³⁴¹ De ahhoz, hogy legyen mindig elegendő szőlőmunkás az Úr szőlőjében, az apostoli kormányzónak, és Isten egész népének kötelessége, hogy támogassa a különböző szolgálatokat és a megszentelt életre szóló hivatásokat, mert „az aratnivaló sok, de a munkás kevés.”³⁴² Különös gondja kell,

³³⁸ „Ezen a földön azok a megkereszteltek vannak benne teljesen a katolikus egyház közösségében, akik annak látható társaságában kapcsolódnak Krisztushoz, mégpedig a hitvallás, a szentségek és az egyházkormányzat kötelékével.” CIC 205. kán. Ha ezeknek a kötelékeknek valamelyike hiányzik, nem teljes közösség áll fenn. Ilyen nem teljes közösségben vannak a katolikus egyházzal a nem katolikus keresztény egyházak és egyházi közösség tagjai.

³³⁹ Vö.: CIC 281. kán. 1. §.

³⁴⁰ Magyarországon, a CIC 1274. kán. 2. §.-a szerint, a Püspöki Konferencia gondoskodik a klérus társadalombiztosításáról.

³⁴¹ Számos egyházmegyében működik nyugdíjalap e célból.

³⁴² Mt 9,37

hogy legyen az apostoli kormányzónak a papi és missziós hivatásokra. Érdemes erre, a Püspöki Konferenciával együttműködve, egy megvalósítható cselekvési tervet kidolgozni, az adott régió vagy nemzetre vonatkozóan.

Az apostoli kormányzó tanítói feladatáról ír a 386. kánon. Ez alapján a megyéspüspökhöz hasonlóan az apostoli kormányzónak is kötelessége gyakori, személyes prédikációival a híveket a hit igazságaira tanítani, melyeket hinniük és erkölcsi életben alkalmazniuk kell. Azt is biztosítani kell, hogy az egyházi törvénykönyvnek az ige szolgálatáról,³⁴³ a homíliáról, a hitoktatásról szóló előírásait kormányzóságában mindenki megtartsa, hiszen Isten népe először az ige által találkozik az Úrral, hiszen „a hit hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéjéből.”³⁴⁴ Az apostoli kormányzó nemcsak a hit tanítója, hanem őre is. Ezért határozottan kell védenie a hittartalom teljességét és egységét. Ez különösképpen vonatkozik azokra a hitigazságokra, melyeket a krisztushívőknek isteni és katolikus hittel kell hinni, azaz amit Isten leírt vagy áthagyományozott igéje, vagyis az egyházra bízott egyetlen hitletétemény tartalmaz, és amit egyszersmind akár az egyház ünnepélyes, akár pedig rendes és egyetemes tanítóhivatala, mint Istentől kinyilatkoztatottat terjeszt elő. Őrködni kell az apostoli kormányzónak azon igazságok tekintetében is, melyeket a krisztushívőknek szilárdan el kell fogadni és vallani, azaz amit az egyházi tanítóhivatal hit és erkölcs dolgában meghatározott módon tanít, ami szükséges ahhoz, hogy a hitletéteményt szentül őrizni és hűségesen magyarázni lehessen.³⁴⁵ Ebben a feladatában a legalkalmasabbnak látszó eszközökkel élhet, de úgy, hogy nem sérti az igazságok további kutatásának kellő szabadságát.

Az apostoli kormányzó megszentelői feladatáról van szó a 387-390. kánonokban. Mindenekelőtt magán kell kezdenie a megszentelői tevékenységét, azaz köteles példát adni az életszentségre, szeretetben, alázatosságban, egyszerűségben kell élnie. Azt kell előmozdítania magában, amit mások életében is el szeretne érni. Buzdítania kell a rábízott híveket, hogy a szentségek által növekedjenek a kegyelemben, megismerjék és éljék a húsvéti misztériumot, ami elvezeti őket az életszentségre. Ennek érdekében imádkoznia is kell a rábízott népért, apostoli kormányzóságának birtokbavétele után minden vasárnap és kötelező ünnepen misét tartozik felajánlani értük. Ennek a kötelezettségének személyesen

³⁴³ Vö.: CIC 756-780. kk.

³⁴⁴ Róm 10,17

³⁴⁵ Vö.: CIC 750. kán. 1-2. §§.

kell eleget tennie, kivéve, ha törvényesen akadályozva van. Ilyenkor más által, vagy más napokon is felajánlhatja a népért a szentmiseáldozatot. Abban az esetben pedig, ha egy másik egyházmegyében ideiglenes apostoli kormányzónak is ki van nevezve, ennek a kötelezettségének eleget tesz, ha egyetlen misét ajánl föl mindkét részegyház híveiért.³⁴⁶ A *pro populo* miséken kívül is gyakran kell vezetnie székesegyházában, vagy apostoli kormányzósága más templomában a legszentebb Eucharisztia ünneplését, különösen a parancsolt ünnepeken és más nagy ünnepeken. Amennyiben az apostoli kormányzó részesült a szent rend püspöki fokozatában is, főpapi szertartásokat is végezhet, de csak a saját apostoli kormányzósága területén, ezen kívül csakis a helyi ordinárius kifejezett, vagy legalább ésszerűen vélelmezett beleegyezésével.

A 391-392. kánonok a kormányzati hatalom gyakorlásáról szólnak. A kormányzati hatalmon belül törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat különböztetünk meg. Vannak olyan egyházi szervek, melyek a kormányzati hatalomnak csak egyik, vagy másik fajtájával rendelkeznek. Más szervek esetében a három hatalomfajta egyetlen kézben egyesül. Az apostoli kormányzó ez utóbbira példa, hiszen feladata, hogy a rábízott részegyházat törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalommal kormányozza. E hatalmakat a jog előírásai szerint kell gyakorolnia. A törvényhozó hatalmat személyesen, azaz nem adhatja át megbízottnak. E hatalom keretében – a normahierarchia elvét betartva – részleges törvényeket hozhat saját részegyháza számára, melyek segítik az egész egyház közös fegyelmét előmozdítani, illetve az összes egyházi törvények megtartását sürgetik. A bírói hatalmat vagy személyesen, vagy bírósági helynök és a bírók útján gyakorolja, nem elfeledve sohasem, hogy az apostoli kormányzó maga is bíró a rábízott hívek között. A *mp. Mitis Iudex Dominus Iesus* kezdetű apostoli levél³⁴⁷ előírásai szerint maga a püspök adja jelét az egyházi struktúrák megtérésének, és a bírói feladatot ne hagyja rá teljesen az egyházmegyei hivatal szerveire. Ez különösen érvényes a rövidebb eljárásra, melyet az igen nyilvánvaló érvénytelenség eseteire írtak elő. A végrehajtó hatalmat vagy személyesen, vagy általános és püspöki helynökök útján gyakorolja. E hatalom gyakorlása

³⁴⁶ Természetesen, ha az említett kötelezettségének az apostoli kormányzó nem tett eleget, mielőbb pontosan be kell pótolnia az elmulasztott miséket.

³⁴⁷ Latin és magyar szövegét lásd: FRANCISCUS, litt. ap. *Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*. FERENC PÁPA saját kezdeményezésre kiadott *Az Úr Jézus, aki szelid bíró kezdetű apostoli levele a házasság semmisnek nyilvánításáért folyó kánoni eljárás reformjáról az Egyházi Törvénykönyvben* Erdő P., (ford.), Budapest 2015.

során ügyelnie kell arra, hogy az egyházi fegyelemben ne történjenek visszaélések, főleg az ige szolgálata, a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatása, Isten és a szentek kultikus tisztelete, valamint a vagyonkezelést illetően. A törvénysértések elnézése könnyen a közömbösség lelkiületének elterjedését okozhatná a részegyházban.

Az apostoli munkával kapcsolatban a 394. kánon előírja az apostoli kormányzó számára, hogy mozgátsa elő annak különböző módszereit, gondosan ügyelve arra, hogy az összes apostoli tevékenységet neki kell összehangoltan irányítania. Az irányítás és az összehangolás, nem azt jelenti, hogy az apostolkodás minden felelőssége az övé. Sőt, ebben a felelősségben nemcsak a papsággal osztozik, hanem minden krisztushívővel. Minden hívőnek küldetése van arra, hogy különböző szinten és formában ugyan, de részt vegyen az egyház apostoli tevékenységében. Az apostoli kormányzónak emlékeztetnie kell arra a híveket, hogy teljesítsék helyzetüknek és alkalmasságuknak megfelelően ezt a kötelezettségüket.

Ahhoz, hogy a fentebb felsorolt kötelezettségeinek eleget tudjon tenni az apostoli kormányzó, a rábízott részegyházban kell laknia. Ebből következik, hogy a kormányzóságtól csak méltányos okból, maximum egy hónapig lehet törvényesen távol, feltéve, hogy biztosítva van, hogy távolléte semmilyen kárt nem okoz. Ez a törvényes távollét nem lehet karácsonykor, nagyhéten, húsvétkor, pünkösdkor és úrnapján, hacsak nem súlyos és sürgős okból. A területén való tartózkodás alól természetesen kivételt jelent, ha zsinaton, püspöki szinóduson, püspöki konferencián³⁴⁸ kell részt vennie, vagy más törvényesen rábízott feladatot lát el.

A 396-398. kánonok az apostoli kormányzó kánoni vizitációit szabályozzák. Az 1917-es kódex, mely csak a kánonilag létesített egyházmegyék élére kinevezett állandó vagy ideiglenes apostoli kormányzókról rendelkezett, csak abban az esetben írta elő a kánoni látogatásokat, ha a püspöki szék egyébként betöltött volt.³⁴⁹ Az 1983-as kódex ellenben, az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó számára előírja, hogy köteles a rábízott részegyházat évente meglátogatni úgy, hogy legalább ötévenként az

³⁴⁸ Az állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó a latin jog szerint tagja a Püspöki Konferenciának. Hiszen a 450. kán. 1. §. -a szerint magánál a jognál fogva a püspöki konferenciához tartoznak az illető terület összes megyéspüspökei, és azok, akik a jogban velük egyenlő elbírálás alá esnek.

³⁴⁹ Az ideiglenes apostoli kormányzó a püspöki szék betöltése esetén meglátogathatja az egyházmegyét a jog szabálya szerint. Vö.: CIC (1917) 315. kán. 2. §. 1.

egészet végiglátogassa. E kötelezettséget személyesen kell teljesítenie az apostoli kormányzónak, bár – törvényes akadályozás esetén – megbízhatja ezzel az általános vagy püspöki helynököt, esetleg más papot. Látogatásai során segítőköt vihet magával, akiket szabadon választ ki a kormányzóság klérusából. Ez a kánoni vagy más néven lelkipásztori látogatás nem csupán ellenőrző jellegű, hanem az ordinárius kapcsolatait erősíti Isten népe rábízott részével. A *visitatio* a részegyház területén belül kiterjed minden személyre, katolikus intézményre, szent dolgokra és helyekre. Személy alatt a világi papságot kell értenünk, illetve a lelkipásztori feladattal megbízott szerzetes papságot³⁵⁰ és a híveket is. Az intézmények vonatkoznak az iskolákra, a kórházakra. Szent dolgok alatt érthetjük, az oltárokat, az ereklyéket, a szent edényeket, melyek szent helyeken vannak, úgy mint templomokban, kápolnáknak vagy oratóriumokban. A 397. kánon 2. paragrafusa külön kitér a pápai jogú szerzetes intézmények tagjaira és házaira, melyeket az apostoli kormányzó csak a jogban említett esetekben látogathat.³⁵¹ Azaz a törvény különbséget tesz a pápai jogú szerzetes intézmények, és a megszentelt élet más intézményei között. Azok a szerzetes intézmények, melyek szentszéki alapításúak, vagy formális határozattal jóváhagyottak,³⁵² kevésbé esnek a püspök felügyelete alá, főleg ami a közösség belső életét illeti, hiszen a pápai jogú intézmények közvetlenül és kizárólag az Apostoli Szentszék hatalmának vannak alárendelve belső kormányzat és fegyelem tekintetében.

Bruel Rotor szerint, „az apostoli kormányzóra nem vonatkozik az *ad limina* látogatás kötelezettsége.”³⁵³ Érvelésében kifejti, hogy az apostoli kormányzó a pápa nevében kormányozza a részegyházát, helyettesi, vikáriusi hatalommal, tulajdonképpen a kormányzóságnak a saját pásztora a Szentatya. Az apostoli kormányzóság és a Szentszék között folyamatos a kapcsolattartás, így nincs szükség az ötévenkénti jelentésre sem. Hivatkozik az apostoli vikáriusra is, aki az *ad limina* látogatás kötelességének Rómában

³⁵⁰ A szerzetesek alá vannak vetve a püspök hatalmának, készséges engedelmisséggel és tisztelettel tartoznak irántuk mindabban, ami a lelkek gondozását, az istentisztelet nyilvános gyakorlását és a többi apostoli munkát illeti.

³⁵¹ „Azokat a templomokat vagy kápolnákat, amelyek a krisztushívők rendszeresen látogatnak, valamint a szerzetesekre bízott iskolákat és a vallásosság vagy az akár lelki, akár anyagi segítő szeretet más rájuk bízott műveit a megyéspüspök látogathatja akár személyesen, akár más által, a lelkipásztori látogatás alkalmával és szükség esetén egyébként is, de nem teheti ezt meg azokkal az iskolákkal, amelyek kizárólag az intézmény saját növendékei számára állnak nyitva.” CIC 683. kán. 1. §.

³⁵² A megszentelt élet intézménye pápai jogú, ha az Apostoli Szentszék létesítette vagy formális határozattal jóváhagyta; egyházmegyei jogú viszont, ha a megyéspüspök létesítette, és az Apostoli Szentszéktől jóváhagyó határozatot nem nyert.

³⁵³ ROTOR, B., *An Analysis of the Permanently Established Apostolic Administration*, 115.

elő képviselője útján is eleget tehet; az apostoli prefektusra ez a kötelezettség pedig nem vonatkozik.

Véleményem szerint Bruel Rotor fenti érvelése nem megalapozott. Már az 1917-es kódex is kötelezővé tette az apostoli vikáriusok számára az *ad limina* látogatást a megyéspüspökhöz hasonlóan. Amely köteleességüknek azonban, ha valami súlyosan az útjában állt, hogy maguk, vagy mások által azt teljesíthessék, eleget tehettek annak a Rómában tartózkodó ügyvivő által is.³⁵⁴

Az ötévenkénti jelentés mind az apostoli vikárius, mind az apostoli prefektus számára kötelező volt, szintén a megyéspüspökhöz hasonlóan. Az apostoli vikáriusok és prefektusok kötelesek a Szentszéknek teljesen és pontosan beszámolni főpásztori hivatalukról, s mindarról, ami a vikariátus, vagy prefektúra helyzetére, a hithirdetőkre, a szerzetesekre, a nép fegyelme, az iskolák látogatottságára, végül a gondjukra bízott hívek üdvére vonatkozik. Ezt a beszámolót írásba kellett beadni a vikárius, a prefektus és valamelyik tanácsos aláírásával.³⁵⁵ Emellett minden év végén jegyzéket kellett küldeni a Szentszéknek a megtértekről és megkereszteltekről. A szentségek évi kiszolgáltatása mellett, a beszámoló más, említésre méltó dologra is kitért.³⁵⁶

Igaz, hogy az apostoli kormányzók ilyen irányú kötelezettségeiről nem írt a Piusz-Benedek-féle kódex, és a 1917-es kódex 340-341. kánonokban az *episcopus* – püspök kifejezés szerepel az *ad limina* látogatás, és az ötévenkénti jelentéssel kapcsolatban. „Viszont a Konzisztoriális Kongregáció 1918. november 4-ei utasítására, a püspök kifejezést ordináriusra cserélték, úgyhogy e pillanattól kezdve már az apostoli kormányzók is kötelezettek voltak az *ad limina* látogatásra és az ötévenkénti jelentés elküldésére.”³⁵⁷

Az 1983-as kódexben sincs kifejezetten szó az apostoli kormányzóval kapcsolatban az *ad limina* látogatásról és az ötévenkénti jelentésről. Az erre vonatkozó kánonok a megyéspüspökről szólnak.³⁵⁸ Ugyanakkor a Püspöki Kongregáció 1988. június 29-én egy direktóriumot adott ki az *ad limina* látogatásról, melyben minden ordinárius részére előírták ezt, aki legalább két teljes éve hivatalban van.

³⁵⁴ Vö.: CIC (1917) 299. kán.

³⁵⁵ Vö.: CIC (1917) 300. kán. 1. §.

³⁵⁶ Vö.: CIC (1917) 300. kán. 2. §

³⁵⁷ HOFMEISTER, P., *Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien*, 352.

³⁵⁸ Vö.: CIC 399-400. kk.

Legutóbb pedig Ferenc pápa Római Kúriáról szóló *Predicate Evangelium* apostoli konstitúciója szabályozta az *ad limina* látogatást és az ötévenkénti jelentést, minden részegyház főpásztorára vonatkoztatva. A hagyományoknak megfelelően és a kánonjog előírásai szerint az egyes részegyházak főpásztorai meghatározott időpontban *ad limina Apostolorum* látogatást tesznek. A látogatásra hivatalos mindegyik részegyház főpásztorainak gondosan és szorgalommal kell előkészíteniük a látogatást, és részletes jelentést kell benyújtaniuk az Apostoli Szentszékhez. A látogatás három fő mozzanatból tevődik össze: zárandoklat az apostolfejedelmek sírjához, találkozás a római pápával, valamint beszámoló a Római Kúria dikasztériumaiban és igazságszolgáltatási szervezeteinél. Úgy tűnik tehát, hogy mind az ötévenkénti jelentés, mind az *ad limina* látogatás, az apostoli kormányzóra is vonatkozó kötelezettség.³⁵⁹ Ennek a kötelességének az apostoli kormányzó személyesen tartozik eleget tenni, hacsak törvényes akadály nem gátolja ezt. Ebben az esetben olyan alkalmas pap útján is eleget tehet kötelességének, aki az apostoli kormányzóság területén lakik.

Az előző gondolatmenetet támasztja alá a keleti jog előírása is. Az apostoli exarcha, aki az apostoli kormányzóhoz hasonlóan a pápa nevében vezeti a rábízott részegyházat, köteles Szent Péter és Pál apostol küszöbét meglátogatni a többi eparchiás püspökhöz hasonlóan.³⁶⁰ A római pápa által kinevezett exarchának minden ötödik évben jelentést is kell tennie az Apostoli Szentszéknek az exarchátus lelki és anyagi állapotáról.³⁶¹

4. Ideiglenes apostoli kormányzó az 1983-as CIC szerint

4.1. Az ideiglenes apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei a kinevező levelek alapján

A Piusz-Benedek-féle kódex a kánonilag létesített egyházmegyékhez kinevezett apostoli kormányzók három osztályát különböztette meg. Állandó apostoli kormányzó, betöltött püspöki szék esetén kinevezett ideiglenes kormányzó, és széküresedés idején kinevezett apostoli kormányzó. Nem sokkal a 1917-es kódex hatálybalépése után egy negyedik osztálya jelent meg az apostoli kormányzóknak, akik egy újfajta hierarchikus szervezeti

³⁵⁹ Ha nem tévedünk az ötévenkénti jelentés az apostoli vikáriusra és az apostoli prefektusra is vonatkozik. Ellenben az *ad limina* látogatásra az apostoli prefektus nem köteles, az apostoli vikárius pedig ennek a kötelességének a Rómában élő képviselője útján is eleget tehet.

³⁶⁰ Vö.: CCEO 317. kán.

³⁶¹ De nem a pátriárka által kinevezett exarchának. Ez a különbségtétel már a régi keleti jogban is létezett. A pátriárkai exarchák jelentésüket a pátriárka részére küldik el, míg az apostoli exarchák a Szentszéknek.

egység élén álltak. Az apostoli kormányzóság élén álló kormányzó. Az apostoli kormányzóság felállítása ideiglenes jellegű. Akkor kerül rá sor, ha különleges és súlyos körülmények miatt még nem lehet egyházmegyét alapítani. Ezek a nehézségek általában politikai jellegűek. Például, ha egyházpolitikai megfontolások egy, vagy több egyházmegye részterületének bizonytalan időre külön vezetés alá rendelését javallják (akár nemzetiségi okokból), vagy ha valamely egyházmegye része politikai határrendezés folytán *de iure* és *de facto* más állam területére esik.³⁶² Az apostoli kormányzók fenti négy osztálya ma is jelen van a katolikus egyházban.³⁶³

Jelen fejezetben a széküresedés idején kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó jogkörét szeretném megvizsgálni. A nehézséget az okozza, hogy a hatályban lévő egyházi törvénykönyv nem szabályozza az ilyen kormányzó jogait és kötelezettségeit. C.J. Bruel Rotor azt sugallja, hogy ennek háttérében a két kódex közötti nézőpontkülönbség állhat. „Míg a 17-es kódex inkább a hivatalra és a személyre koncentrált, a 83-as kódex legfontosabb szempontja a hívők közössége.”³⁶⁴ Ennek megfelelően a hatályos jog azt pontosan meghatározza, hogy az apostoli kormányzóság Isten népének egy része, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem tett egyházmegyévé, és amelynek lelkipásztori gondozását apostoli kormányzóra bízta, aki azt a pápa nevében kormányozza.³⁶⁵ Az is egyértelmű, hogy az ilyen apostoli kormányzóság élén álló kormányzó a jogban a megyéspüspökkel egyenlő elbírálás alá esik, hacsak a dolog természetéből vagy a jog előírásaiból ennek ellenkezője nem nyilvánvaló.³⁶⁶ De mi a helyzet a széküresedés idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzóval?³⁶⁷ Az teljesen világos, hogy a 1983-as törvénykönyv az 1917-es kódexet hatályon kívül helyezte. Ugyanakkor, ha valamely kérdésről nincsen kifejezett előírás sem az egyetemes, sem a részleges törvényben, sem a szokásjogban, akkor – többek között – segítségül lehet hívni a Római Kúria jogszolgáltatását és gyakorlatát.

³⁶² Az ilyen apostoli kormányzóságot vezető kormányzó rendszerint az állandó apostoli kormányzóval jogilag egy tekintet alá esik. Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 93.

³⁶³ Sőt egy ötödik lehetőség is felvetődik; a személyi apostoli kormányzóságot vezető apostoli kormányzó.

³⁶⁴ ROTOL, B., *The Permanently Established Apostolic Administration*, 21.

³⁶⁵ Vö.: CIC 371. kán. 2.§.

³⁶⁶ Vö.: CIC 381. kán. 2.§.

³⁶⁷ „A jogintézmény alulszabályozottsága ad egyfajta flexibilitást is ennek a hivatalnak.” UJHÁZY L., *A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre*, 466.

A püspöki szék megüresedése³⁶⁸ nemcsak a helyi egyház számára ad fontos feladatokat, hanem közvetett módon hatással van az egyetemes egyházra is. Az egyházmegye jogos autonómiájából következik, hogy alapesetben „házon belül” maradnak az átmeneti időszak feladatai. A szék megüresedésekor az egyházmegye kormányzata két időszakra osztható.³⁶⁹ Egyik az egyházmegyei kormányzó megválasztásig tart, másik az új püspök hivatalba lépéséig. Az első időszakban az egyházmegye kormányzása a segédpüspökre, ha pedig többen vannak, a legrégebben kinevezett segédpüspökre száll; segédpüspök hiányában a kormányzat a tanácsosok testületére száll, hacsak a Szentszék másként nem rendelkezett.³⁷⁰ Mind a metropolitai, mind szentszéki beavatkozás lehetősége az egyetemes egyház érintettségére utal. A metropolita³⁷¹ csak meghatározott esetekben léphet közbe.³⁷² A Szentszék beavatkozása ellenben nincs feltételekhez kötve. Ez egyértelműen következik a római pápa egész egyház, és az összes részegyház, és azok csoportjaira fölötti legfőbb, rendes hatalmából, melyet mindig szabadon gyakorolhat.³⁷³ A szentszéki intézkedés lehetősége elsősorban apostoli kormányzó kinevezését jelenti. Széküresedés idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó lehet püspök vagy akár pap is. Általában egy szomszédos megyéspüspököt, vagy egy kiérdemesült püspököt szokták átmenetileg megbízni ezzel a feladattal.³⁷⁴ Ilyen értelemben az apostoli kormányzó a pápa küldötte az adott egyházmegyében, de hatalma nem delegált, hanem rendes, helyettesi. A széküresedés

³⁶⁸ „A püspöki szék megüresedik a megyéspüspök halálával, a római pápától elfogadott lemondással, valamint az áthelyezésnek vagy a megfosztásnak a püspökkel való közlésével.” CIC 416. kán.

³⁶⁹ Kivéve, ha koadjutor püspök is volt az egyházmegyében, hiszen ő a püspöki szék megüresedésekor rögtön püspökké válik annak az egyházmegyének, amely számára kinevezték, mielőtt azt törvényesen birtokba vette.

³⁷⁰ Volt olyan szövegtervezet a kodifikátorok előtt, melyben kifejezett utalás lett volna az apostoli kormányzó kinevezésének lehetőségére széküresedés esetén, melyet végül elvetettek, és inkább a segédpüspök szerepét emelték ki, illetve csak implicit utalás maradt kormányzó kinevezésére: hacsak a Szentszék másként nem rendelkezik. Vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 224. 36. lábjegyzet Olyannyira meg akarták erősíteni a segédpüspök szerepét, hogy egy másik tervezet szerint, automatikusan a legidősebb segédpüspök lett volna az egyházmegyei kormányzó széküresedéskor. Ezt a változatot is elvetették. Vö.: AMENTA, Piero, „Appunti sulla vacanza della sede episcopale”, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* VI/1 (1993) 97.

³⁷¹ Ha maga a metropolitai egyházmegye üresedett meg, illetve a szuffragáneos egyházmegyével együtt a metropolitai egyházmegye is üresedésben van, akkor az a szuffragáneos püspök, akit legrégebben neveztek ki püspökké.

³⁷² Ha az előírt időn belül bármi okból nem választották meg törvényesen az egyházmegyei kormányzót, vagy olyan egyházmegyei kormányzót választottak, aki híjával van az érvényességi feltételeknek (nem pap, nincs 35 éves, ugyanarra az üresedésben lévő székre már megválasztották vagy kinevezték, bemutatták).

³⁷³ Vö.: CIC 331. kán., 333. kán. 1.§.

³⁷⁴ Amenta rámutat annak a helyzetnek az ellentmondásosságára, mikor az adott egyházmegyében nem a helynöki jogkörét megtartó segédpüspököt választják meg egyházmegyei kormányzónak. Ekkor helynöki jogkörét, csak a papi rendben lévő egyházmegyei kormányzó hatósága alatt gyakorolhatja. Véleménye szerint ezt megelőzendő is szokott a Szentszék *sede vacante* püspöki rendben lévő apostoli kormányzót kinevezni. Vö.: AMENTA, P., *Appunti sulla vacanza della sede episcopale*, 97.

idejére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzó hivatalához tartozó jogok és köteleességek, ahogy azt már láttuk, nincsenek szabályozva a hatályos egyházi törvénykönyvben. Így alapvetően az illetékes hatóság azon határozatait kell vizsgálnunk, mellyel ezen hivatalt rábízta valakire.³⁷⁵ Ugyanerre a következtetésre jutunk akkor is, ha a keleti egyházakra vonatkozó hatályos kódex előírását vesszük alapul, mely egyetlen kánonban foglalkozik az apostoli kormányzókkal. Eszerint az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait kinevező levele tartalmazza.³⁷⁶

A latin egyház vonatkozásában az apostoli kormányzók kinevező leveleit a Püspöki Dikasztérium adja ki, a római pápa különleges megerősítése nélkül. Így ezek a Dikasztérium intézkedései, nem pedig a pápa személyes cselekedetei.

A kinevező levelek közül van olyan, melyben az apostoli kormányzót a helyi hierarcha jogaival és kötelezettségeivel ruházzák föl. Ez a legszűkebb körű felhatalmazás. Az ilyen felhatalmazással rendelkező kormányzó számára nincs lehetőség azon cselekedetekre, melyek az egyházmegyei kormányzó számára is tiltottak.³⁷⁷ Sőt azt sem teheti, amihez a helynőknek különleges megbízatásra van szüksége.³⁷⁸ Ahogyan fentebb láttuk, széküresedés esetén két időszakot kell megkülönböztetnünk. A két időszakot az egyházmegyei kormányzó megválasztása határolja el. A csupán helyi főpásztor jogaival és kötelezettségeivel felruházott ideiglenes apostoli kormányzó ugyanazon hatalommal rendelkezik, mint az a személy, aki széküresedés idején az egyházmegyei kormányzó kinevezése előtt az egyházmegyét kormányozza. Ez pedig megegyezik az általános helynök jogkörével.³⁷⁹ Egyetlen többlet felhatalmazása van a helynöki hatalomhoz képest: szentelési elbocsátót adhat, a tanácsosok testületének beleegyezése nélkül is. Bár ez a jog könnyen feszültségbe kerülhet a 428. k. 1. paragrafusában megfogalmazott tilalommal, miszerint széküresedés idején semmi újítás ne történjék. A helyi hierarcha hatalmával felruházott apostoli kormányzónak tilos olyat tennie, ami az egyházmegyének hátrányt okozhat, vagy a püspöki jogokat csorbíthatja. Különösképpen tilos akár személyesen, akár

³⁷⁵ Vö.: CIC 145. kán. 2.§.

³⁷⁶ Vö.: CCEO 234. kán. 2.§.

³⁷⁷ Vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 243.

³⁷⁸ Amit a kánonok a végrehajtó hatalom területén kifejezetten a megyéspüspököknek tulajdonítanak, az csak a megyéspüspököket és azokat illeti, akik a 381. k. 2.§-a szerint vele egyenlő elbírálás alá esnek, de nem illeti meg az általános és a püspöki helynököket, hacsak az illető különleges megbízással nem rendelkezik. Vö.: CIC 134. kán. 3. §.

³⁷⁹ Vö.: CIC 426. kán.

más által az egyházmegyei hivatal bármilyen okiratát elvinnie vagy megsemmisítenie, illetve ezekben bármit változtatnia.

Nagyobb felhatalmazást jelent, ha a kinevező levél megadja az ideiglenes apostoli kormányzónak az egyházmegyei kormányzó hivatalához tartozó jogokat és kötelezettségeket. Az egyházmegyei kormányzónak széleskörű jogosítványa van széküresedés esetén, hiszen a megyéspüspök kötelességével és hatalmával rendelkezik, kivéve azokban a dolgokban, amely természetüknél vagy magánál a jognál fogva ki vannak véve a hatásköréből.³⁸⁰ Köteles az egyházmegyében lakni, és a népért a misét felajánlani a 388. kánon szerint. Valódi szükség esetén kinyithatja a titkos levéltárat.³⁸¹ Azonban természeténél fogva ki van véve az egyházmegyei kormányzói hatalmával felruházott apostoli kormányzó jogköréből mindaz, amihez a püspöki rend szükséges, amennyiben nincs püspökké szentelve. A közös jog pedig számos további megszorítást tesz. Ezek közül egyesek abszolút tilalmat fogalmaznak meg. Nem bízhat plébániát valamely klerikusi szerzetesi intézményre vagy az apostoli élet valamely klerikusi társaságára.³⁸² Nem nevezhet ki kanonokokat. Nem alapíthat egyházmegyeje számára krisztushívők társulásait. Nem mozdíthatja el a bírósági helynököt és a helyettes bírósági helynököt. Nem hívhat össze egyházmegyei zsinatot.³⁸³ Bizonyára e tilalmak mögött a már említett jogi alapelv húzódik meg, miszerint széküresedés esetén semmi újítás ne történjék. A felsorolt tevékenységek hosszú időre meghatározhatják egy egyházmegye jövőjét, így szűkíthetik az új püspök mozgásterét, csorbíthatják jogait. Van olyan jogköre is, amit csak a tanácsosok testületének beleegyezésével tehet meg, hiszen az irodaigazgatót, illetve a többi jegyzőt, csak a tanácsosok testületének beleegyezésével mozdíthatja el.³⁸⁴ S van olyan cselekmény is, a plébánosok kinevezése, melyet csak akkor tehet meg, ha a széküresedés már legalább egy éve tart.³⁸⁵ Exkardinációt és inkardinációt, illetve egy másik egyházmegyebe való átköltözést pedig csak akkor engedélyezhet, ha az alábbi két feltétel egyszerre teljesül: ha a püspöki székhely már több mint egy éve megürült, és a

³⁸⁰ Vö.: CIC 427. kán. 1.§.

³⁸¹ Ugyanakkor az egyházmegyei kormányzó jogkörével felruházott apostoli kormányzónak is teljességgel tilos, akár személyesen, akár más által az egyházmegyei hivatal bármilyen okiratát elvinni vagy megsemmisíteni, illetve benne valamit változtatni.

³⁸² Vö.: CIC 520. kán.

³⁸³ Vö.: CIC 462. kán. 1.§.

³⁸⁴ Vö.: CIC 485. kán.

³⁸⁵ Nyilvánvaló a jogalkotó szándéka; a klerikusokra vonatkozó intézkedések (plébános kinevezése, exkardináció, inkardináció) elmaradása hosszú távon sértheti az adott klerikus jogát, ugyanakkor komolyan érintik az egyházmegye jövőjét is.

tanácsosok testülete beleegyezését adta.³⁸⁶ Előfordulhat azonban az is, hogy egy apostoli kormányzónak nagyobb hatalomra van szüksége, mint egy egyházmegyei kormányzónak. Ilyenkor segítséget kell kérnie, a Szentszék illetékes dikasztériumától vagy az adott ország pápai követétől. Van azonban egy különbség is az egyházmegyei kormányzó és az egyházmegyei kormányzó jogkörével felruházott apostoli kormányzó hatalma között. Az 1018. kánon 1.§. 2. pontja megkülönbözteti a szentelési elbocsátó adásával kapcsolatban az egyházmegyei, illetve az apostoli kormányzót. Ez alapján, bár az egyházmegyei kormányzó csak a tanácsosok testületének beleegyezésével adhat szentelési elbocsátót egyházmegyéek számára, ezt az egyházmegyei kormányzó jogaival felruházott apostoli kormányzó a tanácsosok testületének véleménykérése nélkül is megteheti.

A teljes felhatalmazás, amit egy apostoli kormányzó kaphat, a megyéspüspök jogaival és kötelezettségeivel ruhazza föl.³⁸⁷ Az 1917-es kódex csak az állandó apostoli kormányzó jogkörével kapcsolatban beszélt teljes püspöki hatalomról.³⁸⁸ Ezzel szemben az ideiglenes apostoli kormányzó csak a káptalani helynök hatalmával bírt, kivéve, ha a kinevező levél másképpen rendelkezett. Az 1983-as CIC hatálybalépése után a régi kódex elvesztette jogi kötelező erejét, és a Szentszék egyre gyakrabban nevezett ki – most már – ideiglenes apostoli kormányzókat is, akár széküresedés idejére, teljes megyéspüspöki felhatalmazással. A közigazgatási intézkedéseket a szavak sajátos jelentésének és az általános szóhasználatnak megfelelően kell értelmezni. Az apostoli kormányzói jogkörre emellett nem vonatkoznak a CIC 36. kánonban felsorolt esetek, így tágan értelmezendők ezek a kinevezések. Azaz a megyéspüspöki jogokat kapott *sede vacante* ideiglenes apostoli kormányzó ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint a megyéspüspök betöltött szék esetén. Ez azt is jelenti, hogy az ilyen felhatalmazással rendelkező apostoli kormányzót nem köti a CIC 428. kánonban megjelölt tilalom sem az újításokkal, a széküresedés idején megtehető intézkedésekkel kapcsolatban. Ez akkor is így van, ha a kinevező levelekben nincs külön jelzett felmentés a CIC 428. kánon alól. Kifejezetten hasznos ez a széleskörű jogkör nehéz helyzetben lévő egyházmegyek esetében, amikor például a széküresedés egy egyházi bűncselekménnyel vádolt püspök lemondása után áll be. Ilyen válságos helyzetben a Szentszék nagy mozgásteret, széles cselekvési szabadságot ad a kinevezet apostoli

³⁸⁶ Vö.: CIC 272. kán.

³⁸⁷ *Eiueque iura, officia et facultates tribuit quae Episcopis dioecesanis, ad normam canonum, competunt.* Vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 229.

³⁸⁸ Az állandó apostoli kormányzó ugyanazokat a jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte, s ugyanazok a kötelezettségek terhelték, mint a megyéspüspököt. Vö.: 1917CIC 315. kán. 1.§.

kormányzónak, hiszen bizonyos újítások pont, hogy hasznosak lehetnek az egyházmegye számára.³⁸⁹

4.2. Az *Apostolorum succesorum* kezdetű direktórium előírásai az apostoli kormányzóról széküresedés idején

A Püspöki Kongregáció 2004-ban egy direktóriumot jelentetett meg a püspöki szolgálatról, *Apostolorum succesorum* címmel. A direktórium, mint műfaj általános végrehajtási normagyűjteményre utal, vagyis olyan jogszabályokra, melyek közelebbről meghatározzák a törvény végrehajtásának módját, vagy a törvények megtartását sürgetik. Az ilyen direktóriumok nem módosítják a törvényeket, és teljesen érvénytelenek az előírásaik, ha ellenkeznek a törvényekkel. Ezt maga az *Apostolorum succesorum* is megfogalmazta bevezetésében, miszerint a dokumentum alapvetően lelkipásztori és gyakorlati jellegű, javaslatokat és konkrét iránymutatásokat kínál a püspökök tevékenységére vonatkozóan. A végrehajtási határozat 244. pontjában a széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó hatalmáról ír. Ez leszögezi: ha az apostoli kormányzó megyéspüspöki jogkört kapott is, attól még a püspöki szék betöltetlen marad. Azaz a helynökök hatalma megszűnik,³⁹⁰ ahogyan a papi szenátus,³⁹¹ és pasztorális tanács³⁹² is. Ebből a törvényi tényállásból kiindulva két tilalmat fogalmaz meg az *Apostolorum succesorum* 244. pontja: az apostoli kormányzó nem hosszabbíthatja meg a papi szenátus³⁹³ és a pasztorális tanács mandátumát,³⁹⁴ és nem nevezhet ki helynököket. Csak arra van lehetősége, hogy a korábbi helynökök számára delegált hatalmat adjon, míg az új püspök hivatalba nem lép.³⁹⁵

2011 óta, a Püspöki Kongregáció által írt apostoli kormányzói kinevezésekben általában utalás van az *Apostolorum succesorum* 244. pontjára. Így a még teljes püspöki jogkört kapott apostoli kormányzónak is tilos³⁹⁶ széküresedés esetén új helynököket kinevezni, a

³⁸⁹ „Természetesen más ok is meghúzódhat ilyen püspöki hatalommal rendelkező apostoli kormányzó kinevezése mögött: a püspök áthelyezése során is kaphat ilyen tág jogkört, hogy régi egyházmegyéjét ugyanazon hatalommal kormányozza az új szék elfoglalásáig, mint előtte tette.” NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 248. 122. l.j.

³⁹⁰ Kivéve, ha a helynök püspökké van szentelve. Vö.: CIC 481. kán. 1.§.

³⁹¹ Vö.: CIC 501. kán. 2.§.

³⁹² Vö.: CIC 513. kán. 2.§.

³⁹³ Ez sértené a tanácsosok testületének jogkörét is, hiszen széküresedés esetén a tanácsosok testülete látja el a papi szenátus feladatait.

³⁹⁴ Természetesen nem is alapíthatja újjá ezeket a tanácsokat.

³⁹⁵ A helynökök rendes, helyettesi hatalommal rendelkeznek (CIC 475-476. kk.) amitől jelentősen eltér a delegált hatalom természete. (CIC 131. kán., 137. kán., 142. kán. 1.§.)

³⁹⁶ Maga az *Apostolorum succesorum* direktórium nem jelzi, hogy az ilyen tiltott cselekmény érvénytelen is lenne. Vö.: CIC 10. kán.

papi szenátust, vagy a pasztorális tanácsot megalapítani. A Szentszék talán azért ragaszkodik ehhez a megszorításhoz, hogy az apostoli kormányzó ne adjon át minden feladatot és felelősséget helynökeinek. Emellett a helynökök hiánya emlékezteti az egyházmegyét ideiglenesen kormányzót, hogy döntéseiben körültekintő megfontoltsággal, visszafogott módon járjon el.³⁹⁷ Az *Apostolorum succesorum* 244. pontjában megfogalmazott két megszorítást leszámítva, a megyéspüspöki jogokkal felruházott apostoli kormányzót nem köti a visszafogottság elvéből következő általános újítási tilalom, ám maga a visszafogottság elve igen.³⁹⁸

4.3. A széküresedést érintő általános elvek³⁹⁹

A fentiekben egy széküresedésben lévő egyházmegye ideiglenes irányítását ellátó kormányzói jogkört vázoltuk. Az alábbiakban négy olyan alapelvet szeretnék ismertetni, melyek segíthetnek a törvények helyes alkalmazásában, különösképpen a CIC 427. és 428. kánonjai között feszültség feloldásában.

Az első elv, a segítség, segítségnyújtás, a támogatás elve. Ahogy már említettem, széküresedés idején, az egyházmegye különösen is sérülékeny, hiszen szó szerint egy hiányban szenved: nincs püspök, aki saját pásztorként vezetné az egyházmegyét. Ennek ellenére, a részegyház javára, a püspöki szolgálat egyes aspektusait fenn kell tartani. A segítségnyújtás elve azt jelenti, hogy egy vagy több személy folytatja a püspöki szolgálathoz kötődő feladatokat, amíg nincs új püspök.

A második, a visszafogottság elve. Elismeri és tiszteletben tartja azt a tényt, hogy a segítségnyújtás elve szerint az egyházmegye élén ideiglenesen álló személy, nem az egyházmegye püspöke. Így bizonyos intézkedéseket a megyéspüspök jogszerűen megtehet, de hiányában az egyházmegyét ideiglenesen vezető személy nem. Ez egyfajta önkorlátozás az ideiglenes kormányzó részéről. Lehetnek ugyanis olyan, önmagukban hasznos a

³⁹⁷ Van olyan vélemény, miszerint a CIC 428. kánonja már eleve tiltja azt, amit az *Apostolorum succesorum* kifejezetten megfogalmaz. Vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 249. 125. l.

³⁹⁸ Kérdésként merülhetne föl, hogy tehető-e különbség az apostoli kormányzók hatalma között attól függően, hogy válságban, vagy rendezett állapotban lévő egyházmegyék élére kap kinevezést. Kétségtelen, hogy társadalmi és politikai különbségek motiválhatják a Szentszék egyes döntéseit, de a válság és a rendezett állapot nem jogi kategóriák. Így ez jogbizonytalanságot eredményezne.

³⁹⁹ E fejezet gondolatmenetét vö.: NORD, P. A., *Sede vacante Diocesan administration*, 15-29.

kódexben nem nevesített intézkedések, melyek csak akkor szolgálhatják az egyházmegye javát, ha a megyéspüspök végzi azokat.⁴⁰⁰

A harmadik elv, a védekezés elve, azon a történelmi tapasztalaton alapul, hogy a megüresedett püspöki székeket sokszor érte külső támadás, veszélyeztetve azok anyagi javait vagy csorbítva törvényes jogaikat. Ebből az elvből következik például a 428. kánon paragrafusának egy előírása: különösképpen tilos bárkinek széküresedés alatt az egyházmegyei hivatal bármilyen okiratát elvinni vagy megsemmisíteni, illetve benne valamit változtatni. A védekezés elve nem csak az egyházmegyei hivatalban őrzött okiratokra vonatkozik, hanem az egyházmegye minden anyagi javára és törvényes jogára. A visszafogottság és a védekezés elve alapvetően abban különbözik egymástól, hogy a visszafogottság önmagában jó és hasznos intézkedéseket gátol a széküresedés miatt, míg a védekezés elve olyan cselekedetekre vonatkozik, melyek károsak és jogtalanok, és széküresedéstől függetlenül sohasem szabadna előfordulniuk.

Végül a negyedik elv, a folytonosság elve, arra ösztönzi az egyházmegye élén ideiglenesen álló személyt, hogy kövesse az előző püspök alapvető irányultságát, vezetői filozófiáját. Az előző püspök irányát követve, folytonosság biztosítható az előző és utód püspök között. Ez az elv kiegészíti a visszafogottság elvét. Mivel az ideiglenes kormányzó nem hozhat olyan döntéseket, melyek alapvetően más irányba viszik az egyházmegye életét, célszerűnek tűnik az előző püspök irányának követése.

5. A személyi apostoli kormányzó⁴⁰¹

5.1. A Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóság

Az apostoli kormányzó alapvetően vagy egyházmegye, vagy apostoli kormányzóság élén áll. A hatályos törvénykönyv értelmében az apostoli kormányzóság Isten népének egy része, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem tett egyházmegyévé, és amelynek lelkipásztori gondozását apostoli kormányzóra bízta, aki azt a pápa nevében kormányozza. A területi alapon felállított apostoli kormányzóságok mellett lehetséges

⁴⁰⁰ Előfordulhat, hogy a segítségnyújtás és a visszafogottság elve között feszültség alakul ki, például mikor egy egyházmegyében túl sok ideig van széküresedés, vagy egy újonnan alapított egyházmegyéről van szó. Ilyen esetben a visszafogottság elve másodlagos a támogatás elvéhez képest, neki alárendelődik.

⁴⁰¹ A személyi apostoli kormányzó bemutatásánál az alábbi írásra támaszkodok: SIMON-WAGNER I., *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*, 194-205.

személyi jellegű kormányzóság is. Jelen fejezetben a személyi apostoli kormányzóság élén álló kormányzó jogkörét vizsgálom.⁴⁰²

A Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóságot 2002. január 18-án alapította a Püspöki Kongregáció az *Animarum Bonum* kezdetű dekrétumával. Ezzel zárult az a folyamat, mely a Katolikus Egyháztól elszakadt Vianney Szent János Unió tagjait visszavezette a teljes közösségbe. A skizma még az 1970-es években kezdődött, amikor a Camposi Egyházmegye akkori püspöke, Antonio de Castro Mayer ellenállást tanúsított a II. Vatikáni Zsinat reformjaival szemben, és megőrizte egyházmegyéjében a római rítus trentói formáját. 1982-ben a régi rítus megőrzése és a hagyományos tanítás fenntartása végett létrehozta a Vianney Szent János Papi Uniót. De Castro Mayer püspök 1988. június 30-án önmagától beálló kiközösítésbe is esett, mikor társszentelőként részt vett egy pápai megbízás nélküli püspökszentelésben. De Castro Mayer püspök 1991-ben bekövetkezett halála után, a Vianney Szent János Papi Unió a Szent X. Piusz Papi Testvériség püspökeihez fordult az utód felszentelése végett. 1991-ben Mons. Licínio Rangel vette át az irányítást. A camposi tradicionalisták keresték a Szentszékkal való kiengesztelődés lehetőségét. 2001. augusztus 15-én levélben fordultak Szent II. János Pál pápához, amelyben megvallották a péteri székkal való egységüket, elismerték a pápa primátusát. A Szentatya 2001. december 25-én, Karácsony ünnepén kelt sajátkezű levelével elfogadta a kérést. Feloldotta az őket sújtó cenzúrákat, és felvázolta azokat a főbb rendelkezéseket, amelyek révén a skizmatikus tradicionalisták visszatérhetnek a Katolikus Egyház teljes közösségébe. A megoldás egy, a Camposi Egyházmegye területén belüli, személyi jellegű apostoli kormányzóság felállításában állt. Ez közvetlenül a Szentszék alá rendelődött, és versengő joghatósággal bírt. Felhatalmazást kaptak, hogy az Eucharisziát és az Imaórák Liturgiáját a trentói forma szerint végezzék. 2002. január 18-án, a Camposi Szent Üdvözítő székesegyházban Rangel püspök hitvallást, hűségesküt és a II. Vatikáni Zsinat teljes tanítását elfogadó nyilatkozatot tett. Még ezen a napon Szent II. János Pál pápa létrehozta

⁴⁰² „A Camposi Kormányzóság esetében nem annyira a személyi jelleg az, ami megkülönbözteti a többi apostoli kormányzóságtól, mint inkább az, hogy joghatósága kumulatív.” KRÄMER, Paul, „Die Personaladministration im Horizont des Kirchlichen Verfassungsrechts”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 172/1 (2003) 100.

az új személyi szervezetet: a személyi apostoli kormányzóságot. Az alapító dekrétumot, speciális megbízás birtokában, a Püspöki Kongregáció adta ki.⁴⁰³

A fentiekből látszik, hogy a Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóság létrehozásának egyetlen célja az volt, hogy a Katolikus Egyháztól elszakadt tradicionalista papokat és híveket visszavezesse a teljes közösségbe. Ez volt az a különleges és egészen súlyos ok, amire a CIC utal az állandó jellegű apostoli kormányzósággal kapcsolatban. A személyi apostoli kormányzóság megfelel a 371. k. 2. paragrafusában felállított kritériumoknak: Isten népének egy része, melyet saját pásztor vezet. Bár személyi jelleg alapján kialakított szervezet, területi meghatározottsága is van, hiszen a Camposi Egyházmegyére korlátozódik.⁴⁰⁴

A személyi apostoli kormányzóság tagjai azok a klerikusok és laikusok, akik a létrehozás idején a Vianney Szent János Papi Unióhoz tartoztak. Továbbá taggá válhatnak olyan személyek is, akik a kormányzóság létrehozása után írásbeli nyilatkozattal kifejezik csatlakozási szándékukat. A tagság elnyerésében az akaratnyilvánítás konstitutív szerepű. A tagokat anyakönyvezni kell, az anyakönyvet pedig a kormányzóság székhelyén kell őrizni. Ebbe az anyakönyvbe terhát mindazok nevét be kell vezetni, akik az apostoli kormányzósághoz tartoznak, és akik itt nyerik el a keresztséget.⁴⁰⁵

5.2. A személyi apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei

„Az apostoli kormányzó hatalmával kapcsolatban az *Animarum Bonum* kezdetű dekrétum nem ad pontos eligazítást.”⁴⁰⁶ Anélkül, hogy bármit is pontosítana, saját főpásztorként tárgyal a kormányzóról. Ugyanakkor maga a dekrétum leszögezi, hogy a személyi apostoli kormányzóságot nem csupán az alapító dokumentum szabályozza, hanem a közös jog is. A hatályos törvénykönyvből pedig egyértelmű, hogy az apostoli kormányzók a pápa nevében

⁴⁰³ A Szentatya még a 2001 karácsonyán írt levelében utalt arra, hogy *paratum iri documentum legislativum* által személyes apostoli kormányzóságot fog létrehozni, mely közvetlenül az Apostoli Szentszéktől függ, és területe a Camposi Egyházmegyére korlátozódik. Vö.: GHIRLANDA, G., *Chiese Universale e Chiese Particolare*, 450.

⁴⁰⁴ Vö.: CIC 372. kán. 2. §.

⁴⁰⁵ Nem egyértelmű a létrehozó dekrétum alapján, hogy az apostoli kormányzóság személyi plébániái nyert keresztség, a camposi egyházmegyébe tagolja-e a megkereszteltet, és csak az anyakönyvi regisztráció teszi őt a személyi kormányzóság tagjává, avagy a személyi kormányzóságban nyert keresztség által, a krisztushívő magába ebbe a személyi részegyházba tagolódik, és nem a Camposi Egyházmegyébe.

⁴⁰⁶ INCITTI, G., *Note sul decreto di erezione dell'Amministrazione apostolica personale S. Giovanni Maria Vianney*, 855.

kormányozzák a rájuk bízott részegyházat, azaz hatalmuk helyettesi.⁴⁰⁷ A személyi apostoli kormányzó hivatalával együtt jár az alárendeltek teljes lelkipozíciója, ami teljes kormányzati hatalom, törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom gyakorlását jelenti rendes. Ez rendes, helyettesi hatalom, mely ugyanakkor a helyi megyéspüspöki hatalommal versengő jellegű.

A kormányzó hatalma tehát:

személyi (*potestas personalis*), mert csak azok felett gyakorolható, akik tagjai a személyi apostoli kormányzóságnak;

rendes (*potestas ordinaria*), mely magánál a jognál fogva a kormányzó hivatalához tartozik. Nem saját hatalom ugyanakkor, hanem helyettesi (*potestas vicaria*), melyet a pápa nevében gyakorol;

versengő (*potestas cumulativa*) a camposi megyéspüspökével, mivel a kormányzóság hívei egyszerre két részegyház tagjai: egyrészt az apostoli kormányzóságé, másrészt a Camposi Egyházmegyéé. Ez felveti az azonos hívők feletti két versengő joghatóság kérdését, és a megfelelő pasztorális koordináció szükségességét.

Ha ugyanarra az intézkedésre egyszerre több hatóság is illetékes, kumulatív, azaz versengő illetékességről⁴⁰⁸ beszélünk. Ha valaki egy ügyben valamely illetékes hatósághoz fordul, ezzel még nem függesztődik fel a többi illetékes hatóság végrehajtói hatalma az esetre nézve. A Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóság tekintetében a *potestas cumulativa* kánoni intézménye azt jelenti, hogy kétféle joghatóság állhat a hívek szolgálatában: egy egyházmegyei és egy személyi. A versengő hatalom intézménye feltételezi a hívek kettős tagságát – egyrészt a személyi hierarchikus szervezetbe, másrészt a helyi egyházban, ill. területi plébániában. A krisztushívőnek így nem kell választania a kettő közül, mert a személyi egységbe tagozódása nem választja el őt a helyi részegyházról. A személyi kormányzóság saját helyein (székhely, kúria, saját intézmények) elsődlegesen a személyi kormányzó hatalma érvényesül, míg a helyi ordináriusé csak

⁴⁰⁷ A személyi kormányzóságra az egyházmegye jogi rendszerét kell alkalmazni, de módosítva a CIC 431. kán. 2. paragrafusát. Nem tagozódik be ugyanis a megfelelő területi egyháztartományba, hanem közvetlenül a Szentszék alá rendelődik. Ez is bizonyítja, hogy a pápa a struktúra saját főpásztor.

⁴⁰⁸ Minden olyan esetben, amikor a hívők egy bizonyos csoportja két versengő joghatóság alá tartozik, és a felsőbb hatóság nem pontosítja a hatalom természetét, mindig a kumulatív hatalom szabályait kell követni.

másodlagosan, de az ő esetében saját jogon és delegáció szükségessége nélkül.⁴⁰⁹ A versengő illetékesség kánonjogi kifejezés pontosítása végett beszélhetünk a helyi ordinárius kiegészítő illetékességéről, illetve az egyházmegye és a személyi apostoli kormányzóság kooperációjáról, mely – ha nem tévedünk – erkölcsi és jogi kötelezettség. Az együttműködés jogi kötelezettségével találkozhatunk a személyi plébániák alapításával kapcsolatban. A hatályos kódex a régivel ellentétben már nem köti pápai engedélyhez a személyi plébániák létesítését. A Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóság esetében azonban a személyi kormányzónak, az alapítás előtt meg kell hallgatnia a camposi megyéspüspököt. Egyébként a kormányzóság plébánosai ugyanazokkal a jogokkal és köteleességekkel rendelkeznek, mint a területi plébánosok.

A hatalomnak ez a versengő jellege azonban csak a világi krisztushívők esetében érvényesül. A saját klérus viszonylatában ez a hatalom teljes, megegyezik azzal, amellyel bármelyik ordinárius rendelkezik saját papjai felett. Az egyetemes jog előírja, hogy ahol lehetséges és hasznos, létesítsenek szemináriumot a klerikusok képzésére és nevelésére. Ezzel az egyetemes normával összhangban, az *Animarum Bonum* kezdetű dekrétum felruhazza a személyi kormányzót azzal a fakultással, hogy azok képzésének biztosítására, akik majd a szervezet saját presbitériumát alkotják, szemináriumot alapítson. Míg a kódexben csak az egyházmegyei szeminárium alapítása van előzetes szentszéki jóváhagyáshoz kötve, a jelen esetben a kormányzó eleve csak a Szentszék jóváhagyásával létesíthet nagyszemináriumot. Feltételezhető – mondja Giacomo Incitti – hogy „a Vianney Szent János Unió korábbi állapota miatt, a Katolikus Egyházzal való nem teljes közösség miatt döntött úgy a jogalkotó, hogy a fiatal papok képzését különleges ellenőrzés alá vonja.”⁴¹⁰ Természetesen az apostoli kormányzó feladhatja a szent rendeket is, amennyiben püspökké van szentelve.

A személyi apostoli kormányzónak létre kell hoznia egy kormányzótanácsot. Ennek legalább hat főből kell állnia, és azzal a jogkörrel rendelkezik, amit a közös jog a

⁴⁰⁹ „Történelmileg a kumulatív hatalom a tábori vikariátusok jogi rendszerének a továbbfejlesztése, és arra szolgált, hogy helyettesítse a korábbi exemptio-rendszert, mely különválasztotta az egyházmegyei joghatóságot a vikáriusától úgy, hogy a katonák kizárólag csak a vikárius jurisdiktója alá tartoztak. Mivel ez a rendszer sok bonyodalmat okozott főként a házassági semmisségi perekben és más jogi aktusoknál, a Konzisztoriális Kongregáció 1951. április 23-i *Sollemne Semper* kezdetű utasítása változtatott a helyzeten. Ez a keretintézkedés általánosan elismerte a *cura castrensis* kumulatív hatalmát.” SIMON-WAGNER I., *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*, 127.

⁴¹⁰ INCITTI, G., *Note sul decreto di erezione dell'Amministrazione apostolica personale S. Giovanni Maria Vianney*, 856.

tanácsosok testületének és a papi szenátusnak előirányoz.⁴¹¹ „A kormányzótanács alapszabályát a személyi kormányzónak jóvá kell hagynia.”⁴¹² A tanácsosok testületéhez hasonlóan a kormányzótanács sem szűnik meg széküresedés idejére, hanem továbbra is biztosítja a részegyház kormányzását. Ahogyan a pasztorális tanács létrehozása az egyházmegyéekben sem kötelező, ehhez hasonlóan a személyi apostoli kormányzóságban is csak akkor kell megalapítani, ha a lelkipásztori körülmények⁴¹³ indokolják.

„A személyi apostoli kormányzóság közvetlenül a Püspöki Kongregációtól függ, valamint a Római Kúria különféle dikasztériumaitól, kompetenciáiknak megfelelően. Így például mikor a személyi apostoli kormányzó egy megszentelt élet intézményét vagy apostoli élet társaságát akar alapítani, először el kell nyernie a Megszentelt Élet Intézményei vagy Apostoli Élet Társaságai Dikasztérium jóváhagyását.”⁴¹⁴ Az egyetemes normák szerint jogában áll, hogy a szent rendek felvételére engedje ezek jelöltjeit.

A személyi apostoli kormányzó köteles ötévenkénti jelentést beterjeszteni a pápának a rábízott kormányzóság állapotáról, és *ad limina* látogatás keretében megjelenni a pápa előtt, megadni a tiszteletet Szent Péter és Szent Pál apostol sírjának. A látogatás a kormányzó és a pápa közti közösség erősítésére hivatott, és magába foglalja a Római Kúria számos dikasztériumának felkeresését is.

Összegezve a személyi apostoli kormányzó jogkörét, az alábbi megállapítások tehetők. A közös jog szerint a törvényhozó hatalmát maga gyakorolja. Végrehajtó hatalma gyakorlásához joga van kinevezni általános helynököt, és egy kormányzótanács segíti. A bírói hatalommal kapcsolatban az *Animarum Bonum* a Camposi Egyházmegye bíróságának ad elsősorban joghatóságot, de ez nem zárja ki, hogy a személyi apostoli kormányzó saját elsőfokú bíróságot hozzon létre. Ez esetben bírói hatalmát személyesen is gyakorolhatná. Ekkor a Szentszék jóváhagyásával értelemszerűen tartós jelleggel meg kellene jelölnie egy másodfokú bíróságot.

⁴¹¹ Ez egyébként nagyon hasonló az apostoli vikariátusokban és az apostoli prefektúrákban létező missziós tanácsokhoz (CIC 495. k. 2. §.), vagy a keleti jogban szereplő exarchátusi tanácsosokhoz (CCEO 319. kán. 2. §.), annyi eltéréssel, hogy a jelzett tanácsokban elegendő három tag.

⁴¹² GHIRLANDA, G., *Chiese Universale e Chiese Particolare*, 454.

⁴¹³ Vö.: CIC 511. kán.

⁴¹⁴ GHIRLANDA, G., *Chiese Universale e Chiese Particolare*, 453.

B. Az apostoli kormányzó a keleti katolikus egyházak fegyelmében

1. Az apostoli kormányzó az első keleti kodifikáció idején

Egy közös, keleti egyházi törvénykönyv kiadásáról 1927-ben született döntés.⁴¹⁵ 1929. január 5-i dátummal, Luigi Sincero bíboros, a Keleti Egyház Kongregációjának akkori titkára körlevelet intézett a keleti katolikus püspökökhöz, így Papp Antal címzetes érsek, apostoli kormányzóhoz is. Ebben az érintett egyházakat felkérte, hogy tevékenységükkel járuljanak hozzá a közös keleti kódex kidolgozásához. A körlevél, Szabó Péter összefoglalásában, az alábbiakat tartalmazza. „Először is az irat jelzi, hogy XI. Piusz pápa előtt ismeretes a keleti jog mielőbbi kodifikációja iránt mutatkozó belső egyházi igény. Ez keleti főpapok részéről már az I. Vatikáni Zsinaton is megfogalmazódott, de a latin egyházi törvénykönyv kihirdetése óta különösen is felerősödött. E kérés teljesítése a pápa elsőbbséget élvező szívügye. A körlevél kéri a keleti egyházfőket, hogy – megfelelő körű tanácskozás nyomán – jelezzék véleményüket a kodifikáció általuk leginkább alkalmasnak vélt módjáról, mind az előkészítés, mind pedig a megvalósítás és végrehajtás gyakorlati szempontjából. Fontos hangsúlyt kap, hogy a javaslatok tartsák szem előtt a saját rítus vagy egyház igényeit, továbbá a szokásokat, hagyományokat, kiváltságokat, egyszóval mindazt, ami ahhoz szükséges, hogy a kodifikáció elérhesse célját és az érintett egyházak papjai és hívei javára váljon. A körlevél végül kéri a keleti pátriárkákat és érsekeket, jelezzék, papjaik közül kiket tartanak alkalmasnak arra, hogy műveltségük, tudományos képzettségük és prudenciájuk alapján részt vegyenek a kodifikációs munkálatokban. E munkatársak közreműködése az irat szerint nem feltétlen igényel római tartózkodást, az folyhat az érintett helyi egyházból is, mely esetben a kiválasztott személyek megőrizhetik eredeti széküket, hivatali beosztásukat. Végül – vélhetőleg a kérdés súlyára való tekintettel – a körlevél féléves határidőt ad a javaslatok kidolgozására és visszaküldésére.”⁴¹⁶ A római felkérés a prímási hivatalon keresztül is megérkezett. Ennek kísérő levelében Serédi Jusztinián bíboros arra kérte Papp Antal érseket, hogy az esedékes előterjesztést előzetesen felé küldje meg.

⁴¹⁵ A kodifikáció teljes menetének vázlatához: ZUZÉK, Ivan, „Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale”, in *The Eastern Code: Text and Resources*, edited by Yoannis L. Gaid (Kanonika 13), Rome 2007, 31–71, 40–50; A kodifikációtörténet magyar összefoglalásához: SZABÓ P., „A keleti kodifikáció története (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig”, in *Athanasiana* 12 (2001) 95–114.

⁴¹⁶ SZABÓ P., *A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében*, 229–230.

Szántay-Szémán István apostoli kormányzói általános helynök – vélhetőleg Bányay Jenő kanonoknak címzett – június 17-i leveléből arról értesülhetünk, hogy az kormányzóság a keleti jog kodifikálására vonatkozó elaborátumát a hercegprimás kérésének megfelelően már június elején beadta Esztergomba. Az egyetlen megmaradt miskolci példányról – a hajdúdorogiak kérésére – másolat készült, melyet Szántay prelátus június 22-i keltezésű levél kíséretében továbbított Nyíregyházára.⁴¹⁷ A megküldött elaborátum szövege ugyancsak fellelhető az alábbi terjedelmes cím alatt: *Relatio Commissionis Administraturae Apostolicae Miskolczensis in Hungaria in sensu Rescripti S. Congr. „Pro Ecclesia Orientali” die 5-a anni 1929, sub numero 428/28 emanati convocatae, in qua humillimam suam sententiam relatae ad codificationem iuris canonici Ecclesiae orientalis patefacit.* A bevezetésen kívül négy fejezetre osztott, elveket és konkrét kodifikációs javaslatokat is megfogalmazó 16 oldalas latin nyelvű gépírástos elaborátum szerint az 1917-es kódex 312-318. kánonjai, melyek az apostoli kormányzókról szólnak, változatlanul átvehetők a tervezett keleti törvénykönyvbe.

„Az első keleti kodifikáció történeti menetéről szóló, közelmúltban született kitűnő áttekintésből kiderül, hogy eleinte – a gyorsabb eredményt ígérő egyszerűség miatt, részben Pietro Gasparri bíboros hatására – a vatikáni bizottság is e minimalista, gyakorlatilag az első latin törvénykönyv keleti adaptációjának megoldását részesítette előnyben.”⁴¹⁸ Az apostoli kormányzókkal kapcsolatban erre kitűnő példát adnak az első szövegtervezetek, melyek némi kiegészítéssel gyakorlatilag megismétlik a latin kódexben kodifikált joganyagot. Ezen sémák csupán beillesztik a latin kánonokba a pátriárkátus kifejezést az egyházmegye mellé, jelezve, hogy a keleti jogban nemcsak egyházmegyékbe, hanem a pátriárkai székhöz is küldhet a Szentszék apostoli kormányzót.⁴¹⁹ A tervezetek szerint az apostoli kormányzó, amennyiben betöltött pátriárkai vagy püspöki székre kapott kinevezést, a kormányzást a kinevező levél pátriárkának vagy a püspöknek történő bemutatásával kezdte. Ha a pátriárkai vagy püspöki szék üresedésben volt, illetve a pátriárka, vagy a püspök cselekvőképtelen volt, vagy nem tartózkodtak az egyházmegyében, az apostoli kormányzó hivatalát a kinevező levélnek a szuffragáneus püspökök előtti bemutatásával nyerte el, amennyiben a pátriárkai székhöz kapott

⁴¹⁷ *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Szántay-Szémán István levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Miskolc 1929. június 22. 351/1929.)

⁴¹⁸ ZUZEK, I., *Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale*, 42.

⁴¹⁹ A tervezettől eltérő módon, végül is a mp. *Cleri Sanctitati* külön kánonban foglalkozott a pátriárkai és érseki székhöz küldött apostoli kormányzókkal. Vö.: mp. *Cleri Sanctitati* 359-361. kk.

kinevezést. Ha a pátriárkai egyházon belül más székhez kapott kinevezést, a kinevező levelét a pátriárkának és a püspöki székhely papságának kellett bemutatnia. Az ideiglenes apostoli kormányzót ugyanazok a jogok és kötelességek illették, mint a káptalani helynököt, vagy a széküresedés idejére kinevezett kormányzót. A tervezet egy jegyzettel zárul. Ez kijelenti, hogy a pátriárkának még a szinódus beleegyezésével sincs joga pátriárkai kormányzókat az apostoli kormányzókhoz hasonló módon kinevezni az egyes egyházmegyékhez. Ugyanakkor a pátriárkai egyházhoz tartozó egyházmegyékben – széküresedés esetén a tervezet szerint – a pátriárkai helynökön keresztül maga kormányzott. Betöltött püspöki szék esetén pedig koadjutor püspököt nevezett ki.⁴²⁰

Az elkészült tervezetek értékelésében a magyar szereplők, így Papp Antal kormányzó is, meglepő aktivitást mutattak. Érdekes, hogy a szövegtervezeteket érintő észrevételeit az *ungheresi* címszó alatt szerepeltették,⁴²¹ jóllehet az általa vezetett miskolci kormányzóság rítus szerinti besorolása a szentszéki kiadványokban még jó ideig rutén maradt.⁴²² Az apostoli kormányzóval kapcsolatban, az 1937-ben lévő hetedik plenáris ülésre elkészült séma szerint, Papp Antal azt a véleményt képviselte, hogy maga az adminisztrátor–kormányzó kifejezés kétértelműsége miatt kerülendő. A sémában szereplő kánonokból úgy tűnhetett volna, hogy a keleti egyházmegyék kormányzását nemcsak rendkívüli esetben, kivételesen lehet kormányzóra bízni, hanem alapesetben is.

A keleti kodifikációtörténet tanúsága szerint a hazai közreműködés – legalábbis a munkálatok korai fázisában – e téren az előzetesen elvárhatónál jelentősebb volt. A szövegtervezetek kidolgozásával megbízott keleti delegátusok közé azonban – vélhetően a bizánci rítus (tradíció) keleti delegátusok összlétszámán belüli, a többi tradíció rovására menő túlreprezentáltsága miatt⁴²³ magyar kánonjogász már nem kapott meghívást.

⁴²⁰ Vö.: SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, studi preparatori, schema comparato can. 1-1551.*, Romae 1935, 15-17.

⁴²¹ Vö.: SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, per gli Emi Padri della Pontificia Commissione, III, Schema dei canoni 356–486 (C.I.C.) proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati Orientali e le osservazioni dell'Episcopato orientale*, Romae 1937, 65.

⁴²² A „rutén” jelző az exarchátus leírásából a pápai évkönyvből csak 1963-ban marad el, amikor az addigi „magyar területen levő bizánci rítusú rutén katolikus hívek paróchiái” megjelölés helyett az egyszerűbb és átfogóbb „bizánci rítusú katolikusok” név jelenik meg. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 1963*, Città del Vaticano 1963, 733. Lásd: SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 197.

⁴²³ Az öt tradíciót felölelő munkacsoport fele bizánci volt. Vö.: KOROLEVSKIJ, Cyrille, „La méthode d'élaboration de Code de droit canonique oriental”, in *Revue des Sciences Religieuses* 18 (1938) 425-426.

2. Az apostoli kormányzó a mp. *Cleri sanctitati* szerint

2.1. Az apostoli kormányzó fogalma, fajai és hivatalba lépése

Az 1917-es Piusz-Benedek féle kódex 7 kánonban foglalkozott az apostoli kormányzó jogi alakjával.⁴²⁴ A mp. *Cleri sanctitati* kezdetű apostoli levél ugyanezt a joganyagot 10 kánonban tárgyalta,⁴²⁵ mégpedig úgy, hogy a 352-358. kánonok nagy hasonlóságot mutattak a régi latin joggal. Emellett három kánon a pátriárkai, érseki székekhez kinevezett apostoli kormányzókról rendelkezett.

A mp. *Cleri sanctitati* meghatározása szerint az apostoli kormányzó egy kánonilag megalapított eparchia, esetleg pátriárkátus vagy érsekség élén áll, az Apostoli Szentszék megbízásából. A kormányzó rendkívüli vezetője az eparchiának, hiszen az eparchiás püspök az egyházmegye rendes főpásztora (*ordinarius et proprius pastor*), aki saját hatalommal kormányozza azt. Ezért a Szentszék csak súlyos és különleges okból bízta az egyházmegyét apostoli kormányzóra. Ezen utóbbi jog a pápa primátuson⁴²⁶ alapul. Ezért szükség esetén a pápa maga vehette át bármely egyházmegye kormányzását, melyet helyette és nevében az apostoli kormányzó vezetett. Éppen ezért az apostoli kormányzó hatalma vikáriusi, helyettesi, de mivel hivatalához kötött rendes hatalom, s így helyi hierarchának minősült.⁴²⁷

Betöltött püspöki szék esetén (*sede plena*) akkor válhat szükségessé apostoli kormányzó kinevezése, ha a püspök valamely okból akadályozva van az egyházmegye kormányzásában. Akár azzal, hogy egészségileg (betegség) vagy szellemileg képtelen ellátni hivatalát. Akár amiatt, hogy nem tartózkodik egyházmegyéjében, illetve tartósan el van zárva az eparchiával való érintkezéstől. Ez utóbbi oka lehetett pl. fogság, száműzetés, internálás, ami miatt még levélben sem érintkezhetett alattvalóival. Végül saját hibájából is alkalmatlanná válhatott, vagy büntetésből is megfoszthaták jogai gyakorlásától.

⁴²⁴ Vö.: CIC (1917) 312-318 kk.

⁴²⁵ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 352-361. kk.

⁴²⁶ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 162. kán.

⁴²⁷ *Hierarchae nomine, praeter Romanum Pontificem, intelliguntur, nisi quis excipiat, quod attinet ad suum quisque territorium: Episcopus residentialis, Exarchus qui praeest territorio proprio, Exarchus qui praeest territorio non proprio tum apostolicus tum patriarchalis tum archiepiscopalis, Administrator apostolicus permanenter constitutus, Syncellus, iudiciis exceptis nisi habuerit mandatum speciale, Administrator apostolicus ad tempus constitutus.* Vö.: PIUS XII., m.p. *Postquam Apostolicis*, 9. II. 1952, in AAS 44 (1952) 65-150. 306. kán. 2. §. 1.

Széküresedés esetén (*sede vacante*) akkor fordulhatott elő apostoli kormányzó kinevezése, ha a konzultori testület alkalmatlan vagy méltatlan személyt választott, vagy elmulasztották a választást időben megtartani. Emellett, ha bármilyen okból nehézségbe ütközött az eparchiás püspök kinevezése. Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei eltérőek voltak, amennyiben betöltött püspöki szék vagy széküresedés esetén került kinevezésre, és mások attól függően is, hogy állandó jelleggel vagy ideiglenesen kapta-e megbízását. Ezeknek a részleteknek a kinevező levélből kellett kiderülniük.

Az apostoli kormányzó hivatalba lépése külön jogi formulához volt kötve, amit rendkívüli szerepe tett indokolttá. Amennyiben betöltött püspöki szék esetén kapott az eparchia apostoli kormányzót, ez utóbbi úgy vette birtokba hivatalát, hogy bemutatta kinevező levelét a püspöknek. Ez feltételezte, hogy a püspök cselekvőképes és hozzáférhetően az egyházmegyében tartózkodott. A birtokbavétel az egyházmegyei tanácsosok testületének az irodaigazgató jelenlétében zajlott. Ez történhetett személyesen, de képviselője útján is. Ha üresedésben lévő egyházmegye élére neveztek ki apostoli kormányzót, avagy olyan egyházmegyében melynek püspöke cselekvőképtelen volt illetve nem tartózkodott az eparchiában, vagy azzal nem érintkezhetett rajta kívülálló okból, elégséges volt a kinevező levélnek a tanácsosok testülete előtti bemutatása.

Az apostoli kormányzó hivatalba lépésével a püspök és helynöke joghatósága felfüggesztődött. A kormányzó tehát nem volt alárendelve az eparchiás püspöknek.

2.2. Az apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei

Az apostoli kormányzó a Szentszék rendkívüli képviselője, ezért jogai, kötelezettségei és kiváltságai tekintetében elsősorban a kinevezési irat volt iránymutató. Ha ezekben nincs valami kifejezetten fenntartva, akkor általánosságban a következők voltak követendők. Az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó jogai, kötelezettségei és kiváltságai ugyanazok, mint az eparchiás püspöké.

Az ideiglenes apostoli kormányzó jogai és kötelezettségei terén egyenértékű volt a széküresedésben lévő egyházmegyét ideiglenesen vezető kormányzóval. Betöltött püspöki szék esetén az ideiglenes apostoli kormányzó nem volt köteles Szent Liturgiát felajánlani a rábízott népért, de jogosult volt az egyházmegyét látogatni. Ugyanakkor nem hívhatott össze egyházmegyei zsinatot, s bár bírói hatalommal rendelkezett, nem mozdíthatta el a bírósági helynököt, az ügyészt és a kötelékvédőt sem. Ellenben ha maga a bírósági helynök

lett ideiglenes apostoli kormányzó, akkor jogosult volt új bírósági helynököt kinevezni.⁴²⁸ Nem nyilváníthatott parókust elmozdíthatatlannak,⁴²⁹ nem alapíthatott szerzetes intézményt. Parókusi hivatalt csak a kinevezésétől számított egy éven túl adományozhatott szabadon.⁴³⁰ Nem nevezhetett ki új tagokat a tanácsosok testületébe, kivéve, ha a kormányzása idején egy tanácsos meghalt, vagy lemondott hivataláról. Ilyen esetben a többi konzultor egyetértésével kijelölhetett új tagot, aki azonban majd az új püspök megerősítésére szorult. Főszabályként klerikust sem inkardinálhatott egyházmegyéjébe, vagy exkardinálhatott az egyházmegyéből. Ezt csak a kinevezésétől számított egy éven túl, a tanácsosok testületének beleegyezésével tehetette. Az ideiglenes apostoli kormányzónak kerülnie kellett az újításokat, hiszen kormányzása átmeneti jellegű volt. Semmi olyat nem tehetett, ami az eparchia vagy a püspök jogait csorbíthatta, vagy arra hátrányos lehetett. Különlegesen kerülnie kellett az egyházmegyei levéltár megkárosítását. Innen semmit el nem vehetett, semmit meg nem semmisíthetett, el nem rejthetett, sem meg nem változtathatott benne semmit. A jövő püspök előtt személyesen felelt a levéltár épségéért.

A más székhelyre áthelyezett püspököt, amennyiben apostoli kormányzói minőségben megtartotta eredeti eparchiája kormányzását az új püspöki szék kánoni birtokbavételéig, erre az időre megillették az eparchiás püspök összes tiszteletbeli kiváltságai.⁴³¹

Ha az apostoli kormányzó akadályozva volt hivatala gyakorlásában, vagy meghalt, a Szentszéket azonnal értesíteni kellett. Betöltött püspöki szék esetében, amennyiben a püspök cselekvőképes, visszaszállt rá az eparchia kormányzása, hacsak a Szentszék másképpen nem rendelkezett. Ha a püspök akadályozva volt, helynökét illette a hatalom, illetve azt az alkalmas papot, akit erre az esetre a 467. kánon szerint a püspök előre kijelölt.⁴³² Széküresedés esetén pedig, az apostoli kormányzó akadályoztatása vagy halálakor, az egyházmegyei tanácsosok testületének kellett megválasztania az eparchiát ideiglenesen vezető kormányzót.

⁴²⁸ Vö.: PIUS XII., m.p. *Sollicitudinem nostram*, 6. I. 1950, in AAS 42 (1950) 5-120. 40. k. 5-7. §§.

⁴²⁹ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 494. kán. 3. §.

⁴³⁰ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 496. kán. 2. §. 3.

⁴³¹ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 468 kán. 3. §.

⁴³² Ha maga a helynök is akadályozva lenne, és nincsenek más kijelölt papok sem, vagy bármilyen okból sem a helynök, sem a kijelölt papok nem tudják átvenni a kormányzást, a tanácsosok testületének kell megválasztani az egyházmegye ideiglenes kormányzóját.

Az apostoli kormányzó joghatósága nem szűnt meg sem a pápa, sem (amennyiben tudniillik *sede plena* lett kinevezve) az eparchiás püspök halálakor. Ellenben megszűnt a kormányzó joghatósága mihelyt az újonnan kinevezett püspök törvényesen hivatalba lépett, vagy a Szentszék visszavonta a megbízatását. Ez utóbbira bármikor sor kerülhetett, főleg ha *ad nutum Sanctae Sedis* kapta kinevezését.

2.3. A régi latin kódex és a mp. *Cleri sanctitati* apostoli kormányzót érintő eltérései

A különbségek három csoportba oszthatóak. Vannak olyan latin nyelvű szövegszerű eltérések, melyeknek nincs tartalmi következménye.⁴³³ A különbségek második csoportjának sincs még tartalmi következménye, csupán abból erednek, hogy egyes szakkifejezéseknek más-más a latin és keleti jog szerinti megfelelője. A latin jog szerinti *dioecesis* (egyházmegye) keleti jog szerinti megfelelője az *eparchia*. A latin jog szerinti *vicarius generalis* (általános helynök) keleti jog szerinti megfelelője a *protosyncellos*. A latin jog szerinti *missa* (mise) keleti jog szerinti megfelelője *divina liturgia*. A püspök mellett működő szerv főszabályként a latin jog szerint a *capitulum*, a káptalan intézménye. Ellenben a korábbi keleti alkotmányjog szerint ez a *collegium consultorum*, a konzultori testület – vagy magyarosabban a tanácsosok testülete – volt. A káptalan hiánya miatt a mp. *Cleri sanctitati* 355. k. 2. §. 1. pontja a *vicarius capitularis* (káptalani helynök) helyett *administrator sede vacantis*, (széküresedés idejére kinevezett kormányzóról) beszél.

A különbségek harmadik csoportjába azok az eltérések tartoznak, melyek már jogi következményekkel járnak. Ezek többletet jelentenek a 1917-es latin kódex szabályozásához képest. A kánonilag létesített egyházmegyéhez küldött apostoli kormányzó, amennyiben megüresedett püspöki szék esetén nyertt kinevezést, vagy pedig – bár a püspöki szék betöltött – a püspök cselekvőképtelen vagy nem tartózkodott az egyházmegyében, püspök módjára vette birtokba az egyházmegyét. Eszerint személyesen vagy képviselője által bemutatta kinevező levelét. Ezt a tanácsosok testülete (latin jog szerint a káptalan) és a kúriai kancellár és jegyző előtt tette, aki erről jegyzőkönyvet készített. Ezt a 1917-es kódexben is meglévő előírást egészítette ki a mp. *Cleri sanctitati*

⁴³³ *Canonicam administrationis possessionem init - administrationem sui officii init; possessionem sumit - administrationem sui officii init; ex litteris suae deputationis - ex litteris suae nominationis; ac - quibus; ac - et; ac - quae; tramitem - normam; neque in Vicarium eius Generalem iudicium seu processum - neque in eius Syncellum processum; si dioecesis vacet aut Episcopus non sit sui compos - si sedes vacet aut sit impedita; dioecesis vacantis possessionem legitime cepit - eparchiae vacantis administrationem legitime inierit.*

353. kánon 2. paragrafusa azzal, hogy a pátriárkai és érseki egyházakhoz tartozó egyházmegyék élére kinevezett apostoli kormányzó mindezek előtt a pátriárkának, vagy érseknek mutatta be kinevező levelét. Ez alól kivételt képezett, ha az Apostoli Szentszék maga értesítette erről a pátriárkát vagy érseket.

Az 1917-es kódex nem jelezte külön a helynökök kinevezésének lehetőségét az apostoli kormányzó számára. Ellenben különbséget tett állandó⁴³⁴ és ideiglenes apostoli kormányzó⁴³⁵ között. Az állandó apostoli kormányzó ugyanazon jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte, s ugyanazok a köteleességek terhelték, mint a megyéspüspököt. Ebből az előírásból – implicit módon ugyan – de az is következett, hogy az ilyen, „állandóan apostoli kormányzó maga mellé vehetett helynököket is.”⁴³⁶ A mp. *Cleri sanctitati* ezt a bennfoglalt következtetést egyértelműsítette. A 355. kánon 1. §. 2. pontjában az állandó apostoli kormányzóval kapcsolatban kifejezetten utalt a 432-437. kánonokra. Ez utóbbi a püspök számára előírta helynök kinevezését, amennyiben azt az egyházmegye kormányzása megkövetelte. Azaz az állandóan apostoli kormányzónak nemcsak lehetősége, hanem kötelessége volt helynök, syncellos kinevezése, amennyiben azt az egyházmegye megfelelő kormányzása megkívánta.

Az apostoli kormányzó tiszteletbeli jogaival kapcsolatban a mp. *Cleri sanctitati* az apostoli exarchákra vonatkozó jogszabályra utalt. Ezek alapján a püspöki rendben lévő apostoli kormányzót, területén belül és hivatali ideje alatt megillették a címzetes püspök tiszteletbeli kiváltságai. Ha nem volt püspökké szentelve, akkor a püspök utáni első méltóság jelvényeivel és kiváltságaival rendelkezett.

2.4. A pátriárkai és érseki székek apostoli kormányzói

A mp. *Cleri sanctitati* 359-362. kánonoknak nincs párhuzamos helye a 1917-es kódexben. Ezek a kánonok a pátriárkai vagy érseki székek kormányzójáról szólnak. A 359. kánon

⁴³⁴ Az állandó (*permanens*) kinevezés azt jelentette, hogy nem volt időhöz kötve hivatalának lejártá, azaz hivatali ideje nem rögzített, határozatlan időre szólt. Vö.: KEATING, J., *Administrator apostolicus*, 131.

⁴³⁵ Ideiglenes (*ad tempus*) apostoli kormányzó hivatali idejének lejártá sem volt általában kifejezett dátumhoz kötve, hanem kinevező levelében ilyen kifejezések szerepelhettek: *ad nutum Sanctae Sedis, ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providatur*.

⁴³⁶ RIZZI, M., *Administrator apostolicus*, 89. Az az ideiglenes apostoli kormányzó is megtehetette ezt, aki a megyéspüspök hivatalához kötődő jogokat és kötelezettségeket kapta meg kinevező levele alapján. Vö.: BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 122. De alapesetben, azaz ilyen külön pápai meghatalmazás nélkül, az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki általános helynököt.

rögzítette, hogy a pápa kinevezhetett apostoli kormányzót mind a pátriárkai, mind érseki szék megüresedése esetén is. Ez történhetett ideiglenesen, vagy súlyos okból állandó jelleggel is. Kormányzó betöltött pátriárkai, érseki székre is kinevezhető volt, akár ideiglenesen akár állandó módon. Ugyanezen kánon 1. pontja meghatározta, hogy az ilyen esetben kinevezett apostoli kormányzó hogyan veszi birtokba hivatalát. A kinevező levelét a kormányzó a pátriárkának vagy érseknek és az állandó szinódusnak mutatta be, kivéve, ha széküresedés esetén kapott kinevezést, vagy a pátriárka/érsek cselekvőképtelen volt, illetve nem tartózkodott egyháza területén. Ilyen esetben a kinevező levelet az állandó szinódus és a pátriárka, vagy érsek saját eparchiájában lévő tanácsosok testülete előtt kellett bemutatnia. A 359. kánon 2. pontja szerint a kormányzás kezdetéről az állandó szinódus jegyzőjének jegyzőkönyvet kellett készítenie.

A 360. kánon tisztázta a pátriárkai, érseki székhez kinevezett apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit. A kánon különbséget tett az állandó és ideiglenes apostoli kormányzó között. Az állandó apostoli kormányzót ugyanazok a jogok és kötelezettségek illették, mint a pátriárkát és az érseket, de nem élvezte azok kiváltságait,⁴³⁷ hiszen ez utóbbiak a pátriárka vagy érsek személyéhez kötődtek. A pátriárkai székhez ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit a 309-312. kánonok tartalmazták, míg az érseki székre ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzót a 337. kánonja szabályozta.

A pátriárkai székhez ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzó a pátriárka eparchiájában, továbbá az egyház területén belül azokon a helyeken is, ahol sem eparchia, sem pedig exarchátus nem volt létrehozva, ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bírt, mint a megüresedett eparchia kormányzója.⁴³⁸ Hacsak a dolog természetéből az ellenkezője nem volt nyilvánvaló, vagy a jog kifejezetten másként nem rendelkezett, az egész pátriárkai egyház tekintetében az ideiglenes kormányzóra szállt a pátriárka rendes joghatósága mind a lelki, mind az anyagi dolgokban. Ez alól kivételt képeztek azok az ügyek, amelyekre a pátriárkai szinóduson, vagy a választási szinóduson összegyűlt püspökök beleegyezése, vagy meghallgatása nélkül a pátriárka sem volt jogosult. Végrehajthatta az Apostoli Szentszék pátriárkának adott leiratait, és élhetett a pátriárkának adott szokásos állandó felhatalmazásokkal is. A pátriárkai egyházhoz adott ideiglenes kormányzó megelőzte a pátriárkátus metropolitáit, érsekeit, püspökeit, egyéb helyi hierarcháit, de csak a pátriárkát

⁴³⁷ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 283-285. kk.

⁴³⁸ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 309. kán.

választó szinóduson kívül. Ugyanakkor semmi újítást nem vezethetett be,⁴³⁹ és a pátriárka helynökeit akkor sem mozdíthatta el a hivatalukból, ha nem voltak püspökké szentelve, és másokra sem ruházhatta át a helynöki hivatalt. Nem élhetett a 283. és 285. kánonokban felsorolt pátriárkai kiváltságokkal sem. Azaz, mint Hollós János írta, „nincs joga a világon bárhol meghallgatni keleti rítusú hívek gyónásait, beleértve mindkét nemhez tartozó szerzetesekét is, és nem oldozhatja fel őket a cenzúrák és a fenntartott bűnök alól. Nincs joga mindenütt hirdetni Isten ígését. Nincs joga csupán a kereszttel megáldani a kegytárgyakat és a hozzájuk kapcsolódó búcsút megadni. Nincs joga háromszáz napos búcsút engedélyezni. Nincs joga egy oltárt örökös, napi kiváltságos oltárnak nyilvánítani. Természetesen nincs joga palliumot és pásztorbotot használni, területén kívül egyéb jelvényeit és díszait hordani, főpapi szertartásokat végezni. Nincs joga leveleiben apostoli áldást adni, a *Beatitudo*, magyar nyelvben Öszentsége megnevezést használni.”⁴⁴⁰ A pátriárkai egyház területének határain kívül nem előzte meg a saját rítusához tartozó egyéb primásokat, metropolitákat, érsekeket, püspököket. Nincs volt joga asszisztálni a pápai szertartásokon a pápa oldalán. Emellett nem nevezhetett ki delegátusokat és prokurátorokat, akik személyes képviselőként, nevében járhatnának el a pátriárkatus dolgaiban.⁴⁴¹

A részleges jog a pátriárkának megengedte, a pátriárkai székhöz adott ideiglenes kormányzó viszont nem hatalmazhatott föl áldozópapokat templomok és oltárok megáldására, kisebb rendek feladására, liturgikus eszközök felszentelésére. Sürgős szükségben sem, még az előljáró meghallgatása után sem, szentelhetett pappá monasztikus szerzeteseket. Nem használhatta a fehér fejfedőt (*supercamelaucium*). Nem volt jogosultsága krizma-szentelésre sem.⁴⁴²

Az érseki szék ideiglenes apostoli kormányzója elnyerte az érsek rendes joghatóságát, mind lelki, mind anyagi értelemben. Ez alól kivételt azok az ügyek képeztek, amiket az érseki szinóduson vagy a választási szinóduson összegyűlt püspökök beleegyezése, vagy meghallgatása nélkül az érsek sem intézhetett. Az érsekség azon területein, ahol sem eparchia, sem pedig exarchátus nem volt létrehozva, ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bírt, mint a megüresedett eparchia kormányzója. Az érseki székhöz

⁴³⁹ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 310. kán.

⁴⁴⁰ HOLLÓS János, *A keleti egyházak személyi joga*, Téglás 1964, 218. (kézirat)

⁴⁴¹ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 283. kán.

⁴⁴² Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 285. kán.

rendelt ideiglenes apostoli kormányzó jogai megegyeztek a pátriárkai székhez ideiglenesen rendelt kormányzó jogaival. Ennek megfelelően, természetesen érvényesek voltak rá a pátriárkai székhez ideiglenesen rendelt apostoli kormányzót korlátozó rendelkezések is.⁴⁴³ Eszerint végrehajthatta az Apostoli Szentszék érseknek adott leiratait, és élhetett az érseknek adott szokásos állandó felhatalmazásokkal is. Az érseki egyházhoz adott kormányzó megelőzte az érsekség metropolitáit, érsekeit, püspökeit, egyéb helyi hierarcháit. Ez alól kivétel volt az érseket választó szinódus. Viszont semmi újítást nem vezethetett be, és az érsek helynökeit akkor sem mozdíthatta el a hivatalukból, ha nem voltak püspökké szentelve. Végül a helynöki hivatalt másokra sem ruházhatta át.

A mp. *Cleri sanctitati* 361. kánonja szerint a pátriárkai és érseki székhez rendelt apostoli kormányzókra alkalmazni kellett a 356-358. kánonjait is, melyek alapvetően az eparchia apostoli kormányzójáról szóltak. Ezek szerint, ha betöltött pátriárkai vagy érseki szék esetén került sor apostoli kormányzó kinevezésére, a pátriárka, érsek és helynökeik hatalma felfüggesztődött. A kormányzó nem volt azonban jogosult a pátriárkával vagy az érsekkel szemben fellépni, és nem indíthatott jogi eljárást a helynök múltbéli cselekményei vizsgálata érdekében. A pátriárkai és érseki székek apostoli kormányzójának akadályoztatása vagy hiánya esetén, a Szentszék azonnal értesítendő volt. Amennyiben a pátriárkai, vagy érseki szék üresedésben volt, a pátriárkai, érseki egyház kormányzója, a pátriárkai, érseki kúria legkorábban püspökké szentelt püspöke lett. Amennyiben a pátriárkai, vagy érseki szék betöltött volt, de akadályozva volt, a pátriárkátus, érsekség kormányzása a rangsorban első megyéspüspökre hárult, míg a pátriárka saját eparchiájában a helynök vette át a kormányzást.⁴⁴⁴ Egyéb esetben a pátriárka, vagy érsek vette át a kormányzást az apostoli kormányzó helyett, hacsak a Szentszék másképp nem rendelkezett.

A pátriárkai, érseki szék kormányzójának joghatósága nem szűnt meg a pápa vagy a pátriárka, érsek halálával. Ellenben megszűnt, ha az új pátriárka vagy érsek törvényesen birtokba vette hivatalát.

⁴⁴³ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 310-314. kk.

⁴⁴⁴ Ha a helynök, vagy az a pap, akit a pátriárka vagy érsek erre az esetre kijelölt, akadályozva volt, vagy nem volt ilyen pap, a tanácsosok testületének kellett kormányzót választania. Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 467. kán.

3. Az apostoli kormányzó a CCEO szerint

A régi keleti alkotmányjogot is tartalmazó mp. *Cleri sanctitati* 10 kánon erejéig foglalkozott az apostoli kormányzó jogi intézményével. A 352. kánonja meghatározta, hogy az apostoli kormányzó, akár betöltött, akár széküresedésben lévő egyházmegyéhez kaphat pápai kinevezést, mégpedig súlyos és különleges okok miatt, akár ideiglenes, akár állandó jelleggel. Ez utóbbi különbségtételnek nagy jelentősége volt a régi keleti jogban. Amennyiben a kinevező levél csak általánosságban adta meg a hivatallal járó jogokat és kötelezettségeket,⁴⁴⁵ az állandó apostoli kormányzó a megyéspüspök jogaival és kötelezettségeivel bírt, míg az ideiglenes apostoli kormányzó – leszámítva az egyházmegye látogatása és a népért felajánlandó Szent Liturgiára vonatkozó előírásokat – csak a széküresedés idején az egyházmegyét vezető kormányzó⁴⁴⁶ jogaival és kötelezettségeivel bírt. Azaz, ha a kinevező levél kifejezetten másként nem rendelkezett, a kinevezés időbelisége, *permanens*⁴⁴⁷ vagy *ad tempus*⁴⁴⁸ jellege döntötte el az apostoli kormányzó jogi mozgásterét. A hatályos jogban, annak a különbségtételnek, hogy valaki meghatározatlan időre, vagy az illetékes hatóság józan belátására bízott időre kapott hivatalt, csak az elmozdíthatóság szempontjából van jelentősége. Tudniillik, abból a hivatalból, amit valaki meghatározatlan időre (*permanens* jelleggel) kapott, az illetőt csakis súlyos okból és a jogban megszabott eljárás mód szerint lehet elmozdítani.⁴⁴⁹ Az olyan hivatalból viszont, amit valaki a jog előírásainak megfelelően, az illetékes hatóság józan belátására (*ad nutum*) bízva kapott, megfelelő okból az illető hatóság megítélése szerint elmozdítható.⁴⁵⁰ Ettől eltérően a mp. *Cleri sanctitati* szerint, az apostoli kormányzó viszonylatában, a fenti különbségtételnek, (tudniillik, hogy *permanens* vagy *ad nutum* kapta az apostoli kormányzó a kinevezését), nemcsak az elmozdíthatóság, hanem jogai és kötelezettségei szempontjából is meghatározó jelentősége volt.

⁴⁴⁵ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 354. kán.

⁴⁴⁶ Ez az 1917-es latin kódex terminológiája szerint megfelel a káptalani helynöknek, a mai szóhasználat szerint pedig az egyházmegyei kormányzónak.

⁴⁴⁷ Az állandó kinevezés azt jelenti, hogy nincs időhöz kötve hivatalának lejárta, azaz hivatali ideje nem rögzített, meghatározatlan.

⁴⁴⁸ Ideiglenes apostoli kormányzó hivatali idejének lejárta sincs általában kifejezett dátumhoz kötve, hanem kinevező levelében ilyen kifejezések szerepelhetnek: *ad nutum Sanctae Sedis*, *ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*.

⁴⁴⁹ Vö.: CIC 193. kán. 1. §. CCEO 975. kán. 1. §.

⁴⁵⁰ Vö.: CIC 193. kán. 3. §. CCEO 975. kán. 2. §.

Ez a különbségtétel, (az állandó vagy ideiglenes kinevezés lehetősége), és a jogok és kötelezettségek terén ebből fakadó eltérések, az apostoli kormányzóval kapcsolatban a hatályos jogban nem szerepel.

Az 1986-os *Schema Codicis iuris canonici orientalis* 232. kánon 1. paragrafus rögzítette, hogy egy kánonilag alapított egyházmegye kormányzását, (akár a püspöki szék betöltöttsége, akár annak üresedése idején), súlyos és különleges okokból a római pápa néha apostoli kormányzóra bízza. E pontosn jelentős különbséget fedezhetünk fel, mind a 1917-es kódex 312. kánonjával, mind a mp. *Cleri sanctitati* 352. kánonjával összevetve. Az iménti tervezet szövege ugyanis nem érinti a kinevezés időbeliségét, annak állandó vagy ideiglenes jellegét. Így az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait, egyedül kinevező levele határozza meg. Eszerint nincs lehetőségünk az apostoli kormányzó jogállására a kinevezés időbeliségéből következtetni.

A CCEO 1991. október 1-jén lépett hatályba. A benne szereplő normák – noha tartalmukat tekintve az első évezred szent kánonjait szervesen magukba építik – formális kötelező erejüket kivétel nélkül egyetlen törvényhozó aktusból, az 1990. október 18-i pápai kihirdetésből merítik, mely Szent II. János Pál pápa *Sacri Canones* kezdetű apostoli rendelkezésével⁴⁵¹ történt meg. Jelzett apostoli rendelkezésben lévő általános derogációs rendelkezés szerint, minden az új keleti kódexsel ellenkező szabály – még a legkülönösebb említésre méltó is – hatályát veszti. Ugyanerre utal a kódex 6. kánonja is, miszerint „a törvénykönyv hatályba lépésével el lett törölve a közös jog és a részleges jog összes olyan törvénye, amely ellentétes a törvénykönyv kánonjaival, vagy amely olyan tárgyra vonatkozik, amelyet a törvénykönyv a maga egészében szabályoz.”⁴⁵² Mivel a hatályos keleti törvénykönyv 234. kánonjában – igaz csak egy kánon erejéig – de megtörtént az apostoli kormányzókra vonatkozó joganyag újraszabályozása, a mp. *Cleri sanctitati* előírásai hatályukat veszítették. Ennek következtében, ahogyan az már a 1986-os sémában is látható volt, a CCEO 234. kánonja immár nem különbözteti meg az állandó jelleggel vagy ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzókat. A keleti kódex ma csak azt rögzíti, hogy „egy eparchia kormányzását akár az eparchiás püspöki szék betöltöttsége, akár annak megüresedése idején súlyos és különleges okokból a római pápa néha apostoli

⁴⁵¹ IOANNES PAULUS II., const. ap. *Sacre Canones*, 18. 10. 1990, in AAS 82 (1990) 1033-1044.

⁴⁵² CCEO 6. kán. 1. §.

kormányzóra bízza.”⁴⁵³ Így – a CCEO 234. kánon 2. paragrafusa szerint – az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait kinevező levele tartalmazza. Ezen kívül nincs több előírás a keleti kódexben az apostoli kormányzóról szóló VII. cím I. fejezetének V. cikkelyében. Így hiányzik belőle annak szabályozása, hogy az apostoli kormányzó hogyan kezdi meg hivatalának gyakorlását.⁴⁵⁴ Ha betöltött püspöki szék esetén kerül kinevezésre, milyen jogi viszonyba kerül a püspökkel és a főhelynökkel?⁴⁵⁵ Mi a teendő, ha az apostoli kormányzó akadályozva van, vagy – a Szentszék rendelkezésén kívüli más okból – elveszti hivatalát?⁴⁵⁶ Mi történik akkor, ha meghal a pápa vagy betöltött püspöki szék esetén a püspök?⁴⁵⁷ Ugyancsak hiányzik a hatályos keleti jogból annak a szabályozása, hogy milyen speciális előírások vonatkoznak a pátriárkai, vagy nagyérseki székhez kinevezett apostoli kormányzókra.⁴⁵⁸

Megjegyzendő, az apostoli kormányzó még egy helyen szerepel a hatályos keleti törvénykönyvben. A 984. kánon 2. paragrafusa szerint a római pápán kívül helyi hierarcha az eparchiás püspök, az exarcha, az apostoli kormányzó, és azok, akik az előbbieket hiányában őket a kormányzatban ideiglenesen követik, végül ugyanígy a főhelynök és a helynök is. A CIC párhuzamos kánonja csak implicit módon jelzi, hogy az apostoli kormányzó helyi hierarcha, ordinárius: „A jogban az ordinárius név jelöli a római pápát, a megyéspüspököket és azokat is, akik – még ha csak ideiglenesen is – valamely részegyház⁴⁵⁹ vagy a 368. kán. szerinti azzal egyenrangú közösség élén állnak,⁴⁶⁰ valamint azokat, akik ezekben általános, rendes végrehajtó hatalommal rendelkeznek, vagyis az általános és a püspöki helynököket.”⁴⁶¹

⁴⁵³ CCEO 234. kán. 1. §.

⁴⁵⁴ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 353. kán.

⁴⁵⁵ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 356. kán.

⁴⁵⁶ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 357. kán.

⁴⁵⁷ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 358. kán.

⁴⁵⁸ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 359-361. kk.

⁴⁵⁹ Vö.: Egyházmegyében, akár *sede vacante*, akár *sede plena* kinevezett apostoli kormányzó.

⁴⁶⁰ Vö.: Állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó.

⁴⁶¹ CIC 134. kán. 1. §.

4. Az apostoli kormányzó a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

4.1. A CCEO és a részleges jog

A keleti törvénykönyv *codex communis*.⁴⁶² „E kifejezés nemcsak arra kíván utalni, hogy – a latin törvénykönyvvvel szemben – nem egyetlen, hanem több keleti katolikus (sajatjogú) egyház közös megismerési jogforrása, hanem arra is, hogy – a szubszidiaritás elvének maximális figyelembevételével – ezen egyházak fegyelmi rendjéből csakis azon normákat tartalmazza, melyeknek – a legfőbb törvényhozó megítélése szerint – jelenleg is valamennyi keleti egyházban szükségszerűen azonosaknak kell lenniük.”⁴⁶³ Ez világosan kiderül Szent II. János Pál pápa *Sacri canones* kezdetű apostoli rendelkezéséből, mellyel a keleti kódexet kihirdette. „Továbbá határozottan meg kell jegyezni e téren, hogy ez a törvénykönyv az egyes sajátjogú egyházak részleges jogára bizza mindazt, amit nem tart szükségesnek az összes keleti katolikus egyház közös javához. E tekintetben az a szándékunk, hogy akik az egyes sajátjogú egyházakban törvényhozói hatalommal bírnak, minél előbb gondoskodjanak külön szabályok megalkotásáról, szem előtt tartva saját rítusuk hagyományait, valamint a II. Vatikáni Zsinat előírásait.”⁴⁶⁴ Ennek megfelelően a keleti kódexben – az egyben latin sajátjogú részleges jogot is közlő⁴⁶⁵ – latin egyházi törvénykönyvnél jóval jelentősebb területek vannak a részleges jog hatáskörébe utalva.⁴⁶⁶

Hogy mit értünk részleges jog⁴⁶⁷ alatt, maga a törvénykönyv határozza meg. A CCEO 1493. kánonja szerint az egyházi jogszabályoknak két nagy csoportja van. Közös jognak nevezzük az egyetemes Egyház törvényein és törvényes jogszokásain kívül az összes keleti

⁴⁶² A hatályos keleti törvénykönyvvvel szemben a klasszikus kódexek az adott jogrend egészének szinte kizárólagos szabályozására törekedtek, csak minimális teret engedve az alacsonyabb jogalkotásnak. Az egyetemes jog e „hegemóniája” ráadásul a részleges törvényhozók megmaradt mozgásterükön belüli aktivitását is csak tovább csökkentette.

⁴⁶³ SZABÓ P., „Keleti egyházjog és a Magyar Görögkatolikus Egyház fegyelmi rendje”, in *Athanasiana* 7 (1998) 28.

⁴⁶⁴ SALACHAS, Dimitrios, – GALLARO, George, „A keleti katolikus egyházak liturgikus instrukciója”, in *Athanasiana* 16 (2003) 13.

⁴⁶⁵ A latin törvénykönyv, pontosan azért mert csak egyetlen sajátjogú egyház jogrendjére vonatkozik – az érintett egyház sajátjogú részleges jogát is magába zár(hat)ja. Következésképpen ez utóbbira, mint a (latin) kódexen kívüli, alacsonyabb hierarchikus szintű fegyelmi szabályrendre nem utal, nem is utalhat.

⁴⁶⁶ A részleges jogalkotás szerepe mindenekelőtt az absztrakt normák szükségszerűen töredékes jellegének kiegészítésében, illetve konkrét körülményekhez igazításában áll. Ilyen értelemben a részleges jog közvetítő az absztrakt egyetemes normák és a tényleges jogesetek között.

⁴⁶⁷ A (keleti) sajátjogú részleges jogalkotás tematikájával több szerző is foglalkozott. Lásd: BROGI, Marco, „Particular Law in the Future Oriental Code of Canon Law”, in *Homage to Mar Cariatil-Pioneer Malabar Ecumenist*, Payngot, C. (ed.), Rome 1987, 89-99; NEDUNGATT, George, *The Spirit of the Eastern Code*, Rome 1993, 200-226.

egyház számára közös törvényeket és törvényes jogszokásokat. A részleges jog elnevezés alatt pedig minden olyan törvény, törvényes jogszokás, szabályzat és más jogszabály értendő, amely nem közös sem az egyetemes Egyház, sem az összes keleti katolikus egyház számára. A keleti jog – az egyes törvényhozók hierarchikus rangjának függvényében – a *ius particulare* több típusát különíti el, törekedve a tekintetükben illetékes törvényhozó hatóság pontos lehatárolására is. Néhány esetben maga a *ius particulare* megalkotása pápai vagy szentszéki hatáskörbe van fenntartva. Például a sem nem pátriárkai, sem nem nagyérseki, sem nem metropolitai saját jogú egyház egy olyan hierarchára van bízva, aki a közös jog és a római pápa által megállapított részleges jog szabályai szerint annak élén áll. A CCEO 174. kánonban kilátásba helyezett római pápa által megállapított részleges jog a szóbanforgó egyházak hierarchikus szerkezetét hivatott a szükséges mértékben módosítani.⁴⁶⁸

Második kategóriaként említhetjük, csak a keleti kódexre jellemző kategóriaként, a sajátjogú egyház részleges jogát (*ius particulare Ecclesiae sui iuris*). A pátriárkai és nagyérseki egyházakban a sajátjogú részleges jog megalkotására a püspöki szinódusok,⁴⁶⁹ a sajátjogú metropolitai egyházakban a hierarchák tanácsának⁴⁷⁰ van általános normatív jogköre.⁴⁷¹ A többi sajátjogú egyházakban a felsőbb törvényhozó hatalmat maga az

⁴⁶⁸ „Nem keverendő össze a 176. kánonban említett alacsonyabb szintű, sajátjogú részleges joggal. Ez utóbbi tekintetében a törvényalkotás aktív alanya a prezideáló főpap, méghozzá rendes hatáskörében és saját nevében.” SZABÓ P., „Osservazioni intorno allo stato giuridico della chiesa greco-cattolica d’ungheria”, in *Folia canonica* 4 (2001) 103.

⁴⁶⁹ A püspöki szinódusok hatáskörének tartalmi kiterjedéséről a kódex ma egyszerűen nem szól. A CCEO 110. kánonja valójában csak annyit mond, hogy a pátriárkai és nagyérseki egyházak számára a szinódus kizárólagos (belső) törvényhozó. E kánon tehát csak a törvényhozói kompetencia alanyát pontosítja. De semmi nem állapítható meg azonban a szerv hatáskörének tartalmi kiterjedésére vonatkozóan. Ezen hiányosság azért is különös, mert a kodifikátoroknak új normát sem kellett volna szerkeszteniük, hanem elég lett volna átvenni az erre vonatkozó korábbi jogszabályt. Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 349. kán. Vö.: SZABÓ P., „A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója”, in *Athanasiana* 19 (2004) 46. 14. ljt.

⁴⁷⁰ A hierarchák tanácsa illetékességéről viszont két kánon is szól, sajnos azonban némileg egymásnak ellentmondóan. A CCEO 167. kán. inkább a taxatív jogkör mellett szól (bár hiányzik belőle az azt egyértelművé tevő „csak” kötőszó). Viszont a 169. kán. egyértelműen az általános normatív jogkört irányozza elő. A hierarchák tanácsa gondoskodik róla, hogy a krisztushívők lelkipásztori szükségletei el legyenek látva, sőt ezek körében bármilyen elrendelhet, ami a hitben való gyarapodás előmozdítása, a közös lelkipásztori munka támogatása, az erkölcsök fölötti örökös, továbbá a saját rítus és a közös egyházfegyelem megőrzése érdekében megfelelőnek tűnik (kiemelés tőlem).

⁴⁷¹ A püspöki szinódusok generális törvényhozói hatáskör mellett érvekhez lásd: FÜRST, C. G., „Die Synoden im neuen orientalischen Kirchenrecht”, in *Synodalrecht und Synodalstrukturen. Konkretionen und Entwicklungen der «Synodalität» in der katholischen Kirche*, Puza, R. – Kustermann, A. (Hrsg. von), Fribourg 1996, 76-77. A hierarchák tanácsa generális törvényhozói hatáskör mellett érvekhez lásd: SZABÓ P., „La questione della competenza legislativa del Consiglio dei gerarchi (Consilium Hierarcharum). Annotazioni all’interpretazione dei cc. CCEO 167 § 1, 169 e 157 § 1”, in *Apollinaris* 69 (1996) 485-515.

egyházfő gyakorolja. A szubszidiaritás kétirányú elvét szem előtt tartva mindenesetre itt sincs okunk azt vélni, hogy ez a törvényhozó hatalom ne lenne generális kiterjedésű.⁴⁷²

Harmadik kategóriába sorolhatjuk a szimpla *ius particulare* utalásokat, további specifikáció nélkül (szemben pl. a *ius particulare Ecclesiae sui iuris/patriarchalis* kifejezésekkel). Ezen utalások esetében a kérdést a CCEO a megyéspüspök, vagy egyéb, a sajátjogúnál alacsonyabb szintű részleges jogalkotó hatáskörébe utalja, de nem kizárólagosan. A sajátjogú és az egyházmegyei szintű részleges törvényhozói szintek kompetenciái tehát nincsenek hermetikusan elszeparálva egymástól. A szeparáció azt jelentené, hogy mindig és kizárólagosan a megyéspüspök illetve a sajátjogú törvényhozó lenne illetékes, attól függően, hogy a kódex egy adott kérdésnél a *ius particulare* avagy a *ius particulare Ecclesiae sui iuris* kifejezést alkalmazza-e. „Ezzel szemben a sajátjogú kompetencia a 'szimpla' részleges jog kifejezéssel jelölt kérdésekre is kiterjed, objektíve indokolt esetekben ilyen kérdésekről is kiadható sajátjogú jogszabály.”⁴⁷³

Miután láttuk a részleges jog főbb fajtáit, arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy milyen esetekben kell a törvényhozói hatalommal rendelkező hatóságnak részleges törvényt alkotnia. A sajátjogú törvényhozók legszembetűnőbb kompetenciái azok, amelyeket maga a törvénykönyv kifejezetten utal hatáskörükbe. Ezek köre sajátjogú egyháztípusonként is mutat eltéréseket, továbbá a jelzett jogalkotás lehet kötelező vagy fakultatív jellegű.⁴⁷⁴ Az előbbi típusú normák kiadása sürgető, hiszen hiányuk egyértelműen joghézag. Az utóbbiaknál a joghézag nem egyértelmű, következésképpen e kérdések szabályozása csak akkor indokolt, ha egy adott helyen az ilyen magasabb normatíva hiánya mégis anomáliákhoz vezet. A fakultatív jellegű jogalkotási utalásnál a keleti kódex gyakran jelzi, hogy a közös jogtól eltérő, milyen más lehetőséget kodifikálhat a sajátjogú részleges jog.⁴⁷⁵ A részleges jog körébe való utalás természetesen nem jelent kisebb jelentőséget. Ez inkább azt a szándékot fejezi ki, hogy meg kell őrizni a különféle hiteles hagyományok sajátosságát és különbözőségét. Éppen a részleges jog fejezi ki és garantálja az egyes hagyományok, vagy liturgikus családok saját arculatát és hitelességét. De indokolt esetben

⁴⁷² A megfelelő szinodális procedura és kontroll hiányában ez esetben ugyanakkor a jogszabályok érvényes kiadásához minden esetben a Szentszék egyetértése szükségeltetik. Vö.: CCEO 176. kán.

⁴⁷³ SZABÓ P., *A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója*, 51.

⁴⁷⁴ Ez esetekhez lásd: ŽUŽEK, I., „Index analyticus Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium”, (Kanonika 2), Romae 1992, 173-174.

⁴⁷⁵ Vö.: CCEO 72. kán. 1. §.

sajátjogú részleges norma adható minden olyan kérdésben is, amelyekről a jelen törvénykönyv nem/sem szól, avagy legalábbis nem ad róluk érdemi szabályozást. A sajátjogú részleges jog mozgástere így jelentősen bővült azáltal is, hogy az új törvénykönyvből számos olyan kérdést hagytak el, melyet a korábbi keleti jog még kódex szinten szabályozott. De generális törvényhozói jellegű szervekről lévén szó, emellett értelemszerűen potenciális hatáskörükbe tartoznak az olyan kérdések is, melyekről korábban sem szólt felsőbb norma. A sajátjogú részleges jogalkotásnak határt szab a normahierarchia elve, miszerint az alacsonyabb szintű törvényhozó nem hozhat érvényesen olyan törvényt, amely ellentétes a magasabb szintű joggal.⁴⁷⁶ Ugyanakkor a *lex praeter ius superiore* és a *lex contra ius superiore* határterületeinek vizsgálata, azaz a sajátjogú részleges jogalkotás technikai limitjeinek meghatározása, meglehetősen összetett problematika.⁴⁷⁷

4.2. A magyar görögkatolikus egyház részleges joga

A részleges jog kodifikációjának előfeltétele a jogforrások összegyűjtése. A magyar görögkatolikus egyházban az erre irányuló kísérletek már az első keleti kodifikációval párhuzamosan megindultak.⁴⁷⁸ Papp György munkájából világosan kiderül, hogy egyházunkban – a szintén részleges jognak minősülő, következésképpen számításba veendő szokásjog mellett – a *ius particulare* szinte kizárólagosan az egyházmegyei körlevelekben kihirdetett megyéspüspöki rendelkezésekre korlátozódik.⁴⁷⁹ Más szórványos forrásait a korábbi tartományi zsinatok esetleg még érvényben levő jogszabályai, valamint esetleges szentszéki rendelkezések képezhetik. A részleges jog kodifikációjának egyik

⁴⁷⁶ Vö.: CCEO 985. kán. 2. §.

⁴⁷⁷ Amilyen világos a szóban forgó norma az elv szintjén, legalább olyan problematikus a tényleges alkalmazás szintjén. A lényegi kérdés valójában ugyanis éppen abban áll, hogy ténylegesen hol a határ (a „demarkációs vonal”, mondhatnánk) a magasabb joggal még összeférő és az azzal már ellentétesnek minősülő norma között? (vö. *lex praeter ius superiore/lex contra ius superiore*) A magasabb joggal „konform” és azzal „konfliktuális” norma közötti határmezsgye vizsgálatát illusztrációs példákon keresztül lásd: SZABÓ P., *A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója*, 53-80.

⁴⁷⁸ Vö.: PAPP Gy., *A magyar görög katolikus egyház partikuláris jogforrásai*, Budapest 1942.

⁴⁷⁹ Az egyházmegyei körlevelek és egyéb partikuláris jogforrások egy másik jelentős periódusát Hollós János, a volt keleti kodifikációs bizottság konzultora gyűjtötte egybe; lásd: *Körlevelekben közölt rendelkezések 1950-1979*, Nyíregyháza 1979. Jelzett műben Hollós János külön tárgyalja (1) az Apostoli Szentszék, (2) a Magyar Katolikus Püspöki Kar, (3) a megyéspüspök és a (4) körlevelekben megjelenő egyháziakat érintő állami rendelkezéseket. Külön kérdést jelent, hogy a latin kódex hatálybalépése után a magyar püspöki konferencia által kiadott normák formális szempontból magasabb jognak, vagy csak a hajdúdorogi megyéspüspök által recipiált, saját hatáskörű (egyházmegyei) normáknak számítanak-e? A kérdéshez lásd: ERDŐ P., „La participation des évêques orientaux à la conférence episcopale. Observations au 1. § du can. 450”, in *Apollinaris* 64 (1991) 295-308.

lehetséges módszere szerint, be kellett volna fejezni a részleges jog alapjául szolgáló jogforrások katalogizálását, majd szükség lett volna ezek hatályának megállapítására.⁴⁸⁰ A formális hatállyal bíró normákat ezután a keleti fegyelmi tradícióval való tartalmi összhangjuk szempontjából kellett volna minősíteni.⁴⁸¹ Ez a módszer sok időt, és több teológiai szakterület közreműködését igényelte volna.

A második lehetőség egy gyakorlatiasabb, és ebből adódóan gyorsabb módszer is. Első lépésként meg kellett határozni a kodifikáció alapelveit, melynek nagy vonalakban meg kellett jelölni a résztvevőket és feladataikat, a célokat és a prioritásokat, a legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseket. Le kell szögezni az alapelvek között, hogy a szokásjog⁴⁸² felülvizsgálata is a sajátjogú részleges jog kodifikációjának hatáskörébe tartozik.⁴⁸³ Második lépésként – a kötelezően alkotandó sajátjogú részleges jog, valamint a valódi joghézagok felméréséből kiindulva – a részleges jogalkotásra illetékes törvényhozó megfelelő instrukciókkal ellátott megbízást ad a kérdés szakszerű tanulmányozására és a jogszabálytervezet megszüvegezésére. Főtisztelendő Kocsis Fülöp hajdúdorogi eparchiás püspök, miskolci apostoli kormányzó, 2010. március 3-án kelt 451/2010. számú levelével bízta meg Szabó Péter egyetemi tanárt, a keleti katolikus egyházjog szakértőjét, ezzel a feladattal.⁴⁸⁴ Az első szövegtervezetek 2012-re készültek el. Ezt követte a szövegtervezetnek az illetékes törvényhozó részéről végzett előzetes értékelése és

⁴⁸⁰ A törvénykönyv hatályba lépésével: érvényét veszítette a közös jog és a részleges jog összes olyan törvénye, amely ellentétes a törvénykönyv kánonjaival, vagy amely olyan tárgyra vonatkozik, amelyet a törvénykönyv a maga egészében szabályoz; vissza lett vonva minden jogszokás, amelyet a törvénykönyv kánonjai elvetnek, vagy amely ellentétes azokkal, és nem évszázados, vagy emberemlékezetet meghaladó. Vö.: CCEO 6. kán.

⁴⁸¹ Mint ismeretes, a keleti katolikus egyházak fegyelmi rendje a Trentó utáni korban igen erős nyugati hatás alatt állt, ami a Munkácsi Egyházmegye tekintetében teljes latinizálódáshoz vezetett. A keleti kódex kihirdetésekor a sajátjogú részleges jog kialakítása kapcsán a törvényhozó nem véletlenül figyelmeztet egyrészt a keleti tradíció, másrészt a II. Vatikáni Zsinat által ezen torzulások korrigálása érdekében megfogalmazott elvek maximális figyelembevételére.

⁴⁸² Vö.: HORVÁTH Tamás, „Fonti e „ius particolare” della Chiesa greco cattolica d’Ungheria”, in *Folia canonica* 10 (2007) 257-264.

⁴⁸³ Ezen alapelv konkrét megvalósulása a sajátjogú részleges jogban lévő abrogációs hatás. Miszerint a „sajátjogú kódex” hatályon kívül helyezi azokat a sajátjogú szintű és egyházmegyei liturgikus normákat, melyekkel rendelkezései ellentétesek; valamennyi olyan helyi szokást, melyet kifejezetten „elvet”, az évszázados szokásokat is ideértve; illetve minden olyan emberemlékezetnél fiatalabb helyi szokást is, melyek ellentétesek valamely rendelkezésével; valamennyi olyan korábbi sajátjogú szintű vagy alacsonyabb hierarchikus rangú részleges törvényt és végrehajtási normát, melyek ellentétesek valamely rendelkezésével. Vö.: *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház Részleges Joga*, végleges szövegtervezet, Nyíregyháza 2024, 2. kán.

⁴⁸⁴ Természetesen kisebb egyházakban lévő szerényebb szakértői apparátus esetén, lehetőség van részenkénti kidolgozásra és jóváhagyásra, a legfontosabb témákkal kezdve, és párhuzamosan a végrehajtási normákat is elkészítve.

pontosítása, melyben egy Kodifikációs Bizottság⁴⁸⁵ segítette a két hierarchát.⁴⁸⁶ Mind a szövegtervezetek kialakításánál, mind azok módosításai során a legfontosabb szempont az volt, hogy a sajátjogú normák az antik keleti jog megszentelt hagyományából táplálkozzanak. Ez a cél a „szent kánonok” szellemiségének tanulmányozását és aktualizálását követelte meg. Azaz mindig figyelmet kellett fordítani a hiteles bizánci hagyomány megőrzésének és/vagy helyreállításának kötelezettségét előíró felsőbb egyházi jogszabályokkal és megnyilatkozásokkal való összhangra.⁴⁸⁷

A tervezetek elkészülte után, széleskörű konzultációra bocsátották a szöveget, először a részegyházak papi szenátusainak tagjainak, a főespereseknek és espereseknek, majd minden fölszentelt klerikusnak lehetősége nyílt a szövegtervezetet megtekinteni, ahhoz – a tanácsadói szavazati jog erejében – javaslatokat fűzni. A beérkező javaslatokat a Kodifikációs Bizottság tagjai értékelték, majd a javított szöveget a törvényhozók elé terjesztették.

2015 márciusában, a magyar görögkatolikus egyház életében bekövetkezett öröndetes változások kánonjogi hatásainak nem szándékolt következménye lett a részleges jog kiadásának elakadása. Egyrészt megváltozott a törvényhozó illetékességgel rendelkező szerv. Azzal, hogy létrejött a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház, ezen sajátjogú egyház Hierarchák Tanácsa lett illetékes a részleges jog megalkotására. Másodsorban mivel a Nyíregyházi Egyházmegye létrehozatalával egy új részegyház jött létre, legszükségesebb feladat lett az új eparchia egyházi infrastruktúrájának kiépítése, a közös javak méltányos megosztása révén. Ráadásul 2018-ig apostoli kormányzó vezette a székküresedésben lévő Nyíregyházi Egyházmegyét. Harmadrészt pedig szükségessé vált a részleges jog szövegtervezetének alapos átdolgozása,⁴⁸⁸ és a metropolitai egyházakra vonatkozó jogintézményekről szóló részekkel való kiegészítése.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ A Kodifikációs Bizottság tagjai a két részegyház helynökei, illetve kánonjogászai voltak.

⁴⁸⁶ 2011-ben XVI. Benedek pápa Orosz Atanáz miskolci apostoli exarchává nevezte ki. Így, egy helyben lakó főpásztor kinevezése révén, megszűnt a miskolci exarchátusban lévő székküresedés, és 1946 óta először, a magyar görögkatolikus egyház két részegyházát két külön hierarcha irányította.

⁴⁸⁷ A keleti kódex vonatkozó rendelkezéseinek bevezetését sürgető és kifejtő szentszéki utasítás: CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Città del Vaticano 1996.

⁴⁸⁸ A sajátjogú törvényhozás kötelező eseteinek felsorolásához, a pátriárkai és metropolitai egyházak vonatkozásában lásd: GAFAELL, Pablo, „Diritto particolare nell'attuale sistema dell diritto canonico”, in *Folia canonica* 10 (2007) 195.

⁴⁸⁹ Vö.: A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház; a sajátjogú metropolita; a hierarchák tanácsa; a metropoliai intézmények és a metropoliai kúriális szervek; a metropoliai gyűlés.

Az így kibővített és átdolgozott szövegtervezeteket újabb széleskörű konzultációnak⁴⁹⁰ vetették alá az egyes esperesi gyűléseken, három egyenlő részre elosztva. A Kodifikációs Bizottság helyett a Hierarchák Tanácsának munkáját segítő Jogtanácsosi Bizottság tagjai is véleményezhették a szöveget, majd a latin egyházhoz tartozó kánonjogász is átnézte, különös tekintettel az interrituális kérdésekre. A beérkező javaslatokat erre kijelölt személyek értékelték, majd a javított szöveget a törvényhozó elé terjesztették.

A végleges szövegtervezet magyar szövegéről 2023-ban szavazott a Hierarchák Tanácsa. Ezt követte az angol fordítás elkészítése, majd 2024 őszén történt meg az Apostoli Szentszék a CCEO 167. k. 2. paragrafusa szerinti értesítése. A sajátjogú jogszabályok érvényes kihirdetéséhez szükséges, hogy a metropolita megkapja az Apostoli Szentszék írásbeli értesítését a Hierarchák Tanácsa iratainak kézhezvételéről. Amennyiben erre sor kerül, a kihirdetés külön dekrétumban fog történni, ami majd pontosan jelezi a hatályba lépés dátumát is.

4.3. Az apostoli kormányzó jogi alakja a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

Az apostoli kormányzóra implicit módon történik utalás egy általános kivételszabály megfogalmazásában: „A megyéspüspök kifejezésen a jelen törvénytárban mindig az exarcha, illetve az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezető is értendő, hacsak ellentétes rendelkezés nincs, vagy az a dolog természeténél fogva nem lehetséges.”⁴⁹¹ Azaz, amennyiben a sajátjogú részleges jog a megyéspüspökre utal, akkor ezek az előírások az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezetőre, az apostoli vagy eparchiai kormányzóra is vonatkoznak. Kivéve, ha – főleg a magasabb jog – ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Márpedig a hierarchák tanácsának tagjaival kapcsolatban – amennyiben az apostoli kormányzó nem felszentelt püspök – a közös jog ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Hiszen a CCEO 164. kánon 1. paragrafusa szerint a hierarchák tanácsába meg kell hívni az illető sajátjogú metropolitai egyház minden felszentelt püspökét, bárhová vannak is kinevezve, és csak őket. Eszerint, ha az apostoli kormányzó, vagy az eparchiai kormányzó nem felszentelt püspök, alapvetően nem tagja a hierarchák tanácsának. Így a fenti részleges

⁴⁹⁰ A megkérdőjelezendő személyek körét a szóban forgó norma természetére és tematikájára tekintettel a törvényhozó esetenként határozza meg. Ha különleges okok mást nem javallanak, a normatervezetek értékelésének lehetőségét – határozott időkereten belül – a törvény valamennyi majdani címzettje számára érdemes lehetővé tenni.

⁴⁹¹ *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház Részleges Joga*, 27. kán. 1. §.

jogszabályon alapuló egymás mellé rendelése a megyéspüspöknek és az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezetőnek, az apostoli vagy egyházmegyei kormányzónak, a hierarchák tanácsának tagságával kapcsolatban csak akkor érvényesül, ha a kormányzó püspöki rendben van.

Ugyanakkor a sajátjogú részleges jog a hierarchák tanácsával kapcsolatban kijelenti, hogy „a szerv tagja a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke, továbbá – az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján – a megyéspüspökkel azonos elbírálás alá eső többi főpásztor, azaz papi rendben álló exarcha és kormányzó.”⁴⁹² Ezen részleges jogszabály nem ellentétes a közös joggal, hiszen megerősíti a CCEO 164. kánon 1. paragrafusát, miszerint alapvetően a felszentelt püspökök a tagjai a hierarchák tanácsának. Egy kivételt azonban kilátásba helyez, jelesül is, az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján a papi rendben lévő apostoli kormányzó is tagja lehet a metropolitai egyház törvényhozó szervének. Az ilyen kivétel lehetőségét az Apostoli Szentszék hazai intézkedése is alátámasztja. Ferenc pápa 2015. október 31-én Szocska A. Ábel OSBM szerzetesapost a nyíregyházi egyházmegye *sede vacante* apostoli kormányzójává nevezte ki, püspöki karakter nélkül, de a Hierarchák Tanácsában való részvételi joggal. A Keleti Egyházak Kongregációja által kiadott dekrétum, bár csak általánosságban utal a kinevezett apostoli kormányzó jogaira és kötelezettségeire,⁴⁹³ de kifejezetten elrendeli a CCEO 164. kánonban leírtaktól való eltérést, és Szocska Ábel Hierarchák Tanácsában való részvételét.⁴⁹⁴ A kongregáció prefektusa és titkára által aláírt határozat Ferenc pápára utal, aki elrendelte a dekrétum kiadását és elküldését, a szokásos záró formulával, miszerint minden ellentétes hatályát veszti.⁴⁹⁵

Sokkal kevésbé problematikus az apostoli kormányzó részvétele a metropoliai gyűlésben. A közös jog ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a metropoliai gyűlésnek hivatalból tagjai

⁴⁹² *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház Részleges Joga*, 7. kán. 2. §. Nagyon hasonlóan fogalmaz a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház Hierarchák Tanácsának 26/2015. szám alatti Szabályzata, melyet a testület 2015. december 14-én fogadott el. E szerint „a Hierarchák Tanácsának tagjai a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke és csakis ők, a CCEO 164. kán. szerinti kivételeket leszámítva, valamint az az apostoli kormányzó, aki arra pápai jogon felhatalmazást kapott.” Ez a Szabályzat nem utal a papi rendben lévő exarchára, és a papi rendben lévő eparchiai kormányzóra, és nem jelzi azt sem, hogy erre a pápai felhatalmazásra csak akkor van szükség, ha az apostoli kormányzó nem lenne püspökké szentelve.

⁴⁹³ „...*omnibus additis iuribus et obligationibus huic muneri adnexis, ad normam Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium.*” Vö.: CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 209/2015.

⁴⁹⁴ „*Can. 164. CCEO derogatur ut Rev. mo. Szocska in Consilio Hierarcharum adesse liceat.*” Vö.: Ibid. Prot. N. 209/2015.

⁴⁹⁵ „*Contrariis quibuslibet minime obstantibus.*” Vö.: Ibid. Prot. N. 209/2015.

az eparchiás püspökök, a címzetes püspökök, és a többi helyi hierarcha.⁴⁹⁶ Mivel az apostoli kormányzó helyi hierarchának minősül,⁴⁹⁷ egyértelmű, hogy hivatalból tagja ennek a tanácsadó szinodális szervnek. A sajátjogú részleges jog még egyértelműbbé teszi ezt azzal, hogy a metropoliai gyűlés hivatalból tagjai között felsorolja a püspökök mellett, a velük azonos elbírálás alá eső részegyházvezetőket is. Így nem kétséges a papi rendben lévő apostoli kormányzó, exarcha, és eparchiai kormányzó tagsága sem.

5. A nyíregyházi ideiglenes apostoli kormányzók intézkedéseinek kánonjogi vizsgálata

2015. március 19-én Ferenc pápa *In hac suprema*⁴⁹⁸ kezdetű apostoli rendelkezésével megalapította a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyházat. Egyben az *Ad aptius consulendum*⁴⁹⁹ apostoli konstitúcióval fölállította a Nyíregyházi Egyházmegyét, és Dr. Orosz Atanáz miskolci püspököt, *sede vacante* apostoli kormányzójává nevezte ki.⁵⁰⁰ A Keleti Dikasztérium dekrétuma szerint, Orosz püspök, mint a székesedés idejére kinevezett apostoli kormányzó mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett, melyeket a CCEO ehhez a hivatalhoz megad.⁵⁰¹ Az apostoli kormányzók jogkörével kapcsolatban a hatályos keleti törvénykönyv viszont semmi eligazítást nem ad, teljességgel a kinevező levélre utal.⁵⁰² Ezért jogbizonytalanság alakult ki az újonnan megalapított Nyíregyházi Egyházmegyében, tudniillik, hogy pontosan milyen jogkörrel rendelkezett a székesedés idejére kinevezett apostoli kormányzó? Szükséges lett volna mindazokat a szerveket felállítani, amelyek elengedhetetlenek egy egyházmegye működéséhez. Ilyenek többek között, a helynök, vagyonekezelő, irodaigazgató kinevezése, tanácsosok testületének, papi szenátusnak megalapítása, egyházmegyei bíróság felállítása, esperességek alakítása. Emellett fontos feladatkör volt a parókusok helyezése, az új egyházmegyébe inkardinált klerikusok esetleges exkardinációjának engedélyezése. Ezek az intézkedések ugyanakkor nehezen összeegyeztethetőek a keleti kódexben is megfogalmazott elvvel: az eparchiás püspöki szék megüresedése alatt semmi újítás ne

⁴⁹⁶ Vö.: CCEO 143. kán. 1. §. 1., 2.

⁴⁹⁷ Vö.: CCEO 984. kán. 2. §.

⁴⁹⁸ FRANCISCUS, const. ap. *In hac suprema*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 505.

⁴⁹⁹ FRANCISCUS, const. ap. *Ad aptius consulendum*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 506.

⁵⁰⁰ CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. 20 III. 2015, in AAS 107 (2015) 1079.

⁵⁰¹ „...omnibus additis iuribus et obligationibus huic adnexis muneris ad normam Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium.” Vö.: Ibid. Prot. N. 50/95.

⁵⁰² Vö.: CCEO 234. kán. 2. §.

történjék. Azoknak, akik az eparchia kormányzását ideiglenesen látják el, tilos bármi olyat tenniük, ami a püspöki jogokat csorbíthatja.⁵⁰³ Ezért az újonnan kinevezett apostoli kormányzó az egykori Keleti Kongregációhoz fordult, jogainak és kötelezettségeinek pontosításért. A Keleti Kongregáció prefektusa és titkára által is aláírt válaszlevél újra hivatkozik arra, hogy a pápa Orosz Atanáz a nyíregyházi egyházmegye apostoli kormányzójává nevezte ki,⁵⁰⁴ mindazon jogokkal és kötelezettségekkel, ami a CCEO szerint ehhez a hivatalhoz kötődik. Ezt követően a levél pontosítja ezt a jogkört: „az eparchiás püspök kinevezéséig, mint saját hierarchának minden hatalma megvan (CCEO 229. k.), amivel körültekintő módon élhet, a rábízott hívek lelki javának érdekében.”⁵⁰⁵ A válaszlevélben a CCEO 229. kánonjára hivatkoznak. Ez az *eparchiai* kormányzóról szól, amely szerint az ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bír, mint amilyenekkel az eparchiás püspök, hacsak a jog másként nem rendelkezik, vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. Azaz Orosz Atanáz *eparchiai kormányzó* jogkörrel felruházott apostoli kormányzó volt. Eszerint, és ez hangsúlyozandó, csakis arra volt joga, amire egy eparchiai kormányzónak van. Ez, mint láttuk, nem teljes eparchiás püspöki hatalmat jelent.

Figyelemre méltó hogy, az *Apostolorum succesor* kezdetű direktórium, még a püspöki jogokat kapott ideiglenes apostoli kormányzó számára is tiltja általános helynök kinevezését.⁵⁰⁶ A direktóriumot kiadó Püspöki Kongregációnak nincs hatásköre keleti püspökök felett. Ugyanakkor az általános végrehajtási határozatok sajátossága, hogy csupán közelebbről meghatározzák a törvény alkalmazásának módját. Az *Apostolorum succesor* 244. pontja a keleti kódexben is megtalálható törvényre vonatkozik: a főhelynök és a helynökök az eparchiás püspöki szék megüresedésekor azonnal megválnak hivataluktól.⁵⁰⁷ Ezen analógia szerint széküresedéskor nem lehetett a CCEO 245-246. kánonok szerinti helynököket kinevezni. Viszont arra nem volt lehetőség az újonnan alapított egyházmegyében, hogy a korábbi hierarcháknak delegáljon helynöki hatalmat az

⁵⁰³ Vö.: CCEO 228. kán. 1-2.§§. Azaz ellentétbe került egymással a fentebb ismertetett alapelvek közül a segítség és a visszafogottság elve. Ráadásul új egyházmegye révén, a folytonosság elve sem volt követhető.

⁵⁰⁴ Ebben a dokumentumban már nem szerepel, hogy a széküresedés idejére.

⁵⁰⁵ „Sino alla nomina del Vescovo eparchiale, Lei la tutta del potesta del Gerarca proprio (cf. can. 229 CCEO) e pertanto, agira secondo il Suo prudente giudizio, per il bene dei fedeli a Lei affidati.” CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS decr. Prot. N. 50/95. Roma 2015. április 20.

⁵⁰⁶ Az előző vikáriusokat lehet csak delegált hatalommal megbízni.

⁵⁰⁷ Kivéve, ha felszentelt püspökök; a pátriárka eparchiájában vannak kinevezve; a pátriárkai egyház területének határain belül fekvő eparchiában vannak kinevezve, amíg az eparchiai kormányzó kánonilag birtokba nem veszi hivatalát. Vö.: CCEO 224. kán. 1. §. 1-3.

apostoli kormányzó. A nyíregyházi apostoli kormányzó ráadásukl egyben miskolci eparchiás püspök is volt. A két egyházmegyei központ közötti fizikai távolság miatt, elengedhetetlennek tűnt helyben lakó felelős segítő megnevezése. Ezért az a megoldás született, hogy apostoli kormányzói általános helyettes nevezett ki, főhelynöki kiterjedésű delegált hatalommal.⁵⁰⁸ Ez a kinevezés „kényszer” szülte, de jogszerű intézkedés volt.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Vö.: *A Nyíregyházi Egyházmegye Körlevelei*, 2015. I. szám, 123/2015.

⁵⁰⁹ A kinevezés háttérében húzódó egyik okot jól megvilágítja, hogy annak elmúltával, mikor a Nyíregyházi Egyházmegye helyben lakó apostoli kormányzót kapott Szocska A. Ábel OSBM személyében, rövid időn belül az új apostoli kormányzó visszavonta a megbízott helynöki hatalommal rendelkező általános helyettes kinevezését. Vö.: *A Nyíregyházi Egyházmegye Körlevelei*, 2016. II. szám, 540/2016. S nem is nevezett ki senkit főhelynöknek, csak két évvel később, amikor eparchiás püspökké való kinevezése után székét kánonilag elfoglalta.

III. Az exarcha hivatala

1. Az exarcha hivatala a kodifikált jog előtt

1.1. Az exarcha hivatala a birodalmi jogban

„Az exarcha és exarchátus kifejezések a bizánci katonai és közigazgatási rendszerből származnak. A IV. században az exarcha alacsonyabb rangú tisztre utalt.”⁵¹⁰ Jelentősége a Justinianus császár nevével fémjelzett közigazgatási átszervezés után nőtt meg, amikor is egyre inkább egy nagyobb terület fölötti parancsnokot hívtak exarchának. „Justinianus VI. században véghezvitt reformja egy válaszlépés volt, a tartományokban érezhető birodalmi tekintély gyengülésére. A nyugati tartományokban szükségessé vált a polgári és katonai hatalom egységesítése. Így az exarcha polgári és katonai hatalmat is élvezett, amellet hogy a hadsereg főparancsnoka volt, ellátta a terület adminisztrációját, ami kiterjedt a bíraskodásra, az igazságszolgáltatásra is.”⁵¹¹ Egyházi befolyással is bírt, joga volt a pápaválasztás megerősítésére. „Az exarchákat általában az eunuchok közül választották, a császár jobban bízott olyanokban, akik a trónra nem törekedhettek.”⁵¹² Ennek ellenére az exarchák sajátos hatalma és függetlensége több esetben a császár elleni lázadáshoz vezetett. A fogalommal kifejezetten Itália exarchájával kapcsolatban találkozunk, akinek a székhelye Ravennában volt. A Dél-Itáliai longobárd invázióknak való ellenállás volt a legfontosabb feladata a ravennai exarchának.⁵¹³ Az Itáliai exarchátus 584-től 751-ig állt fenn. Az első exarcha, akit 584-ben neveztek ki, *Smaragdus* volt, hivatalos címe patrícius és exarcha. Az itáliai exarchátus politikai és egyházi súlyának kifejeződése, hogy II. Konstantin császár, autokefáliát adományozott a ravennai érseknek. Ez a kormányzati autonómia azonban csak pár évtizedig tartott. Az utolsó ravennai exarchát a longobárdok ölték meg 751-ben.

Az exarcha, mint a polgári és katonai hatalom birtokosa, a nyugati tartományokban csak a ravennai exarchátussal kapcsolatban jelenik meg. Bár Nagy Szent Gergely pápa 591-ben íródott levele, *Gennadiust*, mint Karthágó „exarcháját” emlegeti, a többi forrásban csak

⁵¹⁰ SCHNEIDER, Johann, „Exarch”, in *Religion Past and Present Online Encyclopedia of Theology and Religion* (4) 2008 718.

⁵¹¹ GORINO-CAUSA, Mario, „Exarcha ed esarcato”, in *Nuovissimo Digesto Italiano* (6) 1964 682.

⁵¹² DVORACEK, Jiří, *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, Regensburg 2020, 77.

⁵¹³ Vö.: BERTOLINI, Ottorino, „Exarcato D'Italia”, in *Enciklopedia Cattolica* vol. I, Citta del Vaticano 1950, 538-540.

mint patrícus és prefektus jelenik meg, de sohasem exarchaként. Így az észak-afrikai exarchátus létezését egyes kutatók kétségbe vonják.⁵¹⁴

1.2. Az exarcha eredeti, egyházi fogalma

Az egyházi közigazgatási szervezet fokozatosan alkalmazkodott a birodalmi beosztási egységekhez. Ezért az egyházszervezetben fellelhető adminisztratív szerveződési egységek többségénél könnyű kimutatni a civiljogi analógiákat.⁵¹⁵ Így van ez az exarcha jogintézménye esetében is. „Egyházi vonatkozásban az exarcha kifejezés eredetileg olyan püspököt jelölt, aki egy több provinciából álló teljes *dioikészis* élén állt.”⁵¹⁶ Ilyen értelemben használja a fogalmat a Szerdikai Zsinat 6. kánonja is. „Arról, hogy mikor rendeljen püspököt a tartomány exarchája, és hogy kis faluba ne állítsanak püspököt. Először is a tartomány exarchája, vagyis a metropolisz püspöke levélben emlékeztesse ezt az egyedül maradt püspököt, hogy a nép kéri, adjon pásztort neki.”⁵¹⁷ Később az I. Konstantinápolyi Zsinat 2. kánonja azt is meghatározta, hogy mely *dioikészist* irányítják exarchák. „Arról, hogy minden tartományban (*dioikészis*) meg kell őrizni a rendet. Azok a püspökök, akik egy *dioikészis* élén állnak, ne avatkozzanak a határaikon kívül lévő egyházak ügyeibe és ne zavarják össze az egyházat. Inkább a kánonoknak megfelelően Alexandria püspöke csak Egyiptom ügyeit intézze; a Kelet („Oriens”) püspökei csak a Kelet egyházait kormányozzák tiszteletben tartva az antiochiai egyház elsőbbségét, melyet a nikaiai kánonok elismernek; Ázsia *dioikészis* püspökei egyedül Ázsia ügyeit intézzék; Pontus (püspökei) csak a pontusi ügyekkel foglalkozzanak, a thrákiaiak pedig csak Thrákia dolgaival.”⁵¹⁸ Ennek megfelelően ebben az időszakban exarcha rangú főpapnak az alexandriai, antiochiai, efezusi, neocézareai és herakleai püspök számított. Ekkor még a konstantinápolyi püspök a herakleai exarcha alá tartozott. „A Khalkedóni Zsinat szerint ezeknek az exarcháknak joguk volt befogadni a metropoliták ellen benyújtott felfolyamodásokat is. Azaz, ha egy papnak vagy püspöknek vitája volt a metropolitával, az ügyet az exarchának kellett eldöntenie.”⁵¹⁹ Ez a jogkör megfelelt a latin egyházban elterjedt

⁵¹⁴ Vö.: BORRI, Francesco, „Duces e magistri militum nell'Italia esarcale (VI–VIII secolo)”, in *Reti Medievali Rivista* 6 (2005) 44.

⁵¹⁵ Vö.: SZABÓ P., „75 éves a Miskolci Apostoli Exarchátus – Az apostoli exarchátus jogintézménye, különös tekintettel a magyar görögkatolikus egyház jogállására”, in *Athanasiana* (10) 2000 152.

⁵¹⁶ POSPISHIL, Victor, „Exarchy”, in *New Catholic Encyclopedia* V (1967) 702.

⁵¹⁷ ERDŐ P., *Az ókori egyházfegyelem emlékei*, Budapest 2018, 437.

⁵¹⁸ Ibid. 477.

⁵¹⁹ DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 79. 256. lj.

prímási hatalomnak.⁵²⁰ Az efezusi, cezárei és herakleai püspök-exarcha szentelte az alávetett metropolitákat, fellebbviteli fórumként szolgáltak, és a zsinatokon közvetlenül a pátriárák után ültek. Ezek a székek azonban az V. században a konstantinápolyi joghatóság alá kerültek. A VI. századtól elvesztették metropoliták feletti jellegüket. Ettől kezdve a metropoliták feletti egyházi hivatal jelölésére a pátriárka elnevezés állandósult.⁵²¹

Az exarcha kifejezés ezután fokozatosan többjelentésűvé vált. Így jelölhetett pátriárkai delegátusokat is, akik állandó megbízásokat is kaphattak, például a pátriárkai jogú monostorok vizitációjának a céljából. Konstantinápolyban kiemelkedő szerep jutott az exarcháknak, akik császárváros környékén élő klerikusokért voltak felelősek. Jelölhetett metropolitáknak adott tiszteletbeli címet is. Sőt – főleg az antiochiai egyházban – csupán tiszteletbeli cím is lehet, akár egyházmegyés pap számára is.

Egyes ortodox egyházakban, az exarcha cím újabban ismét metropoliták feletti hivatalt vagy rangot jelölt. Amikor a grúz, a román és bolgár egyház egyoldalúan kinyilvánította függetlenségét Konstantinápolytól, élükön – évtizedeken keresztül – exarcha rangú főpap állt. Ma a pátriárkai vagy püspöki küldötteket is viselhetik az exarcha címet, akik főleg külföldön teljesítenek szolgálatot. A konstantinápolyi pátriárkai kúriában szolgáló harmadik hivatalt is exarchának nevezik, aki a házasságok érvényességének vizsgálatáért felelős.⁵²² Az exarchátus jelenthet az ortodox egyházakban püspöki joghatóságot is, főleg a diaszpórában.

2. Az exarcha hivatala a mp. *Cleri sanctitatis* szerint

2.1. A jogintézmény a mp. *Cleri sanctitatis* hatálybalépése előtt

Az állandó jellegű apostoli kormányzóságokhoz hasonlóan,⁵²³ az exarchátus esetében is, hamarabb jelent meg a fogalom a valóságban, mint a kodifikált jogban. A vizsgált

⁵²⁰ A primás elnevezés eredetileg a IV. századból származik, amikor Afrika provincia metropolitájának megjelölésére szolgált, aki *primus inter pares* volt a tartomány többi püspökéhez viszonyítva. A primácia intézménye Nyugaton a IX. századtól terjedt el általánosan, mint egy ország metropolitái fölé rendelt püspöki szék. A primás jogkörének fejlődéséhez lásd: ERDŐ P., *L'ufficio del primate nella canonistica de Graziano ad Ugucione da Pisa*, Roma 1986.

⁵²¹ Vö.: FORTESCUE, Adrian, „Exarch”, in *Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, 676-677.

⁵²² Defensor matrimonii – Vö.: FORTESCUE, A., *Exarch*, 677.

⁵²³ Az állandó jelleggel alapított apostoli kormányzóságok az 1920-as években jelennek meg a Szentszék gyakorlatában, mintegy válaszképpen az I. világháborút követő határváltozásokra. Az 1917-es kódex nem szabályozta ezt a hierarchikus szervezeti formát, majd csak az 1983-as CIC rendelkezett róla (CIC 371. kán. 2. §.)

hierarchikus kormányzati egység megnevezésével, mint arra Federico Marti is rámutat,⁵²⁴ csak 1941-től találkozunk az *Annuario Pontificio* című pápai évkönyvben. Ekkor jelenik meg az ordináriátus és az apostoli kormányzóság fogalma mellett. Eleinte csak a részegyházak vezetőit jelölték vele.⁵²⁵ Előtte az apostoli exarcha kifejezést nem használta sem a kánonjogtudomány, sem a szentszéki gyakorlat ezen szervezeti egységek élén álló főpapok megnevezésére. Szabó Péter a kodifikációtörténet tanulmányozása során talált rá Cyril Korolevskij egy javaslatára, melyből úgy tűnik, „hogyan a bizánci rítusú főpásztorok esetében az exarcha elnevezés mai értelemben vett törvénykönyvi alkalmazását ő indítványozta. Ezt látszik alátámasztani az első kodifikáció III. plenáris ülésének anyaga, melyben az alkotmányjogi szövegtervezet (akkori) 198-as, illetve 293-as kánonja kapcsán – a terminológia keleti jellegének erősítése érdekében – azt szorgalmazta, hogy a rendes joghatóságú ordináriusok általános megnevezést a bizánci főpásztorok vonatkozásában az exarcha megjelöléssel egészítsék ki. Figyelembe véve a javaslattevő rendkívüli szakmai tekintélyét, s nem kevésbé azt a tényt, hogy – mint láthattuk – alig néhány év múltán a pápai évkönyv szóhasználata pontosan a javaslatnak megfelelően módosult, joggal feltételezhetjük, hogy az exarchátus kifejezés mai keleti katolikus értelmének hivatalos szóhasználatbeli meghonosítása Korolevskijnek köszönhető.”⁵²⁶

Szabó Péter kutatásainak köszönhetően, az exarcha fogalmának megjelenését meg tudjuk indokolni. Federico Marti egy másik tanulmányában⁵²⁷ ugyanakkor problémásnak látja a névváltozást. Ezt nem előzte meg semmilyen hivatalos aktus, mely megmagyarázta volna az új szóhasználatot, melyik keleti kormányzati egységek vezetője kapta meg az exarcha megjelölést, akik pedig ordináriusok és apostoli kormányzók maradtak, azok miért nem? Hiányosságként veti föl azt is, hogy nem világos, a változás együtt járt-e az exarchák hatalmának módosulásával. Így nem könnyű eldönteni, hogy az 1941-ben exarchai

⁵²⁴ Vö.: MARTI, Federico, „Gli ordinariati per i fedeli di rito orientale: una ricostruzione storico-giuridica”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 16-36.

⁵²⁵ 13 szervezeti egységből kilenc vezetője kap exarcha megjelölést az 1941-es *Annuario Pontificio* tanúsága szerint: a bulgáriai bizánci szertartású bolgárok, a görögországi bizánci szertartású katolikusok, a lengyelországi bizánci szertartású ruszinok, a magyarországi bizánci szertartású ruszinok, a kanadai bizánci szertartású ruszinok, a törökországi bizánci szertartású katolikusok, az amerikai bizánci szertartású ruszinok, a szintén amerikai bizánci szertartású oroszok és a harbini (Kína) minden keleti rítusúak apostoli exarchája. Érdekes módon a megmaradt 4 szervezeti egység vezetőjét nem jelölte apostoli exarchaként a Pápai Évkönyv, hanem megtartották eredeti besorolásukat, kettő ordinárius, kettő apostoli kormányzó.

⁵²⁶ SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 197-198.

⁵²⁷ Vö.: MARTI, F., „L'esarcato per i fedeli orientali quale prototipo della versatilità dei modelli di organizzazione ecclesiastica: ipotesi applicative e natura della giurisdizione”, in *Ius Ecclesiae* 35 (2023) 185-210.

megnevezést kapó részegyházvezetők, a saját nevükben (*potestas ordinaria propria*), vagy kinevezőjük nevében (*potestas ordinaria vicaria*) gyakorolták kormányzati hatalmukat. A kérdés eldöntésében az *Annuario Pontificio* sem segít, hiszen az újonnan exarchai megnevezést kapó főpapok, a „rendes” joghatósággal bíró személyi és területi jellegű keleti rítusú főpásztorok címszó alá nyertek besorolást, mely meglehetősen tág és pontatlan.

Az, hogy az ordinariátusok és apostoli kormányzóságok mellett megjelent az exarchátus fogalma, azzal a hátránnyal járt, hogy ugyanazon cím alá kerültek jogilag különböző intézmények. A fogalomváltozás azonban mindenképp előnyös lett abból a szempontból, hogy a folyamatot eredményeképpen, az ordinariátus kifejezést már csak olyan szervezetekre alkalmazzák, melyet saját rítusú hierarcha nélküli keleti közösségek számára hoznak létre. Az ordinárius pedig olyan a Szentszék által kinevezett prelátus, aki a saját püspök nélküli keleti közösségek fölött rendelkezik joghatósággal.⁵²⁸

Az exarcha fogalmának 1941-es megjelenése és a mp. *Cleri sanctitati* 1957-es hatálybalépése közötti időben a Szentszék négy exarchátust alapított. Ezekkel kapcsolatban Acacius Coussa, a Keleti Egyházi Kongregáció későbbi titkára azt a véleményt fogalmazta meg, hogy „az ezekben lévő ordináriusoknak ugyanolyan a hatalma, és ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek, mint a betöltetlen püspöki szék esetén kinevezett állandó apostoli kormányzó.”⁵²⁹ S annak ellenére, hogy az állandó apostoli kormányzó ugyanazokat a jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte, s ugyanazok a köteleességek terhelték, mint a megyéspüspököt,⁵³⁰ Frederico Marti előbb idézett tanulmányában mégis azt állítja, hogy ez a kijelentés kizárja a saját nevében kormányzó

⁵²⁸ Az ordinariátusok jogi formáját az 1912. július 15-én kiadott *Officium supremi Apostolatus* apostoli levél tartalmazta, de a mai napig nincs egyetemes jog szintjén szabályozva. Legtöbbször a főváros latin püspökére bízzák a keleti híveket, rítusoktól függetlenül. Az ordinariátusok a Keleti Kongregáció felügyelete alatt tevékenykednek, s gyakran külön szabályozzák nemcsak a többi latin helyi ordináriushoz, hanem az érintett keleti sajátjogú egyházak főihez fűződő jogviszonyukat is. Brogi azonosítja egymással az ordinariátusokat és az exarchátusokat, annak ellenére, hogy világos jegyekben különböznek egymástól, bár az igaz, hogy az ordinariátusok tovább fejlődhetnek exarchátussá. A részegyház jellege is kérdéses. Vö.: PERLASCA, Alberto, „Gli ordinariati e gli esarcati per i fedeli orientali in relazione alle Chiese in territorio Latino”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 38-51.

⁵²⁹ COUSSA, Accacius, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, vol. I, Grottaferrata 1948, 336.

⁵³⁰ Vö.: CIC (1917) 315. kán. 1. §.

exarcha lehetőségét.⁵³¹ S valóban, Coussa szerint „a katolikus egyházban az egyetlen, hatalmát saját nevében gyakorló exarcha, a Róma melletti grottaferrátai monostor apátja”,⁵³² melyet ő a latin jogból ismert *nullius* apáttal hoz párhuzamba. Ezt a monostort 1002-ben Szent Nilus alapította, amelyet XI. Piusz pápa 1937. szeptember 26-án emelt területi exarchátusi rangra.⁵³³ Az exarcha- archimandrita jogosult a főpapi jelvények viselésére is, kivéve a szakkoszt. Coussa véleményét igazolta az 1957. június 2-án kihirdetett mp. *Cleri sanctitati* apostoli levél is.

2.2. A mp. *Cleri sanctitati* előírásai az exarchákról

2.2.1. A saját terület élén álló exarcha

A mp. *Cleri sanctitati* 5 címében tárgyalta a személyi joghoz tartozó anyagot. Az első cím a keleti rítusokról, a második a személyekről, a harmadik és a negyedik a klerikusokról, míg az ötödik a világiakról szólt. Az exarchákról a 4. cím első részében olvashattunk, ami „a legfelsőbb hatalomról és azokról, akik abban egyházjogi alapon részesülnek” címet viselte. A 10. fejezetben került kifejtésre a téma, a 362. kánontól a 391. kánonig. A 30 kánont két szempont alapján tárgyalta a mp. *Cleri sanctitati*: a pátriárkátuson kívül saját terület élén álló (362-365) és nem saját terület élén álló exarchák (366-391). Ez utóbbiak között két típust különböztettek meg: az apostoli exarchát (366-387), és a pátriárkai, nagyérseki exarchát (388-391).

A saját területtel bíró exarcha azonosnak tűnt a latin jog szerinti *nullius* apáttal,⁵³⁴ egy független kolostor előjárója volt. Ő is egy egyházmegyétől elválasztott területért volt felelős, saját inkardinált papsága volt, és Isten népe területen élő tagjainak saját pásztorként jelent meg. Ilyen exarchátus létrehozására, helyreállítására,

⁵³¹ Hiszen egy szintre állítja az apostoli kormányzókat és az apostoli exarchákat, utóbbiakat az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzókhoz hasonlítja. Márpedig az apostoli kormányzók rendes, de helyettesi hatalommal rendelkeztek.

⁵³² COUSSA, A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, 338. Az ortodox egyházban több ilyen jellegű monostor van. Így pl. a közvetlen a konstantinápolyi pátriárkának alárendelt patmoszi Teológus Szent János monostor az egész sziget felett joghatósággal bír. Hasonló jogállású a Sínai-félszigeten található Szent Katalin monostor is, mely ugyancsak püspöki joghatóságot gyakorol a monostor közvetlen környékén. Apátját egyébként a Jeruzsálemi pátriárka már a VII. századtól mindig püspökké szentelte, s a közösség 1575-től autonóm egyház rangjára emelkedett.

⁵³³ PIUS XI., const. ap. *Pervetustum Cryptaeferratae Coenobium*, 26. IX. 1937, in AAS 30 (1938) 183-186.

⁵³⁴ Az azonosság mellett szól az is, hogy a mp. *Cleri sanctitati* saját terület élén álló exarchára vonatkozó kánonjai nagyon hasonlóak a 1917-es kódex *nullius* apátokról és prelátusokról szóló előírásaival. Vö.: CIC (1917) 319-328. kk.

megváltoztatására, vagy megszüntetésére a Szentszék volt jogosult.⁵³⁵ Szintén a Szentszék jogosultsága volt a saját hatalmú exarcha kinevezésére is. Választási,⁵³⁶ vagy bemutatási jog esetén a megerősítést, vagy beiktatást végezte a Szentszék. Az ilyen exarcha is rendes hatalommal és ugyanazon jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett, mint a püspök saját egyházmegyéjében. Függetlenül attól, hogy püspökké volt-e szentelve. A tulajdonságok szemszögéből az exarchával szemben a jog ugyanolyan elvárásokat támasztott, mint a püspök esetén. Az exarcha hivatala birtokbavétele előtt nem avatkozhatott be az exarchátus kormányzásába, és köteles volt az apostoli levél kézhezvétele után három hónappal az előírt áldást (*chirotesia*) kérni. Ez megfelelt a latin jog szerinti benedikálásnak. Jogosult volt helynök kinevezésére is.

2.2.2. Az apostoli exarcha

A mp. *Cleri sanctitati* 22 kánonja szabályozta az apostoli exarchákat. Ezek, az előbbiekkal szemben, nem saját terület élén álltak. Az ilyen apostoli exarchák a római pápa nevében vezették a rájuk bízott területet. Ezek olyan pátriárkátuson vagy érsekségen kívüli területek voltak, ahol a hívek csekély száma vagy más súlyos ok miatt nem hoztak létre eparchiákat. Az apostoli exarchákat a Szentszék nevezte ki. Az apostoli exarchai hivatal nagy hasonlóságot mutatott a latin jog szerinti apostoli vikáriussal és apostoli prefektussal, amit az is bizonyított, hogy a mp. *Cleri sanctitati* sok esetben megismételte a Piusz-Benedek féle kódex előírásait.

Az apostoli exarcha hivatalba lépése a kinevező levél bemutatása révén történt. Ezt vagy személyesen, vagy képviselője útján végezhetette az exarchátus a 384. kánon szerinti ideiglenesen vezetője előtt. Jogaik és kötelességeik tekintetében – saját területükön belül – ugyanazokat élvezték, mint az eparchiás püspök saját egyházmegyéjében, kivéve, amit a törvény másként szabályozott, vagy a Szentszék önmagának tartott fenn. Az apostoli exarchák általában címzetes püspökök voltak. Ha nem voltak püspökké szentelve, hivataluk ideje alatt jogosultak voltak a bérálás szentségét a keresztségtől külön is kiszolgáltatni. Emellett püspökök számára fenntartott áldásokat adhattak és búcsút engedélyezhettek, továbbá feladhatták a kisebb rendeket mind saját világi

⁵³⁵ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 362. kán.

⁵³⁶ Az érvényes választáshoz a szavazatok számának abszolút többsége szükséges, leszámítva a semmis szavazatokat, s fenntartva a különleges jogot, mely a szavazatok nagyobb számát írja elő.

alárendeltjeiknek, mind azoknak, akik a jogtól megkövetelt elbocsátó leveleket felmutatták.⁵³⁷

A latin jog szerint az apostoli vikáriusok és apostoli prefektusok nem nevezhettek ki általános helynököt, csak delegálhatták a helynöki jogköröket. A mp. *Cleri sanctitatis* ellenben lehetővé tette az apostoli exarchák számára, *syncellus*-helynök kinevezését. A klerikusok, akár a világi klérus tagjai, akár a szerzetesek, csak az exarcha engedélyével működhettek az exarchátusban. Az exarchátus híveinek lelkipásztori ellátása érdekében az apostoli exarcha a pátriárkától kérhetett áldozópapokat, akinek – lehetőség szerint – eleget kellett tennie az exarcha kérésének. A pátriárka által akár ideiglenesen, akár végleges jelleggel küldött papok, ha megkapták az Apostoli Szentszék jóváhagyását, az exarchátusba inkardinálódtak, és mindenben az exarcha hatalma alá kerültek.

A *Cleri sanctitatis* 370-373. kánonok az exarchátusban lelkipásztori feladatot ellátó szerzetesek jogi helyzetével foglalkoztak. Az exarchátusbeli szerzetesek mindenben az apostoli exarcha joghatósága alá tartoztak, ideértve a kánoni látogatások, a lelki gondozás, a szentségkiszolgáltatás, az iskolák igazgatása, vagy az exarchátust szolgáló felajánlások és kegyes szándékok teljesítésének témakörét. Az apostoli exarcháknak semmiképp sem lehetett a törvényben meghatározott eseteken kívül a szerzetesi fegyelembe beleavatkozniuk, amely a szerzetesi előjárástól függött. Ha mégis feszültség támadt az exarcha és az előjáró rendelkezése között, az előbbit kellett követni. Ez esetben megmaradt a Szentszékhez történő felfolyamodás joga, és követni kellett az esetleges szentszéki jóváhagyású szabályokat.⁵³⁸ Világi papok hiányában, az apostoli exarchák, előjáróik meghallgatása mellett, kötelezhették az exarchátus területén tartózkodó szerzeteseket a lelkek gondozására. Ha a lelkek gondozása terén, akár az egyes klerikusok és szerzetesek között, akár ugyanazok és mások között, akár a különböző szerzetesek között viszály támadt, azt az exarchának kellett mielőbb elsimítania. Ez nem zárta ki a Szentszékhez való felfolyamodás jogát, aminek viszont nem volt felfüggesztő hatálya. A saját előjárója által az exarchátusba küldött szerzetes akár véglegesen is elhagyhatta az exarchátust, feltéve, ha rendelkezett az ehhez szükséges törvényes engedéllyel.⁵³⁹

⁵³⁷ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 367. kán. 2. §.

⁵³⁸ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 370. kán. 1-2. §§.

⁵³⁹ Kérdésként merülhet föl, hogy ki adja ezt a törvényes engedélyt? Mert a 1917-es kódex szerint, az apostoli vikáriusoknak és az apostoli prefektusoknak ezt nem lehetett a Szentszék megkérdezése nélkül megadni. Vö.: CIC (1917) 307. kán. 1. §.

Előfordulhatott az is, hogy súlyos okból akár az apostoli exarcha, akár a saját előljáró elbocsátotta a szerzetest, miután meghallgatták tanácsukat, és figyelembe vették az exarchátus, a szerzetesrend és a szerzetes érdekeit is. Nyilvános botrány, vagy fenyegető súlyos kár esetén azonban, tanácsuk meghallgatása után, és ha szerzetesről volt szó, lehetőleg értesítve az illetékes előljárót, nyomban elbocsáthatták az alárendelt klerikust vagy szerzetest. Ilyen esetben, amennyiben a klerikust a pátriárka küldte az exarchátus szolgálatára, azonnal értesíteni kellett a pátriárkát is.⁵⁴⁰

Az apostoli exarcha helyben lakásra kötelezett, azaz az exarchátusban kellett tartózkodnia. Súlyos és sürgős ok nélkül nem lehetett távol az Apostoli Szentszék tájékoztatása nélkül, kivéve, ha a távolléte rövid ideig tartott. A rá bízott területet, amikor csak szükséges, az exarchának, (vagy ha törvényesen akadályozva volt más révén) látogatnia kellett. E látogatás idején mindazt ellenőriznie kellett, ami a hitre, a jó erkölcsökre, a szentségek kiszolgáltatására, Isten igéjének hirdetésére, az ünnepek megtartására, az istentiszteletre, az ifjúság nevelésére, az egyházi fegyelemre vonatkozott.

Az apostoli exarcha *ad limina* látogatásra is kötelezett volt. Azaz köteles volt a pápa előtt jelentkezni ugyanúgy, mint az eparchiás püspök a 407. kánon szabálya szerint. E kötelességüknek azonban, ha a személyes teljesítés súlyos akadályba ütközött, a Rómában tartózkodó ügyvivőjük révén is eleget tehettek. A látogatás évében az exarcha kötelezett volt a Szentszéknek teljesen és pontosan beszámolni főpásztori hivataláról, s mindarról, ami az exarchátus helyzetére, a papságra, a szerzetesekre, a nép fegyelme, az iskolák látogatottságára, végül a gondjukra bízott hívek üdvére vonatkozott. Ezt a beszámolót írásban kellett adni, az exarcha és valamelyik tanácsos (vö.: 377. kán.) aláírásával. Az exarchátusi tanácsnak legalább három idősebb és bölcsőbb papból kellett állnia. Ezek véleményét, súlyosabb és nehezebb ügyekben az exarchának meg kellett hallgatnia. De nemcsak a tanács tagjaira támaszkodhatott az exarcha. Évente legalább egyszer világi és szerzetes papjait is össze kellett hívnia, hogy tapasztalataikból és tanácsaiból következtetéseket szűrjön le a jobb kormányzás érdekében.

A mp. *Cleri sanctitati* 22. kánonja lehetővé tette, hogy olyan hívek lelkipásztori ellátását, akiknek hiányzik saját rítusú parókusuk vagy hierarchájuk, más rítusú parókusra vagy

⁵⁴⁰ Természetesen szerzetese esetében az elbocsátás tényéről, a szerzetes saját előljáróját is mihamarább értesíteni kellett.

hierarchára bízzák. Ilyen esetben – ha az apostoli exarchára más rítusú hívek is rá lettek bízva – gondoskodni kellett arról, hogy pontosan betartsák saját liturgikus és fegyelmi rendjüket. Velük kapcsolatban az apostoli exarchának jelentési kötelezettsége is volt: minden évben be kellett számolnia ezen hívek saját rítusú pátriárkáinak és érsekeinek a rábízottak személyes és vallási állapotáról.

A püspököknek előírt törvények az irattár felállításáról az apostoli exarchát is kötelezte, tekintetbe véve a helyi és személyi körülményeket. Kíváncos volt, hogy az apostoli exarcha részt vegyen a saját rítusú pátriárka vagy érsek által összehívott szinóduson is.⁵⁴¹ Maga is összehívhatott exarchai gyűlést, konventet, az 422-428. kánonokban szabályozott eparchiai konventhez hasonlóan. Erre azonban ő nem volt minden tizedik évben kötelezett.⁵⁴²

Az 1917-es kódex az apostoli vikáriusok és apostoli prefektusok számára tételesen felsorolta, hogy mely ünnepeken kell a népért *pro populo* szentmisét felajánlaniuk.⁵⁴³ A mp. *Cleri sanctitati* csupán annyit írt elő, hogy az apostoli exarchának évente legalább 10 alkalommal kell a rábízott népért Szent Liturgiát felajánlania. Ennek lehetőleg a nagy ünnepek alkalmával kellett eleget tennie. Az exarchának gondot kellett fordítania a hivatásgondozásra is.

A püspök apostoli exarchát azok a tiszteletbeli kiváltságok illették, melyeket a jog, a címzetes püspököknek engedélyezett. Ha azonban nem volt püspök, területén és hivatali ideje alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel élhetett, saját rítusának előírásai szerint.

Az apostoli exarchátus széküresedéséről, illetve az exarchai szék akadályoztatásáról, a mp. *Cleri sanctitati* 384-386. kánonjai szóltak. Ezek részint különböztek az eparchiákra vonatkozó szabályoktól. Exarchátusban lévő széküresedés⁵⁴⁴ esetén az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át a kormányzást. Személyét az apostoli exarcha jelölte ki, hivatalba

⁵⁴¹ Ilyen pátriárkai vagy érseki szinódusról ad szabályozást a mp. *Cleri sanctitati*, 340. kán. 1. §.

⁵⁴² Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 380. kán. 2.

⁵⁴³ A szentmiseáldozatot a rájuk bízott népért legalább Karácsonykor, Vízkereszt, Húsvét, Mennybemenetel, Pünkösd ünnepén, Úrnapkor, a Boldogságos Szűz Szeplőtelen Fogantatása és a Mennybevitele, jegyese Szent József, Szent Péter és Pál Apostolok és Mindenszentek napján kellett felajánlaniuk, betartva a 339. kán. 2. és következő §§-ainak előírását.

⁵⁴⁴ Az apostoli exarchai szék megüresedhetett az exarcha halálával, a római pápától elfogadott lemondásával, az exarchával közölt áthelyezéssel s megfosztással, és a mp. *Cleri sanctitati* 130. kán. szerinti, magánál a jognál fogva beálló hivatalvesztéssel. Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 468. kán. 1. §.

lépése után. Ennek a proexarchának az apostoli exarcha életében semmi feladatköre sem volt, kivéve azt, amivel az exarcha megbízta.⁵⁴⁵ Ha az exarchai szék megüresedett, az exarcha-helyettes (proexarcha) átvette a kormányzást mindaddig, amíg az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezett. A kormányzást átvevő exarcha-helyettesnek (proexarcha) két sürgős feladata volt. Egyrészt mielőbb tájékoztatta a Szentszék a kialakult helyzetről, másrészt rögtön ki kellett jelölnie egy világi klerikust, vagy szerzetest, aki követi, ha az ő kormányzása a Szentszék rendelkezésén kívüli okból szűnik meg.

Az exarchai szék akadályoztatása esetén,⁵⁴⁶ hacsak az Apostoli Szentszék másképp nem rendelkezett, a helynök vette át a kormányzást, vagy a 467. k. 1. §. szerint kijelölt más pap. Ezek a helynök hatalmával, jogaival és kötelezettségeivel bírtak. Helynök, illetve kijelölt pap hiányában, vagy akadályoztatásuk esetén, az exarcha-helyettes (proexarcha) vált illetékesé az exarchátus kormányzására a 384. k. 3. §. 2. és 3. pontjában leírtak szerint.

Ha akár a szék akadályoztatása vagy üresedése esetén, a fent jelzett személyek közül senki nem tudta átvenni a kormányzást, akkor magánál a jognál fogva az exarchátus rangidős papjára szállt, arra tudniillik, aki a területen jelen volt, és akit elsőként neveztek ki oda. Ha több ilyen lett volna, akkor az, akit előbb szenteltek.⁵⁴⁷ Aki az exarchátus irányítását átvette, köteles volt erről mielőbb tájékoztatni az Apostoli Szentszék. Ezalatt azonban már élehetett a 367. kánon szabálya szerint mind a rendes, mind az átruházott felhatalmazásokkal, melyekkel az exarcha rendelkezett, hacsak nem személyi kiváltsággént adományozták azokat. Az apostoli exarchátus ideiglenes irányítását ellátó személy mindaddig hivatalban maradt, amíg utódja hivatalba nem lépett.

2.2.3. A pátriárkai és érseki exarcha

A mp. *Cleri sanctitati* három osztályba sorolta az exarchákat. Ez könnyen párhuzamba hozható az 1983-as CIC-ben is megjelenő, az egyházmegyékhez hasonló elbírálás alá eső részegyházakkal, melyeknek szintén három kategóriája van. Az, hogy a saját területén álló exarcha rokonságot mutat a *nullius* apátságok élén álló apáttal, (a hatályos jog szerinti

⁵⁴⁵ Lehetséges volt, hogy az exarcha-helyettes (proexarcha) egyben helynöki megbízást is kapjon az apostoli exarchától.

⁵⁴⁶ Ha a széket az apostoli exarcha elfogása, száműzése vagy cselekvőképtelensége annyira akadályozta, hogy alattvalóival még levélben sem kommunikálhatott.

⁵⁴⁷ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 384. kán. 5. §.

területi apátságokkal), vitán felül áll.⁵⁴⁸ Az apostoli exarcha, aki olyan terület élén áll a római pápa nevében, amely nem tartozik sem pátriárkához, sem érsekhez, az *Annuario Pontificio* meghatározása szerint is egyenértékű a latin jogban található apostoli vikáriussal és prefektussal. A mp. *Cleri sanctitati* harmadik típusa, a pátriárkai és érseki exarchák, véleményem szerint, megfeleltethetők az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzónak. Ezek az exarchák olyan terület élén álltak, amelyet a pátriárkátusban vagy az érsekségben alapítottak, tehát a pátriárkai és érseki egyház szempontjából nem missziós, hanem saját keleti területen belül, de valami súlyos ok, esetleg a hívek csekély száma miatt, nem eparchiaként hozták létre őket. Az apostoli kormányzóságok esetében is különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem egyházmegyét alapít olyan területen, ami alapvetően nem számít missziós területnek. Mind az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó, mind a pátriárkai vagy érseki exarcha rendes, de helyettesi hatalommal rendelkezik. Az előbbi a pápa nevében, utóbbi a pátriárka vagy érsek nevében vezeti a rá bízott közösséget.

A pátriárkai és érseki exarchát a pátriárka vagy az érsek nevezte ki, az állandó szinódus meghallgatása után.⁵⁴⁹ Tisztségéből azonban csak az állandó szinódus beleegyezésével volt eltávolítható. Hivatalát az apostoli exarchához hasonlóan vette birtokba, azaz a pátriárkától vagy érsektől kapott kinevező okmányt, személyesen vagy képviselője által, be kellett mutatnia annak, aki a területet irányítja. Különbséget jelentett viszont az apostoli exarchához képest, hogy a pátriárkai vagy érseki exarcha, az ötévenkénti szokásos írásbeli jelentését nem a Szentszék, hanem a pátriárka vagy érsek felé volt köteles benyújtani, részletesen beszámolva az exarchátus lelki és anyagi állapotáról.

A pátriárkai vagy érseki exarchák egyéb jogai és kötelezettségei összhangban voltak az apostoli exarchák egyéb jogaival és kötelezettségeivel, de a 371. és 372. kánonjában jelzett felfolyamodást esetükben nem a Szentszékhez, hanem a pátriárkához vagy érsekhez kellett címezni. A pátriárka, vagy az érsek jogosult volt arra is, hogy a nevében kormányzó exarchának engedélyt adjon arra, hogy a rábízott exarchátustól hosszabb ideig távol legyen. De azonos a szabályok vonatkoztak rá a kánoni látogatások, az exarchai

⁵⁴⁸ Vö.: POSPISHIL, V., *The Law on Persons*, Ford City 1960, 167.

⁵⁴⁹ Természetesen ez a jog nemcsak a pátriárkai vagy érseki exarcha kinevezésére vonatkozik, hanem magának az exarchátusnak az alapítására is. Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 248. kán. 2. §. A pátriárka (és az érsek) az állandó szinódus beleegyezésével exarchátusokat hozhatott létre, módosíthatott és szüntethetett meg.

tanácsosok, a levéltárak, az exarchai gyűlés, a népért végzett Liturgiák és a tiszteletbeli kiváltságok terén is.

2.3. Az exarcha jogi alakja a második keleti kodifikációban

A XII. Piusz-féle *motu proprio*k, különösen az egyházi alkotmányjogot tartalmazó mp. *Cleri sanctitati* több ponton is jelentős feszültségben állt a keleti fegyelmi tradícióval. Ez abból is látszik, hogy akár az apostoli kormányzóra, vagy az apostoli exarchára vonatkozó joganyag sokszor szószerinti megegyezett az 1917-es latin kódex szövegével.⁵⁵⁰ Így egyáltalán nem meglepő, hogy a kodifikációs reformot is célként kitűző XXIII. János pápa a II. Vatikáni Zsinat összehívásának bejelentésével párhuzamosan a CICO további részeinek kihirdetését végül leállította.

Az új keleti kodifikáció⁵⁵¹ munkálatainak irányítására 1972-ben hozták létre a Keleti Kánonjogi Kódex Felülvizsgálatának Pápai Bizottságát (PCCICOR). Ennek tagságát alapvetően keleti katolikus egyházfők alkották. Mellettük tag lett azonban hat olyan latin bíboros is, akik hivatali beosztásuk miatt szoros kapcsolatban álltak a keleti egyházakkal. A felesleges idővesztések elkerülése végett a Bizottság elnöksége illetve titkársága 1972 júniusi létrehozása után, azonnal hozzálátott a tényleges kodifikáció megindításához szükséges előzetes lépések munkálataihoz. A ki nem hirdetett kódexrészek pontos beazonosításához először a korábbi kodifikációs archívum áttekintésére volt szükség. A levéltár rendezése közben felkérték a keleti kodifikációban érdekelt egyházfőket és episzkopális szerveket, hogy tegyenek konkrét javaslatokat egyrészt a kódex sajátosságaira, másrészt a konzultorok személyére. Ez utóbbiakat tíz tanulmánycsoportba osztották. A munkálatok megkezdésének felgyorsítása érdekében az Elnökség megbízta a Pápai Keleti Intézet kánonjogi fakultását azzal, hogy készítse el a kódexrevízió alapelveinek előzetes tervezetét. A kért tervezet 1973 áprilisára készen állt.⁵⁵² Az alapelvek az apostoli exarchákkal kapcsolatban megjegyezték, „hogy a kívánt ökumenikus szempont miatt is, helyesebb lenne az apostoli exarcha kifejezést az apostoli vikáriusra cserélni, annak érdekében, hogy az exarcha – az első évszázadok gyakorlatához híven –

⁵⁵⁰ Az apostoli exarchák esetében természetesen az apostoli vikáriusokra vonatkozó kánonokat találjuk a mp. *Cleri Sanctitati* vonatkozó részében.

⁵⁵¹ A második keleti kodifikáció *általános* menetének bemutatásánál az alábbi írásra támaszkodok: SZABÓ P., „A keleti kodifikáció története (II.) A II. Vatikáni Zsinattól a CCEO kihirdetéséig”, in *Athanasiana* 13 (2001) 101-121.

⁵⁵² Szövegét lásd: „Norme per la ricognizione del diritto canonico orientale”, in *Nuntia fasciculus praeivus* (1973), illetve *Nuntia* 26 (1988) 100-113.

szupraepiszkopális hivatalt jelölhessen, mint egyfajta nagyérsek, az exarchátus pedig főegyházmegye jelentést kapjon.”⁵⁵³ Ahogy majd a későbbiekben látjuk, ez a javaslat nem valósult meg.

A keleti kodifikációt ünnepélyes formában VI. Pál pápa nyitotta meg a Kodifikációs Bizottság I. Plenáris Ülésének keretében 1974 márciusában. Ekkor a pápa meghatározta a kodifikáció legalapvetőbb szempontjait. Két alapelvet fogalmazott meg. Egyrészt a kánoni tradícióban rejlő tiszteletre méltó értékek megőrzését, másrészt e fegyelmi hagyománynak a mai élet kihívásaihoz történő alkalmas hozzáigazítását. A kodifikáció legmunkaigényesebb szakasza a törvénykönyv első szövegtervezeteinek kidolgozása volt. Ez 1974-től 1980-ig tartott, és nyolc különböző témájú szövegtervezet készült el. Az egyes schémák kinyomtatására 1980 és 1984 között különböző időpontokban került sor, elkészültük illetve az erre vonatkozó engedély elnyerése függvényében. Az apostoli exarchákról is szóló alkotmányjogi rész a következő címet kapta: *Schema canonum de constitutione hierarchica Ecclesiarum orientalium*.⁵⁵⁴ A szövegtervezet kialakítása során az exarchátus és az exarchával kapcsolatban, a következő irányelveket követték. „A mp. *Cleri sanctitati* joganyagát csökkenteni kell, hiszen el kell hagyni mindazt, amit a részleges jognak szabályozhat,⁵⁵⁵ vagy a kinevező dokumentum rögzít.⁵⁵⁶ A joganyag csökkentése azonban nem mehetett az érthetőség és az egyértelműség rovására. Az exarchátusok alapításánál a területiség nem lehet kizárólagos szerveződési elv, ma más szempontok is közrejátszhatnak e részegyház típus körülhatárolásában. A kodifikációs bizottság egy másik megjegyzése szerint, a hatalmát saját nevében gyakorló exarcha a továbbiakban erősen kivételes figura lehet csak. Az exarcha rendszerint annak nevében gyakorolja hatalmát, aki kinevezte.”⁵⁵⁷ Ez az állásfoglalás azt a korábbi pápai megnyilatkozást látszik tükrözni, amelyik arra utalt, hogy a jövőben mellőzik a területi apátságok létesítését.⁵⁵⁸

⁵⁵³ DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 95.

⁵⁵⁴ Vö.: *Nuntia* 19 (1984) 3-91; felülvizsgálata: *Nuntia* 22 (1986) 3-124 és *Nuntia* 23 (1986) 3-104.

⁵⁵⁵ Ez a szubszidiaritás elvéből következik: A keleti kódexnek csakis a közös jogra korlátozódik, a keleti egyházak különböző szerveire hagyva, hogy részleges jog keretében szabályozzák azokat a kérdéseket, amelyek nincsenek az Apostoli Szentszékeknek fenntartva.

⁵⁵⁶ Ez maradéktalanul megvalósult az apostoli kormányzó jogkörének meghatározásával kapcsolatban, ahol csakis kizárólag a kinevező levélre támaszkodhatunk. Vö.: CCEO 234. kán. 2. §.

⁵⁵⁷ *Nuntia* 19 (1984) 19.

⁵⁵⁸ PAULUS VI., m.p. *Catholica Ecclesia*, 23. X. 1976, in AAS 68 (1976) 694-696.

Az elkészült szövegtervezetek széleskörű véleményezésének keretében a meghallgatott konzultációs szervek száma meghaladta a félszázat. A konzultációs szervek javaslatai alapján a tervezeteket újbóli felülvizsgálatnak vetették alá. Ezt követően a módosított szövegtervezeteket egyetlen schémába egyesítették, melynek eredményeként létrejött a *Schema Codicis iuris canonici orientalis 1986*. Az exarchátust és exarchát szabályozó rész ugyanúgy 10 kánont⁵⁵⁹ tartalmazott, mint majd a későbbi CCEO. Apróbb nyelvi és stilisztikai eltéréseken⁵⁶⁰ kívül nincs különbség az 1986-os szövegtervezet és a CCEO 311-321. kánonjai között. Az egybeszerkesztett szövegtervezet nyomtatott verziója 1986 szeptemberében látott napvilágot. A tervezetet hamarosan II. János Pál pápának is bemutatták. Az egyesített tervezetet ezután immár egy szűkebb csoport, tudniillik a Kodifikációs Bizottság tagjai véleményezhették, 1987 áprilisi határidővel. A tervezet végleges szövegének kialakítására a PCCICOR 1988. november 3. és 14. között zajló II. Plenáris Ülésszakának eszmecseréi nyomán került sor. Az ülés bizonyos módosítások átvezetésének előírása mellett – titulusonként történő szavazással – jóváhagyta a kódex végleges szövegtervezetét. Ez volt a *Schema novissimum CCEO*. Ezt terjesztették föl kihirdetésre 1989. január 18-án. A mintegy húsz hónapig tartó, alapos pápai felülvizsgálat során, a Legfőbb törvényhozó néhány jelentős szövegváltoztatást hajtott végre. A II. Vatikáni Zsinat után lezajló kodifikációs folyamat utolsó eseményeként, 1990. október 18-án II. János Pál pápa kihirdette a *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* című kódexet. Az új keleti törvénykönyv ünnepélyes bemutatására október 25-én, a Püspöki Szinódus XXVIII. általános ülésén került sor. A CCEO közel egy év múlva, 1991. október 1-én, az Istenszülő Oltalma ünnepén lépett hatályba.

⁵⁵⁹ Vö.: *Schema Codicis iuris canonici orientalis*, 309-319. kk.

⁵⁶⁰ Vö.: SCICO 311. kán. *nisi aliter expresse cavetur*, CCEO 313. kán. *nisi aliter iure expresse cavetur*; SCICO 312. kán. 1. §. *qui ad ordinationem episcopalem promovendus est*, CCEO 314. kán. 1. §. *qui Episcopus ordinandus est*; SCICO 313. kán. 1. §. *qui curam spiritualem christifidelium*, CCEO 315. kán. 1. §. *qui curam pastorem christifidelium*; SCICO 315. kán. *Beatorum Apostolorum Petri et Pauli*, CCEO 317. kán. *sanctorum Apostolorum Petri et Pauli*; SCICO 316. kán. 1. §. *de statu religioso et temporali*, CCEO 318. kán. 1. §. *de statu spirituali et temporali*; SCICO 317. kán. 2. §. *Exarchus constituat consilium*, CCEO 319. kán. 2. §. *Exarchus constituat coetum*; SCICO 317. kán. 2. §. *si hoc adest*, CCEO 319. kán. 2. §. *si hoc exstat*.

3. Az exarchátus és az exarcha jogköre a CCEO szerint

3.1. Az exarchátus fogalma

A hatályos keleti kódex VIII. címében találjuk az exarchátusokra és az exarchákra vonatkozó joganyagot. A mp. *Cleri sanctitati* előírásaihoz viszonyítva a kánonok száma jelentősen lecsökkent, a legfőbb törvényhozó mindösszesen 11 kánonban kodifikálta a témát.⁵⁶¹ A hatályos jogban a VIII. cím nincs további fejezetekre osztva. Ebből úgy tűnhet, hogy CCEO már csak egyfajta exarchát ismer, a korábbi jog saját terület élén álló, és a nem saját terület élén álló apostoli és pátriárkai vagy érseki exarchájához képest. Valójában azonban a különböző típusok egy cím alá vannak sorolva.⁵⁶² Ráadásul Dvoracek szerint „a 311-321. kánonok, a pátriárkai, nagyérseki és sajátjogú metropolitai egyházhoz tartozó exarchátusokról szólnak, míg az egyéb sajátjogú egyházak kategóriájában lévő exarchátusokra a 174-176. kánonokat kell alkalmazni.”⁵⁶³ Ezek a sem nem pátriárkai, sem nem nagyérseki, sem nem metropolitai sajátjogú egyházak egy olyan hierarchára vannak bízva, aki a közös jog és a római pápa által megállapított részleges jog szabályai szerint áll annak élén. Ezek az egyházak közvetlenül az Apostoli Szentszéktől függenek. Egyházmegyék, apostoli exarchátusok, vagy sajátjogú monostorok.⁵⁶⁴ Bennük a CCEO 159. k. 3-8. pontjában említett jogokat és kötelezettségeket az Apostoli Szentszék által kijelölt hierarcha gyakorolja. Ez lehet akár egy másik sajátjogú egyház érseke, metropolitája, beleértve a latin egyházat is. Kérdésként merülhet föl, hogy sajátjogú egyháznak tekinthető-e egy olyan egyházi hierarchikus szervezet, mely másik sajátjogú egyházhoz tartozó hierarchára van bízva? Marco Brogi ezeket az egyházakat is sajátjogúnak tekinti, „amennyiben a krisztushívőknek a jog szabályai szerint a hierarcha által összefogott egy olyan csoportjáról van szó, amelyet az Egyház legfőbb hatósága kifejezetten vagy hallgatólagosan ilyennek ismer el.”⁵⁶⁵ Szabó Péter szerint egy ilyen másik sajátjogú egyház hierarchájára bízott közösség autonómiája csupán névleges lenne, és olyan működési formát képviselne, melyeknek egy ilyen közösség maga biztos nem tud

⁵⁶¹ A mp. *Cleri sanctitati* 30 kánonjához képest harmadára csökkent a vonatkozó joganyag.

⁵⁶² „...hae variae species sub unica inscriptione redactae sunt.” Vö.: *Nuntia* 19 (1989) 19.

⁵⁶³ DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 96.

⁵⁶⁴ Sajátjogú monostor az, amely nem függ más monostortól és az illetékes hatóság által jóváhagyott saját tipikonja szerint működik. Vö.: CCEO 433. kán. 2. §.

⁵⁶⁵ BROGI, Marco, „Prospettive pratiche nell'applicare alle singole Chiese «sui iuris» il CCEO”, in *PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, Ius in vita et in missione Ecclesiae: Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codex Iuris Canonici, diebus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 746.

megfelelni. Ezt elkerülendő, javaslata szerint, a 174-176. kánonok által szabályozott egyházakat, további két csoportra érdemes osztani. Egyikhez azok sorolhatók, amelyek rendelkeznek *saját* hierarchikus szervezettel, legalább egy exarchátussal és ugyanazon sajátjogú egyházhoz tartozó helyi hierarchiával. A másikba azok, melyeknél ez a minimális struktúra és a sajátjogú egyházfő is hiányzik. Az említett álláspont szerint ezek az utóbbiak inkább csak *in fieri sui iuris* egyházaknak nevezhetnénk.⁵⁶⁶ Ha el akarjuk kerülni a sajátjogú egyház fogalmának kiüresítését, ez utóbbi álláspont megfontolást érdemel.

A CCEO 311-321. kánonok tehát, a pátriárkai, nagyérseki vagy metropolitai egyházhoz tartozó exarchátusokat tárgyalják. Ezekről az exarchátusokról is elmondhatjuk, hogy Isten népének egy olyan része, amelyet különleges körülmények miatt nem eparchiaként hoztak létre, és amelyet területileg, vagy más módon körülhatárolva lelki gondozás céljából egy exarchára bízunk. Újdonság a mp. *Cleri sanctitati* előírásaihoz képest, hogy megjelenik Isten népének egy részlete kifejezés, *populi Dei portio*, melyet a latin kódex, a 368. kánonban felsorolt hat részegyház esetében használ. Ezek az egyházmegye,⁵⁶⁷ a területi apátság, a területi prelatúra, az apostoli vikariátus, az apostoli prefektúra, és az állandó jellegű apostoli kormányzóság. Isten népének ez az adott közössége területileg, vagy más módon van körülhatárolva.⁵⁶⁸ Ez is újdonság, hiszen a mp. *Cleri sanctitati* mindhárom exarchátussal kapcsolatban a területiség elvét emelte ki: saját terület élén álló exarcha, apostoli exarcha, (aki a római pápa nevében áll olyan terület élén, mely nem tartozik pátriárka vagy érsek alá), és a pátriárkai vagy érseki exarcha, aki a pátriárka vagy érsek nevében irányít egy területet. A hatályos jog szerint a területiség mellett egyéb körülhatárolási szempontok is megjelenhetnek,⁵⁶⁹ azaz alapítható *személyi* exarchátus is.

⁵⁶⁶ Vö.: SZABÓ P., „L’attività legislativa sui iuris delle Chiese „minori“ di tradizione bizantina”, in *PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI, Il Codice delle Chiese orientali: La storia, le legislazioni particolari, le prospettive ecumeniche. Atti del convegno di studio tenutosi nel XX anniversario della promulgazione del Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Città del Vaticano 2011, 310-311.

⁵⁶⁷ Természetesen a keleti kódex is Isten népének egy részeként határozza meg az eparchiát. Vö.: CCEO 177. kán. 1. §.

⁵⁶⁸ ...*territorialiter vel alia ratione circumscripta*...

⁵⁶⁹ Ez összhangban van a CIC 372. kán. 1. és 2. paragrafusával. Szabálynak kell tekinteni, hogy Isten népének egyházmegyéjét, vagy más részegyházat alkotó része területileg legyen körülhatárolva. Mégis, ahol a legfőbb egyházi hatóság megítélése szerint hasznosnak tűnik, ugyanazon a területen a hívők rítusa szerint, vagy más hasonló szempontból különböző részegyházak alapíthatók. Ugyanakkor van olyan szerzői vélemény, amely szerint a részegyházak elkülönítése tekintetében a területi elven túli szempontok, tudniillik a rítus és „más hasonló kritériumok” szerinti lehatárolás (vö. CIC 372. kán.) olyan norma, amelynek nincs megfelelő teológiai igazolása. Lásd: LONGHITANO, Adolfo, „Le Chiese particolari”, in *Chiesa particolare e strutture di comunione (Il Codice del Concilio Vaticano II 5)*, Bologna 1985, 35.

Ezt a területet, vagy más módon körülhatárolt részt különleges körülmények miatt⁵⁷⁰ nem eparchiaként alapítják meg. A mp. *Cleri sanctitati* az apostoli és a pátriárkai vagy érseki exarchátussal kapcsolatban súlyos okokra utalt, melyek közül egyet jelölt meg: a hívek csekély számát. A hatályos jog szerint más is lehet ilyen különleges körülmény. Így például politikai okok miatt is dönthet úgy a hatóság, hogy exarchátust alapít eparchia helyett. Az exarchátust – lelki gondozás céljából – egy exarchára bízzák, aki a hívek főpásztora.

3.2. Az exarchátus alapítása

A mp. *Cleri sanctitati* előírásai alapján mind a saját területtel bíró,⁵⁷¹ mind az apostoli exarchátus alapítására, módosítására és megszüntetésére az Apostoli Szentszék volt illetékes. A pátriárkai vagy érseki exarcha kinevezésére, és magának az exarchátusnak az alapítására is, viszont a pátriárka (és az érsek) volt jogosult az állandó szinódus beleegyezésével.⁵⁷² Ez a hatályos keleti jogban is így van. A pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határai között fekvő exarchátus létrehozására, módosítására és megszüntetésére a pátriárka vagy a nagyérsek jogosult az állandó szinódus beleegyezésével.⁵⁷³ Ez alól kivétel, ha a pátriárka az állandó szinódus beleegyezésével úgy dönt, hogy az exarchátus létrehozásánál a pátriárkai egyház püspöki szinódusának beleegyezését kéri.⁵⁷⁴ Bár közigazgatási cselekményekre a pátriárkai egyház püspöki szinódusa rendszerint nem illetékes, bizonyos aktusokra nézve a pátriárka másként is dönthet. Ez utóbbira példa „az ukrán nagyérsekség területén belüli exarchátusok felállítása. Itt a létesítő és kinevezési okmányokból egyértelmű, hogy ezek a püspöki szinódus beleegyezésével létesültek.”⁵⁷⁵ A pátriárkai, vagy nagyérseki egyház területe határainak kívül az exarchátusok alapítása továbbra is az Apostoli Szentszék kizárólagos hatásköre. Bár a keleti kódex kidolgozása során megpróbálták ezt az abszolút hatáskört gyengíteni. A PCCICOR két tagja szerette volna a következő betoldással módosítani az 1986-os SCICO 309. kánon 2. paragrafusát: „*Patriarcha cooperante quando de fidelibus eius Ecclesiae*

⁵⁷⁰ *ob speciale adiuncta*

⁵⁷¹ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 362. kán.

⁵⁷² Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 248. kán. 2. §.

⁵⁷³ Vö.: CCEO 85. kán. 3. §. Természetesen ezekről a döntéseiről a pátriárkának vagy a nagyérseknek mielőbb értesítenie kell az Apostoli Szentszéknek.

⁵⁷⁴ Vö.: CCEO 119. kán.

⁵⁷⁵ DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 101. 334. lj.

*agitur.*⁵⁷⁶ Eszerint továbbra is az Apostoli Szentszék lett volna illetékes a pátriárkai és nagyérseki egyházak területének határain kívül exarchátusok létrehozására, de a pátriárkával vagy nagyérsekkel való együttműködésben, mikor egyházának híveiről van szó. Ezt a javaslatot arra hivatkozva utasították el, hogy a pátriárka vagy nagyérsek joghatósága nem terjedhet egyházának határain kívülre.⁵⁷⁷ Ennek ellenére a hatályos jog szerint a pátriárkának és nagyérseknek joga és kötelessége, hogy megfelelő értesítéseket szerezzenek az általuk vezetett egyház területének határain kívül élő krisztushívőket illetően. Ezt vizitátor is segítheti, akit az Apostoli Szentszék hozzájárulásával küldenek ki. A látogatás elvégzése után a vizitátor jelentést küld a pátriárkának, vagy nagyérseknek. Az egyházfő az ügyet a pátriárkai egyház püspöki szinódusán megvitatva megfelelő eszközöket javasolhat az Apostoli Szentszéknek, hogy egyháza híveinek védelméről és gyarapodásáról a világon mindenütt gondoskodjanak. Ennek eszköze saját parókiák és exarchátusok vagy eparchiák létrehozása is lehet.⁵⁷⁸ A pátriárka és nagyérsek kérheti az Apostoli Szentszéktől egyháza területe határain kívüli exarchátus létrehozását. Ugyancsak az Apostoli Szentszék alapíthat exarchátust a kisebb egyházak területén belül is. Ezek a sajátjogú metropolitai, vagy a többi sajátjogú egyház. Ezen exarchátusok alapításánál a Szentszék mindig a Keleti Dikasztériumon keresztül jár el. E központi hatóság illetékes ugyanis a keleti egyházak minden olyan ügyében, amely az Apostoli Szentszékre tartozik. Ilyen téma az egyházszervezeti kérdések köre. A dikasztérium figyelemmel követi a keleti hívek azon közösségeit is, melyek a latin egyház területi körzetein belül találhatók. Lelki szükségleteikről a Dikasztérium vizitátorok révén gondoskodik. Ezen túl saját hierarchia alapítását is kezdeményezheti, ahol a hívek száma és a körülmények azt megkívánják. Új keleti részegyházak alapításánál előfeltétel az érintett terület szerint illetékes latin dikasztériummal történő egyeztetés.⁵⁷⁹

A *Predicate Evangelium* előbb idézett része, a saját hierarcha kinevezése, és akár exarchátus alapításával kapcsolatban a hívek számára és a körülményekre utal. Elvi jellegű szempont az exarchátus létesítése előtt az adott területen lévő párhuzamos katolikus

⁵⁷⁶ *Nuntia* 28 (1989), 56.

⁵⁷⁷ E problematika összefoglalásához, mely közismerten a kodifikáció egyik legvitatottabb kérdése volt, mindenképp lásd ŽUŽEK, I., „Canons Concerning the Authority of Patriarchs over the Faithful of their own Rite who Live Outside the Limits of Patriarchal Territory”, in *Nuntia* 6 (1978) 3-33.

⁵⁷⁸ Vö.: CCEO 148. kán. 1., 3. §§.

⁵⁷⁹ Vö.: FRANCISCUS, const. ap. *Predicate Evangelium*, 82. cikk 1. §., 84. cikk 1. §., 85. cikk. A részegyházak alapításánál, amennyiben a kormányokkal kell tárgyalni, a Keleti Dikasztérium csakis az Államtitkárság Államok és Nemzetközi Szervezetek Részlegével, illetve az érintett püspöki konferenciákkal folytatott konzultációt követően járhat el.

joghatóság jelenléte.⁵⁸⁰ A joghatóság személyi elv alapján történő megosztásának lehetősége a rítus-szerinti részegyházak több évszázados jelenléte miatt a Katolikus Egyház praxisának immár bevett eleme. De egyes szerzők ma is hangsúlyozzák, hogy a terület teológiai jelentéssel bíró, azaz konstitutív elem a részegyház szerkezetében. A CIC 372. és a CCEO 311. kánonok által megjelölt lehatárolási kritériumok - amelyek rítus, vagy más hasonló jellegű elvek alapján párhuzamos részegyházak létesítését teszik lehetővé egy és ugyanazon területen - bizonyos teológiai alapelvekkel csak nehezen egyeztethetőek össze. A részegyházak kizárólag területi elv alapján történő lehatárolása és az egyháznak a népek egységére és minden emberi megosztottság meghaladására vonatkozó jel funkciója között ugyanis, e nézetek szerint, elválaszthatatlan kapcsolat van. Ezen álláspont évezredes egyházi hagyományra támaszkodik. A szigorú territorialitás ezen elve, miután a IV. Lateráni Zsinat azt újra kinyilvánító rendelkezését felvették a *Liber Extrába*, a sokasodó kivételek ellenére is, egészen a XX. századig hatályos jogi norma maradt.⁵⁸¹ Az elmúlt század új kihívásai, mindenekelőtt a tömeges és mindinkább növekvő migráció nyomán a II. Vatikáni Zsinat azonban kénytelen volt felülvizsgálni az imént leírt, addig – legalábbis elvi szinten – megfellebbezhetetlennek tekintett, antik korra visszanyúló doktrínát. Amint Adolfo Longhitano e vonatkozásban megjegyzi, egy kompromisszum jellegű megoldás keretében „visszafordíthatatlan tényként fogadták el a rítus szerinti, azaz ugyanazon területen fennálló, párhuzamos katolikus egyházmegyéek létét. Az ilyenek további létesítését továbbra is utolsó lehetőségnek tekintették, amelyhez csakis akkor lehetett folyamodni, hogy ha a *Christus Dominus* kezdetű dekrétum 23. pontja által megjelölt megoldásokat, az ott közölt sorrend szerint már mind kimerítették.”⁵⁸² E vélemény szerint a *Christus Dominus* kezdetű dekrétum 23. pontja azt tükrözi, hogy az atyák – belátva az eredeti állapotra való visszatérés gyakorlati kivitelezhetetlenségét – inkább csak belenyugodtak az adott helyzetbe, ám korántsem kívánták a pasztorális szükségből alkalmazott kivételt (tudniillik a párhuzamos katolikus joghatóság lehetőségét) az egyház strukturális szerveződésének szabályává tenni. Az *Orientalium ecclesiarum* 4. pontja ezzel szemben kifejezetten előírja, hogy ahol azt a hívők lelki java megkívánja, a rítus szerinti egyházak megerősítésének érdekében alapítsanak önálló rítus szerinti paróchiákat és saját hierarchiát is. E szerint az önálló hierarchia létesítésének egyetlen

⁵⁸⁰ A témát lásd bővebben: SZABÓ P., „A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái”, in *Athanasiana* 14 (2002) 163-186.

⁵⁸¹ Vö.: Ibid. 166.

⁵⁸² LONGHITANO, A., *Le Chiese particolari*, 32.

szükséges és elégséges kritériuma a hívek lelki java.⁵⁸³ Eszerint az *Orientalium ecclesiarum* rítus szerinti részegyházak alapítására vonatkozó kedvező hozzáállása nem rendelhető alá a *Christus dominus* ugyanerre a kérdésre megfogalmazott megszorító rendelkezésének.⁵⁸⁴

Az elvi kifogás, tudniillik az egyazon területen lévő párhuzamos katolikus joghatóság teológiaiilag anomál helyzete, a II. Vatikáni Zsinat tükrében már nem állja meg a helyét. Az viszont továbbra is kérdéses, mi az az ekkleziológiai minimum, ami lehetővé teszi önálló keleti részegyház alapítását latin területen? Jaeger tanulmánya azt a következtetést látszik sugallni, hogy a feltételrendszer szinte majdnem komplett teljesítésének képessége hiányában aligha tekinthető indokoltnak a latin egyházmegyék rítus szerinti diszmembrációja.⁵⁸⁵ Véleménye szerint már az exarchátus alapításánál léteznie kell az eparchia összes elemének, még ha a szükségesnél és elégségesnél kisebb mértékben is. Eszerint az eparchia és az exarchátus között a különbség csak fokozatbeli és nem lényegi.⁵⁸⁶ Véleményem szerint helyesebb, ha a részegyház teológiai-jogi ideálja helyett, az *Orientalium ecclesiarum* 4. pontja szellemében, a létesítéshez szükséges elengedhetetlen minimumokból indulunk ki. Az exarchátus jogi figurája éppen olyan helyzetek áthidalására szolgál, amikor eparchia létesítésére „az egyházi alapanyag” hiányos jelenléte vagy egyéb okok miatt (még) nincs lehetőség. A nagyobb rugalmasság biztosítására a törvényhozó itt valóban radikális adaptációk lehetőségét helyezi kilátásba.

A kódex alapelveként szögezi le, hogy amit a jog az eparchiákról vagy az eparchiás püspökökről mond, az exarchátusokra és az exarchákra is érvényes. Ez alól kivétel, ha a jog kifejezetten másként rendelkezik vagy a dolog természetéből nyilvánvaló az ellenkezője. A dolog természetéből következik, hogy ha az exarcha nincs püspökké szentelve, nem szentelheti fel saját alárendeltjeit. Az egyházmegyétől eltérően, melynek

⁵⁸³ Beszédesebb tény, hogy a határozat e pontjának szerkesztése során minden olyan szövegmódosítási javaslat elutasításra jutott, amelyek, pontosan a *Christus Dominus* fentebb idézett pontjának vonalán, a keleti hierarchia kiépítésére vonatkozó ezen alapvető zsinati szándék gyengítését célozták.

⁵⁸⁴ Vö.: SZABÓ P., *A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái*, 168.

⁵⁸⁵ Vö.: JAEGER, David-Maria, „Erezione di circoscrizioni ecclesiastiche orientali in territori a popolazione cattolica prevalentemente di rito latino: considerazioni canoniche e presupposti ecclesiologici”, in *Antonianum* 75 (2000) 499-521.

⁵⁸⁶ Ibid. 515. Ez azt is jelentené, hogy exarchátust csak akkor szabadna alapítani, ha megvan a remény arra, hogy belátható időn belül eléri azt a fejlettségi fokot, hogy eparchia legyen belőle. Sőt Alberto Perlasca azt is kilátásba helyezi, hogy ha egy exarchátus nem válik eparchiává, és közben megváltoznak a körülmények, ami az exarchátus létesítését indokolta, akár a papság és a hívek reintegrációja is szükségessé válhat az adott római katolikus területi részegyházba. Vö.: PERLASCA, A., *Gli ordinariati e gli esarcati per i fedeli orientali in relazione alle Chiese in territorio Latino*, 44.

élén maximum (egyházmegyei vagy apostoli) kormányzói minőségben állhat áldozópap, az exarchátust saját pásztorként papi rendben lévő exarcha is vezetheti.⁵⁸⁷ Bár ez teológiailag anomál helyzetet teremt,⁵⁸⁸ ámde pasztorális szempontok igazolhatják. Így mikor a diszmembráció feltételei már adóttak, ellenben episzkopális személy még nem áll rendelkezésre. A jog eltérően rendelkezik az exarchátusokról az eparchiákhoz képest a CCEO 314-321. kánonokban. A különbségek leginkább az exarchátus jogi rugalmasságában figyelhetőek meg. Az exarchátus belső intézményrendszerének minimuma rendkívül flexibilis. Azaz a közös jogban megfogalmazott elvárásokat az eparchiai gyűlésről, az eparchiai kúriáról, a papi szenátusról, az eparchiai tanácsosok testületéről és a lekipásztori tanácsról, méltányos módon kell alkalmazni a személyi és helyi viszonyokra. A méltányosság fokát és módját annak a hatóságnak kell megítélnie, amely az exarchátust létrehozta vagy módosította.⁵⁸⁹ Konkrét könnyítést is megfogalmaz a hatályos keleti jog. Ha a tanácsosok testülete nem hozható létre, az exarcha alakíthat egy legalább három, józanabb ítélőképességű áldozópapból álló csoportot. Őket, lehetőség szerint, a papi szenátus tagjai közül kell jelölnie. E szerv beleegyezését vagy a tanácsát kell kikérnie, valahányszor a jog azt írja elő, hogy az eparchiás püspök az eparchiai tanácsosok testületének beleegyezésére vagy tanácsára szorul.

A pátriárkai és nagyérseki exarchák – szemben az eparchiás püspökkel, illetve az Apostoli Szentszék által kinevezett exarchákkal – nem kötelesek *ad limina* látogatásra sem. A rájuk bízott részegyház lelki és anyagi állapotáról szóló ötévenként írásbeli jelentésüket pedig a pátriárkának, vagy nagyérseknek kell megtenniük. A római pápa által kinevezett exarchának ezt a jelentést ellenben az Apostoli Szentszéknek kell benyújtania. Ha egy pátriárkai egyházhoz tartozik, a jelentés egy példányát mihamarabb meg kell küldenie a pátriárkának is.

A keleti törvénykönyv fenti rendelkezései az exarchátusok nagyfokú jogi rugalmasságát biztosítják. Annak a kérdésnek az eldöntéséhez viszont nem adnak segítséget, milyen az

⁵⁸⁷ Vö.: Az az exarcha, aki nincs püspökké szentelve, feladatainak időtartama alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír. E kiváltságoknak és jelvényeknek a feladat megszűnte utáni megmaradásáról vagy meg nem maradásáról tartsák meg a részleges jogot.

⁵⁸⁸ A részegyházak, a püspökök és az eucharisztia teológiai kapcsolatáról lásd: IOANNES PAULUS II, adh.ap.post-syn. *Pastores gregis*, 16. X. 2003, in AAS 96 (2004) 825-924., BENEDICTUS XVI., adh.ap.post-syn. *Sacramentum Caritatis*, 22. II. 2007, in AAS 99 (2007) 106-180.

⁵⁸⁹ Vö.: CCEO 319. kán. 1. §. Ez a kánon egyébként újdonság a régi keleti joghoz képest, nem található párhuzamos helye a mp. *Cleri sanctitati*-ban.

ideális exarchátus nagysága, a terület, és a saját papság létszáma szemszögéből. E kérdés megválaszolásához hasznos felidézni az egyházmegyék egyes korokra jellemző, olykor igen eltérő méretét. Perdöntőnek azonban elsősorban mai szentszéki gyakorlat bizonyulhat.⁵⁹⁰ Az európai egyházmegyéket vizsgálva mindenesetre úgy tűnik, két meghatározó tényező azonosítható be, ami alapvetően befolyásolta méreteiket. Egyrészt a létesítésük történelmi ideje, másrészt a katolikus felekezet elterjedtsége az adott régióban. Az előbbi szemszögéből világosan elkülöníthető az antik eredetű és a középkori egyházmegyék típusa, míg az utóbbiból a tömbkatolikus és a diaszpóra egyházmegye. Az első századokban születő, mediterrán egyházmegyék kevés kivételtől eltekintve még kizárólag belső lekipásztori elvek szerint szerveződtek. Létrejöttükkor egy-egy egyházmegye mai szemmel nézve igen szerény lélekszámú lehetett. E ponton elég arra a közismert tényre utalni, hogy az antik korban gyakran az „egy város, egy püspök” szerveződési elv érvényesült. A bizánci városok átlagos mérete pedig például a X-XI. század táján is csak 5.000 fős lehetett. „Érdemes megjegyezni, hogy olyan antik szerveződésű katolikus országokban, mint Olaszország vagy Írország igen kis egyházmegyékre is adódik példa. Így Itáliában máig több mint húsz olyan részegyház van, amelyik létszáma nem éri el a 65.000 főt. A fentiekkel rendszerint szöges ellentétben a frank kortól a barbár népek között létesülő egyházmegyék léptékeit nem annyira a teológiai logika, mintsem a feudális szerveződési egységek működtetése, a gazdaság igényei határozták meg. Érdekes az antik eredetű itáliai és a többnyire középkori, feudális hátterű német katolikus egyházmegyei struktúra mai méreteinek összevetése. Az előbbiben mindmáig 226 részegyház van, míg az utóbbiban mindössze 27 egyházmegye, holott a két ország területe között nagyságrendi differencia nincs.”⁵⁹¹

Az egyházmegyék léptékét meghatározó másik tényező a katolikus hívők számaránya egy-egy országban. Ahol a keresztények döntő többsége azonos felekezetű, ott gyakoribbak a nagyméretű egyházmegyék. Ellenben az akár nyugati, akár keleti szempontból szórványnak minősülő térségekben, a hívek egyházmegyénkénti létszáma gyakran igen alacsony. Ez méginkább igaz az egyházmegyékhez hasonló elbírálás alá eső egyéb részegyházakra. A közel-keleti latin apostoli vikariátusok is igen csekély népességűek. Még ezeknél is szerényebb népességű azonban néhány latin apostoli kormányzóság. Egyes

⁵⁹⁰ E összegzésnél az alábbi írásra támaszkodok: SZABÓ P., „Szempontok az egyházmegye ideális méretéhez”, in *Athanasiana* 44 (2017) 96-128.

⁵⁹¹ Ibid. 108.

pátriárkai és nagyérseki exarchátusok pedig, ha lehet, még ezeknél a nagyságrendeknél is alacsonyabb számokat tanúsítanak.⁵⁹²

Szabó Péter véleménye szerint a szentszéki praxisban egyszerűn nincs olyan népességi minimum, amely elengedhetetlen feltétele lenne egy részegyház létesítésének. Helyi okok miatt kis méretű részegyházak – néhány ezer főt elérő exarchátusok – felállítása is indokolt lehet. Főleg akkor, ha kívánatosnak tartjuk, hogy a püspök idejének nagy részét újra személyesen végzett tanítói és megszentelői tevékenységgel töltse ki. Ha a püspök feladata erre a küldetésre összpontosul, az egyházmegye létszámbeli méretének – a tisztán lelkipásztori logika szerint szerveződő antik eparchiák döntő többségéhez hasonlóan – a jövőben igen szerények lehetnek az alsó határai. A több kis egyházmegye együttese alkalmasabb az egyházak közötti kommúnió kézzelfoghatóbb megélésére és megjelenítésére is.⁵⁹³

3.3. Az exarcha kijelölésének lehetséges módozatai: választás vagy kinevezés

Az exarchátus létrehozásához hasonlóan, az exarcha kinevezése is más-más, egyrészt pátriárkai és nagyérseki egyházak területének határai között, másrészt ezen egyházak területének határain túl, illetve a nem pátriárkai és nagyérseki egyházakban. A pátriárkai, nagyérseki egyházak határain kívül és a kisebb egyházakban az exarchát az Apostoli Szentszék nevezi ki. A pátriárkai és nagyérseki egyház területének határai között az exarchát a pátriárka nevezi ki az állandó szinódus beleegyezésével. Amennyiben a kinevezett exarcha püspökké is lesz szentelve, a CCEO 181-188. kánonjait is meg kell tartani.

Püspökségre alkalmas jelölteket egyedül a pátriárkai egyház püspöki szinódusának tagjai javasolhatnak. Az ő feladatuk a részleges jog szabályai szerint a jelöltek alkalmasságának bizonyításához szükséges értesülések és okiratok összegyűjtése is. Ez után a pátriárkai egyház püspöki szinódusának kell megvizsgálni a jelöltek neveit, és titkos szavazással összeállítani a jelöltek listáját. Ezt, a pápai hozzájárulás elnyeréséért, a pátriárka útján megküldik az Apostoli Szentszéknek. A püspökválasztó szinódus akkor kánoni, ha a részt venni köteles püspökök kétharmad része jelen van, leszámítva azokat, akiket megfelelő

⁵⁹² Az egyes „néptelen” szórványegyházmegyék és egyéb részegyházak alacsony létszámához konkrét példákat lásd: SZABÓ P., *Szemponatok az egyházmegye ideális méretéhez*, 111-113.

⁵⁹³ Vö.: Ibid. 118-121.

akadály tart vissza. A püspökök szabadon választják meg azt, akit a többieknek méltóbbnak és alkalmasabbnak ítélnék az Úr színe előtt. A választáshoz a jelenlevők szavazatainak abszolút többségére van szükség.⁵⁹⁴ Ha a megválasztott szerepel a jelöltek listáján, amelyhez a római pápa már megadta a hozzájárulását, továbbá elfogadta a választást, a pátriárka azonnal értesítse az Apostoli Szentszéket az elfogadásról és a proklamáció napjáról.⁵⁹⁵ A püspökségre emelendő személynek szüksége van a „kánoni betöltésre”, amellyel egy meghatározott exarchátus exarchájává nevezi ki a pátriárka, az állandó szinódus beleegyezésével.⁵⁹⁶ A kinevezett exarchának püspökszentelése előtt le kell tennie a hitvallást, továbbá a római pápa iránti engedelmisségi ígéretet. A pátriárkai egyházakban pedig a pátriárka felé is kötelező, mindarra nézve, amiben a jog szabályai szerint az exarcha a pátriárkának van alávetve. Ugyanakkor kötelessége a bejelentés napjától számított három hónapon belül püspökké szenteltetni magát.⁵⁹⁷ Ezt követően a megválasztásától, vagy az Apostoli Szentszék általi kinevezésétől számított négy hónapon belül köteles exarchátusát kánonilag birtokba venni. A CCEO 314. kánon 3. paragrafusa értelmében az exarcha a rábízott exarchátust akkor veszi kánonilag birtokba, amikor bemutatja a kinevező határozatot annak, aki az exarchátust ideiglenesen kormányozza. Ez a kinevező határozat azért is rendkívüli jelentőségű, mert ebből kell(ene) világosan kitűnnie az exarchai hatalom természetének is.

3.4. Az exarcha hatalma

Az exarcha hatalmát vagy saját nevében, vagy az őt kinevező hatóság nevében mintegy helyettesként gyakorolja. Az ezt kimondó 312. kánonnak nincs kifejezett előzménye a mp. *Cleri sanctitati* előírásaiban, hiszen a korábbi jog saját terület élén álló és nem saját terület élén álló exarchák között tett különbséget. A saját terület élén állót egy egyházmegyei

⁵⁹⁴ „Három eredménytelen szavazás után a negyedik szavazáskor csak arról a két jelöltről szavazhatnak, akik a harmadik szavazáskor a szavazatok többségét kapták meg. Ha a harmadik vagy negyedik szavazáskor szavazategyenlőség miatt nem állapítható meg, hogy ki lett újabb szavazásra jelölve vagy ki lett megválasztva, az egyenlőséget annak javára szüntessék meg, akit a legkorábban szenteltek áldozópappá; ha nincs olyan, akit másoknál korábban szenteltek áldozópappá, akkor annak a javára, aki idősebb korú.” CCEO 183. kán. 3-4. §§.

⁵⁹⁵ „Ha a megválasztott nincs feltüntetve a jelöltek listáján, a pátriárka azonnal értesítse az Apostoli Szentszéket a választás megtörténtéről, hogy elnyerjék a római pápa hozzájárulását, megtartva a titkot mindenki részéről, aki bármilyen módon megtudta a választás eredményét, még a megválasztott irányában is, amíg a pátriárka tudomást nem szerez a hozzájárulásról.” CCEO 185. kán. 1. §.

⁵⁹⁶ Viszont a pátriárka által kinevezett exarchát csakis a pátriárkai egyház püspöki szinódusának egyetértésével lehet elmozdítani hivatalából. Vö.: CCEO 314. kán. 2. §.

⁵⁹⁷ Természetesen ez, az Apostoli Szentszék által kinevezett exarchának is kötelezettsége, az apostoli levél kézhezvételétől számított három hónapon belül. Ahogyan a hitvallás letétele és a római pápa iránti engedelmisségi ígéret is.

joghatóság alá nem tartozó, sajátjogú monostor apátjával azonosították, aki hatalmát saját nevében gyakorolta. A nem saját terület élén álló exarcha pedig vagy apostoli, vagy pátriárkai, érseki exarcha volt, aki hatalmát az őt kinevező Szentszék vagy pátriárka, érsek nevében gyakorolta. Azaz a mp. *Cleri sanctitati* – a különböző „típusú” exarchák világos elkülönítésével – kizárta a saját nevében hatalmat gyakorló apostoli, pátriárkai, érseki exarcha lehetőségét. A hatályos jog ma egy külön kánonban rendelkezik az exarchák hatalmáról. A régi joggal szemben azonban, nem ad közelebbi támpontot az exarchai hatalom természetének beazonosításához. Ez ma csak a kinevező vagy létesítő határozatból derül ki. Különböző lehetőségeknek enged teret, attól függően, hogy az exarchátus része-e vagy sem egy nagyobb keleti egyháznak, továbbá pátriárkai vagy nagyérseki egyház határain belül vagy kívül helyezkedik el, esetleg sajátjogú metropolitai egyház része. Lehetséges *sui iuris* exarchátus, sőt pluri-rituális közösség is.⁵⁹⁸ Eszerint a hatályos keleti kódex elméletileg nem zárja ki *saját* nevében kormányzó apostoli, pátriárkai vagy nagyérseki exarcha lehetőségét sem.⁵⁹⁹ Sőt – ahogyan majd látni fogjuk – sajátjogú metropolitai egyházakban, „ekkleziológiai okok miatt, egyenesen kívánatos is lenne, hogy az exarcha saját nevében gyakorolja kormányzói hatalmát.”⁶⁰⁰ Alberto Perlasca egy másik szempontot fogalmaz meg az exarcha lehetséges hatalmával kapcsolatban: „más nevében kormányzó exarcha kinevezése akkor indokolt, ha az exarchátus eparchiává alakulására – belátható időn belül – kicsi az esély, míg saját nevében kormányzó exarcha olyan exarchátus élén állhat, melyet jövőben eparchiává válás megalapozott reményében alapítottak.”⁶⁰¹ Annak eldöntése, hogy az exarcha milyen hatalommal vezeti a rábízott közösséget, azért is érdekes, mert ennek fényében lehet párhuzamba állítani a latin jog szerinti, egyházmegyével hasonló elbírálás eső részegyházak valamelyikével. Amennyiben az exarcha saját nevében kormányoz, a CIC 370. kánonban konfigurált területi apáttal, területi prelátussal állítható párhuzamba. Amennyiben annak nevében kormányoz, aki őt

⁵⁹⁸ Jelenleg nem létesült még egy pluri-rituális exarchátus sem, azonban elméleti lehetőségként nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen pluri-rituális eparchia van, pl. a kőrösi. Vö.: ŽUŽEK, I., „Presentazione del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, in *Monitor Ecclesiasticus* 4 (1990) 591-612.

⁵⁹⁹ Azaz a hatalom természetének eldöntésében nem feltétlen támpont az exarcha „apostoli” vagy „pátriárkai” vagy „nagyérseki” jelzője. Ez nem jelent automatikusan más nevében történő kormányzást, helyettesi, vikáriusi hatalmat. Ez annál is inkább igaz, mert a CCEO egyszer sem használja az „apostoli” jelzőt az exarchára vonatkoztatva, és a „pátriárkai exarcha” kifejezés is csak egyszer fordul elő. (CCEO 363. kán. 1.) Azaz a törvényszöveg lényegében nem tesz formális különbséget apostoli és más exarchák között.

⁶⁰⁰ SZABÓ P., *L'abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropegiaco” comparazione storico-giuridica*, 280-283.

⁶⁰¹ PERLASCA, A., *Gli ordinariati e gli esarcati per i fedeli orientali in relazione alle Chiese in territorio Latino*, 44.

kinevezte, az apostoli vikáriussal, apostoli prefektussal, esetleg az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló kormányzóval fedezhető föl analógia.

Frederico Marti tanulmánya⁶⁰² alapján, a következő elméleti lehetőségek vannak:

1. Az exarchátus része egy nagyobb (pátriárkai vagy nagyérseki) keleti katolikus egyháznak, tehát szükségszerűen monorituális.
- A. A pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határain kívül: mindenképp az Apostoli Szentszék jogosult ilyen exarchátus alapítására, de az exarchátus élén állhat akár saját nevében, akár az Apostoli Szentszék nevében kormányzó exarcha is. Marti véleménye szerint, hatalmú kormányzó exarcha kinevezése akkor különösen fontos, ha az adott területen ugyanazon egyházhhoz tartozó ilyen (saját hatalmú) más jöhatósági szervezetek is vannak, az egyenrangúság miatt.
- B. A pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határain belül: a pátriárka vagy nagyérsek által felállított,⁶⁰³ és az ő nevükben, vagy saját nevében kormányzó exarcha vezetésével. Az adott egyház területének határain belül kormányzó pátriárkai exarcha saját jellegű hatalmának lehetőségét cáfolja a CCEO 363. kánon 1. pontja. Eszerint ugyanis jogköre erősen korlátozott: egy klerikust nem sorolhat be egy eparchiába (exarchátusba), illetve onnan nem bocsáthat el, továbbá nem adhatja meg egy klerikusnak az áttelepülési engedélyt érvényesen a pátriárkai exarcha a pátriárka beleegyezése nélkül. Ezek a megszorítások nehezen összeegyeztethetők egy olyan pátriárkai exarchával, aki az Isten népét, Krisztus helytartójaként, saját pásztor módjára vezeti.⁶⁰⁴ Összességében: a nagyobb keleti egyházakhoz tartozó exarchátusok esetében, amennyiben azok, az adott egyház határain kívül létesülnek, kívánatosabb a saját nevében kormányzó exarcha kinevezése. Ezzel szemben az egyház határainak területén belül, a pátriárka nevében kormányzó exarcha kinevezése tűnik lehetségesnek.

⁶⁰² Vö.: MARTI, F., *L'esarcato per i fedeli orientali quale prototipo della versatilità dei modelli di organizzazione ecclesiastica: ipotesi applicative e natura della giurisdizione*, 185-210.

⁶⁰³ Elméletileg lehetséges, hogy az Apostoli Szentszék alapít exarchátust a pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határain belül, de a gyakorlatban kizártnak tűnik, hiszen a Szentszék elismeri és támogatja a pátriárkai és nagyérseki egyházak jog szerinti autonómiáját. Vö.: Ibid. 191.

⁶⁰⁴ Ugyancsak cáfolja az egyház területének határain belül saját nevében kormányzó pátriárkai exarcha lehetőségét az ebből fakadó jogi következtetés, miszerint egy ilyen – eparchiás püspökhöz bizonyos szempontból hasonlító – exarcha kinevezéséhez elegendő lenne a pátriárkának az állandó szinódus beleegyezése, addig eparchia alapításához a püspöki szinódus beleegyezése kell, eparchiás püspököt pedig csak a püspöki szinódus választása után lehet kinevezni. Vö.: CCEO 181. kán. 1. §.

2. Az exarchátus egy kisebb sajátjogú egyház része.
- A. Az exarchátus egy sajátjogú metropolitai egyház része. Szükségszerűen az Apostoli Szentszék jogosult egy ilyen egyházhoz tartozó exarchátus létesítésére. Elvileg ilyen exarchátus élén is állhat saját néven kormányzó exarcha, s nem csak a pápa nevében kormányzó apostoli exarcha. A saját nevében kormányzó exarcha elméleti lehetősége azért is fontos, mert egyes nézetek szerint a pápa nevében kormányzó exarcha egy sajátjogú metropolitai egyház területén belül egyháztani nehézségeket vet föl. „Az apostoli exarcha és exarchátusa ugyanis, éppen mivel hatalmát a pápa nevében gyakorolja, elvileg a sajátjogú metropolitai egyházzal szembeni *exemptio*-t élvez. Egy-egy ilyen (sajátjogú metropolitai) egyház olykor csak 3-4 részegyházból áll, ami miatt fontos lenne ezek joghatósági egységének fokozott biztosítása.”⁶⁰⁵ Azzal, hogy a pápa nevében kormányzó exarcha bizonyos értelemben kikerül a metropolita hatalma alól, lényegében gyengíti az adott egyház belső, helyi kohézióját. Az *exemptio* az exarcha határozatai elleni felfolyamodások különbségében is látszik. Ugyanis az exarchátust a római pápa nevében kormányzó exarcha határozatai alól a felfolyamodás nem a sajátjogú egyház élén álló metropolitához, hanem az Apostoli Szentszékhez történik.⁶⁰⁶ Az exarchátust a saját nevében kormányzó exarcha határozatai alól viszont a felfolyamodás a jog rendes szabályai szerint⁶⁰⁷ történik. Itt „a sajátjogú metropolita joga a testvéregyházmegyékben (exarchátusokban) kiadott egyedi közigazgatási intézkedésekkel szemben benyújtott hierarchikus felfolyamodások befogadása és elbírálása.”⁶⁰⁸ Emiatt a sajátjogú metropolitai egyházakban célszerűbbnek tűnne területi exarchátusok létesítése. Ezek vezetője hatalmát saját néven gyakorolja (*potestas propria*), így státusza nem exempt. Az ilyen, saját néven kormányzó exarcha jogi figuráját a korábbi keleti jog kizárólag a mai területi apátságnak megfelelő *nullius* apátsággal azonosította. Ma viszont kérdéses, „hogy az imént említett azonosítás (azaz hogy csak a sajátjogú monostor élén álló apátot lehetne hatalmát 'saját' nevében gyakorló exarchává minősíteni) a továbbiakban is

⁶⁰⁵ SZABÓ P., *Szemponatok az egyházmegye ideális méretéhez*, 114.

⁶⁰⁶ Vö.: CCEO 316. kán.

⁶⁰⁷ Vö.: CCEO 996-1006. kk.

⁶⁰⁸ Vö.: *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 6. kán. 6. §. 3.

feltétlenül szükségszerű-e?”⁶⁰⁹ Ahogy fentebb láttuk, a keleti kódex szövegében ennek nincs jele. Úgy tűnik, saját hatalommal rendelkező exarchátus a mai latin területi prelaturának megfelelő formában – azaz monostortól függetlenül – is alapítható. Azért is fontos a saját hatalommal rendelkező exarcha és a területi prelátus közötti analógia, mert árnyalja a kodifikációs bizottság egyik megjegyzését. Eszerint a hatalmát „saját” néven gyakorló exarchát a továbbiakban erősen kivételes figurának kellene tekinteni.⁶¹⁰ A kodifikációs bizottság imént idézett véleménye, a régi jogból eredő azonosításon alapszik, amely szerint a saját néven kormányzó exarcha jogi figurája *csakis* a *nullius* apátsággal állítható párhuzamba. Ez utóbbiakkal, mai nevükön a területi apátságokkal kapcsolatban viszont egyértelműen utalt arra a legfőbb törvényhozó, hogy a jövőben mellőzik létesítésüket.⁶¹¹ Az előbbi olvasattal szemben, a hatályos kódex szövegéből kiindulva a területi prelátus analógiájára saját hatalommal rendelkező exarcha is elképzelhető. Eszerint a jövőben olyan saját jogcímen kormányzott exarchátus szentszéki felállítása is lehetséges, melynek vezetője nem monostori apát. Ez utóbbi a „területi exarchátus” régi fogalmának felelne meg. Az itt vázolt új lehetőség ellenben, mint mondtuk, a szerzetes intézményektől független latin területi prelaturára hasonlítana.⁶¹²

- B. Az exarchátus a CCEO 174-176. kánonok⁶¹³ szerinti többi sajátjogú egyház valamelyike vagy egy ilyen része. Ezen exarchátusokat szükségszerűen az Apostoli Szentszék alapítja, és monorituális jellegűek. Két fajtájuk lehet. Egyik esetben egy olyan részegyházakból álló csoport része az exarchátus, amelyek még nincsenek hierarchikusan összekapcsolva (metropólia). Az ilyen exarchátusban elméletileg, mind saját jogcímen, mind a pápa nevében kormányzó exarcha is lehetséges. A másik eset ebben a kategóriában az önmagában létező *sui iuris* jogállású

⁶⁰⁹ SZABÓ P., *75 éves a Miskolci Apostoli Exarchátus – Az apostoli exarchátus jogintézménye, különös tekintettel a magyar görögkatolikus egyház jogállására*, 154.

⁶¹⁰ Vö.: *Nuntia* 19 (1984) 19.

⁶¹¹ Vö.: PAULUS VI., m.p. *Catholica Ecclesia*, 694-696.

⁶¹² Vö.: SZABÓ P., *L'abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropégiaco” comparazione storico-giuridica*, 280-283.

⁶¹³ A sajátjogú egyházak ezen negyedik típusának kialakításáról, a keleti kodifikáció egy viszonylag kései szakaszában kodifikációjáról döntöttek. Ezzel a hierarchikus fejlettség alacsony fokán álló keleti katolikus közösségek számára is biztosítva lett az az alapvető egyenlőség, amelyet elviekben már a II. Vatikáni Zsinat is valamennyi keleti katolikus részegyház, vagyis rítus számára elismert. A jogintézmény kialakulásához és szabályozásához lásd: SZABÓ P., „Sajátjogú egyházak a CCEO 174-176. kánonjának szabályozása szerint” in *Athanasiana* 2 (1996) 117-142.

exarchátus.⁶¹⁴ Ehhez azonban – Frederico Marti véleménye szerint – hatalmát saját nevében gyakorló exarcha lenne kívánatos. De legalábbis mindenképp olyan közösség szükséges hozzá, melyet ugyanazon sajátjogú egyházhoz tartozó hierarcha fog össze.

3. Plurirituális exarchátus, mely a közös rituális örökség hiánya miatt nem köthető egyetlen keleti katolikus egyházhoz sem. A pápa nevében kormányzó exarcha felel meg leginkább az ilyen közösség vezetésére.

Az exarcha által gyakorolt hatalom jellegének (saját vagy helyettesi), az exarchátust létrehozó okiratból nyilvánvalónak kell lennie. A gyakorlatban nehézséget okoz, hogy az exarchák kinevezési dokumentuma gyakran csak általános megfogalmazást tartalmaz, rendszerint csupán a keleti kódex előírásaira utal.⁶¹⁵ Ezek nem adnak világos eligazítást az exarcha hatalmának jellegéről.⁶¹⁶ Eszerint fontos a fent jelzett kategóriák pontos elkülönítése, hiszen ezek alapján lehet kísérletet tenni az exarcha hatalma jellegének beazonosítására. Amennyiben az exarcha más nevében kormányoz, (rendes, de helyettesi hatalom), a doktrínában egy másik kérdés is felmerül. A vikáriusi hatalommal rendelkező exarcha vajon kinevezhet-e szintén vikáriusi hatalommal rendelkező helynököket?

3.5. Helynök az exarchátusban

Azon exarchák esetében, akik saját nevükben kormányoznak, azaz a CCEO 981. kánon szerinti saját, rendes hatalommal bírnak (*potestas ordinaria propria*), egyértelmű a helynök kinevezésének lehetősége. Ők szabadon kinevezhetnek a rájuk bízott exarchátusba akár főhelynököt (*protosyncellos*), akár más helynököt (*syncellos*). Azon exarchák esetében viszont, akik helyettesi hatalommal kormányoznak, (*potestas ordinaria vicaria*) ugyanez a jogosultság kérdéses.⁶¹⁷ Lehetséges-e az, – teszi föl a kérdést Dvoracek – hogy

⁶¹⁴ Jelenleg a görög(országi) bizánci katolikusok számára 1932-ben alapított apostoli exarchátus sorolható bizonyosan ebbe a kategóriába. Híveinek száma a 2021-es *Annuario Pontificio* adatai szerint 6000 fő; vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2021*, Città del Vaticano 2021, 997.

⁶¹⁵ Például az egykori Kassai Exarchátus alapító bullájában az alábbi leírás szerepelt: „*Ad haec perficienda, consuetudines iuraque congrua servantur et quae a Codice Orientali praecipuntur, nihil quibusvis rebus minime efficientibus.*” Vö.: IOANNES PAULUS II., const. ap. *Ecclesiales communitates*, 21. II. 1997, in AAS 89 (1997) 439-440.

⁶¹⁶ Noha a keleti kódex már nem említi az exarchátusok régi jog szerinti kategóriáit, egyes szerzők ma is hasznosnak vélik a korábbi tipológia alkalmazását, így OKULIK, Luis, „Configurazione canonica delle Chiese orientali senza gerarchia”, in *Le Chiese sui iuris. Criteri di individuazione e delimitazione*, L. Okulik (a cura di), Venezia 2005, 222.

⁶¹⁷ A kormányzati hatalommal kapcsolatban lásd: GHIRLANDA, Gianfranco, „De potestate iuxta schemata a Commissione Codici recognoscendo proposita”, in *Periodica de re canonica* 70 (1981) 401-428.

„az exarcha, aki a pápa, pátriárka vagy nagyérsek nevében kormányoz helyettesi hatalommal, maga nevezzen ki ugyanilyen helyettesi hatalommal rendelkező helynököt az exarchátusban?”⁶¹⁸ Andriy Tanasiychuk szerint „az ilyen exarcha nem nevezhet ki rendes, helyettesi hatalommal bíró helynököt, csak exarchai delegátust, értelemszerűen átruházott, tehát nem hivatalhoz kötődő hatalommal. Ellenkező esetben mind az exarchának, mind a helynökének rendes, helyettesi hatalma lenne.”⁶¹⁹ Ez utóbbi szerző érvelésében kizárólag a más nevében, azaz helyettesi hatalommal kormányzó exarcha és az apostoli vikárius és prefektus közti analógiából indul ki. Nem veszi figyelembe, hogy a más nevében kormányzó exarcha az állandó apostoli kormányzó jogi figuriájával is párhuzamba állítható. Ez utóbbi, mint láthattuk, annak ellenére is kinevezhet helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt, hogy maga is helyettesi hatalommal bír.

Az iménti tény tükrében a CCEO szövegéből kiindulva, főszabályként nem látszik akadály a exarchátusi helynök kinevezésének. A 313. kánon egyértelmű hasonlóságot állapít meg az eparchia és az exarchátus, illetve az eparchiás püspök és az exarcha között. E kánon csak abban az esetben helyezi kilátásba azonos szabályozásuktól való eltérést, ha a jog azt kifejezetten jelzi, vagy az a dolog természetéből nyilvánvaló. A keleti jog a jelen dilemmával kapcsolatban viszont nem tartalmaz kifejezetten ellentétes rendelkezést. A 319. kánon szerint az eparchiai kúriáról szóló törvények az exarchát is kötelezik, megengedve, hogy ezeket a személyi és helyi viszonyok függvényében méltányosan alkalmazzák. Az exarcha kötelezettsége a főhelynök kinevezésére a kódex szövegéből is világos. A hatályos jog 320. kánonja szerint ugyanis az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre száll át. A helynökre így az akadályozott vagy üresedésben lévő exarchátus átmeneti kormányzásában fontos szerep hárul. A 320. kánon ugyan utal a helynök hiányának lehetőségére, jelezve, hogy az akadályozott vagy üresedésben lévő exarchátus kormányzása ilyenkor a legkorábban áldozópappá szentelt parókura száll. Ettől függetlenül a kódex szövegéből világos, hogy a helyettesi hatalommal rendelkező exarchának (is) nemcsak joga, hanem kötelezettsége főhelynököt kinevezni.⁶²⁰ Ez utóbbi a közös jog szabályai szerint ugyancsak rendes helyettesi hatalommal segíti őt az egész exarchátus kormányzásában. Amennyiben az

⁶¹⁸ DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 106.

⁶¹⁹ TANASIYCHUK, Andriy, „Esarca ed esarcato secondo il diritto canonico orientale”, in *Ephemerides Iuris Canonici* 60 (2020) 226.

⁶²⁰ Vö.: CCEO 245. kán.

exarchátus megfelelő kormányzása igényli az exarcha⁶²¹ további helynököket is szabadon kinevezhet. Ez utóbbiak vagy az exarchátus egy meghatározott részében látják el feladatukat, vagy bizonyos típusú ügyekben illetékesek, esetleg meghatározott személyi körben tevékenykednek, akik egy másik sajátjogú egyház hívei is lehetnek. E főpásztorok magánál a jognál fogva ugyanazzal a rendes, de helyettesi hatalommal rendelkeznek, mint a főhelynök.

Andriy Tanasiychuk szerint viszont, mint láttuk, az apostoli exarcha nem nevezhet ki helynököt. Erre érvként az apostoli vikariátusokban és prefektúrákban kialakult gyakorlatot hozza föl. A mások nevében kormányzó exarcha jogilag eszerint az apostoli vikáriusnak és apostoli prefektusnak feleltethető meg (vö.: CIC 368. kán.). Az apostoli vikárius és prefektus, egyes exarchákhoz hasonlóan, a pápa nevében, mintegy az ő helyetteseként kormányozzák részegyházuk híveit, mely sajátos körülmények miatt még nem vált egyházmegyévé. Az apostoli vikariátus és prefektúra a missziós területek részegyháza. Az Apostoli Szentszék egyöntetű gyakorlata szerint az apostoli vikárius, bár valódi ordináriusa a rábízott területnek,⁶²² általános helynököt (*vicarius generalis*) nem nevezhet ki. Ezért a Hitterjesztési Kongregáció 1919. dec. 8-án kelt levelében megengedte nekik, hogy megbízott helyettest (*vicarius delegatus*) nevezzenek ki.⁶²³ A jelen gyakorlat is az, hogy az apostoli vikáriusok és prefektusok mellett, vikáriusi illetve prefektusi *delegátus* áll.

A mások nevében kormányzó exarcha azonban, mint mondtuk, nemcsak az apostoli vikáriussal és prefektussal állítható párhuzamba, hanem az apostoli kormányzóval is. Vajon az apostoli kormányzó, aki szintén rendes, de helyettesi hatalommal bír, kinevezhet általános helynököt? A Törvényszövegek Pápai Tanácsa egy 2015-ös válasza szerint az apostoli kormányzók nem nevezhetnek ki általános helynököt, csak delegálhatják a helynöki jogkört valamely áldozópap számára.⁶²⁴ Ezek alapján, akár az apostoli vikárius vagy prefektus, akár az apostoli kormányzó párhuzamát vesszük, az exarcha sem nevezhetne ki főhelynököt rendes, helyettesi hatalommal, csupán megbízotti kormányzati hatalommal (*potestas delegata*). Fontos látnunk, hogy a csupán delegált hatalommal

⁶²¹ Vö.: CCEO 247. kán. 1. §.

⁶²² Vö.: CIC (1917) 198. kán.

⁶²³ „*Cui practice concessa sit omnis iurisdictio in spiritu ali bus et temporalibus, qua ex Codice uti potest Vicarius Generalis in dioecesi.*” Vö.: SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE, *Epistola ad vicarios et praefectos apostolicos, qua potestas ipsis fit nominandi vicarium delegatum*, 8. XII. 1919, in AAS 12 (1920) 120.

⁶²⁴ Vö.: PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, resp., Prot. N. 14925/2015.

rendelkező helynök a CIC 134. kánon 1. paragrafusa szerint nem számít ordináriusnak, hiszen nincs rendes hatalma, ami az ordináriusi státusz definíció szerinti eleme, hanem csak megbízotti hatalma van. Ebből adódóan például a részleges törvények felmentésére sem feltétlen jogosult.⁶²⁵

Fenti érvek összességében nem elégségesek annak bizonyítására, hogy a mások nevében kormányzó exarcha csupán megbízotti hatalommal rendelkező helynököt nevezhet ki. Érdekes Bánk József véleménye. Szerinte „a *vicarius delegatus* hatalma *rendesnek*, (*potestas ordinaria*) tekintendő, mivel azt egyenesen a jogtól, ill. a Szentszéktől kapja, jóllehet a személyt a missziós főpásztor rendeli ki. A kongregáció leirata szerint gyakorlatilag ugyanaz a jog illeti meg, mint a *vicarius generalis*. Jóllehet ez a kifejezés egyszer sem fordul elő a kódexben és így joghasonlatosság alkalmazására nincs alkalom, mégis azt kell mondanunk, hogy a törvényhozó szándéka az volt, hogy a *vicarius delegatus*-t teljesen egyenrangúvá tegye a *vicarius generalis*-sal. Maga a név, *vicarius delegatus* nem perdöntő bizonyíték arra nézve, hogy a hatalma delegált lenne. Inkább az eddigi bevett kifejezést (*vicarius generalis*) kívánta a rendelkezés elkerülni az új szó használatával, de annak tartalma azonos a *vicarius generalis* fogalmával.”⁶²⁶

Ami pedig az apostoli kormányzókról szóló 2015-ös nyilatkozatot illeti, a Törvényszövegek Pápai Tanácsának válasza, vélhetőleg nem az *állandó* jellegű apostoli kormányzóság élén álló kormányzóról szólt, hanem a széküresedésben lévő egyházmegye élére kinevezett ideiglenes apostoli kormányzóról. A széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó esetén, még akkor is, ha teljes megyéspüspöki jogkört kapott, a püspöki szék betöltetlen marad. Ilyenkor a helynökök hatalma a széküresedés tényénél fogva automatikusan megszűnik. Ebből adódóan a széküresedés esetén az egyházmegye élén álló apostoli kormányzó valóban nem nevezhet ki helynököket. Csak arra van lehetősége, hogy a korábbi helynökök számára delegált hatalmat adjon, míg az új püspök hivatalba nem lép.⁶²⁷ Nem azért nem nevezhet ki azonban helynököket, mert maga is vikáriusi hatalommal rendelkezik, hanem csak azért, ha nem tévedünk, mert az ősi kánjogi

⁶²⁵ Természetesen nincs ilyen esetben felmentői illetékessége a Szentszéknek fenntartott törvények alól sem, bármennyire is a Szentszékhez való felfolyamodás nehézségbe ütközik, vagy a késlekedésből súlyos kár származhat, és a Szentszék ugyanilyen körülmények között a felmentést meg szokta adni. Vö.: OGUTU, John, Okello, „The ordinary in cann 134. k. 1. § and 87. k. 2. §.”, in *Roczniki Nauk Prawnych (Annals of Juridical Sciences)*, 1 (2024).

⁶²⁶ BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 215.

⁶²⁷ Vö.: CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, dir. *Apostolorum succesoros*, 244.

alapelv alapján széküresedés idején semmi újítás nem történhet.⁶²⁸ Az pedig, hogy kánonjogilag lehetséges helyettesi hatalommal rendelkező személynek, szintén rendes helyettesi hatalommal bíró személyt kinevezni, már az 1917-es kódexben is egyértelmű volt. Az egyházmegyében teljes megyéspüspöki jogkörrel kinevezett állandó apostoli kormányzó⁶²⁹ ugyanis jogosult volt helynök kinevezésére. Az 1983-as kódex is lehetőséget ad az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló kormányzónak helynök kinevezésére. Ez a jelen kor gyakorlatából is egyértelmű. A más nevében kormányzó exarcha latin jog szerinti megfelelője viszont az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló kormányzó, és nem az egyházmegye élén széküresedéskor álló apostoli kormányzó.

Ha a régi keleti jogot vesszük alapul, a helyzet még világosabb.⁶³⁰ Itt mind az apostoli exarcha,⁶³¹ mind a pátriárkai vagy érseki exarcha⁶³² esetében a mp. *Cleri sanctitatis* kilátásba helyezte helynök kinevezését.⁶³³

A CCEO 1499. kánonja szerint a törvényeket a szavaknak a szövegben és a szövegösszefüggésben tekintetbe vett sajátos jelentése szerint kell érteni, és elvileg csak akkor kell az esetleges párhuzamos helyeket figyelembe venni, ha a törvény jelentése kétes vagy homályos maradt. A CCEO szövege sem nem kétes és sem nem homályos az főhelynök (*protosyncellos*) és az esetleges helynökök (*syncellos*) kinevezésével kapcsolatban. Erre mindegyik exarcha jogosult, függetlenül attól, hogy a saját nevükben kormányoznak, vagy helyettesi hatalommal, annak a nevében, aki őket kinevezte. Ezt az elméleti megállapítást a kialakult gyakorlat is alátámasztja.

3.6. Az exarchátusi szék akadályoztatása és megüresedése

Ahogy már mondtuk, az exarchátus jogintézményének egyik legjellegzetesebb tulajdonsága a rugalmasság. Ez a közös joghoz képest egyszerűsítésnek tűnhet, ami pontosan látszik az exarchátusi szék akadályoztatása vagy a megüresedés esetére hozott törvényekben. A közös jog tizenöt kánonban részletezi az eparchiás püspöki szék

⁶²⁸ Vö.: CIC 428. kán. 1. §.

⁶²⁹ Vö.: CIC (1917) 315. kán. 1. §.

⁶³⁰ Vö.: SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771–1972)*, Nyíregyháza 2023, 140.

⁶³¹ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 367. kán. 3. §.

⁶³² Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 391. kán.

⁶³³ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 432-437. kk.

megüresedése, vagy akadályoztatása esetén életbe lépő törvényeket, külön választva a pátriárkai, nagyérseki egyház területének határain belül fekvő eparchiás székeket az egyéb püspöki székektől. Ezzel szemben az exarchátusokra vonatkozóan csupán egy kánon érinti ezt a témát, anélkül hogy a megüresedés és az akadályoztatás közt különböztetne. E kánon az exarchák közötti kormányzati jogkörök szemszögéből sem különböztet. Így viszont komoly interpretációs problémával szembesülünk, ami főleg a megüresedett exarchátusi szék esetében okozhat jogbizonytalanságot. A CCEO 320. kánon szerint az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át. Annak, akihez az exarchátus kormányzása ideiglenesen kerül, mihamarabb értesítenie kell azt a hatóságot, amely joga az exarcha kinevezése, hogy gondoskodjék erről. Ezen átmeneti vezető időközben azonban élhet mindazokkal az akár rendes, akár megbízotti jogokkal és felhatalmazásokkal, amelyekkel az exarcha bírt, hacsak ezeket nem személyes adottságai miatt bízták az exarchára.⁶³⁴

Az exarchátusi szék *akadályoztatásával* kapcsolatban az előbb idézett norma (320. kán. 1. paragrafus) könnyen összeegyeztethető az eparchiás szék akadályoztatására hozott jogszabállyal.⁶³⁵ Ha az exarchátusi szék az exarcha fogsága, kiutasítása, száműzetése, vagy képtelensége miatt annyira akadályozva van, hogy maga az exarcha még levél útján sem tud érintkezni a rábízott krisztushívőkkel, az exarcha kormányzását a főhelynök, vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókus látja el. Őt magánál a jognál fogva a főhelynök jogai és kötelezettségei illetik meg. A főhelynöknek, (vagy hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókusnak), amennyiben egy pátriárkai egyház területének határain belüli exarchátusról van szó, mielőbb értesítenie kell a pátriárkát az exarchátusi szék akadályoztatásáról és a hivatal átvételéről. Egyéb esetben az Apostoli Szentszéket kell értesíteni, továbbá ha az exarchátus egy pátriárkai egyházhoz tartozik, akkor a pátriárkát is.

Sokkal nehezebb a *megüresedett* exarchátusi szék esete. Széküresedésnél – eparchia esetében – alapvetően két időszakot különböztetünk meg, melyet az eparchiai kormányzó hivatalba lépése választ el egymástól. A kérdés az, hogy exarchátusi szék megüresedése esetén, jelen van-e ez a két időszak? A kérdést másképpen fogalmazva, kell-e ideiglenes

⁶³⁴ Vö.: CCEO 320. kán. 1-2. §§.

⁶³⁵ Vö.: CCEO 233. kán. 1-3. §§.

kormányzót kinevezni, választani, avagy az főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) az új exarcha kánoni birtokbavételéig hivatalban marad? A 314. kánon nem segít ennek a kérdésnek az eldöntésében, hiszen csak azt jelenti ki, hogy az exarcha a rábízott exarchátust akkor veszi kánonilag birtokba, amikor bemutatja a kinevező határozatot annak, aki az exarchátust ideiglenesen kormányozza. De hogy ez ki, tudniillik a főhelynök-e (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus), avagy kinevezett, választott ideiglenes exarchátusi kormányzó-e, a kánon nem ad eligazítást. Akkor sem sikerül a kérdést biztosan megválaszolniunk, ha a mp. *Cleri sanctitatis* korábbi rendelkezéseit hívjuk segítségül. Hiszen ott másképp szabályozta a kérdést a törvényhozó. Széküresedés esetén az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át a kormányzást, akit az apostoli exarcha jelölt ki, amikor először megérkezett a területére. Ha az exarchátusi szék megüresedett, az exarcha-helyettes (proexarcha) átvette a kormányzást, s mindaddig a hivatalában is maradt, amíg az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezett.⁶³⁶ Ha ez utóbbi rendelkezésre a hatályos jogban is történe utalás, - azaz a főhelynöknek (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókusnak) az egész kormányzást át kell venniük és e tisztségben megmaradniuk, amíg a Szentszék (pátriárka, nagyérsek) másképp nem gondoskodik, - nem lenne jogbizonytalanság. A kódex azonban pont azt nem határozza meg, hogy a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus), aki az üresedésben lévő vagy akadályozott exarchátus kormányzását átvette meddig marad hivatalban. A kérdés azért nem érdektelen, mert különbség van – legalábbis eparchiában lévő széküresedés esetén bizonyosan – a kormányzást az eparchiai kormányzó kinevezéséig, megválasztásig átvevő személy, vagy testület hatalma,⁶³⁷ és az eparchiai kormányzó saját hatalma között.

Az egyik interpretációs lehetőség szerint, pátriárkai egyház területének határain belül fekvő exarchátusi szék megüresedéséről a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) értesíti a pátriárkát. Neki mielőbb értesítenie kell az Apostoli Szentszéknek, és szintén az ő feladata gondoskodni róla, hogy az üresedésben levő exarchátusi székbe mielőbb, mégpedig a közös jog által előírt határidőn belül, méltó és

⁶³⁶ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis*, 384. kán. 3. §.

⁶³⁷ Nem pátriárkai egyház területének határain belül fekvő eparchiás püspöki szék megüresedésekor az eparchia kormányzása – hacsak az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezett – az eparchiai kormányzó megválasztásáig a segédpüspökre, ha pedig többen vannak, a legkorábban püspökké szentelt segédpüspökre, vagy ha nincs segédpüspök, az eparchiai tanácsosok testületére száll át; az említettek az eparchiát azzal a hatalommal kormányozzák, amelyet a közös jog a főhelynökre nézve elismer. Vö.: CCEO 221. kán. 2.

megfelelő exarcha kerüljön. Az exarchátusi kormányzó kinevezéséig a CCEO 320. kánon 1. §-a szerint a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) veszi át az exarchátus kormányzását. Az exarchátusi kormányzót a pátriárka feladata kinevezni. Erre a szék megüresedéséről kapott értesüléstől számított egy hasznos hónap áll rendelkezésére, a pátriárkai kúria püspökei, vagy az állandó szinódus előzetes megkérdezésével. Ha a hónap kihasználatlanul telt el, a kormányzó kinevezése az Apostoli Szentszékre háramlík.⁶³⁸ Az exarchátusi kormányzó a pátriárka előtt letett hitvallással nyeri el hatalmát, amelyet azonban csak hivatala kánoni birtokba vétele után gyakorolhat. Erre úgy kerül sor, hogy bemutatja kinevezési levelét a tanácsosok testületének. Amennyiben nem pátriárkai egyházon belül fekvő exarchátusi szék üresedik meg, az exarchátus kormányzása – hacsak az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezett – a főhelynökre (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra) száll, akinek kötelessége mihamarabb értesítenie az Apostoli Szentszék, vagy, ha egy pátriárkai egyház területen kívüli exarchátusáról van szó, a pátriárkát is a szék megüresedéséről. Az említettek az exarchátust azzal a hatalommal kormányozzák, amelyet a közös jog a főhelynökre nézve elismer. Viszont az exarchátusi tanácsosok testületének, vagy a testületet helyettesítő legalább három, józanabb ítélőképességű áldozópapból álló csoportnak a szék megüresedéséről kapott értesüléstől számított nyolc napon belül meg kell választania az exarchátusi kormányzót. A választás érvényességéhez az illető testület tagjai szavazatának abszolút többsége szükséges. Ha az exarchátus kormányzóját nyolc napon belül nem választották meg, vagy ha a megválasztott híján van a 227. kán. 2. §-ában a választás érvényességéhez megkívánt feltételeknek, az exarchátusi kormányzó kinevezése a metropolitára, vagy ha nincs, illetve akadályozva van, az Apostoli Szentszékre háramlík. A törvényesen megválasztott, vagy kinevezett kormányzó nem szorul semmilyen megerősítésre, hanem azonnal elnyeri a hatalmat. A megválasztásáról, (vagy a metropolita részéről történő esetleges kinevezéséről) az Apostoli Szentszék mielőbb értesítendő. Ha egy pátriárkai egyházhoz tartozó exarchátusról van szó, értelemszerűen a pátriárka is értesítendő.

Akár a pátriárka, vagy metropolita nevezi ki, akár a tanácsosok testülete választja meg, fontos, hogy csak egyetlen exarchátusi kormányzót választható, vagy nevezhető ki.

⁶³⁸ Ezt a magyarázatot képviseli Dvoracek. Vö.: DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 105. 346. lj.

Minden ellenkező jogszokás el van vetve. Ha az ökonómust választják kormányzóvá, a gazdasági tanács feladata ideiglenesen új ökonómust kijelölni. Az exarchátusi kormányzó kinevezése során sem a pátriárka, sem a tanácsosok testülete nem tarthatja meg magának a hatalom egy részét sem, a hivatalviselés idejét sem határozhatja meg, illetve más korlátozásokat sem írhat elő. Az exarchátusi kormányzó ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bír, mint amelyekkel az eparchiás püspök, hacsak a jog másként nem rendelkezik, vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. Az exarchátusi kormányzó lemondását a pátriárkának kell benyújtani, ha ő jelölte ki a kormányzót. Egyébként a tanácsosok testületének, ez esetben azonban nem szükséges az érvényességéhez, hogy elfogadják. Az exarchátusi kormányzó elmozdítása a pátriárkai egyház területének határain belül a pátriárka joga az állandó szinódus beleegyezésével. Egyéb esetekben viszont az Apostoli Szentszéknek van fenntartva. Az exarchátusi kormányzó esetleges halála, lemondása, vagy elmozdítása esetén a fentiek szerint új kormányzót kell kijelölni. Az exarchátusi kormányzó akkor válik meg hivatalától, amikor az új exarcha kánonilag birtokba veszi az exarchátust. Az új exarcha megkívánhatja, hogy adjon számot a vagyonkezelésről.

A másik interpretációs lehetőség annyiban különbözik az elsőtől, hogy a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus), akire az üresedésben levő exarchátus kormányzása szállt, az illetékes hatóság értesítése mellett *mindaddig hivatalban marad, míg az új exarcha hivatalát kánonilag birtokba nem veszi*. A főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) pátriárkai egyház területének határain belül értesíti a pátriárkát,⁶³⁹ egyéb esetben az Apostoli Szentszék, és ha egy pátriárkai egyházhoz tartozik, a pátriárkát is. E hipotézis szerint, a pátriárkai egyház területén belül fekvő exarchátusi székek megüresedésekor, az egyházfő nem nevezhet ki exarchátusi kormányzót. (Egyébként erre, amint láttuk, a szék megüresedéséről kapott értesüléstől számított egy hasznos hónap áll rendelkezésére). Jelen esetben viszont csupán az a feladata, hogy gondoskodjon arról, hogy az üresedésben levő exarchátusi székbe mielőbb, (mégpedig a közös jog által előírt határidőn belül) méltó és megfelelő exarcha kerüljön. A pátriárkai egyház területén kívüli exarchátusnál a főhelynök kormányoz. Itt tehát nem a

⁶³⁹ Aki az exarchátusi szék megüresedéséről mielőbb értesítse az Apostoli Szentszék. Vö.: CCEO 220. kán. 1.

tanácsosok testülete, vagy az őt helyettesítő papi csoport által választott kormányzó veszi át az irányítást.

Ahogy említettük már, a kérdés azért nem érdektelen, mert látszólag különbség van a főhelynök hatalma, illetve az eparchiai kormányzó hatalma között. Az ideiglenes eparchiai kormányzó – szemben a régi törvényhozás szerinti káptalani helynökkel – ma saját hatalommal kormányozza a rábízott részegyházat. Ez Luigi Chiappetta, az egyházmegyei kormányzóval kapcsolatos megjegyzéséből is világos.⁶⁴⁰ Ellenben a főhelynök, – betöltött püspöki szék esetén – mint a püspök helyettesítője, rendes, de vikáriusi hatalommal bír, a püspök nevében látja el feladatait. Ráadásul a püspök helynökei nem önálló vezetők, hanem mindig csak egy-egy hatalmi ág – vagy a végrehajtói, vagy bírói – terén tevékenykednek. A kérdés jelen esetben tehát kettős: egyrészt az üresedésben lévő exarchátus kormányzását átvevő főhelynök meddig áll az exarchátus élén, másrészt milyen hatalommal kormányozza azt?

Az üresedésben lévő exarchátus kormányzását átvevő főhelynök úgy tűnik, egészen addig hivatalban marad, amíg az új exarcha kánonilag birtokba nem veszi hivatalát.

Ezt támasztja alá egyrészt, hogy ilyen értelemben rendelkezett a mp. *Cleri sanctitati*. Ahogy láttuk, ott teljesen egyértelmű volt, hogy az üresedésben lévő exarchátus irányítását átvevő exarcha-helyettes (proexarcha) mindaddig hivatalban maradt, amíg az Apostoli Szentszék (pátriárka, érsek) másként nem rendelkezett. Ezek szerint csak a hivatalt átvevő személy elnevezése változott volna a hatályos jogban: exarcha-helyettes (proexarcha) helyett főhelynök. E hipotézis szerint ugyanúgy nem lenne szükség exarchátusi kormányzó kinevezésére, vagy választására.

Másrészt hasonló szabályozást találunk a latin jog szerinti apostoli vikariátusokban is. Apostoli vikariátusban, vagy prefektúrában – eltérve a CIC 419. és 421. kánonokban leírtaktól – a szék megüresedésekor a kormányzást – hacsak a Szentszék másképp nem rendelkezett – a helyettes vikárius vagy a helyettes prefektus veszi át, akit csakis erre a célra a vikárius vagy a prefektus nevezett ki közvetlenül hivatalának birtokbavétele után.⁶⁴¹ Hiába kötelező az apostoli vikariátusokban és prefektúrákban a legalább három főből álló

⁶⁴⁰ „...egli è Ordinairo del luogo ai sensi del can. 134, e la sua potestà è propria e non vicaria com'era quella del vicario capitolare della legislazione anteriore, il quale reggeva la diocesi 'loco Capituli' can. 432, § 1, Codice 1917.” Vö.: CHIAPPETTA, L., *Prontuario di diritto canonico e ocnordatario*, 30.

⁶⁴¹ Vö.: CIC 420. kán.

missziós tanács létrehozása,⁶⁴² akik a tanácsosi testület feladatait látják el,⁶⁴³ ez nem jogosult ideiglenes kormányzót választani. Az pedig, hogy a helyettes vikárius és helyettes prefektus mindaddig hivatalban marad, amíg az Apostoli Szentszék másképp nem rendelkezik, implicit módon ugyan, de az 1018. kánon 1. paragrafusának 2. pontjából is következik. Eszerint a missziós tanács beleegyezése nélkül az apostoli provikárius és proprefektus nem adhat szentelési elbocsátót. Nem valószínű, hogy erről külön rendelkeznie kellett volna a közös jognak, ha a provikárius vagy a proprefektus csak nyolc napig lenne hivatalban, tudniillik amíg a missziós tanács kormányzót nem választana. Sokkal életszerűbb azt feltételezni, hogy erre a szabályozásra azért volt szükség, mert a széküresedés ideje, így a helyettes vikárius, vagy helyettes prefektus kormányzása, hosszabb ideig is elhúzódhat.

A harmadik ok gyakorlati jellegű. Mi lehet az a törvényhozói szándék, ami miatt az exarchátusokban eltérő szabályozást találunk széküresedés idejére az eparchiákhoz képest? Ahogy láttuk, eparchia helyett exarchátus alapítását gyakran a hívek csekély száma is indokolhatja. Ez együtt jár azzal is, hogy viszonylag kevés áldozópap tartozik az exarchátusba.⁶⁴⁴ Amennyiben a főhelynök csak nyolc napig kormányozhatna, a nem pátriárkai egyház területének határian belül fekvő exarchátusi székek megüresedése esetén a tanácsosok testületének korlátozott lenne a választási lehetősége a csekély számú áldozópap miatt. Ráadásul nem is kötelező exarchátusokban a CCEO 271. kánon 3 paragrafusa szerinti konzultori testület felállítása, hanem elegendő egy legalább három papból álló csoportot kijelölni. Az pedig tapasztalati tény, hogy a nagyon kis létszámú tanácsokban könnyen „a 2:1 hatalomtechnikai logikája” – vagyis a legtekintélyesebb, a dominánsabb tag vélt, vagy valós túlhatalma elleni védekezés – válhat meghatározóvá, s nem a magasabb megfontolások. Egy legalább hat fős tanácsosok testülete e szempontból nyilván egészségesebb belső dinamikákat eredményez.

A fentebb mondottak tükrében az látszik valószínűbbnek, hogy az üresedésben lévő exarchátus kormányzását átvevő főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) egészen addig hivatalban marad, amíg az új exarcha kánoni

⁶⁴² Vö.: CIC 495. kán. 2. §.

⁶⁴³ Vö.: CIC 502. kán. 4. §.

⁶⁴⁴ Többek között ezért is ad lehetőséget a CCEO 315. kán. arra, hogy a pátriárkai egyház területének határai között kinevezett exarcha megfelelő áldozópapokat kérjen a pátriárkától, hogy azok vállalják a krisztushívők lelkipásztori gondozását; a pátriárkának pedig lehetőség szerint eleget kell tennie az exarcha kérésének.

birtokbavétele le nem zajlik. Ezen időszak alatt nem csupán azzal a hatalommal kormányozhat, amelyet a közös jog a főhelynökre nézve elismer. Élhet mindazokkal az akár rendes, akár megbízotti jogokkal és felhatalmazásokkal is, amelyekkel az exarcha bírt, hacsak ezeket az utóbbiakat nem személyes adottságai miatt kapta.⁶⁴⁵

3.7. Exarchátusok a Katolikus Egyházban

A hatályos kódex szövege nem zárja ki, hogy nagyobb teret kapjon a katolikus egyházon belül a *saját* nevében kormányzó exarcha jogi figurája. Jelenleg az egyetlen ilyen főpásztor, az 1004-ben Szent Nilus által alapított, Róma melletti grottaferratai monostor apátja. Érdekes módon a 2021-es *Annuario Pontificio* a latin jog szerinti területi apátságok között sorolja föl monostort.⁶⁴⁶ A keleti katolikusokat leíró 2024-es *Annuario Orientale Cattolico* a bizánci tradíción belül, az eparchiák, apostoli exarchátusok és ordináriátusok között szerepelteti.⁶⁴⁷ Az exarcha széke betöltetlen. A részegyház élén *ad nutum Sanctae Sedis* apostoli kormányzó áll.

Jelenleg a katolikus egyházban 14 apostoli exarchátus van. Ezek az alábbiak: (1) a Latin-Amerikai és Mexikói⁶⁴⁸ Apostoli Exarchátus az örmény tradícióhoz tartozó, örmény katolikus pátriárkai egyház⁶⁴⁹ területén kívüli exarchátusa; (2) a Kanadai⁶⁵⁰ Apostoli Exarchátus az antichiai tradícióhoz tartozó, szír katolikus pátriárkai egyház⁶⁵¹ területén kívüli exarchátusa. Ugyanehhez a pátriárkai egyházhoz tartozik (3) a Venezuelai⁶⁵² Apostoli Exarchátus is. Szintén az antiochiai tradícióhoz tartozik, de a maronita pátriárkai egyház⁶⁵³ területén kívüli exarchátusa, (4) a Kolumbiai⁶⁵⁴ Apostoli Exarchátus. A többi

⁶⁴⁵ Vö.: CCEO 320. kán. 2. §.

⁶⁴⁶ Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2021*, 993.

⁶⁴⁷ Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 76.

⁶⁴⁸ Híveinek létszáma: 12.204 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1177.

⁶⁴⁹ Az örmény pátriárkai egyház székhelye a libanoni Bejrút. A hívek száma: 758.904 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 17.

⁶⁵⁰ Híveinek létszáma: 6.040 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1178.

⁶⁵¹ A szír pátriárkai egyház székhelye szintén a libanoni Bejrút. A hívek száma: 95.640 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 91.

⁶⁵² Híveinek létszáma: 9.200 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1181.

⁶⁵³ A maronita pátriárkátus székhelye a libanoni Bkerke, mely ugyancsak Bejrút egyik külterülete. Híveinek száma a 2024-es *Annuario Orientale Cattolico* szerint 3.512.250 fő. Ezzel a létszámmal ma az antiochiai tradícióból leszármazó egyházak között a legnépesebb. A maronita egyház igyekszik Libanon megváltozott körülményeihez igazodni. „Ennek lépéseként mintegy három éven keresztül egy több száz főt megmozgató szinodális folyamat zajlott. Az igen erőteljesen latinizálódott maronita egyházban is újraindult a saját (antiochiai-szír) hagyományok tanulmányozása.” SZABÓ P., *A keleti egyházak szentségi joga*, 44.

⁶⁵⁴ Híveinek létszáma: 5.050 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1178.

kilenc a bizánci hagyományt képviseli. A melkita pátriárkai egyház⁶⁵⁵ területén kívüli exarchátusa az (5) Argentínai⁶⁵⁶ és a (6) Venezuelai⁶⁵⁷ Apostoli Exarchátus. Az ukrán nagyérseki egyház⁶⁵⁸ területén kívüli exarchátusa a (7) Németországi és Skandináviai,⁶⁵⁹ és (8) az Olaszországi⁶⁶⁰ Apostoli Exarchátus. Megkülönböztetés nélkül a bizánci rítusú katolikusok számára alapított a (9) görög(országi) Athéni⁶⁶¹, (10) a törökországi Isztambul-Konstantinápolyi⁶⁶², és a (11) csehországi Prágai⁶⁶³ Apostoli Exarchátus. Bár tényleges működést nem mutat, de a Pápai Évkönyvben szerepel a (12) oroszországi Novoszibirszki⁶⁶⁴ Apostoli Exarchátus is. A 2024-es *Annuario Pontificio* az apostoli exarchátusok közé sorolja, de a 2024-es *Annuario Orientale Cattolico* ordináriátusnak minősíti a (13) kínai Harbini részegyházat.

Nagyon speciális a (14) torontói központtal működő Szent Cirill és Szent Metód Apostoli Exarchátus helyzete. Ezt a részegyházat eparchiaként hozták létre 1980. október 13-án a Kanadában élő szlovák nemzetiségű bizánci krisztushívók részére. A részegyház 2022-ig az Eperjesi Metropolitai Egyházhoz tartozott, területen kívüli egyházmegyeként. Ferenc pápa jóváhagyásával 2022. március 3-án eparchiából exarchátussá lett visszaminősítve.

⁶⁵⁵ A konstantinápolyi tradícióhoz tartozó katolikus egyházak közül a legrangosabb a – bizánciak között jelenleg egyedüli pátriárkai rangú – melkita egyház. Egyházfője székhelye Damaszkuszban van. Létszámuk 1.550.221 fő.

⁶⁵⁶ Az exarcha széke betöltetlen. Sede vacante apostoli kormányzó vezeti. Híveinek létszáma: 339.125 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1177.

⁶⁵⁷ Híveinek létszáma: 24.570 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1181.

⁶⁵⁸ A keleti katolikus egyházak között a 4.132.543 fős létszámával a legnépesebb, ugyancsak széleskörű kormányzati autonómiával rendelkező közösség a bizánci katolikus ukrán nagyérsekség. Székhelye Kijevben található.

⁶⁵⁹ Híveinek létszáma: 150.000 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1178.

⁶⁶⁰ Híveinek létszáma: 68.470 fő. Vö.: *Annuario Pontificio per l'anno 2024*, 1179.

⁶⁶¹ A görögországi bizánci katolikusok egyetlen tényleges apostoli exarchátus keretébe tartoznak. A helyi ortodox hierarchia máig élően ellenzi az unitus egyház görögországi szervezeti létét. Az utóbbi időben a keleti katolikusok görögországi közössége a nagyszámú káld menekültnek, illetve ukrán és román vendégmunkásoknak köszönhetően ugrásszerű növekedésnek indult. Híveinek létszáma a 2024-es *Annuario Orientale Cattolico* szerint 6.000 fő.

⁶⁶² Az exarcha széke betöltetlen, sede vacante apostoli kormányzó vezeti.

⁶⁶³ 1993. január 1-jén Csehszlovákia felbomlott Csehországra és Szlovákiára. Így a cseh görögkatolikusok elszakadtak a Szlovákia területén lévő Eperjesi Egyházmegyétől. Szent II. János Pál pápa 1996. március 15-én a *Quo aptius consuleretur* konstitúcióval apostoli exarchátust hozott létre a Csehországban élő bizánci-szláv rítusú görögkatolikusok számára, Prága központtal. Bár az exarchátus létrehozásában egy másik, nagyon speciális ok is közrejátszott: szükség volt egy olyan részegyházra, melybe inkardinálódhattak a kommunista időszak alatt titokban felszentelt – akár házasság – férfiak. Vö.: DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 67-77. Híveinek létszáma: 17.000 fő.

⁶⁶⁴ Oroszországban a görögkatolikus egyház működése csak az 1905-ös reform után vált megengedetté. Híveinek 1917-ben alapítottak apostoli exarchátust, mely azonban tényleges működést már nem fejthetett ki. A Szentszék a bizánci katolikus exarchátust, az ortodox pátriárka tiltakozására hivatkozva, mindmáig nem tölti be. Az orosz bizánci katolikusoknak 5-6 imaközössége lehet. Vö.: VASIL, C., „Chiese orientali in diaspora nell'Europa orientale. Cattolici russi di rito bizantino”, in *Nuove terre*, 147-159.

Ezzel egyidejűleg a szlovák egyháztól az amerikai ruszin Pittsburghi Metropóliához került átsorolásra. Ugyanezzel a hatállyal az exarchátus vezetésére Kurt Richard Burnette kapott ideiglenes (*sede vacante et ad nutum Sanctae Sedis*) apostoli kormányzói kinevezést.

A felsorolt 14 apostoli exarchátus közül kettő esetben nem található a Pápai Évkönyvben adat. Ezek a Novoszibirszki és a Harbini Apostoli Exarchátus, melyek tényleges működést nem mutatnak. Emellett 3 exarchátusi szék betöltetlen, ideiglenes (*sede vacante et ad nutum Sanctae Sedis*) kormányzók irányítják. Ezek a kanadai Szent Cirill és Szent Metód, az Argentínai valamint a törökországi Isztambul-Konstantinápolyi exarchátus.⁶⁶⁵ A többi 9 apostoli exarcha közül 8 püspök, csak a kolumbiai exarchátus élén áll áldozópap.

A pátriárkai egyházak területének határain belül jelenleg 10 pátriárkai exarchátus működik. Az antiochiai tradícióhoz tartozó, szír katolikus pátriárkai egyház területén belüli exarchátusa a (1) Jeruzsálemi⁶⁶⁶ (Palesztina és Jordánia), a (2) Törökországi,⁶⁶⁷ és a (3) Bassorah és Golfo.⁶⁶⁸ Szintén az antiochiai tradícióhoz tartozik, két a maronita pátriárkai egyház területén belüli exarchátus a (4) Jeruzsálemi és Palesztinai,⁶⁶⁹ és a (5) Jordániai.⁶⁷⁰ A konstantinápolyi tradícióhoz tartozó melkita pátriárkai egyház területén belüli exarchátus az (6) Iraki,⁶⁷¹ és a (7) Kuvaiti. A káld tradícióhoz tartozó káld katolikus pátriárkai egyház⁶⁷² területén belüli exarchátusa a (8) Jordániai.⁶⁷³ Az örmény tradícióhoz tartozó, örmény katolikus pátriárkai egyház területén belüli exarchátusa a (9) Damaszkuszi,⁶⁷⁴ és a (10) Jeruzsálemi és Ammáni.⁶⁷⁵ A 10 pátriárkai exarchátus közül 5-ben püspök exarcha vezeti a részegyházat a pátriárka nevében. Négyben áldozópap az exarcha. Végül eggyel kapcsolatban nem szerepel adat az *Annuario Pontificio*-ban.

⁶⁶⁵ Az Argentínai Apostoli Exarchátus *sede vacante* apostoli kormányzója pap, míg a kanadai Szent Cirill és Szent Metód, illetve a törökországi Isztambul-Konstantinápolyi Apostoli Exarchátus kormányzója püspök.

⁶⁶⁶ Az exarchátus központja Jeruzsálem, híveinek létszáma 5.469 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 95.

⁶⁶⁷ Az exarchátus központja Isztambul, híveinek létszáma 2.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 95.

⁶⁶⁸ Az exarchátus központja az iraki Bassorah, híveinek létszáma 1.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 95.

⁶⁶⁹ Az exarchátus központja Jeruzsálem, híveinek létszáma 521 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 141.

⁶⁷⁰ Híveinek létszáma 1.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 141.

⁶⁷¹ Az exarchátus központja az iraki Bagdad, híveinek létszáma 70 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 34.

⁶⁷² A káld pátriárkai egyház székhelye Bagdad. Az iraki keresztények létszáma 641.161 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 107.

⁶⁷³ Híveinek létszáma 2.500 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 112.

⁶⁷⁴ Híveinek létszáma 4.500 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 21.

⁶⁷⁵ Híveinek létszáma 500 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 22.

Nagyérseki exarchátus kizárólag az ukrán nagyérsekség területének határain belül létesült, mégpedig 5 ilyen exarchátust sorol fel a Pápai Évkönyv. A Donyecki,⁶⁷⁶ az Odesszai,⁶⁷⁷ a Lucki,⁶⁷⁸ a Krími⁶⁷⁹ és a Kharkivi.⁶⁸⁰ Ezek közül négyben püspök a nagyérseki exarcha, egyben pedig – a Krími exarchátus esetében – nem közöl adatot az *Annuario Orientale Cattolico*.

4. Az exarcha és az exarchátus a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

4.1. A sajátjogú részleges jogalkotás illetékességének kérdése

Az exarchátusokra és az exarchákra vonatkozó joganyag a kódex VIII. címében található (CCEO 311-321. kk.). A keleti katolikus közös jog 11 kánonjában, egyetlen helyen van utalás a részleges jogra. „Az az exarcha, aki nincs püspökké szentelve, feladatának időtartama alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír. E kiváltságoknak és jelvényeknek a feladat megszűnte utáni megmaradásáról vagy meg nem maradásáról tartásuk meg a részleges jogot.”⁶⁸¹ Nagyon hasonlóan rendelkezett a papi rendben lévő apostoli exarchák kiváltságairól a régi keleti alkotmányjogot tartalmazó mp. *Cleri sanctitati* is. Eszerint „az apostoli exarchák, ha püspökök, megilletik azok a tiszteletbeli kiváltságok, melyeket a jog, a címzetes püspököknek engedélyez; ha azonban nem püspökök, területén és hivatali ideje alatt, a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír, saját rítusának előírásai szerint.”⁶⁸² Ellentétben a hatályos keleti törvénykönyvvel, a mp. *Cleri sanctitati* semmit nem írt a papi rendben lévő apostoli exarcha tiszteletbeli kiváltságairól arra az esetre, ha megszűnne az exarcha feladata. Csupán azt rögzítette, hogy saját területén és hivatali ideje alatt milyen kiváltságok és jelvények illették. A keleti kódex viszont a részleges jog hatáskörébe utalta a kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek esetleges megtartásáról szóló döntést.

A 321. kánon 2. paragrafusában a részleges jog (*ius particulare*) kifejezés szerepel minden további specifikáció nélkül. A lehetséges alternatíva a sajátjogú részleges jog (*ius*

⁶⁷⁶ Híveinek létszáma 16.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 55.

⁶⁷⁷ Híveinek létszáma 98.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 56.

⁶⁷⁸ Híveinek létszáma 3.947 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 56.

⁶⁷⁹ Híveinek létszáma 1.500 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 55.

⁶⁸⁰ Híveinek létszáma 6.000 fő. Vö.: *Annuario Orientale Cattolico* 2024, 55.

⁶⁸¹ CCEO 321. kán. 1-2. §§.

⁶⁸² mp. *Cleri sanctitati*, 387. kán. 1. §.

particulare Ecclesiae sui iuris/patriarchalis) lenne. Ezen esetekben a CCEO a kérdést a megyéspüspök, vagy egyéb a sajátjogúnál alacsonyabb szintű részleges jogalkotók hatáskörébe utalja. Eszerint az exarcha, mint valódi törvényhozó, exarchátusi törvény keretében kell, hogy megalkossa a kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek fenntartásáról szóló jogszabályokat. A sajátjogú és az alacsonyabb szintű részleges törvényhozói kompetenciáik azonban nincsenek hermetikusan elszeparálva egymástól. A szeparáció azt jelentené, hogy mindig és kizárólagosan vagy az exarcha, vagy a sajátjogú törvényhozó lenne illetékes, attól függően, hogy a kódexben egy adott kérdésnél a *ius particulare*, avagy a *ius particulare Ecclesiae sui iuris* kifejezés szerepel-e. Ezzel szemben a doktrína többsége szerint a sajátjogú kompetencia a „szimpla” részleges jog (*ius particulare*) kifejezéssel jelölt kérdésekre is kiterjed. Ezért objektíve indokolt esetekben ilyen kérdésekről is kiadható *sui iuris* jogszabály.⁶⁸³ Ezt az elvet követi a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház is. A kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek megmaradásáról sajátjogi szintű jogszabály született.⁶⁸⁴

A közös jogban, az exarchátusokkal és az exarchával kapcsolatban, nincs több konkrét utalás a részleges jogra. A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében viszont négy kánon⁶⁸⁵ is ezzel a témával foglalkozik. Ennek alapja, hogy „indokolt esetben sajátjogú részleges norma adható minden olyan kérdésben is, amelyekről a hatályos keleti törvénykönyv nem/sem szól, avagy legalábbis nem ad róluk érdemi szabályozást.”⁶⁸⁶ A sajátjogú részleges jog mozgástere így pusztán abból fakadóan is jelentősen bővült, hogy az új törvénykönyvből számos olyan kérdést elhagytak, melyet a korábbi keleti jog még kódex szinten szabályozott. Generális törvényhozói jellegű szervekről lévén szó, potenciálisan hatáskörükbe tartozik minden olyan kérdés is, melyekről korábban sem szólt felsőbb norma.⁶⁸⁷

⁶⁸³ Vö.: SZABÓ P., *A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója*, 51.

⁶⁸⁴ Az objektív ok, ami miatt ebben a kérdésben sajátjogú, és nem exarchátusi törvény született, hogy 2015-től nincs görögkatolikus exarchátus Magyarországon. Az ok, amiért mégis jogszabály alkotás mellett döntött a Hierarchák Tanácsa, hogy elméletileg nincs kizárva a jövőben ilyen szintű részegyház alapítása a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyházban, amelynek élén, episzkopális személyek hiányában, akár papi rendben lévő exarcha is állhat majd.

⁶⁸⁵ Vö.: *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 7. kán. 2. §., 27-29. kk.

⁶⁸⁶ SZABÓ P., *A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója*, 49.

⁶⁸⁷ A sajátjogú részleges jogalkotásnak természetes határt szab a normahierarchia elve. Eszerint az alacsonyabb szintű törvényhozó nem hozhat érvényesen olyan törvényt, amely ellentétes a magasabb szintű

Ellenben az is tény, hogy jelenleg nincs görögkatolikus exarchátus Magyarországon. A magyar görögkatolikus egyház sajátjogú részleges jogának kodifikációja azonban még 2010-ben kezdődött. Ekkor a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus még két, egymástól független részegyházat alkotott. Ráadásul 2011-ben megszűnt a két részegyház vezetésében 55 évig fennálló sajátos perszonálunió. Mint láttuk 1946-tól a hajdúdorogi megyéspüspökök egyben apostoli kormányzói kinevezést is kaptak a Miskolci Apostoli Exarchátusba. Azzal, hogy XVI. Benedek pápa Orosz Atanáz apostoli exarchává nevezte ki, az exarchátus egy helyben lakó főpásztor kapott, s így megszűnt a miskolci exarchátus széküresedése. A saját püspök kinevezése lehetővé tette, hogy az exarchátus a részegyház típus jogállásának megfelelő titulussal, azaz apostoli exarcha minőségben kapjon főpásztort. Ezzel egyidőben területileg is kibővült a joghatósági egység.⁶⁸⁸ Végül 2015 márciusában a Miskolci Apostoli Exarchátus eparchia rangra emelkedett.⁶⁸⁹

E változások ellenére a CCEO 321. k. 2. §-ában igényelt részleges jog kodifikációja mellett döntött a Hierarchák Tanácsa. Az exarchátusra és az exarchára vonatkozó jogszabályok megalkotása azért indokolt, mert elméletileg nincs kizárva, hogy a jövőben ilyen típusú részegyház létesüljön a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyházban.

Egy ilyen jövőbeli exarchátus többféle formát ölthet. Első látásra apostoli exarchátus létesítése tűnhetne kézenfekvőnek.⁶⁹⁰ Esetleg területi exarchátus létesítése is számításba jöhet, melynek vezetője hatalmát saját nevében gyakorolja. Úgy tűnik, területi exarchátus ma a latin területi prelatúrának megfelelő formában – azaz monostortól függetlenül – is alapítható. A területi prelátust általában püspökké szentelik. Így ehhez hasonló saját nevében kormányzó exarcha püspökké szentelése is kívánatos lenne. A szakirodalomban egy javaslat is felmerült. Ebben az exarcha ugyan helyettesi hatalommal rendelkezne, de nem a pápa nevében, hanem a sajátjogú egyházfő, a metropolita nevében kormányozná a

joggal. Vö.: CCEO 985. kán. 2. §. A részleges jog törvényességi határainak beazonosításához lásd.: SZABÓ P., *A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója*, 53-80.

⁶⁸⁸ Kocsis Fülöp hajdúdorogi püspök kérésére a Keleti Egyházak Kongregációjának 251/2009. szám alatti határozata révén a Miskolci Exarchátushoz került a Zempléni Főesperesség 29 parókiája.

⁶⁸⁹ Lásd FRANCISCUS, const. ap. *Qui successimus*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 507.

⁶⁹⁰ Ez a jogi alakzat ugyanakkor a metropolitai egyházak területén belül komoly elméleti nehézséget vet fel. Az apostoli exarcha és exarchátusa ugyanis, éppen mivel hatalmát a pápa nevében gyakorolja, elvileg a sajátjogú metropolitai egyházzal szembeni *exemptio*-t élvez. Vö.: SZABÓ P., *L'abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropégiaco” comparazione storico-giuridica*, 267-286.

rábízott részegyházat. Ez „metropolitai exarchátus” lenne.⁶⁹¹ Egy ilyen részegyház püspökké nem szentelt személyre is rábízható lenne. Ez esetben a metropolita látná el a püspöki rendhez kötött megszentelői funkciókat. Ezzel szemben a napi kormányzati és lelkipásztori tevékenységet a papi rendben lévő exarcha irányítaná. Úgy véljük, hogy a lehetséges részegyház típusok közül egy ilyen metropolitai exarchátus támogatná leginkább a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház fejlődését. Ez esetben ugyanis az exarchátus a metropólia szerves része maradna, ugyanakkor a túlzott kormányzati töredeződés megelőzésére a metropolita és a metropolitai exarcha jogkörét alkalmas módon lehetne megosztani és koordinálni.

4.2. Az exarchát és az exarchátust érintő jogszabályok a sajátjogú részleges jog szövegtervezetében

Az exarcha csak befoglalt módon jelenik meg egy általános kivételszabály megfogalmazásában: „A megyéspüspök kifejezésen a jelen törvénytárban mindig az exarcha, illetve az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezető is értendő, hacsak ellentétes rendelkezés nincs, vagy az a dolog természeténél fogva nem lehetséges. Hasonló módon az egyházmegye kifejezésen az exarchátus is értendő.”⁶⁹² Azaz, amennyiben a sajátjogú részleges jog a megyéspüspökre és az egyházmegyére utal, akkor ezek az előírások az exarchátus élén álló exarchára is vonatkoznak. Kivéve, ha – főleg a magasabb jog – ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. A Hierarchák Tanácsának tagjaival kapcsolatban – amennyiben az exarcha nem felszentelt püspök – a közös jog megfogalmaz ilyen ellentétes rendelkezést. A CCEO 164. kánon 1. paragrafusa szerint a hierarchák tanácsának az adott egyház felszentelt püspökei a tagjai. Eszerint az exarcha nem tag, ha nem felszentelt püspök. A megyéspüspök és az exarcha kölcsönös megfeleltetését erősíti az a részleges jogszabály is, miszerint „ha az exarchai hivatal betöltésére két egyformán alkalmas pap közül az egyik nőtlen, míg a másik nő, lehetőleg az előbbi javasolják a hivatalra.”⁶⁹³ Ez utóbbi azért is fontos, mert csak így van lehetőség arra, hogy a kinevezett exarcha a püspöki rendben is részesüljön.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ „A hatályos közös jog szerint a metropolitai exarchátust értelemszerűen a római pápa alapítaná, ám a kinevezési bullában a kormányzati hatalom megjelölésénél a sajátjogú metropolita szerepelne, mint hatóság, aki nevében az exarcha a hatalmát gyakorolja.” SZABÓ P., *Észrevételek az egyházmegye ideális méretének kérdéséhez*, 115.

⁶⁹² *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 27. kán. 1. §.

⁶⁹³ *Ibid.* 27. kán. 4. §. Az exarcha személyére a Hierarchák Tanácsa tehet javaslatot.

⁶⁹⁴ Vö.: CCEO 180. kán. 3.

Ennek ellenére előfordulhat, hogy az exarcha nincs püspöki rendben. Az ilyen exarchának a pátriárkai vagy nagyérseki egyházak püspöki szinóduson való részvételével kapcsolatban a keleti kódex kijelenti, hogy „bizonyos ügyek lebonyolítására a pátriárka a részleges jog szabályai szerint vagy az állandó szinódus beleegyezésével másokat, különösen nem püspök hierarchákat és szakértőket [is] meghívhat, hogy kifejtsék véleményüket a szinódusra összegyűlt püspököknek.”⁶⁹⁵ Ilyen jellegű kivétel-szabály a közös jogban kifejezetten nem jelenik meg a metropolitai egyházak döntéshozatali szervének, a hierarchák tanácsának kapcsán. Ezt pótlandó a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga a hierarchák tanácsával kapcsolatban kijelenti, hogy „a szerv tagja a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke, továbbá – az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján – a megyéspüspökkel azonos elbírálás alá eső többi főpásztor, azaz papi rendben álló exarcha és kormányzó.”⁶⁹⁶ Ezen részleges jogszabály nem ellentétes a közös joggal, hiszen megerősíti a CCEO 164. kánon 1. paragrafusát, miszerint alapvetően a felszentelt püspökök a tagjai a hierarchák tanácsának, de egy kivételt kilátásba helyez, jelesül az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján a papi rendben lévő exarcha is tagja lehet a metropolitai egyház döntéshozatali szinodális szervének. Ilyen kivételre még nem volt példa a magyar görögkatolikus egyházban, hiszen amikor megalakult a Hierarchák Tanácsa, már nem volt görögkatolikus exarchátus Magyarországon.

Az exarcha a közös jog erejében tagja ellenben a metropoliai gyűlésnek. A kódex szerint a metropoliai gyűlésnek hivatalból tagjai az eparchiás püspökök, a címzetes püspökök, és a többi helyi hierarcha.⁶⁹⁷ Mivel az exarcha helyi hierarchának minősül,⁶⁹⁸ egyértelmű, hogy hivatalból tagja ennek a tanácsadó szinodális szervnek. A sajátjogú részleges jog ezt még inkább megerősíti. A metropoliai gyűlés tagjai között felsorolja a püspökök mellett nevesítve, a velük azonos elbírálás alá eső részegyházvezetőket is. Így még világosabb a papi rendben lévő exarcha tagsága.

⁶⁹⁵ CCEO 102. kán. 3. §. Kivételt képez a pátriárkát választó püspöki szinódus, melyen a püspöki szinódus tagjain kívül senki nem lehet jelen, kivéve azokat a klerikusokat, akiket szavazatszedőként, vagy a szinódus jegyzőjeként alkalmaznak.

⁶⁹⁶ *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 7. kán. 2. §.

⁶⁹⁷ Vö.: CCEO 143. kán. 1. §. 1., 2.

⁶⁹⁸ Vö.: CCEO 984. kán. 2. §.

A papi rendben lévő exarchával kapcsolatban a CCEO csak arra utal, hogy az az exarcha, aki nincs püspökké szentelve, feladatának időtartama alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír. A sajátjogú részleges jog ezt kiegészíti azzal, hogy „a pap exarcha sajátos jelvénye a tau-végű pásztorbot. Azt is egyértelművé teszi ugyanakkor, hogy a kiérdemesült pap exarcha exarchai kiváltságokkal és jelvényekkel nem élhet.”⁶⁹⁹

A következő sajátjogú részleges jogszabály szerint „azokat az előírásokat, amelyek az igen kis személyi létszám, vagy a túl szűkös anyagi források miatt egy exarchátusra túlzott terheket rónának, a szóban forgó részegyházban az adott személyi és helyi körülményekhez igazítva kell megtartani.”⁷⁰⁰ A közös jog ezzel kapcsolatban az eparchiai gyűlésre, az eparchiai kúriára, a papi szenátusra, a tanácsosok testületére és a lelkipásztori tanácsokra utal.⁷⁰¹ E jogszabályokat az exarchátus személyi és helyi viszonyaira kell alkalmazni, azon hatóság megítélése szerint, amely az exarchátust létrehozta. A magyar sajátjogú részleges jog viszont nemcsak a CCEO 319.k. 1. paragrafusában nevesített szervekkel kapcsolatban helyezi kilátásba az egyszerűsítés lehetőségét, hanem az összes olyan előírással kapcsolatban, melyek az igen kis személyi létszám, vagy a túl szűkös anyagi források miatt egy exarchátusra túlzott terheket rónának.⁷⁰² Az erről szóló döntést nem az exarchátust létrehozó vagy módosító hatóság hatáskörébe utalja a részleges jog. Az ideiglenes engedményekről – az érintett papi szenátus (vagy az azt helyettesítő szerv) és sajátjogú egyház többi püspöke véleményének kikérése után – az exarcha dönt. Ha az exarchátus a későbbiekben egyházmegyévé fejlődik, az imént említett könnyítések automatikusan hatályukat veszítik.

Az exarchátus természetes törekvése, hogy eparchiává váljon. Ennek érdekében „az exarchátus élén álló főpásztor és az exarchátus minden tagja egy szívvel munkálkodjon azért, hogy részegyházuk mielőbb elérje az egyházmegyévé alakuláshoz szükséges fejlettségi szintet és feltételeket.”⁷⁰³ Ez nemcsak az exarchának és az exarchátus tagjainak a kötelessége. A tervezet kifejezetten buzdít, hogy „a népesebb klérussal és jelentősebb

⁶⁹⁹ *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 28. kán.

⁷⁰⁰ *Ibid.* 27. kán. 2. §.

⁷⁰¹ Vö.: CCEO 319. kán.

⁷⁰² Egy konkrét példát is megemlít a sajátjogú részleges jog, a vagyonjog területéről. Ha egy exarchátus híveinek kis létszáma, és/vagy a rendelkezésre álló javak szerény mértéke indokolja, részleges jogszabályok keretében – például a sajátjogú gazdálkodási törvényben – mind a „nagyobb értékű”, mind a „rendkívüli”, mind pedig az „elidegenítési jellegű” cselekményekre vonatkozó szabályok összehatárainak megfelelő mértékű csökkentése megfontolandó.

⁷⁰³ *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 27. kán. 3. §.

anyagi forrásokkal rendelkező részegyházak lehetőségeikhez képest önzetlenül támogassák a fejlődésüknek még kezdeti szakaszát járó exarchátusokat. Az e tárgykörbe tartozó kérdésekről hozott döntéseknél mindig a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház egészének javát is megfelelően szem előtt kell tartani.”⁷⁰⁴

⁷⁰⁴ Ibid. 29. kán.

IV. A miskolci részegyház intézménytörténete

1. Az egykori apostoli kormányzóság, majd exarchátus főpásztorai a kinevező iratok tükrében

1.1. Megyéspüspöki jogokkal felruházott apostoli kormányzó, apostoli exarcha Papp Antal 1924. július 1-jén értesítette ifj. Vaskovics Antalt az 1924. június 4.-én 10.736. szám alatt közölt legmagasabb intézkedésről, melyben XI. Piusz pápa küzikei címzetes érsekké nevezte ki, a Magyarországon maradt Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyes parókiák számára apostoli kormányzóságot létesített, ennek élére kormányzóként az újonnan kinevezett címzetes érseket állította. Ezzel egyidejűleg Papp érsek Vaskovics múcsonyi parókust általános helynökké nevezte ki,⁷⁰⁵ és felkérte, hogy mindezeket közölje az új apostoli kormányzóság területén működő lelkész urakkal és híveikkel, azon hozzáadással, hogy mihamarabb Miskolcon megfelelő lakást szerez, oda átköltözik, és főpásztori működését megkezdi. Ezzel megtörtént az apostoli kormányzóság kánoni birtokbavétele, de ugyanakkor az apostoli kormányzó – Miskolcra való költözéséig – továbbra is akadályozva volt hivatala ellátásában, hiszen a magyar külügyminisztérium az érsek többszöri kérésére sem adott neki magyar útlevelet, sőt, mivel a harmincöt éve ungvári lakos Papp érsek a békeszerződés értelmében csehszlovák állampolgárnak számított, a magyar kormány még azt is kérdésesnek tartotta, hogy egyáltalán hozzájárulhat-e a Magyarországon való letelepedéséhez.⁷⁰⁶ Ugyanakkor az érsek 1925. szeptember 1-jén tíznapos ultimátumot kapott a csehszlovák hatóságoktól az ország elhagyására. Miután a magyar kormány, nem hivatalos formában ugyan, de biztosítékot adott arra, hogy az országba való belépését nem fogják megakadályozni, 1925. szeptember 11-én Papp Antal elhagyta Csehszlovákia területét. Először Budapestre ment, majd Miskolcra költözött, és 1925. október 27-én átvette a kormányzóság irányítását.

Mikor Papp Antal elfoglalta hivatalát Miskolcon és átvette a kormányzóság vezetését, anyagi jellegű problémákkal szembesült. Még Ungvárról írt levele szerint 1920-tól nem

⁷⁰⁵ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Papp Antal Isten irgalmából és az Apostoli Szentszék kegyelméből küzikei c. érsek, apostoli protonotárius, pápai prelátus, az eperjesi és munkácsi egyházmegyéek Magyarország területén fekvő részeinek apostoli adminisztrátora, Szent Péter és Szent Pál apostolokról nevezett tapolcai apát körlevele, 1925. október 27.)

⁷⁰⁶ Hosszú hónapokig tartó tárgyalások kezdődtek, melynek egy pontján – tíz hónappal az 1924. június 4-i dekrétum kiadása után – a kétségbeesettnek tűnő Marmaggi nuncius már azt javasolta, hogy adjon a Szentszék útlevelet Papp érseknek. Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917-1925)*, 745-749.

kapott javadalmat a csehszlovák kormánytól, hiszen nem volt hajlandó letenni a hűségesküt. Attól félt, hogy nem tudja biztosítani saját maga megélhetését, illetve az apostoli kormányzóság fenntartását.⁷⁰⁷ „Amikor Marmaggi prágai nuncius dekrétumával létrehozta a kormányzóságot, egyúttal azt is közölte Papp Antal elmozdított munkácsi püspökkel kinevezett küzikei címzetes érsekkel, hogy mint apostoli kormányzó megtarthatja a tapolcai apátságot.”⁷⁰⁸ Ezen a magyar kormány nagyon felháborodott. Egyrészt már azt is sérelmezték, hogy a prágai nuncius Magyarország területén a kormánnyal való egyeztetés nélkül intézkedett. Ahhoz pedig végképp semmi joga nem volt, hogy a tapolcai apátság sorsáról rendelkezzen. Marmaggi és az államtitkárság egyébként azt hitték, hogy a tapolcai apátság a munkácsi egyházmegye javadalma.⁷⁰⁹ A magyar kormány kezdetben nem akarta, hogy Papp Antal megtartsa a tapolcai apátságot, mert azon az állásponton volt, hogy az egyházi okokból elmozdított püspök megélhetéséről a Szentszéknek kell gondoskodnia. Amikor pedig szóba került a kiutasítás lehetősége, a magyar hatóságok kifejezetten buzdították az érseket, hogy várja meg a hatósági intézkedést, mert így a csehszlovák államra hárul a megélhetés biztosításának gondja.

Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarországnak a nemzetközi fórumokon kevés esélye van a csehekkel szemben, a magyar kormány garantálta Papp Antalnak, hogy megtarthatja a tapolcai apátság javadalmát. Nyilván azért, mert azt úgysem fogadták volna el, hogy Papp Antalnak az utódja, egy külföldi állampolgár, magyarországi javadalmat élvezzen.⁷¹⁰

Papp Antal jogkörével kapcsolatban a régi latin kódex 314. kánonja egy nagyon fontos alapelvet fogalmaz meg, miszerint a jogok és kötelességek megállapításánál elsősorban a kinevező okirat az irányadó. A prágai nuncius által kiadott dekrétum egyértelműen felruházta az újonnan kinevezett címzetes érseket, apostoli kormányzót, „a

⁷⁰⁷ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Papp Antal levele a miniszterelnökhöz, Ungvár 1925.)

⁷⁰⁸ VÉGHSEŐ T., „...minden utamat már előre láttad” *Görögkatolikusok Magyarországon*, Nyíregyháza 2012, 58.

⁷⁰⁹ Schioppa, Magyarország apostoli nunciusa, a következőképpen fogalmaz egy az Államtitkárságnak írt levelében: „Azt hiszem tehát, hogy a tapolcai apátságot a munkácsi püspöki javadalomtól nem teljesen különböző (*distinta*) és elkülönített (*divisa*) javadalomnak kell tekinteni, és hogy arról a *minus principalis seu per accessionem* egységre lehet gondolni, melyről a CIC (1917) 1419. kán. 3. és a CIC (1917) 1420. kán. 3. pontjai szólnak.” *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917-1925)*, 707. A nuncius idézett véleménye alapján a tapolcai apátság javadalma a munkácsi egyházmegye javadalmával hozzácsatolással egyesített, járulékos javadalom lett volna.

⁷¹⁰ 1938-ban Kárpátalja visszatértekor ismét bonyodalm támadt, mivel Sztojka püspök immáron a Magyar Királyság püspöke lett, s hűségesküt is tett. Jogilag mindenképpen járt volna neki a tapolcai apátság, de ekkor már valószínűleg Papp Antal idős korára is tekintettel voltak.

megyéspüspököket megillető összes jogokkal és kiváltságokkal.”⁷¹¹ Az apostoli adminisztrátúra kormányzója rendszerint az állandó apostoli kormányzóval jogilag egy tekintet alá esik, ami szintén megerősíti, hogy Papp Antal ugyanazokat a jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte, és ugyanazok a kötelességek terhelték, mint egy megyéspüspököt.

Ezen jogkör terjedelmét nem érintette Papp Antal hivatali megnevezésében bekövetkezett változás sem. „Az *Annuario Pontificio* pápai évkönyvben a Miskolchoz kötődő hierarchikus szervezeti egység csak 1926-tól jelenik meg, eleinte az „Apostoli kormányzóságok” címszó alatt, értelemszerűen vezetőjét is apostoli kormányzónak titulálva.”⁷¹² 1941-ben viszont, a címzetes érsek neve mellett már nem „apostoli kormányzó”, hanem „apostoli exarcha” megjelölés áll.⁷¹³ Ezelőtt az „apostoli exarcha” kifejezést nem használta sem a jogtudomány, sem a szentszéki gyakorlat ezen szervezeti egységek élén álló főpapok megnevezésére. A kodifikációtörténet adataiból kiderül, hogy az új elnevezés Cyril Korolevskijtől ered. A bizánci rítusú főpásztorok esetében az exarcha elnevezés mai értelemben vett törvénykönyvi alkalmazását ő indítványozta. „Ezt látszik alátámasztani az első kodifikáció III. plenáris ülésének anyaga, melyben az alkotmányjogi szövegtervezet (akkori) 198-as, illetve 293-as kánonja kapcsán – a terminológia keleti jellegének erősítése érdekében – azt szorgalmazta, hogy „a rendes joghatóságú ordináriusok” általános megnevezést a bizánci főpásztorok vonatkozásában az „exarcha” megjelöléssel egészítsék ki. Figyelembe véve a javaslattevő rendkívüli szakmai tekintélyét, s nem kevésbé azt a tényt, hogy – mint láthattuk – alig néhány év múltán a pápai évkönyv szóhasználata pontosan a javaslatnak megfelelően módosult, joggal feltételezhetjük, hogy az exarchátus kifejezés mai keleti katolikus értelmének hivatalos szóhasználatbeli meghonosítása Korolevskijnek köszönhető.”⁷¹⁴

⁷¹¹ „...cum omnibus iuribus praerogativis obligationibus Episcopis residentialibus propriis...” A dekrétumot lásd: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917–1925)*, 657.

⁷¹² SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771–1972)*, Nyíregyháza 2023, 137.

⁷¹³ Figyelmet érdemel azonban, hogy ekkor még csak a főpásztor kapja ezt az új (jellegzetesen keleti) hivatali megnevezést, részegyháza ellenben továbbra is a „keleti rítusú prelátusok” – meglehetősen tág és pontatlan – címszó alatt szerepelt. 1957-től viszont már a részegyház leírásában is megjelenik az „exarchátus” kifejezés, végül majd 1964-ben a Pápai Évkönyv fejezetcíme is erre módosul. Vö.: SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok - fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 196.

⁷¹⁴ Ibid. 197-198.

A kormányzóság megszervezésének első lépésként Papp Antal megalapította a székeskáptalant helyettesítő tanácsosok testületét. Azt a 1917-es kódex is kilátásba helyezte, hogy olyan egyházmegyékben, ahol káptalan nem alapítható, a megyéspüspök egyházmegyei tanácsot állítson föl. Az egyházmegyei tanácsosok (*consultores dioecesani*) a püspök által létesített szervként jelent meg. Legalább négy, jámborságban, tudományban, bölcsességben kiváló világi papból állt, és a káptalan szerepét töltötte be az egyházmegye kormányzásában.⁷¹⁵ Hasonló jogszabályt kodifikált a korábbi keleti alkotmányjogot tartalmazó 1957-es mp. *Cleri sanctitati* is. Papp Antal négytagú tanácsosi testületet állított föl.⁷¹⁶ E testületnek lett kötelezettsége a tapolcai apátság törzsvagyonának felügyelete is.

Papp Antal apostoli kormányzó felállította a szentszéki bíróságot is, noha a Szentszék felajánlotta számára, hogy ha az egyházi bíraskodás nehézségekbe ütközne, szívesen kijelöli az apostoli kormányzóság területe részére bármelyik – általa megjelölt – egyházmegye bíróságát. Erre azonban nem volt szükség.

Papp Antal apostoli kormányzó Szántay–Szémán Istvánt nevezte ki az apostoli kormányzóság általános helynökévé. Az egyházmegyében lévő állandó apostoli kormányzó, illetve az apostoli kormányzóságot vezető kormányzó, aki ugyanazon jogokat élvez, és ugyanazon kötelezettségek terhelik, mint a megyéspüspököt, amint láttuk kinevezhetett általános helynököt. E jogkörével élt Papp Antal Szántay–Szémán István kinevezésekor.

Papp Antal miskolci lakhelye felvetette az apostoli kormányzóság székhelyének kérdését. Miskolc városa, a Búza-téri Istenszülő elszenderülésének tiszteletére szentelt templommal együtt, ugyanis területileg a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez tartozott. Az alapító dekrétum nem nevezte meg az apostoli kormányzóság székhelyét. Erre Miskolc városa⁷¹⁷ minden szempontból megfelelőnek bizonyult. Ezért a konzultori testület 1925. november 19-én – Papp Antal érsek támogatásával – levélben kérte a Szentszéktől a miskolci parókia átsorolását az apostoli kormányzóságba és a Búza téri templom székesegyházi rangra

⁷¹⁵ Vö.: CIC (1917) 423 kán.

⁷¹⁶ Tagjai voltak: Szántay–Szémán István, Vaskovics Antal, Zapatoczky Igor Konstantin, Kovaliczky Elek.

⁷¹⁷ Miskolc városával kapcsolatban az is felmerült, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye központját helyezik át oda. „Schirilla Szolon miskolci parókus fel is hívta Miklósy püspök figyelmét arra, hogy Miskolc városában kedvező feltételek mellett lehetne az egyházmegyei központ számára megfelelő épületeket szerezni. A püspök a miskolci székhelytől nem idegenkedett volna, ha a Szentszék az Eperjesi és Munkácsi püspökségből Magyarországon maradt parókiákat az ő joghatósága alá rendelte volna.” PIRIGYI I., *A görögkatolikus magyarság története*, 166.

emelését. Kérelmüket a következő tények támasztották alá. Miskolc 1912-ig az Eperjesi Egyházmegyéhez tartozott, és annak bőkezű támogatásával épült temploma és parókiája is, amiből még a kérelem időpontjában is elszámolási ügy állt fenn. Az apostoli kormányzóság területén ráadásul egyetlen város és község sem volt, amelyben a főpásztor és az egyházkormányzat megfelelően elhelyezkedhetett volna. Végül pedig Miskolc mellett terült el a tapolcai apátsági birtok legnagyobb része is, amelynek kezelése a gondos gazda közeli jelenlétét kívánta.⁷¹⁸ „Az a szempont, mely az apostoli kormányzóság létrejöttéhez vezetett, ebben az esetben az új egyházkormányzati egység fejlődésének gátjává lett. A Szentszék ugyanis azzal utasította el a konzultorok kérését, hogy az apostoli kormányzóság ideiglenes jellege nem indokolja területének bővítését. A Szentszék Papp Antal kormányzó későbbi (1929 és 1938) próbálkozásai során is ragaszkodott ehhez az állásponthoz.”⁷¹⁹ Bár a Szentszék nem sorolta át Miskolc városát az apostoli kormányzósághoz, az elismerést nyert, hogy az apostoli kormányzóság székhelye Miskolc.⁷²⁰ A Miskolc városa körüli vita viszont sajnálatos módon hatott az egyházmegye és a kormányzóság közötti viszonyra.⁷²¹ Miskolc város hovatartozásának kérdése még egyszer felmerült, már Timkó Imre apostoli kormányzó hivatali ideje alatt. Ő maga kezdeményezte Miskolc exarchátushoz csatolását.⁷²² Ebből a beadványból az is kiderül, hogy Timkó Miskolc átcsatolását már 1975 júliusában is szorgalmazta.⁷²³ Érvei hasonlóak voltak a Papp Antal idejében megfogalmazottakhoz, és állítása szerint az igazságosságon és a tisztességen alapultak. Már 1924-ben is ez a város adta az apostoli kormányzóság nevét, Papp Antal is itt telepedett le. Miskolc egyben az apostoli kormányzóság hivatalának is helyet adhatott, ahonnan az ordinárius, az általános helynök kényelmesen

⁷¹⁸ Vö.: SZÁNTAY-SZÉMÁN I., *A Miskolci Gör. Szerk. Kath. Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fennállásának 15. évfordulóján*, 7-8.

⁷¹⁹ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 244.

⁷²⁰ Lásd az *Annuario Pontificio* hivatalos pápai évkönyv, valamint a keleti egyházakról szóló *Statistica* kiadványokat.

⁷²¹ „A Miskolcra benyújtott igényre válaszként Miklósy püspök csak szigorú feltételeket megfogalmazva engedélyezte azt, hogy a városban letelepült Papp érsek liturgikus szolgálatokat végezhesen a Búza téri templomban. Előírta, hogy a kormányzó a parókiális templom liturgikus rendjét meg nem zavarva végezhet főpapi liturgiát. Miklósy püspök nem rejtette véka alá azt a véleményét sem, hogy a kormányzóság létrehozását szükségtelennek tartotta. Sérelmezte továbbá, hogy az egyházmegyeje területén letelepedett Papp érsek első intézkedéseinek egyikével a Hajdúdorogi Egyházmegye területi épségét támogatta.” VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 245.

⁷²² Lásd Timkó Imre 1978. dec. 1.-i kérelmét; prot. n. 1958/1978. A kérelem eredeti szövegét lásd: SZABÓ P., „A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968)”, in *Athanasiana* 52 (2021) 238-239. 5. m.

⁷²³ És az ő megbízásából Keresztes Szilárd segédpüspök szóban, Rómában.

irányíthatta volna az egész területet.⁷²⁴ Timkó szerint a Miskolci Apostoli Exarchátus papjai és hívei sértőnek érezték, hogy névadó városuk másik egyházmegyéhez tartozik. A kért átcsatolás nem történt meg.

„Egy érdekes elméleti kérdés a hierarchikus betagozódás terén, hogy vajon a Miskolci Apostoli Kormányzóság is az esztergomi tartomány része maradt-e? Az Eperjesi Egyházmegye, amelyikből kihasították, egy darabig még kétségtelenül az maradt. Az apostoli kormányzóság – mivel főpásztora hatalmát a pápa nevében gyakorolja – a doktrína szerint közvetlen szentszéki alárendeltségű egységnek minősült. E státusz rendszerint kizárja a szuffragáneusi besorolást.”⁷²⁵ Ennek ellenére Papp Antal számos körlevelében, mint „metropolitájára” hivatkozott az esztergomi érsekre. Tiszteletteljes hangvételi körlevélben emlékezett meg Csernoch János, „a mi szeretett metropolitánk” haláláról. A gyász alkalmából elrendelte, hogy minden lelkész egy énekes és panachidás szent Liturgiát végezzen Istenben boldogult metropolitánk lelki üdvéért. Ugyanakkor felhívta papjai és hívei figyelmét, „hogy kérjék az Egek Urát, hogy a magyar katolikus egyháznak továbbra is adjon lánglelkű s bölcs kormányzót, nekünk pedig jóságos és megértő metropolitát.”⁷²⁶ Ez utóbbi megjegyzés arra is rávilágít, hogy Papp Antal nem csupán primásként tekintett az esztergomi érsekre, hanem saját maga metropolitájaként is.

Körlevélben adta tudtul dr. Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, és a mi metropolitánk 1928. január 29-én lévő beiktatását, melyen maga is részt vett konzultoraival együtt. Ekkor reményét fejezte ki, hogy az új esztergomi érsek, „minden jogos és igazságos ügyünkben megértő metropolitánk lesz.”⁷²⁷ Az esztergomi érsek 1932-ben történő látogatásáról pedig a következőképpen számol be Papp Antal: „Főpásztori örömmel közlöm összes Főtisztelendő Lelkészemmel, és híveimmel, hogy Főmagasságú és Főtisztelendő Dr. Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás Úr, a mi metropolitánk, folyó év

⁷²⁴ Az apostoli kormányzóság központi irodája 1961-ig Miskolcon volt. Ekkor Dudás Miklós Juhász Dénes ózdi parókust nevezte ki általános helynökke. Ezzel a központi iroda Ózdra került. Dudás Miklós halála után Timkó Imre kormányzó helynök Gulovics Andor műcsonyi parókust nevezte ki kancellárrá, így az iroda Múcsonyba került. Ebben akkor sem történt változás, mikor Timkó Imre lett a megyéspüspök. Múcsonyba kellett kijárnia Keresztes Szilárd püspök-vicariusnak is. Ez változhatott volna meg, ha a Szentszék engedélyezte volna Timkó átcsatolási kérését.

⁷²⁵ SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771–1972)*, 143.

⁷²⁶ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alakított Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1927. július 25. 796/1927.)

⁷²⁷ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alakított Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1928. február 15. 221/1928.)

április 7-én magas látogatásával tüntetett ki engem s egyben papjaimat és híveimet, amikor irántunk, rítusunk iránt való szeretetéről nyilvánosan is tanúságot tett.”⁷²⁸

Fentiek tükrében érdekes, hogy Mindszenty József 1945-ös kinevezésének bejelentésénél, már nem nevezi az új esztergomi érseket metropolitának: „Örömmel hozom főtisztelendő Papságom és Híveim tudomására, hogy dicsőségesen uralkodó Szentséges Atyánk az elárvult esztergomi egyházmegye érsekévé, Magyarország hercegprímásává Mindszenty József, veszprémi püspököt legkegyesebben kinevezte. Kérjük mindnyájan a Mindenhatót, hogy immár méltóságába beiktatott hercegprímásunkat kegyelmeinek bőségével támogassa, hogy sokat szenvedett Egyházunk és Hazánk javát minél eredményesebben szolgálhassa, s hogy tiszteletet parancsoló példája igen sokáig ragyoghasson előttünk.”⁷²⁹

A megyéspüspöki jogokkal és kötelezettségekkel felruházott, állandó apostoli kormányzónak ötévente jelentést kell tennie a Szentszéknek. Ez az apostoli kormányzói minőségben vezetett részegyház esetében is így volt. Ugyanezen évben Rómába is kellett utaznia, hogy tiszteletét tegye Szent Péter és Szent Pál apostolok sírjánál, és hogy a római pápával találkozzon. Ez a kötelezettség természetesen az apostoli kormányzás élén álló kormányzót is érintette. „Papp Antal eleget is tett ennek a kötelezettségének, első alkalommal 1929-ben,”⁷³⁰ Erről szintén körlevélben tájékoztatta az apostoli kormányzás papjait. Az *ad limina* látogatás alatt megtárgyalt témák között említi a liturgikus ügyeket, a magasabb papképzést, és a megindított keleti egyházjogi kodifikációt is.⁷³¹ Ebben az esztendőben volt XI. Piusz pápa aranymiséje, mely ünnepségen is részt vett az apostoli kormányzó, Szántay–Szémán István általános helynökével együtt.

Papp Antal az 1917-es latin egyházi törvénykönyvet 1921. szeptember 7-én, a Munkácsi Egyházmegyében egyházmegyei zsinat keretében bevezette. Később az újonnan alapított apostoli adminisztrátúra kormányzati szerveit is teljességgel a latin kódex előírásai szerint alakította ki. Így nem meglepő, hogy minden körlevelében az egykori latin kódex

⁷²⁸ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Miskolci Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1932. április 10. 381/1932.)

⁷²⁹ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Miskolci Gör. Szert. Kath. Apostoli Kormányzás körlevele, Miskolc 1945. október 20. 545/1945.)

⁷³⁰ *Ad limina* látogatásra utazott Rómába 1935-ben is. Vö.: IVANCSÓ István, *Papp Antal érsek, miskolci apostoli kormányzó körlevélben megjelentetett liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 2020, 45.

⁷³¹ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Miskolci Apostoli Administratura (Eperjesi és Munkácsi Egyházmegye) körlevele, Miskolc 1930. január 28. 127/1930.)

kánonjaira hivatkozik, még interrituális kérdésekben is. Például a keresztség szentségével kapcsolatban emlékezteti a papjait, hogy „a keresztség szentsége szabály szerint a saját parókus által szolgáltatandó ki. Mikor ettől a szabályzattól eltérőleg nem a saját plébános kereszttel s ő maga nincs is jelen a keresztelésnél, akkor a 778. kánon előírása szerint a keresztelő lelkész tartozik értesíteni a megkeresztelt lakóhelye szerint illetékes plébánost a szentség kiszolgáltatásáról, hogy az illetékes plébánia anyakönyvébe megfelelően bevezethesse.”⁷³² Szintén a latin kódex kánonjaira hivatkozik a hitoktatási kötelezettség,⁷³³ a klerikusok számára tiltott szórakozás,⁷³⁴ a binálási fakultás⁷³⁵ vagy a böjt megtartása alóli felmentés⁷³⁶ kapcsán is. Ez utóbbi különösen is érdekes. A Szentszék 1918. március 18-ai keltezésű válasza, melyet – többek között Papp Antal is – tévesen a 1917-es kódex hatályának Munkácsi, Eperjesi és Hajdúdorogi Egyházmegyékre történő kiterjesztéseként értelmezett, maga hívta föl a figyelmet arra, hogy az Apostoli Szentszék további tájékoztatást várt azon sajátos rítus szerinti keleti jogszabályok köréről, melyek a latin törvénykönyv óhajtott keleti hatálybaléptetése után is érintetlenül maradnának az érintett eparchiákban. A böjti fegyelem pedig biztos, hogy ilyen sajátos görög fegyelemnek (*propria iura Graecorum*) minősült.

Az apostoli kormányzáság közösségét érintő jogszabályok túlnyomó többsége püspöki rendelkezés révén keletkezett, melyek körlevelekben jelentek meg. Így volt ez Papp Antal érsek idejében is. A körlevelekben közölt püspöki rendelkezések tartalmán túl, tanulságos vizsgálni a körlevelek fejlécét is, hiszen ennek változatai, a kormányzáság önazonossága fejlődésének tükröi. A kezdeti időszakban (1924–1928 között), még Miskolc városára sem történik utalás, és a hangsúly egyértelműen az anyaegyházmegyén volt.⁷³⁷ Ez vélhetőleg a határrevízióban reménykedő álláspontot tükrözte. A későbbiekben (1929-től) megjelenik a miskolci jelző a latinosan írt *administratura* kifejezés mellett. Zárójelben azonban még mindig utalt a fejléc a Munkácsi és Eperjesi Egyházmegyékre.⁷³⁸ Ezzel szinte egyidejűleg olyan körlevelek is megjelentek, s későbbiekben ez vált általánossá, ahol a latinos kifejezés

⁷³² *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Miskolci Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1933. május 12. 590/1933.)

⁷³³ Vö.: CIC (1917) 1329. kán.

⁷³⁴ Vö.: CIC (1917) 138. kán.

⁷³⁵ Vö.: CIC (1917) 806. kán. 2. §.

⁷³⁶ Vö.: CIC (1917) 1245. kán.

⁷³⁷ Vö.: Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyéből alakított Apostoli Administratura.

⁷³⁸ Vö.: Miskolci Apostoli Administratura (Eperjesi és Munkácsi Egyházmegye).

mellett már nincs utalás az anyaegyházmegyékre.⁷³⁹ Végül 1940-től radikális változás jött a körlevelek címezésében. Ekkortól jelent meg a görög katolikus szertartásra történő utalás, és immár a részegyház típusát is magyarosabban jelölték meg.⁷⁴⁰

Az apostoli kormányzóság első 15 éve alatt végbement az összes régi parókia kánoni látogatása, beleértve az újonnan alapított beregdarócit is.⁷⁴¹ A kormányzóság parókiáinak száma nemcsak a természetes fejlődés eredményeként nőtt, hanem az államhatárok módosításának következtében is. Az első bécsi döntés követően a Magyarországhoz visszatért területeken az Eperjesi Egyházmegye hat parókiája került Papp Antal joghatósága alá.⁷⁴² Majd Kárpátalja visszafoglalása után (1939) a Ciróka-völgy (Felsőzemplén) öt parókiája lett a Miskolci Apostoli Kormányzósághoz csatolva.⁷⁴³ Rudabányácska és Beregdaróc Munkácsi Egyházmegyéhez való visszatérése után, a Miskolci Apostoli Kormányzóság területe 4061 négyzetkilométer lett, mintegy 35.058 hívővel.⁷⁴⁴ Bár a II. világháború utáni határrendezések eredményeként ez a tizenegy parókia visszatért az Eperjesi Egyházmegyéhez, illetve az ismét Magyarországon maradt Rudabányácska és Beregdaróc immár a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez nyert besorolást, az 1938-39-es területváltozásoknak még egy pozitív hozadéka volt Papp Antal személyével kapcsolatban. A területi revíziókat követően – a munkácsi, a nagyváradai és a szamosújvári görögkatolikus püspökkel egyetemben – ő is elnyerte a felsőházi tagságot.⁷⁴⁵ Ez az intézkedés akkor az apostoli kormányzóság önállóságának közjogi elismerését jelentette.

⁷³⁹ Vö.: Miskolci Apostoli Administratura.

⁷⁴⁰ Vö.: Miskolci Gör. Szert. Kath. Apostoli Kormányzóság. Ilyen fejléccel jelentek meg Papp Antal halála után Szántay–Szémán István konzultori helynök körlevelei, majd pedig Dudás Miklós apostoli kormányzó első körlevele is. 1946-tól a Hajdúdorogi Egyházmegyei körlevelek rendelkezései immár a Miskolci Apostoli Exarchátusra is vonatkoztak, jóllehet ezt a körlevelek fejléce nem tüntette föl. Majd csak Timkó Imre apostoli kormányzósága idején kerül be a fejlécebe (1975-től), hogy és a Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei. Vö.: IVANCSÓ I., *Papp Antal érsek, miskolci apostoli kormányzó körlevélben megjelentetett liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, 5. Természetesen 2011 után újra külön körlevelek jelentek meg a Miskolci Apostoli Exarchátusban, 2015-től a Miskolci Egyházmegye Körlevelei címmel.

⁷⁴¹ A kánoni látogatásokról rendszeresen beszámolt a Keleti Egyház folyóirat is.

⁷⁴² Izdoba, Kassa, Szeszta, Szigetbölzse, Tornahorváti, Ájfalucska.

⁷⁴³ Cirókaófalú, Nagypolány, Takcsány, Zellő, Zemplénoroszi.

⁷⁴⁴ Vö.: SZÁNTAY–SZÉMÁN I., *A Miskolci Gör. Szert. Kath. Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fennállásának 15. évfordulóján*, 7. Komoly eredménynek tartotta Szántay–Szémán István, hogy a Kassa-vidék visszatért magyar-tót és a kárpátaljai rész rutén hívei, akik jórészt az ónapárt és a tiszta paleoszláv liturgiát használták, minden rítusbeli zökkenés és egyházkormányzati nehézség nélkül kapcsolódhattak be a magyar egyházi életbe. Ez számára igazolta az önálló Apostoli Kormányzóság létjogosultságát.

⁷⁴⁵ Vö.: 1940. évi XXVII. tc. 1. §, 1. pont. A felsőházzal szóló 1926-os törvény nevesítve felsorolja az összes ott megjelenésre jogosult egyházi méltóságot, a görögkatolikusok részéről a hajdúdorogi megyéspüspököt

1.2. Apostoli kormányzói jogokkal felruházott konzultori helynök

Papp Antal címzetes érsek, apostoli exarcha, aki egy baleset miatt 1943-tól erősen korlátozott volt a mozgásában, 1945. december 24-én elhunyt. Az 1917-es kódex nem rendelkezik az apostoli kormányzóságokban bekövetkező székesedésről, csupán azzal az esettel kapcsolatban közöl előírásokat, ha egyházmegye élén álló apostoli kormányzó veszt el hivatalát. Eszerint ha az apostoli kormányzó joghatósága akadályozva volt, vagy ha maga a kormányzó hiányzott, a Szentszék azonnal értesítendő volt. Eközben a megüresedett egyházmegyére vonatkozó előírások voltak irányadóak.⁷⁴⁶ Azaz az apostoli kormányzó halálakor az egyházmegye irányítása a káptalanhoz, vagy az egyházmegyei tanácsosok testületéhez került. Nekik nyolc napon belül káptalani helynököt vagy egyházmegyei kormányzót kellett választaniuk, hacsak a Szentszék másképp nem rendelkezett. A kormányzósági székesedésnél egy másik analógiával is adódott. Az apostoli kormányzóság hasonlóságot mutatott a missziós területeken felállított részegyházakkal (apostoli prefektúra, apostoli vikariátus). Ezekben a részegyházakban nem volt káptalan, illetve egyházmegyei tanácsosi testület. Ezért székesedés esetén ezekben a proprefektus, provikárius vette át a hatalmat, akiket kifejezetten erre a célra jelöltek ki.⁷⁴⁷ A Miskolci Apostoli Kormányzóságban működött az eparchiai tanácsosok testülete. Ezért, érthető módon, a joghézag kitöltésére az egyházmegyéhez való hasonlóságot vették alapul. Így a konzultori testület 1945. december 27-ei ülésén, Szántay–Szémán Istvánt⁷⁴⁸ konzultori helynökké választotta meg.⁷⁴⁹ A megválasztás tényét Szántay–Szémán István másnap levélben közölte Grósz József kalocsai érsekkel, és egyben apostoli kormányzói felhatalmazást kért. Ezt az érsek 1946. január 3-án meg is adta neki.⁷⁵⁰ Eközben

említve. A miskolci apostoli kormányzót azonban kihagyta. Az e témáról szóló hivatalos levélváltásokhoz lásd: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 5. kötet (1926–1938.)*, 103-108., 118-119., 125-127.

⁷⁴⁶ Vö.: CIC (1917) 317. kán.

⁷⁴⁷ „Amint területükre érkeztek a vikáriusok és prefektusok, jelöljenek ki egyik, vagy másik klérusból alkalmas helyettes-vikáriust, vagy helyettes-prefektust, hacsak a Szentszék nem adott Koadjutort melléjük utódlási joggal. 2.§ A helyettes vikáriusnak, vagy helyettes prefektusnak, a vikárius, vagy prefektus életében, semmi hatalma nincs, hacsak az nem bízta volna meg; de a vikárius, vagy a prefektus hivatalának megszűnésekor, vagy joghatóságuk akadályoztatása esetén a 429. kánon 1.§ szabálya szerint, az egész kormányzást át kell venniük és e tisztségben megmaradniuk, amíg a Szentszék másképp nem gondoskodik.” CIC (1917) 309. kán. 1-2. §§.

⁷⁴⁸ Eredeti, születési nevén Szémán István, 1934-ben vette föl a Szántay nevet is.

⁷⁴⁹ Az 1917-es latin kódex szerint: „Az egyházmegyei tanácsosok testülete a székeskáptalan helyét pótolja, mint a püspök szenátusa: ezért amiket a kánonok az egyházmegye kormányzására a székeskáptalannak engedélyeznek, a püspöki szék betöltése, akadályoztatása, vagy megüresedése esetén, azok az egyházmegyei tanácsosok testületére is értendők.” CIC (1917) 427. kán.

⁷⁵⁰ Ezt maga Szántay–Szémán István hozta a papok és a hívek tudomására 1946. január 17-én írt első körlevelében. „Istenben boldogult szeretett Főpásztorunk halála után az Apostoli Szentszék magyarországi

Mindszenty József, magát az exarchátus metropolitájának nevezve, január 5-ei levelében arra kéri Gröss Józsefet, hogy Dudás Miklós hajdúdorogi püspököt nevezze ki apostoli kormányzónak. Erre azért nem került sor, mert a kalocsai érsek már január 3-án Szántay-Szémán Istvánt ruházta föl az apostoli kormányzó jogaival és kötelezettségeivel.⁷⁵¹ A kialakult helyzetről Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek, 1946. április 26-án tájékoztatta XII. Piusz pápát.⁷⁵² A bíboros arról is beszámolt a Szentszéknek, hogy a megválasztott konzultori helynököt, - Mindszenty szóhasználatában „káptalani helynököt”, - Gröss József kalocsai érsek, különleges felhatalmazásával élve, az apostoli kormányzó jogaival ruházta föl. Sajnálatos módon az esztergomi érsek levelébe egy hiba is csúszott: az elhunyt Papp Antalt a munkácsi egyházmegye apostoli adminisztrátoraként nevezte. Ezt a hibát a későbbiekben a Szentszék sajtóközleménye is átvette,⁷⁵³ ami 1946. augusztus 22-én az *Osservatore Romano* újságban is megjelent. Mivel a konzultori helynök megválasztása nem szorult megerősítésre,⁷⁵⁴ a Szentszék nevében 1946. augusztus 24-én Montini érsek válaszol Mindszentynek. E levélben a pápa apostoli áldását továbbította az új konzultori helynöknek.

A Keleti Kongregáció csupán az *Osservatore Romano* cikkéből értesült Papp Antal haláláról. Az Államtitkárság felé 1946. szeptember 26-án írt levelükben azt tanácsolták, hogy ameddig az új apostoli exarcha kinevezése megtörténik, Dudás Miklós hajdúdorogi püspök vegye át az apostoli kormányzóság igazgatását. Ezt a Nyíregyháza és Miskolc között csupán 60 kilométeres távolsággal indokolták. Azt is felvetették, hogy Magyarországon lévő apostoli nuncius hiányában Mindszenty Józsefet és Dudás Miklóst kell arról megkérdezni, hogy egyáltalán szükséges-e saját hierarcha azon néhány parókia

teljhatalmú megbízottja, a kalocsai Érsek úr Őexellentíája, Consultori Testületünk által káptalani helynökké történt megválasztásomat jóváhagyta, egyben apostoli kormányzói jogokkal ruházott fel.” Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Miskolci Gör. Szerk. Kath. Apostoli Kormányzóság körlevele, Miskolc 1946. január 17.) Természetesen a konzultori-káptalani helynökválasztás nem szorult jóváhagyásra, viszont az apostoli kormányzói jogokkal való felruházásra, valóban a kalocsai érseknek volt lehetősége.

⁷⁵¹ A dátummal kapcsolatban lásd a Kalocsai Főegyházmegye Levéltára Iktatókönyvének bejegyzését.

⁷⁵² Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, Végheő T. (szerk.), Nyíregyháza 2022, 524.

⁷⁵³ „...Mons. Antonio Papp, Arcivescovo Titolare di Cizico, Amministratore Apostolico della Diocesi di Munkacs...” Ugyanakkor hozzátették, hogy e mellett Miskolc apostoli exarchája is volt. „Ultimamente, oltre che Amministratore Apostolico della sua diocesi di origine, era Esarca Apostolico di Miskolcz, dove aveva pure fissato la sua residenza.” Ibid.: 519.

⁷⁵⁴ Vö.: CIC (1917) 438. kán.

vezetésére, melyek Papp Antal joghatósága alá tartoztak.⁷⁵⁵ Amennyiben igen, megfelelő személyeket javasolhatnak.

Az Államtitkárság a Szentatya elé tárta a Keleti Kongregáció javaslatát, aki jóváhagyta Dudás Miklós apostoli kormányzói kinevezését. Ennek megfelelően a Keleti Kongregáció 1946. október 16-án írt 452/46. sz. alatti levelében értesítette Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érseket, és felkérte, hogy tájékoztassa Dudás Miklós hajdúdorogi püspököt miskolci apostoli kormányzói kinevezéséről. Ugyanakkor jelzi a bíborosnak, hogy ha jónak látja, hogy az exarchátust saját, püspöki jelleggel felruházott exarcha vezesse, akkor terjesszen föl maga is és Dudás Miklós püspök is három lehetséges jelöltnek a nevét, a szükséges információkkal együtt. Addig Dudás Miklós hivatalban marad.⁷⁵⁶ Mindszenty válaszában értesíti a Kongregációt, hogy az utasításoknak megfelelően jelezte Dudás Miklósnak a Szentszék döntését. Ami a saját kormányzó kinevezésének tervét illeti, a körülmények miatt későbbi időpontban javasolta azt eldönteni.⁷⁵⁷

Ahhoz, hogy Szántay–Szémán István apostoli kormányzói jogokkal felruházott konzultori helynök jogkörét meg tudjuk határozni, világosan kell látni, milyen felhatalmazást kapott a kalocsai érsek Rotta apostoli nunciustól. „Angelo Rotta Magyarország apostoli nunciusa, a háborús körülmények miatt, 1944. december 19-én kapott különleges felhatalmazást az Államtitkárságtól. Ez magába foglalta, a megüresedett egyházmegyék tekintetében, *ad nutum Sanctae Sedis* apostoli kormányzó kinevezését, amennyiben nem lehetséges káptalani helynököt választani, vagy nem célszerű, hogy az egyházmegye igazgatását rábízzák, illetve a megválasztott káptalani helynökök és a kinevezett apostoli kormányzók a saját püspök jogaival és kötelezettségeivel való felruházását. Mivel a nunciust 1945 áprilisában kiutasították az országból, ezt a felhatalmazását Grösz József kalocsai érseknek

⁷⁵⁵ „...per chiedere loro se sia opportuno provvedere alla nomina di un proprio prelado per le poche parrocchie ch'erano prima amministrate dal defunto Mons. Papp...” Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 519.

⁷⁵⁶ Vö.: *Ibid.* 522.

⁷⁵⁷ „*Propositum quod attinet, gors opportunum esse eidem Exarchatui praeficiendum Administratorem proprium, secundum meam humillimam opinionem in circumstantias vigentes melius esset maturiora tempora expectare.*” *Ibid.*: 523. Bár Dudás Miklós megbízását hangsúlyozottan ideiglenesnek, a Szentszék további rendelkezéséig érvényes intézkedésnek szánták, Mindszenty idézett javaslatára lekerült a napirendről a saját püspök-exarcha kinevezése, melyre hatvanöt évet kellett várni.

adta át,⁷⁵⁸ azzal a felhívással, hogy erről értesítse Magyarország ordináriusait, akiknek a Szentszék helyett, a kalocsai érsekhez kell fordulniuk. Természetesen ez a felhatalmazás érvényét veszti, ha a Szentszékkel való levelezés újra lehetővé válik.”⁷⁵⁹ Ennek a felhatalmazásnak a birtokában 1946. január 3-án 118/1946. sz. alatti rendelkezésével Grósz József kalocsai érsek, Szántay–Szémán István megválasztott konzultori helynököt az állandó apostoli kormányzói jogokkal ruházta föl.⁷⁶⁰ Az állandó apostoli kormányzó pedig a megyéspüspök jogaival és kötelezettségeivel bír. Ezzel a széleskörű felhatalmazással rendelkezett Szántay–Szémán István, igaz csak 1946. január 3-tól november 14-ig.

Papp Antal 1945-ben bekövetkezett halálával a Miskolci Apostoli Kormányzóság a széküresedés kánonjogi helyzetébe került. Ez érintette a kormányzóság anyagi biztonságát jelentő tapolcai apátsági javadalmat is, hiszen a tapolcai apátság javadalma haszonélvező nélkül maradt. A széküresedés idejére a magyar kormány ideiglenes (*intercaláris*) kezelésbe vette az apátság javadalmát és miniszteri biztost nevezett ki az élére. Szántay–Szémán István konzultori helynökként fordult a politikai döntéshozókhoz, és kérte, hogy ne vegyék el a tapolcai apátság javadalmát, hanem szálljon vissza a kormányzóság fenntartására. Azzal érvelt, hogy Papp Antal nem királyi adományból, hanem Öszentsége, a pápa, mint legfőbb donátor adományaként kapta 1924-ben a tapolcai apátsági javadalmat. Jelezte, hogy Papp Antal ez idáig is a rábízott részegyház fenntartására fordította ezt a javadalmat, és hogy a javadalom szükséges az apostoli kormányzóság további léteéhez.⁷⁶¹ Kérése okafogyottá válik, hiszen az államosítás miatt ez a tulajdon megszűnt egyházi javadalomnak lenni.⁷⁶² Állami tulajdonba ment át, és a Miskolci Apostoli Kormányzóság, a

⁷⁵⁸ 1945 áprilisában az esztergomi érseki szék betöltetlen volt, hiszen Serédi Jusztinián március 29-én elhunyt, Mindszenty József pedig csak október 2-án kapott kinevezést. Így a rangidős Grósz József, kalocsai érsek volt.

⁷⁵⁹ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 526.

⁷⁶⁰ „...muneris facultates administratoris apostolici permanentiter constituti.” Ibid. 523.

⁷⁶¹ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (Szántay–Szémán István levele a Vallásügyi és Közoktatási Miniszternek, Miskolc 1946. 704/1946.)

⁷⁶² Kivételt képez a 4865. számú tulajdoni lapon 46097 helyrajzi szám alatti kastély megnevezésű, a természetben a Miskolc-Tapolca, Görömbölyi utca 23. szám alatt található ingatlan, közismert nevén az „Akropolisz”. Jelzett ingatlan a tapolcai apátság javadalmából 1930-ban adásvétel jogcímen a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez került, nyugdíjas papok számára üdülő létesítésének céljából. Maga az épület elkészült ugyan 1932-re, de az eredeti szándék sohasem valósult meg. A magyarországi politikai változásnak „köszönhetően” 1951-ben a Miskolc IV. kerületi Tanács kulturális célokra igénybe vette az „Akropolisz” épületét és kiutalta a Magyar Dolgozók Párt tapolcai szervezetének illetve a Magyar-Szovjet Társaságnak. Későbbiekben Moziüzemű Vállalat üzemelt benne. Még a rendszerváltás előtt, 1986. szeptember 15-én aláírt ingatlan csereszerződésben a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye elcserélte az „Akropolisz” ingatlant egy, a Magyar Állam tulajdonát képező természetben a Miskolc, Szentpéteri kapu 69. szám alatt lévő, ház és udvar megjelölésű ingatlanra. Ezt a szerződést a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Dr. Nagy Ildikó

többi egyházmegyéhez hasonlóan más állami támogatásban részesült a „felajánlott” javadalom kárpótlásaként.⁷⁶³

1.3. Ideiglenes apostoli kormányzó

1.3.1. Ideiglenes apostoli kormányzó a mp. *Cleri sanctitati* előtt

Dudás Miklós hajdúdorogi püspök, Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 1946. november 14-ei leveléből értesült róla, hogy a Szentszék a Miskolci Exarchátus apostoli kormányzójává nevezte ki.⁷⁶⁴ Mindszenty arra is felhívta Dudás figyelmét, hogy vegye föl a kapcsolatot Szántay-Szémán István konzultori helynökkel, akit szintén értesített a döntésről. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök november 17-én kelt 3087/1946. szám alatti levelében jelezte Mindszenty levelét és a Szentszék döntését az apostoli kormányzóság konzultori helynökének, és tisztelettel kérte, hogy a joghatóság átruházásával szükségessé vált sürgős elintézendők megbeszélésének mikéntjére és időpontjára javaslatot tegyen.⁷⁶⁵ Szántay-Szémán István november 22-én kelt 1283/1946. szám alatti válaszában azt javasolta a kinevezett apostoli kormányzónak, hogy a konzultori testület előtti személyes megjelenése alkalmával adjon alkalmat arra, hogy az új főpásztorukat üdvözölhessék, és további főpásztori intézkedéseit közvetlenül meghallgathassák. Arra való tekintettel, hogy a konzultorok egyben kerületi esperesek is, a kinevezett apostoli kormányzónak alkalma lesz minden irányban megfelelő információkat szerezni.⁷⁶⁶ Bár a konzultori testülettel való találkozásra, ezzel egyidejűleg a kánoni

bíró által 1993. április 30-án hozott közbenső ítéletével – a Hajdúdorogi Egyházmegye, mint felperes keresete alapján – semmisnek nyilvánította, megállapítva a feltűnő értékaránytalanság tényállását. A Földhivatal 1994. január 19-én „visszaállítás” jogcím alapján újra a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegyét jegyezte be tulajdonosként. Végül is 2007-ben a Hajdúdorogi Egyházmegye a Miskolci Apostoli Exarchátusnak ajándékozta az ingatlant. 2015. március 19-én pedig a Miskolci Egyházmegye, mint a Miskolci Apostoli Exarchátus jogutódja lett a tulajdonosa az „Akropolisznak”, és jelenleg is felsőoktatási és kulturális diákothont üzemeltett benne. Így lett Papp Antal egykori apostoli kormányzó javadalma egy részéből a Miskolci Egyházmegye vagyona.

⁷⁶³ Vö.: SZUROMI SZ. A., *Az egyházi intézményrendszer története*, 327.

⁷⁶⁴ „Enixe rogo Eminentiam Tuam Reverendissimam, ut Exc. mum Nicolaum Dudás, Episcopum Hajdúdorogensem, certiozem reddas Sctissimum Patrem illi tribuisse administrationem Exarchatus Miskolciensis, cum omnibus facultatibus huic muneri adnexis, donec a S. Sede aliter provisum fuerit.” Vö.: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Esztergom 1946. november 14. 5978/1946.)

⁷⁶⁵ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (Dudás Miklós hajdúdorogi püspök levele Szántay-Szémán István konzultori helynökhez, Nyíregyháza 1946. november 17. 3087/1946.)

⁷⁶⁶ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (Szántay-Szémán István konzultori helynök levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Miskolc 1946. november 22. 1283/1946.)

birtokbavételre⁷⁶⁷ csak december 19-én került sor, Szántay–Szémán István november 27-én kelt 1300/1946. szám alatti körlevelében, a következőképpen tájékoztatta a papokat és a híveket a Szentszék döntéséről: „Testvéri szeretettel közlöm Főtisztelendő Paptestvéreinkkel és a Híveinkkel, hogy az Apostoli Adminisztraturánk árvasága megszűnt, mert annak kormányzását az Apostoli Szentszék a Keleti Szent Kongregációnak folyó év október 16-án kelt 452/46 sz. legkegyesebb intézkedésével dr. Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök úrra bízta. Amidőn ezt testvéri örömmel hozom tudomásukra, egyben közlöm, hogy Őexcellenciája megbízatásával az én 20 éves általános helynöki s közel egy éves ordináriusi joghatóságom megszűnik.”⁷⁶⁸ E körlevéli közlés két pontját kell kánonjogilag értékelnünk. Valójában Szántay–Szémán István általános helynöki megbízása nem Dudás Miklós apostoli kormányzói kinevezésével szűnt meg, hanem Papp Antal érsek 1945. december 24-én bekövetkezett halálakor, azaz a széküresedés beálltakor.⁷⁶⁹ A másik kérdés az, hogy vajon az 1945. december 24-én megkezdődött széküresedés, az Apostoli Adminisztratúra árvasága, valóban véget ért-e Dudás Miklós apostoli kormányzói kinevezésével? Egyházmegyék kormányzatát, akár be van töltve, akár megüresedett püspöki szék esetén, a pápa súlyos és különleges okok folytán olykor apostoli kormányzóra bízta. Az apostoli kormányzó így vezethet széküresedés állapotában lévő egyházmegyét is. De 1946-ban egy apostoli kormányzóság vezetését bízta a pápa apostoli kormányzóra. Nézetem szerint, a mp. *Cleri sanctitatis* hatálybalépésével, egyértelműsödött a jogi helyzet. 1957-től már a keleti alkotmányjog szabályai⁷⁷⁰ vonatkoztak az ekkor már nevében is keleti megnevezést viselő Miskolci Apostoli Exarchátusra. Az apostoli exarchátus széke pedig akkor betöltött, azaz akkor nincs az apostoli exarchátus a széküresedés állapotában, ha apostoli exarcha vezeti. Dudás Miklós, majd a későbbiekben Timkó Imre, Keresztes Szilárd és Kocsis Fülöp, nem kaphattak apostoli exarchai kinevezést, mert exarchai minőségben egy főpásztor – a rezideálási kötelezettsége miatt –

⁷⁶⁷ Az apostoli kormányzó kánoni birtokbavételére úgy kerül sor, hogy a kinevezett személy maga, vagy helyettese által bemutatja a székesegyház káptalanjának, vagy az azt helyettesítő tanácsosok testületének az apostoli kinevező okmányt, a káptalan titkárnak, vagy a Kúria kancellárjának jelenlétében, aki az okmányt az akták közé helyezi. Vö.: CIC (1917) 334. kán. 3. §.

⁷⁶⁸ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (Miskolci Gör. szert. kat. Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1946. november 27. 1300/1946.)

⁷⁶⁹ Bár az 1917-es kódex nem szabályozza az apostoli kormányzóságba kinevezett általános helynök hatalmának megszűntét széküresedés esetén, erre a következtetésre jutunk, akár az egyházmegyéhez való hasonlóság, akár az apostoli vikariátushoz való analógia alapján akarjuk kitölteni a kétségtelen joghézagot. „A *vicarius delegatus* hatalma a főpásztor halálával szintén megszűnik.” BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 216.

⁷⁷⁰ Vö.: mp. *Cleri sanctitatis* 366-387. kk.

csak egyetlen részegyház élén állhat. Márpedig ők a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökei voltak. Egy másik részegyház – a két püspöki hivatallal járó egyidejű helybenlakási kötelezettség jogi összeegyeztethetlensége miatt – csak apostoli kormányzói minőségben volt rájuk bízható.⁷⁷¹ Legalábbis az 1957 és 2011 közötti időszakra nézve biztosan így állíthatjuk, hogy a Miskolci Apostoli Exarchátus a helyben lakó exarcha hiánya miatt, a szoros értelemben vett széküresedés jogi állapotában volt. Dudás Miklós püspökségének időszakában egyszer ugyan felmerült saját főpásztor kinevezésének gondolata az exarchátus élére. Erre azonban végül nem került sor. Dudás püspök betegségének hírére a Keleti Kongregáció 1956. október 24-én felvetette a főpásztornak egy segédpüspök, vagy koadjutor püspök kinevezésének lehetőségét a Hajdúdorogi Egyházmegyébe. Arra kérték őt, hogy nevezze meg azokat a papokat, akiket a püspöki szolgálatra méltónak vél, és adja meg róluk a szükséges információkat. A jelöltek között volt Rojkovich István hajdúdorogi általános helynök is, akivel kapcsolatban viszont megjegyzi Dudás Miklós, hogy az a probléma vele kapcsolatban, hogy kiterjedt rokonsága van a Hajdúdorogi Egyházmegyében, ami nagy teherterheléssel lehet számára. Ezért talán alkalmasabb lenne a Miskolci Exarchátus apostoli kormányzójának.⁷⁷² Dudás Miklós felvetésére érdemben a Szentszék nem reagált, így ekkor nem szűnt meg a Miskolci Apostoli Exarchátus *sede vacante* állapota. De ugyanerre a következtetésre juthatunk az 1946 és 1957 közötti időszakra viszonylatában is, ha Dudás Miklós miskolci apostoli kormányzó jogkörét elemezzük.

Az apostoli kormányzó jogai, kötelességei, kiváltságai, kinevezésének leveléből erednek. Ezzel kapcsolatban Dudás Miklós kinevező levele csak általánosságban fogalmazott; neki a hivatalhoz tartozó minden felhatalmazást megadva (*cum omnibus facultatibus huic muneris adnexis*). Amennyiben a kinevező levél nem ad pontos leírást az apostoli kormányzó jogairól és kötelességeiről, azt az 1917-es kódex 315. kánonja alapján a

⁷⁷¹ Vö.: SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok. Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 193.

⁷⁷² Vö.: „Nullo tamen modo silentio praeterire possum factum illud, quod ipse originem habens ex familia sacerdotali valde extensa multos consanguineos, affines et aliis vinculis familiaribus sibi coniunctos habet intra sacerdotes Eparchiae Hajdudorogensis, quod multa incommoda difficultatesque non parvas ei creare poterit. Forsitan magis idoneus foret in Administratorem Apostolicam Exarchatus Miskolcensis, nam uti talis liber esset a hoc onere et periculo, ibi enim nullos consanguineos habet.” Lásd: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez* 6. kötet (1939-1972), 616. Tekintettel arra, hogy ez a javaslat Dudás Miklósnak egybeesik a *Cleri sanctitati* kihirdetésével, amennyiben sor került volna Rojkovich Istvánnak a Miskolci Apostoli Exarchátus élére történő kinevezésére, minden valószínűség szerint ez apostoli exarcha, és nem apostoli kormányzói hivatal lett volna.

kinevezés időbelisége, állandó, vagy ideiglenes jellege határozza meg. Dudás Miklós kinevezése ideiglenes volt. Erre utal maga a kinevezés záradéka is (*donec a S. Sede aliter provisum fuerit*). Eszerint megbízása a Szentszék további intézkedéséig szólt. Ezt bizonyítják a kinevezés körülményei is, hiszen a Keleti Kongregáció mind a hercegprímástól, mind Dudás Miklóstól három nevet várt, akik közül saját főpásztor lett volna állítható a kormányzóság élére. Végül a kánoni joggyakorlat is ezt támasztotta alá, „hiszen az apostoli kormányzó kinevezésének egyik lehetséges oka, mint láttuk, az a helyzet, amikor egy főpásztorra – rendkívüli helyzet miatt – a sajátján túl egy másik részegyház irányítását is rábízták. Ez utóbbit megyéspüspöki vagy exarchai minőségben – a kettős helybenlakási kötelezettség teljesíthetetlensége miatt – egyszerre nem láthatta el. Ezért a második részegyház vezetését csak apostoli kormányzói minőségben végezhetette. Ez utóbbi feladatkör természeténél fogva ideiglenes.”⁷⁷³ Az ideiglenes apostoli kormányzónak pedig ugyanazok voltak a jogai és a kötelezettségei, mint a latin jog szerinti káptalani, a keleti jog szerinti konzultori helynöknek. Az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki rendes, helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt. Azonban, mint külső fórumon rendes joghatósággal bíró ordináriusnak, módjában volt helynököt, biztost kinevezni, megbízotti hatalommal. Ezek jogkörét az egyes esetekben kellett részletesen meghatározni.⁷⁷⁴ Dudás Miklós apostoli kormányzó 1946. december 19-én úgy nevezte ki Szántay–Szémán Istvánt általános helynökévé, hogy hatalmának természetét, (tudniillik annak rendes vagy megbízotti jellegét), jogait és kötelezettségeit a kinevezést hírül adó körlevél nem részletezte.⁷⁷⁵ Ugyanebben a körlevélben Dudás Miklós apostoli kormányzó megerősítette a konzultori testületet az 1917-es kódex 426. kán. 5. paragrafusára hivatkozva. (A jelzett kánon csak a széküresedés alatt kinevezett konzultor személyének megerősítésének kötelezettségét írja elő a széküresedés megszűntekor, a hivatalba lépő püspök számára.) Ugyancsak megerősítette a szentszéki bíróság tagjait,

⁷⁷³ SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 192.

⁷⁷⁴ „A püspöki helynök és az apostoli kormányzói helynök, vagy biztos jogi állása között lényeges különbség van: az első joghatósága rendes, tehát részben vagy egészben mindenkor átruházható, delegálható, még *ad universitatem causarum* is. Ezzel szemben az apostoli kormányzói helynök vagy biztos joghatósága nem rendes, hanem delegált, tehát csak egyes esetben subdelegálható s nem általában. Az apostoli kormányzó azonban megteheti, hogy a jog szerint az általános helynököt megillető összes jogokat egy kiválasztott személynek delegálja, s így megbízottja a gyakorlatban majdnem azonos jogi tényező lesz az általános helynökkel.” BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 89.

⁷⁷⁵ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (Miskolci Gör. Szer. Kat. Apostoli Kormányzóság körlevele, Miskolc 1946. december 19.)

jöllehet nem egyértelmű, hogy megszűnt-e egyáltalán a széküresedés állapota, de annak megszűntével is csak a szentszéki elnök szorult megerősítésre.⁷⁷⁶

Szántay–Szémán István helynök 1960. december 22-én hunyt el.⁷⁷⁷ A Miskolci Apostoli Exarchátus papsága körében nagy tekintélynek örvendő pap halála, még inkább felszínre hozta Dudás Miklós és a kormányzóság papjai között lévő ellentéteket. A borsodi görögkatolikus békepapok második, (1961 nyarán) Dudás püspöknek címzett levelükben a főpásztort már a helynök haláláért is felelőssé teszik. Bár közvetlen bizonyítékunk nincs rá, de az Állami Egyházügyi Hivatal információja szerint Dudás püspök politikai okoknál fogva nem kívánt kinevezni helynököt, hanem a miskolci kormányzóságot is ő akarta közvetlenül irányítani. Ennek elérése végett többek között arra hivatkozott, hogy ő nem is nevezhetne ki oda helynököt.⁷⁷⁸ Ha volt is olyan szándéka Dudás püspöknek, hogy a kormányzóság közvetlen irányítását saját magának tartsa fenn, annak hátterében kevésbé kánonjogi okok, hanem a püspök és a kormányzóság papjai közötti feszültség állt.⁷⁷⁹ A jelzett időszakban azonban már hatályban volt a régi keleti alkotmányjogot tartalmazó mp. *Cleri sanctitatis*. Ezért kérdésként merülhetett föl, volt-e joga az apostoli exarchátust vezető apostoli kormányzónak helynök kinevezésére? A mp. *Cleri sanctitatis* csak az exarcha,⁷⁸⁰ és az állandó apostoli kormányzó⁷⁸¹ számára tette lehetővé a 432-437. szerinti helynök kinevezését. Így a jogi helyzet nem változott az 1946-hoz képest. Az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki rendes helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt. Ezzel szemben, mint láttuk, külső fórumon rendes joghatósággal bíró ordináriusként, módjában volt helynököt, biztost kinevezni, megbízotti hatalommal. Ezek jogkörét maga határozhatta meg. Dudás Miklós apostoli kormányzó, a kormányzóság papjaival való konfliktusa enyhítése érdekében,⁷⁸² 1961 februárjában – eredeti szándékát

⁷⁷⁶ Vö.: CIC (1917) 1573. kán. 5. §.

⁷⁷⁷ Szántay–Szémán István haláláról külön körlevélben emlékezett meg Dudás Miklós apostoli kormányzó. Temetését maga végezte, karácsony vigíliáján. Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körirata, Nyíregyháza 1961. január 10. 1961/1.)

⁷⁷⁸ Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 683–684.

⁷⁷⁹ „Dudás püspök többek között azért is maga kívánja kormányozni az adminisztratúrát, mert idáig politikai szempontból sok nehézséget okozott, más beállítottságúak azok a papok és ellenszenves nekik Dudás püspök személye. Ez bizonyos mértékig mindig szakadékot idézett elő a hajdudorogi egyházmegye és az adminisztratura között.” Ibid.

⁷⁸⁰ Mind a saját területtel bíró exarcha (mp. *Cleri sanctitatis* 364. kán. 4. §.), mind az apostoli exarcha (mp. *Cleri sanctitatis* 367. kán. 3. §.), mind a pátriárkai, érseki exarchával (mp. *Cleri sanctitatis* 391. kán.) kapcsolatban.

⁷⁸¹ A mp. *Cleri sanctitatis* – az 1917-es kódex rendelkezéseitől eltérő módon – kifejezetten utal az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó e jogkörére. Vö.: mp. *Cleri sanctitatis* 355. kán. 1. §. 2.

⁷⁸² „Az információink szerint az adminisztratúrához tartozó papok hallani sem akarnak arról, hogy közvetlen Dudás püspökhöz tartozzanak, ha a püspök ezt mégis végre akarná hajtani, abban az esetben Rómához

megváltoztatva – Juhász Dénes ózdi parókuszt nevezte ki a kormányzóság helynökévé. Ezzel az apostoli exarchátus központi irodája, a Miskolc elnevezést megtartva, Ózdra került. Ez az intézkedés elnyerte mind az állam, mind pedig a kormányzóság papjainak tetszését.⁷⁸³ A kinevezés előtt, Dudás Miklós az Állami Egyházügyi Hivatal előzetes hozzájárulását kérte. Ebben jelezte, hogy „az Exarchátus ügyeinek közvetlenebb intézése érdekében továbbra is kívánatos adminisztrátori helynök kinevezése. Az egyházi törvénykönyv követelményeinek Juhász Dénes konzultor, ózdi parochus felel meg.”⁷⁸⁴ Bár a hivatkozott egyházi törvénykönyvi rendelkezés a rendes hatalommal bíró általános helynöki hivatalra, és nem a megbízotti hatalommal rendelkező adminisztrátori helynökre vonatkozott, az tény, hogy általános helynöknek csak cölibátusban élő világi papot lehetett kijelölni. E téren Juhász Dénes megfelelt a mp. *Cleri sanctitati* előírásainak.⁷⁸⁵

A Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es alapításakor a hajdúdorogi püspök joghatósága csak az ország egyes keleti vidékeire terjedt ki, így sok magyar görögkatolikus latin püspökök joghatósága alatt maradt. E hátrányos helyzet orvoslása a hívek elvándorlása miatt idővel mind sürgetőbbé vált. Az eparchia területének kiterjesztését már a harmincas években kérvényezték, ám hosszú ideig még szórványlelkességek alapítását sem sikerült kieszközölni a területileg illetékes latin főpásztoroktól. E téren lényegi változást csak a II. Vatikáni Zsinat keletiekről szóló dekrétuma hozott.⁷⁸⁶ A hajdúdorogi püspök joghatóságának esetleges országos kiterjesztése, a Miskolci Apostoli Exarchátus szempontjából a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez csatolás lehetőségét, fenyegető veszélyét jelentette. „Ez arra ösztönözte a kormányzóság vezető papjait, hogy a jövőjük biztosítása

akarnak folyamodni, állítólag a levéltervezet meg is van szövegezve, amely bizonyos fenyegetést is tartalmaz, azt, hogy amennyiben mégis a hajdúdorogi egyházmegyéhez kellene tartóznuk, ők el fognak szakadni Rómától.” *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 683–684.

⁷⁸³ „A Dudás püspök és a Miskolci Apostoli Kormányzóság papsága közötti ellentétek a Szántay-Szémán helynök halála és az új helynök kinevezése körüli konfliktus után is, a főpásztor haláláig fennmaradtak. Ezt jól érzékelteti egy 1961. július hónapban Sátoraljaújhelyen lévő papi gyűlés, melyen Dudás püspök kijelentette, hogy amíg a névtelen levelek formájában lévő, személye elleni támadások nem szűnnek meg, addig a Kormányzóság területén semmilyen kinevezést nem eszközöl. (Konzultorok, szentszéki bíró, stb.) Kijelentette a püspök, ha szükséges, akkor alkalomszerűen bizottságokat hoz létre az ügyek intézésére.” *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 687.

⁷⁸⁴ Ibid. 685.

⁷⁸⁵ Nőtlen áldozópap volt. 1927-ben belépett a Bazilita Rendbe, de örökfogadalmat nem tett. Papp Antal érsek, apostoli kormányzó azután inkardinálta, és szentelte a Miskolci Apostoli Exarchátus papjává (1937. október 3-án), hogy elhagyta a Bazilita Rendet. Vö.: *Görögkatolikus papok történeti névtára 1. kötet* (összeállította: VÉGHSEŐ T.), Nyíregyháza 2015. 165. Így nem számított szerzetes papnak, ami kizárta volna a helynöki kinevezést. Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 433. kán. 1. §.

⁷⁸⁶ A joghatóság kiterjesztése elméleti háttérének II. Vatikáni Zsinaton megjelenő szempontjait lásd: SZABÓ P., *A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968)*, 217–219.

érdekében új megoldásokat keressenek. Ezen törekvések egyike volt annak elérése, hogy a görögkatolikus szórvány 1964-től ismét napirendre kerülő kérdésének megoldása egyben a kormányzóság jövőjét is biztosítsa. Római kapcsolataik révén megpróbálták elérni, hogy az ország azon része, mely akkor még nem tartozott a hajdúdorogi püspök joghatósága alá, a kánonjogi rendezés során ne a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez, hanem a Miskolci Apostoli Kormányzósághoz kerüljön. A Rómába utazó magyar zsinati küldöttségen keresztül próbálták a Szentszékkal is kapcsolatba lépni. Ezt az elképzelést az ÁEH funkcionáriusai is irreálisnak tartották.⁷⁸⁷

Végül a Szentszék döntését a joghatóság pápai kiterjesztéséről a Keleti Egyházi Kongregáció prefektusa nevében egy 1968. augusztus 6.-i keltezésű hivatalos levélben közzétették.⁷⁸⁸ Ebben arról tájékoztatták Dudás Miklós püspököt, hogy joghatóságát – hároméves próbaidőszakra – az országban lakó összes bizánci rítusú hívőre kiterjesztették.⁷⁸⁹ A Kongregáció értesítésének szűkszavú fogalmazásmódja komoly értelmezési nehézségeket hozott magával, mely – az előzetes félelmeket mintegy beigazolvva – a Miskolci Apostoli Exarchátus további létét is kétségbe vonta.

Ezt tükrözte Hamvas Endre kalocsai érsek észrevétele, mely szerint „a Szentszék döntésével gyakorlatilag a Miskolci Apostoli Exarchátus megszűnt, legalábbis a 3 évi próbaidőre,⁷⁹⁰ mely után majd eldől, hogy vagy visszaáll-e az 1969. január 12.-i állapot; – vagy megmarad az egész Magyarország egyetlen görögkatolikus bizánci szertartású egyházmegyének; – vagy több görögkatolikus bizánci szertartású egyházmegyére osztja az országban élő görögkatolikus híveket egy következő szentszéki döntés. Más véleményen volt Hollós János korabeli görögkatolikus kánonjogász. Nézete szerint az intézkedés erejében nem került sor az egyházmegye területének kiterjesztésére. Az ellentmondás feloldását a dokumentum szövegének elemzése segítheti. Eszerint „az okmány szövegszerűen a szórvány esetében is csak a püspöki joghatóság – és nem az eparchia területének – megváltoztatásáról beszélt. Ha pedig e relációban nem eredményezett területváltozást, akkor az még kevésbé feltételezhető az exarchátus vonatkozásában, amiről

⁷⁸⁷ VÉGHSEŐ T., *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, 344.

⁷⁸⁸ Az eredeti dokumentumot lásd: SZABÓ P., *A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968)*, 230.

⁷⁸⁹ A hajdúdorogi püspök joghatósága 1968 előtt a borsodi, szabolcsi és hajdúsági területeken kívül csak a mai Budapest 10 belső kerületére, valamint a makói és szegedi paróchiákra terjedt ki.

⁷⁹⁰ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 750.

a dokumentum szót sem ejtett!”⁷⁹¹ Ahogyan szintén nem volt szó az exarchátus területi integritásáról a Szentszék 1972. márciusi, a szórványjoghatóság újabb háromévnvi ideiglenes meghosszabbítását tartalmazó döntésében, ami ismét csak a személyes püspöki, és nem az egyházmegyei joghatóság kiterjesztéséről beszélt. Az átmeneti bizonytalan helyzet megoldását már Timkó Imre hajdúdorogi püspök, miskolci apostoli kormányzó idejében Szent II. János Pál döntése hozta el. Ez – a Miskolci Apostoli Exarchátust leszámítva – egész Magyarországra kiterjesztette a Hajdúdorogi Egyházmegye területét.⁷⁹²

1.3.2. Ideiglenes apostoli kormányzó a mp. *Cleri sanctitati* szerint

Dudás Miklós püspöknek 1970–1971-ben két szívinfarktusa volt. Az egyre inkább betegeskedő főpásztor 1972 januárjában benyújtotta lemondását a Szentszéknek, melyet VI. Pál pápa nem fogadott el, hanem kitartásra buzdította a hajdúdorogi püspököt, illetve ismételten kilátásba helyezte egy segédpüspök kinevezését számára. Ahogy fentebb láttuk, 1957-ben már tervben volt egy segédpüspök kinevezése. Akkor Rojkovich István személyében önálló vezető kinevezése is felmerült a Miskolci Apostoli Exarchátus élére. Dudás Miklós püspök betegsége újra felszínre hozta az exarchátus papjainak azt az óhaját, hogy ne a hajdúdorogi püspök legyen egy személyben a miskolci apostoli kormányzó is. Ennek érdekében 1972. március 15-én levélben fordultak Ijjas József kalocsai érsekhez, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnökéhez. Ebben jelezték, hogy értesüléseik szerint a Magyarországon lakó összes görögkatolikus hívő egész ügyének rendezése érdekében személyi jelölések, kinevezések és egyéb változások vannak kilátásban, sőt várhatók. Az exarchátus papjai még nem tudhatták, hogy a pápa nem fogadta el Dudás lemondását. Ezért azzal folytatják levelüket, hogy amennyiben a hajdúdorogi püspök az apostoli kormányzóságtól is megválna, „ebben az esetben a hajdúdorogi püspöktől személyében független és önálló felszentelt vezetőt, ordinariust kérünk az Apostoli Szentszéktől, amint az a Miskolci gör. szert. Apostoli Administratura alapításakor történt b. e. Papp Antal küzikei c. érsek kinevezésével.”⁷⁹³ Fontos megjegyezni, hogy a levél

⁷⁹¹ SZABÓ P., *A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968)*, 224.

⁷⁹² „Nos igitur, optatum explentes omnium quorum magis interest, viet potestate Nostra Apostolica per has Litteras Christifideles conipsius Byzantini ritus in universa Hungaria degentes in ius et iurisdictionem Eparchiae Haidudoroghensis perpetuo atque stabiliter omnes redigimus, firmis tamen iuribus Exarchatus Apostolici Miskolcensis propriis.” IOANNES PAULUS II, const. ap. *Summis Pontificibus*, 17. VII. 1980, in AAS 72 (1980) 7, 985-986.

⁷⁹³ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 790.

keltezése szerint Múcsonyban íródott, az első aláírója⁷⁹⁴ dr. Gulovics Andor c. főesperes, bírósági helynök, aki ebben az időben múcsonyi parókus volt. A levélen Juhász Dénes általános helynök aláírása nem szerepel. Az, hogy a múcsonyi parókus szíven viselte a Miskolci Apostoli Exarchátus esetleges önálló vezetését, egy másik levélből is tisztán látszódik. Bubnó László főesperes 1972. július 3-án expressz levélben fordult Timkó Imréhez, melyben arra a kérdésre várt választ, „hogya az adminisztrátúra konzultori testülete Téged választana meg káptalani helynöknek, elfogadod-e ezt a választást, amellyel aztán, mint káptalani helynök tagja lennél a püspöki karnak.”⁷⁹⁵ A főesperes levelében Gulovics Andorra hivatkozik. Természetesen a Miskolci Exarchátus vezető papjai arra számítottak, hogy csak az exarchátusban vállal esetlegesen káptalan helynöki hivatalt Timkó Imre, hiszen véleményük szerint „Nyíregyházán teljes a káosz és a zűrzavar, és számunkra elérkezett az idő, hogy erről a kocsiról leszálljunk, s a magunk motorjával haladjunk, de emelkedő tendenciával.”⁷⁹⁶ Timkó Imre erre a levélre nem válaszolt.

Dudás Miklós 1972. július 15-én hunyt el. Timkó Imre még aznap levélben fordult Miklós Imre államtitkárhoz, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez Dudás Miklós püspök, kormányzó utódlása tárgyában. Mellékelten megküldte Dr. Bubnó László fentebb idézett expressz levelét, amelyben a Miskolci Apostoli Exarchátus szenior-konzultorával, Dr. Gulovics Andorral történt megbeszélése alapján – a konzultori testület nevében – megkérdezték: Dudás Miklós püspök, apostoli kormányzó halála esetén a megüresedett szék helynöki tisztét elvállalná-e, ha a konzultori testület arra megválasztaná? Timkó Imre tájékoztatja az Állami Egyházügyi Hivatal elnökét, hogy a levélre nem válaszolt, hiszen az egyházi vezetők megválasztása vagy kinevezése – az Apostoli Szentszék és a Magyar Kormány részleges megállapodásai alapján – az 1957. 22. törvényerejű rendelet érvénye szerint – állami hozzájárulást igényel. Véleménye szerint szükséges, hogy Dudás Miklós püspök úr elhunytával a magyarországi görögszertartású katolikusok ügyét – amely jelen állapotában a Hajdúdorogi Egyházmegyére (eparchia), a Miskolci Apostoli Kormányzóságra (exarchátus) és a joghatósági területen kívül élők számára szervezett szórványhelynökségre tagolódik – egységes a jövőre tekintő, a jogi tényeket

⁷⁹⁴ Aláírták még: dr. Bubnó László esperes, dr. Mincsik Pál főesperes, Gyulai Jenő konzultor, az abaújszántói kerület esperese, Csizsárik János, a borsodi kerület esperese, Krenyiczky István, a csereháti kerület esperese.

⁷⁹⁵ *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 794–795.

⁷⁹⁶ *Ibid.*

figyelembevevő és sokoldalú tárgyalások során, az Apostoli Szentszék és a Magyar Kormány közötti megállapodás rendezze. Felhívta ugyanakkor az államtitkár figyelmét, hogy a Miskolci Apostoli Exarchátus papsága évek óta törekszik arra, hogy saját ordináriust kaphasson és élhessen az adminisztratúra alapításával adott önállósági jogával. Ez Dudás Miklós megyéspüspök életében nem látszott megoldhatónak. Az apostoli kormányzóság papsága törekvéseinek többféle módon adott kifejezést. Legutóbb – néhány hónappal ezelőtt – memorandummal fordultak Dr. Ijjas József kalocsai érsek úrhoz, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökéhez, hogy támogassa önállóságuk visszanyerését. Dudás Miklós püspök úr halálával ténylegesen megüresedett az apostoli adminisztrátor széke. A konzultori testület jog szerint választóképes és élni is akar jogával. Végül Timkó Imre azt kérte, hogy a jelenlegi székiüresedési (*sedes vacans*) helyzetben, az államtitkár a magyar görögkatolikusság ügyével foglalkozva szíveskedjen meghallgatni a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testületét.⁷⁹⁷

Mind a Hajdúdorogi Egyházmegyében, mind a Miskolci Apostoli Exarchátusban 1972. július 18-án gyűlt össze a tanácsadói testület, és mindkét részegyházban Timkó Imrét választották meg ideiglenes vezetőnek, Ő július 20-án letette az előírt esküt az exarchátus konzultori testülete előtt.⁷⁹⁸ Jelenlegi témánk szempontjából csak a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testületének a választását kell kánonjogilag értékelnünk.

A mp. *Cleri sanctitati* 384. kánonja szerint exarchátusban lévő székiüresedés esetén az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át a kormányzást. Személyét az apostoli exarcha jelölte ki, hivatalba lépése után. Ennek az exarcha-helyettesnek (proexarcha) az apostoli exarcha életében semmi feladatköre sem volt, kivéve azt, amivel az exarcha megbízta. Ha az exarchai szék megüresedett, az exarcha-helyettes (proexarcha) átvette a kormányzást mindaddig, amíg az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezett. A kormányzást átvevő exarcha-helyettesnek (proexarcha) két sürgős feladata volt. Egyrészt mielőbb tájékoztatta a Szentszékét a kialakult helyzetről, másrészt rögtön ki kellett jelölnie egy világi klerikust, vagy szerzetest, aki követi, ha az ő kormányzása a Szentszék rendelkezésén kívüli okból szűnik meg.

⁷⁹⁷ Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 793-795.

⁷⁹⁸ A káptalani/konzultori helynök és a kormányzó helynök kifejezések felváltva szerepelnek a forrásokban. A mp. *Cleri sanctitati* a „megüresedett egyházmegye kormányzója” (*administrator eparchiae vacantis*) kifejezést használja.

Amennyiben nem volt exarcha-helyettes (proexarcha), vagy akadályozva volt a kormányzás átvételében, akkor magánál a jognál fogva az exarchátus rangidős papja vette át az ideiglenes irányítást, az tudniillik, aki a területen jelen volt, és akit elsőként neveztek ki oda. Ha több ilyen lett volna, akkor az, akit előbb szenteltek pappá. Eszerint az exarchátusi szék megüresedése esetén már a régi keleti jog is kizárta az exarchátus ideiglenes vezetőjének választását. Azt maga a jog jelölte ki: exarchátus széküresedésekor az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át az exarchátus vezetését, hiánya, vagy akadályoztatása esetén a rangidős áldozópap. A Miskolci Apostoli Exarchátusban nem volt kijelölt exarcha-helyettes (proexarcha). Így 1972-ben, további szentszéki intézkedésig, a legidősebb áldozópapnak⁷⁹⁹ kellett volna exarchai kormányzóként hivatalba lépnie. „Ennek tükrében Timkó Imre 1972-es miskolci konzultori helynökké választása úgy tűnik nem volt összhangban a mp. *Cleri sanctitatis* előírásaival.”⁸⁰⁰

Az, hogy az exarchai kormányzó személyének kijelölésénél teljesen figyelmen kívül hagyták a keleti jog előírásait, abból a dokumentumból is egyértelmű, amiben a Miskolci Apostoli Adminisztrátúra konzultori testülete bejelenti az Állami Egyházügyi Hivatalnak Timkó Imre kanonok káptalani helynökké választását.⁸⁰¹ Egyrészt az öttagú konzultori testület a 1917-es latin kódex 432. k. 1. paragrafusra hivatkozik,⁸⁰² amely a latin egyházmegyék püspöki székének megüresedésekor hatalmazza föl a káptalani testületet, káptalani helynök választására. Emellett, nem a konzultori helynök, hanem a káptalani helynök kifejezést használják. Végül a hivatali eskü letételével kapcsolatban is a latin törvénykönyv előírásaira hivatkoznak.⁸⁰³ A Hajdúdorogi Egyházmegyében jogszerű volt a székeskáptalani választás. Ugyanakkor beszédes, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalhoz írt felterjesztésükkor nem hivatkoztak az 1917-es kódex előírásaira. Vélhetőleg tudhatták,

⁷⁹⁹ 1972-ben mind a legidősebb pap, mind a legrégebben szentelt Babej Béla volt. Mogyorósán született 1901-ben, és 1927-ben szentelték pappá. 1972-ben szárazkéri parókus volt. Vö.: *A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság Schematizmusa*, Nyíregyháza 1982, 215.

⁸⁰⁰ SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771–1972)*, 141.

⁸⁰¹ Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 796.

⁸⁰² „A székesegyház káptalanja, a püspöki szék megüresedése esetén, annak híretől számított nyolc napon belül, köteles káptalani helynököt állítani, aki helyette kormányozza az egyházmegyét, és ha a javadalmak élvezésének tisztsége is terheli, egy, vagy több hűséges és szorgalmas gondnokot kinevezni.” CIC (1917) 432. kán. 1. §. Némileg érthető a latin kánonra történő hivatkozás, hiszen a mp. *Cleri sanctitatis* előírásából nem tudták volna jogilag megalapozni választásukat.

⁸⁰³ „A szentszéktől jóváhagyott formula szerint kötelesek hitvallást tenni; A székes káptalan előtt a káptalani helynök.” CIC (1917) 1406. kán. 1. §. 4.

hogy az semmilyen módon nem vonatkozik rájuk. A mp. *Cleri sanctitati* idézését is mellőzték azonban, és egyszerűen kánoni előírásokra utaltak.

Timkó Imre július 28-án kelt levelével tájékoztatta a Szentszék a kormányzás átvételéről. Emellett azt kérte a Keleti Kongregációtól, hogy a Dudás Miklós által létrehozott papi szenátusok fennmaradhassanak, illetve, hogy adják meg neki a nem püspöki rendben lévő ordináriusok szokásos fakultásait. A Szentszék augusztus 23-án kelt válasza azonban elutasította azt, hogy Timkó Imre éljen azokkal a felhatalmazásokkal, amit a mp. *Pastorale munus* kezdetű apostoli levél a megyéspüspököknek megad.

Timkó Imre kormányzó helynök dr. Gulovics Andor múcsonyi parókust nevezte ki kancellárrá.⁸⁰⁴ Így az exarchátus irodája ekkor Ózdról Múcsonyba került. Az exarchátus irodájának vezetőjeként a kancellár, mai fogalmunk szerint az irodaigazgató, a püspök első számú bizalmasa és tanácsadója volt. Így a kancellárnak hazánkban gyakran a helynöknel is fontosabb szerep jutott.⁸⁰⁵ Juhász Dénes, akinek általános helynöki joghatósága Dudás Miklós halálával megszűnt, ökonómusi kinevezést kapott.

VI. Pál pápa 1975. január 7-én kelt, és január 10-én nyilvánosságra hozott bullájával, Timkó Imrét a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökévé, és ugyanabban a bullában a Miskolci Exarchátus ideiglenes (*ad nutum Sanctae Sedis*) apostoli kormányzójává nevezte ki. Ezzel egy időben Keresztes Szilárdot kunáviai címzetes püspökké és hajdúdorogi segédpüspökké nevezte ki a pápa. Az apostoli levél a mp. *Cleri sanctitati* 392-416. kánonjaira hivatkozik, ami a püspökről szóló általános előírásokat tartalmazza. Szintén utal a bulla a II. Vatikáni Zsinat határozatainak betartásra is. Bár Timkó Imre miskolci apostoli kormányzói jogkörét elvileg a kinevező levele tartalmazza, ezzel kapcsolatban nem nyújt eligazítást a bulla. Amennyiben a kinevező levél nem ad pontos leírást az apostoli kormányzó jogairól és kötelezettségeiről, a mp. *Cleri sanctitati* 355. kánonja alapján, a kinevezés időbelisége, állandó vagy ideiglenes jellege határozza meg azt. Timkó Imre kinevezése ideiglenes volt. Erre utal a kinevezés szövegében az „*ad nutum Sanctae Sedis*” kifejezés is. Így Timkó Imre jogköre a Miskolci Apostoli Exarchátusban a székküresedésben lévő egyházmegye kormányzójának jogkörével egyezett meg.

⁸⁰⁴ Gulovics Andor kancellárrá való kinevezését vélhetőleg a hála is motiválhatta, hiszen ő volt az, aki még Dudás Miklós halála előtt „felkérte” Timkó Imrét, hogy az Exarchátus óhajuk szerint önálló vezetője legyen.

⁸⁰⁵ „Magyarországon, ahol a *vicarius generalis*nak többnyire csak képletes hatalma volt, a kancellár, mint a püspök legfőbb referense és legbensőbb bizalmi embere, de facto a püspök után a legjelentősebb tényező volt az egyházi közigazgatásban.” BÁNK J., *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, 130.

A püspöki joghatóság elnyeréséhez és megengedett gyakorlásához a régi keleti jogban is három lépcsőn keresztül vezetett az út: kánoni betöltés, püspökszentelés, és a kánoni birtokbavétel. A kánoni betöltés ez esetben egyet jelentett a kinevező bullával. A mp. *Cleri sanctitati* előírása szerint, az apostoli levél kézhezvételétől számított három hónapon belül kellett megtörténnie a püspökszenteléseknek, és a szenteléstől legfeljebb egy hónap állt rendelkezésre a kánoni birtokbavételre.⁸⁰⁶ Dr. Ijjas József kalocsai érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke 1975. január 15-én távirati értesítést kapott Augustino Casaroli érsektől. E szerint a Szentséges atya a pápai kinevező bullák megérkezése előtt felhatalmazást adott arra, hogy megtörténjenek a püspökszentelések és a kánoni birtokbavétel.⁸⁰⁷ Ennek megfelelően 1975. január 20-án rendkívüli ülés volt Nyíregyházán, ahol a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testületét Dr. Gulovics Andor kancellár képviselte. A „Mennyei Király” elimádkozása után Dr. Timkó Imre kinevezett megyéspüspök felolvasta Casaroli érsek táviratának teljes szövegét. A benne foglaltakat a székeskáptalan tagjai és a miskolci konzultori testület képviselője tudomásul vették. Ugyanezen a napon a két részegyház tanácsadó testületének nevében Karosi Ferenc szenior kanonok, és Dr. Gulovics Andor kancellár körlevélben hozták a papság és a hívek tudomására, hogy „új főpásztorunk és segédpüspöke a kánoni előírásoknak megfelelően kinevező iratukat a mai napon bemutatták a Hajdúdorogi Egyházmegye székeskáptalanjának és a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testülete képviselőjének, főpásztorunk ettől kezdve, mint megyéspüspök, illetve apostoli kormányzó gyakorolja hierarchiai joghatóságát az egyházmegyében és az exarchátusban.”⁸⁰⁸ Úgy tűnik ebből a körlevéli közlésből, mintha a szentszéki engedélyre hivatkozva már a püspökszentelés előtt megtörténhetett volna a kánoni birtokbavétel, holott Casaroli érsek csak arról tájékoztatta a kinevezett püspököket, hogy a püspökszentelésre és a kánoni birtokbavételre az apostoli levél kézhezvétele előtt is sor kerülhet.

Timkó Imrét dr. Szegedi Joachim szentelte püspökké február 8-án, dr. Ijjas József kalocsai érsek és dr. Bánk József egri érsek közreműködésével. Timkó Imrét, dr. Ijjas József, mint a

⁸⁰⁶ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 396. kán. 1. §. 1.

⁸⁰⁷ Vö.: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Augustino Casaroli levele Ijjas József érseknek, Róma 1975. január 15. 137/1975.)

⁸⁰⁸ *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Karosi Ferenc és Dr. Gulovics Andor körlevele, Nyíregyháza 1975. január 20. 111/1975.)

püspöki kar elnöke, iktatta be tisztségébe.⁸⁰⁹ Keresztes Szilárdot dr. Timkó Imre szentelte püspökké ugyanazon a napon délután, dr. Szegedi Joachim és dr. Cserhádi József püspökökkel együtt.

Az újonnan kinevezett apostoli kormányzó 1975. március 17-én Múcsonyban kibővített konzultori testületi ülést tartott. A Miskolci Apostoli Exarchátus konzultorain kívül jelen volt Keresztes Szilárd segédpüspök, Bicsánszky György hajdúdorogi ökonómus, az esperesek, és a papság képviselőjében Fedor János, senior lelkész, viszlói parókus. Jelzett ülésen jelentette be Timkó Imre apostoli kormányzó, hogy 1975. március 15-ei hatállyal Keresztes Szilárd segédpüspököt a Miskolci Apostoli Exarchátus általános helynökévé nevezte ki. Magában a kinevezési dokumentumban az általános helynök hivatal mellett az „apostoli kormányzói helynök” kifejezés is szerepel, természetesen egy és ugyanazon valóságra vonatkoztatva. Az apostoli kormányzói helynök jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban a mp. *Cleri sanctitati* 432-437. kánonjaira utal a körlevélbeli közlés, továbbá a mp. *Pastorale munus* normáira hivatkozik. A mp. *Cleri sanctitati* jelzett kánonjai az egyházmegyében kinevezett rendes, helyettesi hatalommal bíró általános helynökről szólnak. A jogi helyzet nem változott az 1946-os, és az 1960-as helynöki kinevezéshez képest. Az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki rendes helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt. Ezzel szemben, mint láttuk, külső fórumon rendes joghatósággal bíró ordináriusként, módjában volt helynököt, biztost kinevezni, megbízotti hatalommal. Ezek jogkörét maga határozhatta meg. Ez meg is történt. A kinevező levél szerint, „püspök, általános helynök úr, a Miskolci Apostoli Exarchátusban – velem egyetértésben – hivatott ellátni mindazokat a szervezési és kormányzási feladatokat,⁸¹⁰ amelyeket az Egyházi Törvénykönyv és az említett kánonok és rendelkezések alapján reá ruházhatok, és amelyek az apostoli kormányzó feladatainak ellátásában szükségessé válnak.”⁸¹¹ A Miskolci Apostoli Exarchátus központi irodája az apostoli kormányzó

⁸⁰⁹ Vö.: PIRIGYI I., „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in Timkó I. (szerk.) *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza 1987, 39.

⁸¹⁰ Keresztes Szilárd igyekezett pontosítani a jogkörét, és kérdésként tette föl Timkó Imrének, hogy melyek azok az ügyek, amelyet a megyéspüspök-adminisztrátor saját hatáskörben akar megtartani, s melyek, amikben nélküle is intézkedhetnek? Timkó püspök úr válaszában kijelentette, hogy a jelenleg meglévő testületek hivatalukban, úgy ahogy vannak, megmaradnak, s majd csak későbbiekben határoz arról, mi legyen velük és hatáskörükkel. Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (Jegyzőkönyv a Miskolci Apostoli Exarchátus kibővített konzultor testületi gyűléséről, Múcsony 1975. március 17.)

⁸¹¹ *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Dr. Keresztes Szilárd apostoli kormányzói helynökké való kinevezése, Nyíregyháza 1975. március 15. 461/1975.)

döntése értelmében továbbra is Múcsony maradt. Keresztes Szilárd püspök-vikárius október 1-jén kitüntetésként tapolcai apát kinevezést is kapott.⁸¹²

Timkó Imre 1988. március 25-én agyvérzést szenvedett, és március 30-án, Nagyszerdán meghalt. Halála váratlanul érte a magyar görögkatolikus közösséget. 1988. április 6-án a Miskolci Apostoli Exarchátus tanácsosi testülete Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi segédpüspököt választotta meg az exarchátus kormányzójának. Ahogy Timkó Imre 1972-es választásánál már említettük, az exarchátusi szék megüresedése esetén, már a régi keleti jog is kizárta az exarchátus ideiglenes vezetőjének választását. Azt maga a jog jelölte ki: exarchátus széküresedésekor az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át az exarchátus vezetését, hiánya, vagy akadályoztatása esetén a rangidős áldozópap. A Miskolci Apostoli Exarchátusban nem volt kijelölt exarcha-helyettes (proexarcha). Így 1988-ban a legidősebb áldozópapnak⁸¹³ kellett volna ideiglenes exarchai kormányzóként hivatalba lépnie. Ennek tükrében Keresztes Szilárd 1988-as miskolci exarchai kormányzóvá választása úgy tűnik, nem volt összhangban a mp. *Cleri sanctitati* előírásaival.⁸¹⁴

Keresztes Szilárd 1988. április 10-én kelt 365/1988. számú levelében értesítette a Keleti Kongregáció prefektusát Timkó Imre haláláról, temetéséről, és arról, hogy „az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke hozzájárult a Hajdúdorogi Egyházmegye székeskáptalanja és a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testületének a választásához, így a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus kormányzását átvettem.”⁸¹⁵

Április 19-én, a Miskolci Apostoli Kormányzóság konzultori testülete egy tájékoztatást készített Paskai László esztergomi érseknek. Ebben azt kérték, hogy „amennyiben Rómából illetékes Excellenciák jönnek tárgyalni Magyarországra, úgy szíveskedjék testületünk számára audenciát kieszközölni, hogy közvetlenül elmondhassuk elgondolásainkat.”⁸¹⁶ A melléklet dokumentumban előre jelzik a konzultorok és esperesek, hogy miről szeretnék tájékoztatni a Szentszék delegációját. Felvetették, hogy Papp Antal

⁸¹² *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (A Hajdúdorogi Egyházmegye Körlevelei, 1975. III. szám, 1734/1975.)

⁸¹³ 1988-ban az exarchátusban legrégebben szolgáló pap Petrássevich István, szikszói parókus volt.

⁸¹⁴ Természetesen a Hajdúdorogi Egyházmegyében teljesen jogszerűen választotta meg a székeskáptalan Keresztes Szilárdot az üresedésben lévő egyházmegye káptalani helynökévé.

⁸¹⁵ *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Keresztes Szilárd levele Duraismy Simon Lourdusamy bíborosnak, Nyíregyháza 1988. április 10. 365/1988.)

⁸¹⁶ *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (A Miskolci Apostoli Kormányzóság konzultori testületének levele Paskai László esztergomi érsekhez, Miskolc 1988. április 19.)

halála óta gyakorlatilag betöltetlen a püspöki szék,⁸¹⁷ általános helynökök és apostoli kormányzók vezetése alatt tartja magát az adminisztrátúra. Visszaidézik, hogy boldogemlékű Timkó Imre apostoli kormányzó 1988. március 1-én hivatal céljára az apostoli kormányzóságnak adta a Miskolc, Szentpéteri kapu 69. sz. épületet.⁸¹⁸ Ennek feltüntetését kéri a pápai évkönyvben. Kinyilvánították igényüket, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökétől különböző személy legyen az exarchátus főpásztora. Keresztes Szilárd neve is felmerült. Ezt a megoldást csak akkor tartották elfogadhatónak, ha nem ő lesz egy személyben a hajdúdorogi püspök is.⁸¹⁹ Végül megerősítették azt a régi vágyukat, hogy az exarchátus székhelye Miskolc legyen. Legegyszerűbb megoldásnak azt tartották, ha a miskolci parókus⁸²⁰ az adminisztrátúra exarchája is lenne. A tájékoztatást Keresztes Szilárd konzultori helynöknek is átadták.

Szent II. János Pál pápa 1988. július 6-án kelt bullájával Keresztes Szilárdot a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökévé, és ugyanabban a bullában a Miskolci Exarchátus ideiglenes (*ad nutum Sanctae Sedis*) apostoli kormányzójává nevezte ki.⁸²¹ Az apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit itt is a kinevező levélnek kellett volna meghatároznia. A kinevező bulla azonban ezzel kapcsolatban nem utalt semmi ilyen jogszabályra, csupán általánosságban fogalmazott.⁸²² A Keleti Egyházak Kongregációja által Prot. N. 40/88. szám alatti dekrétuma is csupán annyit jelzett, hogy a megyéspüspökké kinevezett mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bír, melyek új hivatalához tartoznak.⁸²³ Ha a kinevező levél nem ad pontos leírást az apostoli kormányzó jogairól és kötelezettségeiről, a mp. *Cleri*

⁸¹⁷ Valójában az exarchai szék.

⁸¹⁸ Ez az a ház és udvar megjelölésű ingatlan, melyre az 1986. szeptember 15-én aláírt csereszerződésben a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye elcserélte a miskolc-tapolcai Akropoliszt.

⁸¹⁹ Ennek fényében kérdéses, hogy miért választotta meg Keresztes Szilárdot április 6-án a konzultori testület, holott „borítékolható” volt, hogy segédpüspök lévén ő lesz majd Timkó után a hajdúdorogi megyéspüspök.

⁸²⁰ 1988-ben Dr. Bacsóka Pál volt a miskolc-belvárosi parókus, aki, mivel nőtlen volt, számításba jöhetett lehetséges exarchaként. De hiába látták volna szívesen a miskolci konzultorok Bacsóka Pált az exarchai székben, Keresztes Szilárd fél évvel a megyéspüspökké való kinevezése után, a Hajdúdorogi Egyházmegyében általános helynökévé tette, és elhelyezte Miskolcra.

⁸²¹ A kinevező bulla Keresztes Szilárdot eddigi kunáviai címzetes püspöknek és Hajdúdorogi és Miskolci Apostoli Kormányzónak nevezi, jöllehet 1975. április 6-tól július 6-ig nem apostoli kormányzó, hanem megüresedett egyházmegye kormányzója, mai fogalmunk szerint eparchiai és exarchai kormányzó volt.

⁸²² „...simul atque Administratorem Apostolicum – ad nutum Sanctae Sedis – te ipsum pro Ecclesia Miskolcensi nominamus et constituimus, officiis iuribusque factis eiusmodi muneris propriis legeque sancitis; quibuslibet contrariis minime obstantibus.” *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspökké és miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezésének bullája, Róma 1988. július 6.)

⁸²³ „...cum omnibus iuribus et officiis novo muneri adnexis.” *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi megyéspüspökké és miskolci apostoli kormányzóvá történő kinevezéséről, Róma 1988. július 6. 849/1988.) Ráadásul a jelzett dekrétum csupán a hajdúdorogi püspöki kinevezésről szól, és nem is említi a miskolci apostoli kormányzói kinevezést.

sanctitati 355. kánonja alapján, mint láttuk, a kinevezés időbelisége, állandó vagy ideiglenes jellege határozza meg azt. Keresztes Szilárd kinevezése ideiglenes volt. Erre utal a kinevezés szövegében az „*ad nutum Sanctae Sedis*” kifejezés is. Így Keresztes Szilárd jogköre a Miskolci Apostoli Exarchátusban a székesédesben lévő egyházmegye kormányzójának jogkörével egyezett meg. Az új főpásztor beiktatására 1988. július 30-án került sor.

Gulovics Andor kancellár, mucsonyi parókus 1980-ban hunyt el. Utódja, mint mucsonyi parókus, Béres Miklós lett, akit Keresztes Szilárd 1989. február 1-jén a Miskolci Apostoli Exarchátus általános helynökévé nevezett ki. A jogi helyzet megint csak nem változott az 1946-os, az 1960-as és az 1975-ös helynöki kinevezéshez képest. Az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki rendes, helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt. Ordináriusként kinevezhetett ellenben helynököt, biztost. Ezek csak megbízotti hatalommal rendelkeztek, és egyes esetekben jogkörüket a kormányzó határozhatta meg. Béres Miklós helynöki kinevezésével a Miskolci Apostoli Exarchátus központi irodája Múcsonyban maradt. Amikor az általános helynök 2001-ben edelényi parókus lett, az exarchátus helynöki hivatala is Edelénybe helyeződött át.⁸²⁴

Keresztes Szilárd 2007. július 19-én töltötte be 75. életévét. A CCEO 210. k. 1. paragrafusa, csak az eparchiás püspök számára írja elő, hogy ha betöltötte hetvenötödik életévét, szíveskedjék benyújtani hivataláról való lemondását. Mivel az apostoli kormányzó számára nincs ilyen előírás, szorosán értelmezve a jogszabályt Keresztes Szilárdnak csak a hajdúdorogi megyéspüspöki hivatalával kapcsolatban kellett beadnia a római pápa felé a lemondását. Viszont Juliusz Janusz apostoli nuncius 2007. november 5-én kelt N. 1505/07 szám alatti levelében arról tájékoztatta Keresztes Szilárdot, hogy XVI. Benedek pápa elfogadta a Hajdúdorogi Egyházmegye püspöke és a Miskolci Apostoli Exarchátus *ad nutum Sanctae Sedis* apostoli kormányzói hivatalokról való lemondását. Ezzel egyidőben kinevezte jelzett székesédesben lévő részegyházak apostoli kormányzójává. Ugyanakkor a hír november 10-én 12 óráig pápai titok terhe alatt állt.

⁸²⁴ Ettől függetlenül a 2007-es név és címtár szerint, a Miskolci Apostoli Exarchátus hivatalos címe Múcsony maradt. Vö.: *A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus Név – és Címtára*, Nyíregyháza 2007, 103.

A Keleti Egyházak Kongregációja 155/75. szám alatti határozata szerint, a széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó teljes megyéspüspöki jogkörrel lett felruházva.⁸²⁵ Dr. Keresztes Szilárd az Apostoli Szentszék határozatát 2007. november 10-én 12 órakor közölte a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus konzultori testületeivel, továbbá körlevélben hozta a papság és a hívek tudomására. E minőségében mintegy fél évig vezette a széküresedésben lévő két részegyházat.

1.3.3. Széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó a CCEO szerint

XVI. Benedek pápa 2008. május 2-án Kocsis Fülöp dómóci szerzetest nevezte ki a Hajdúdorogi Egyházmegye megyéspüspökévé és a Miskolci Apostoli Exarchátus ideiglenes (*ad nutum Sanctae Sedis*) apostoli kormányzójává. A püspökszentelés és az intronizáció Hajdúdorogon zajlott június 30-án. Ennek során a kánoni betöltésről szóló apostoli levél nyilvános felolvasása mellett megtörtént az új püspök intonizációja is.⁸²⁶ A kinevező bulla nyilvános felolvasásakor az *ad nutum Sanctae Sedis* kifejezést az „Apostoli Szentszék szándéka szerint” kifejezéssel fordították. Ugyanezt a kifejezést Kocsis Fülöp első körlevelében már az ideiglenesség szempontjából magyarázta, „a Szentszék következő rendelkezéséig.”⁸²⁷ A CCEO hatálybalépése előtt, az *ad nutum Sanctae Sedis* kifejezés, valóban ideiglenes apostoli kormányzóra utalt, melynek jogköre, mint láttuk, különbözött az állandó apostoli kormányzó jogkörétől. Ez utóbbi különbségtételnek nagy jelentősége volt a régi keleti jogban. Amint láthattuk, ha a kinevező levél csak általánosságban adta meg a hivatallal járó jogokat és kötelezettségeket,⁸²⁸ akkor az *állandó* apostoli kormányzó a megyéspüspök jogaival és kötelezettségeivel bírt, míg az *ideiglenes* apostoli kormányzót az egyházmegyét széküresedés idején vezető kormányzó⁸²⁹ jogai és kötelezettségei illették. Eszerint, ha a kinevező levél kifejezetten másként nem rendelkezett, a kinevezés időbeli stabilitása, (*permanens*⁸³⁰ vagy *ad tempus*⁸³¹ jellege), döntötte el az apostoli kormányzó

⁸²⁵ „...cum omnibus iuribus et obligationibus Episcopi eparchialis.” *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma dr. Keresztes Szilárd apostoli kormányzónak történő kinevezéséről, Róma 2007. november 10. 1336/2007.)

⁸²⁶ Vö.: CCEO 189. kán. 1. §.

⁸²⁷ *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Görög Katolikus Apostoli Exarchátus körlevelei, Nyíregyháza 2008. V. szám).

⁸²⁸ Vö.: mp. *Cleri sanctitati*, 354. kán.

⁸²⁹ Ez az 1917-es latin kódex terminológiája szerint megfelel a káptalani helynöknek, a mai szóhasználat szerint pedig az egyházmegyei kormányzónak.

⁸³⁰ Az állandó kinevezés azt jelentette, hogy hivatala lejártá nem volt időhöz kötve, azaz hivatali ideje nem volt rögzített, meghatározatlan időre szólt.

jogi mozgásterét. A hatályos jogban annak a különbségtételnek, hogy valaki meghatározatlan időre, vagy a jog előírásainak megfelelően, az illetékes hatóság tetszése szerinti időre kapott-e hivatalt, csak az elmozdíthatóság szempontjából van jelentősége. Abból a hivatalból, amit valaki meghatározatlan időre (*permanens* jelleggel) kapott, az illetőt csakis súlyos okból és a jogban megszabott eljárás mód szerint lehet elmozdítani.⁸³² Ez kiváltképpen igaz a püspöki hivatalra. Ezzel szemben az olyan hivatalból, amit valaki a jog előírásainak megfelelően, az illetékes hatóság tetszése szerint (*ad nutum*) kapott, megfelelő okból az illető hatóság megítélése szerint szabadon elmozdítható. Ez a különbségtétel - az állandó, vagy ideiglenes kinevezés lehetősége - és az ebből fakadó jogi következmények, a hatályos jogban már nem kerülnek említésre.

A CCEO 234. kánonja így már nem különbözteti meg az állandó vagy ideiglenes apostoli kormányzót. Egyszerűen csak annak rögzítésére törekszik, hogy egy eparchia kormányzását akár az eparchiás püspöki szék betöltöttsége, akár annak megüresedése idején, a római pápa súlyos és különleges okokból néha apostoli kormányzóra bízza. Így az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait egyedül kinevező levele tartalmazza. Emiatt a szűkszavúság miatt ma már nincs lehetőségünk az apostoli kormányzó jogállására a kinevezés időbeliségéből következtetnünk. Ilyen értelemben az ideiglenes (*ad nutum Sanctae Sedis*) kifejezés Kocsis Fülöp jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban sem adott eligazítást. Viszont annak komoly jelentősége van, hogy a Keleti Egyházak Kongregációjának 37/2008. számú határozata szerint Kocsis Fülöp a *széküresedés* kánonjogi helyzetében lévő Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli kormányzója lett.⁸³³

A Püspöki Kongregáció 2004-ben egy direktóriumot jelentetett meg a püspöki szolgátról, *Apostolorum successores* címmel. A végrehajtási normagyűjtemény 244. pontjában a széküresedés idejére kinevezett apostoli kormányzó hatalmáról ír. Ebben leszögezi, hogy

⁸³¹ Általában az ideiglenes apostoli kormányzó hivatali idejének lejártá sem volt kifejezett dátumhoz kötve. Ennek kinevezőlevelében ilyen kifejezések szerepelhettek: *ad nutum Sanctae Sedis, ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*.

⁸³² Vö.: CIC 193. kán. 1. §., CCEO 975. kán. 1. §.

⁸³³ „...eum nominavit Administratorem Apostolicum sede vacante Exarchatus Apostolici Miskolcensis.” *Görögkatolikus Püspöki Levéltár* (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspökké és miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezéséről, Róma 2008. május 2. 37/2008.) Eszerint Kocsis Fülöp apostoli kormányzóként ugyanolyan jogkörrel vezette a széküresedésben lévő Miskolci Apostoli Exarchátust 2008 és 2011 között, mint amilyen jogköre Orosz Atanáz apostoli kormányzónak és Szocska A. Ábel apostoli kormányzónak volt, a széküresedésben lévő Nyíregyházi Egyházmegyében 2015-2018 között.

ha meg is kapta az apostoli kormányzó a megyéspüspök jogait és kötelezettségeit, attól még a püspöki szék betöltetlen. Azaz a helynökök hatalma megszűnik,⁸³⁴ ahogyan a papi szenátus,⁸³⁵ és pasztorális tanács⁸³⁶ is. Ebből a törvényi tényállásból kiindulva két tilalmat fogalmaz meg az *Apostolorum successores* 244. pontja: az apostoli kormányzó egyrészt nem hosszabbíthatja meg a papi szenátus⁸³⁷ és a pasztorális tanács mandátumát, és másrészt nem nevezhet ki helynököket. Csak arra van lehetősége, hogy az új püspök hivatalba lépéséig, a korábbi helynököket delegált hatalommal ruházza fel.

Igaz, hogy a direktóriumot kiadó Püspöki Kongregációnak nincs hatásköre keleti katolikus püspökök felett. Ugyanakkor az általános végrehajtási határozatok sajátossága, hogy csupán közelebbről meghatározzák a törvény alkalmazásának módját. Az *Apostolorum successores* 244. pontja a keleti kódexben is megtalálható törvényre vonatkozik: a főhelynök és a helynökök az eparchiás püspöki szék megüresedésekor azonnal megválnak hivataluktól.⁸³⁸ Így Béres Miklós általános helynöki kinevezése 2007. november 10-én megszűnt. Kocsis Fülöp apostoli kormányzónak csak arra lett volna lehetősége, hogy Béres Miklós számára delegált helynöki jogkört adjon, míg az exarchai szék betöltésre nem kerül. Ettől függetlenül az új apostoli kormányzó 2008. július 9-én kelt határozatával, a CCEO 248. kánon szerinti jogkörrel és meghatározatlan időre nevezte ki Dr. Kaulics László ózdi parókust a Miskolci Görög Katolikus Apostoli Exarchátus általános helynökévé. Így a helynöki hivatal ismét Ózdra került át.⁸³⁹

1.4. Apostoli exarcha

„A szoros értelemben vett széküresedés, azaz helyben lakó főpásztor hiánya egy részegyház élén – még ha csak egy kis exarchátusról is van szó – rendkívüli állapot, ami természetéből adódóan mielőbbi rendezést igényel. Ez fokozottan is igaz arra az esetre, amikor nemcsak egyszerűen kormányzó révén biztosított átmeneti irányításról van szó, hanem e feladatot ráadásul csak oldallagosan, azaz távolról látják el, egy „főállásban”

⁸³⁴ Kivéve, ha a helynök püspökké van szentelve. Vö.: CCEO 251. kán. 3. §.

⁸³⁵ CCEO 270. kán. 2. §.

⁸³⁶ CCEO 274. kán. 2. §.

⁸³⁷ Ez sértené a tanácsosok testületének jogkörét is, hiszen széküresedés esetén a tanácsosok testülete látja el a papi szenátus feladatait.

⁸³⁸ Kivéve, ha: felszentelt püspökök; a pátriárka eparchiájában vannak kinevezve; a pátriárkai egyház területének határain belül fekvő eparchiában vannak kinevezve, amíg az eparchiai kormányzó kánonilag birtokba nem veszi hivatalát. Vö.: CCEO 224. kán. 1. §. 1-3.

⁸³⁹ Vö.: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Görög Katolikus Apostoli Exarchátus körlevelei, 2008. V. szám 782/2008.)

másik egyházmegyét irányító püspök révén. A Miskolci Apostoli Exarchátus esetében – elég ritka módon, több mint fél évszázadig – éppen ez utóbbi, az érintett közösség szemszögéből legkedvezőtlenebb megoldás maradt fenn. Ez azért is különös, mert azok a külső okok, melyek az exarchátus létrejöttéhez, majd rögzüléséhez vezettek, azaz a trianoni határok eleinte ideiglenesnek vélt jellege, illetve a későbbi kommunista uralom, 1989 után már nem álltak fenn. Ez a teológiaiilag rendellenes helyzet csupán 2011-ben orvosolódott.”⁸⁴⁰ 2011. március 5-én XVI. Benedek pápa Orosz Atanáz paniumi címzetes püspökké, és a Miskolci Exarchátus apostoli exarchájává nevezte ki.⁸⁴¹ Így, egy helyben lakó főpásztor kinevezése révén, megszűnt a Miskolci Apostoli Exarchátus hosszú székiüresedése. Amint fentebb is említettük, ekkor területileg is kibővült az exarchátus. A Keleti Egyházak Kongregációjának 251/2009. szám alatti határozata szerint a Miskolci Apostoli Exarchátushoz került a Hajdúdorogi Egyházmegye Zempléni Főesperességének 29 parókiája.⁸⁴² Ez nem csupán a területét bővítette az exarchátusnak, hanem a Hajdúdorogi Egyházmegye minden olyan klerikusa, aki a nevezett Főesperesség valamely parókiáján teljesített szolgálatot, automatikusan a Miskolci Apostoli Exarchátusba nyert átsorolást, az ezekből a parókiákból származó papnövendékeket is ideértve. A miskolci Istenszülő elhunytáról nevezett templom az Exarchátus székesegyháza lett.

Az apostoli exarcha felszentelésére a miskolci székesegyházban 2011. május 21-én került sor. Az új főpásztor, ugyanezzel a napon, a CCEO 248. kánonja által meghatározott jogkörrel dr. Kaulics Lászlót 3 éves időtartamra nevezte ki a Miskolci Apostoli Exarchátus főhelynökévé.⁸⁴³

Azon exarchák esetében, akik saját nevükben kormányoznak, azaz saját, rendes hatalommal bírnak (*potestas ordinaria propria*), egyértelmű a helynök kinevezésének

⁸⁴⁰ SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzás, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 199.

⁸⁴¹ „...Minthogy tehát a Miskolci Exarchátusnak a szent dolgok tekintetében nincs előjárója, (...) Téged a Miskolci Exarchátus apostoli exarchájává, valamint paniumi címzetes püspökké nevezünk ki.” *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2011. II. szám 200/2011.)

⁸⁴² CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, decr. *Ut aptius spirituali*, 5. III. 2011, in AAS 103 (2011) 306. A 29 átadott parókia listája a hivatalos szentszéki közlöny felsorolásában: Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Komlóska, Mezőzombor, Szerencs, Tokaj, Tolcsva, Berzék, Felsőzsolca, Hejőkeresztúr, Miskolc(-Belváros), Miskolc-Avas, Miskolc-Diósgyőr, Miskolc-Görömböly, Miskolc-Szirma; Sajópálfala, Sajópetri, Sajóvamos, Tiszaújváros, Dámóc, Kenézlő, Pácin, Rudabányácska, Sárospatak, Sárospatak-Végardó, Sátorajújhely, Vajdácska, Zemplénagárd.

⁸⁴³ Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2011. II. szám 202/2011.) Miután Dr. Kaulics Lászlót 2011-ben felmentették az ózdi parókusi hivatal alól Miskolcra költözött, így az exarchai és helynöki hivatal is Miskolcra került.

lehetősége. Ők szabadon kinevezhetnek a rájuk bízott exarchátusba akár főhelynököt (*protosyncellos*), akár helynököt (*syncellos*). Azok az exarchák azonban, akik az őket kinevező hatóság nevében rendes, de helyettesi hatalommal kormányoznak (*potestas ordinaria vicaria*), kérdéses ugyanez a jogosultság.⁸⁴⁴ Lehetséges-e az, teszi föl a kérdést Dvoracek, hogy az exarcha, aki a pápa, pátriárka vagy nagyérsek nevében kormányoz helyettesi hatalommal, maga nevezzen ki ugyanilyen helyettesi hatalommal rendelkező helynököt az exarchátusban?⁸⁴⁵

Úgy látjuk, a keleti kódex szövegéből kiindulva ennek nincs akadálya. A CCEO 313. kánon egyértelmű hasonlóságot állapít meg az eparchia és az exarchátus, illetve az eparchiás püspök és az exarcha között. Jelzett kánon csak abban az esetben helyezi kilátásba ettől a hasonlítástól való eltérés lehetőségét, amennyiben a jog kifejezetten másként rendelkezik vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. A keleti jog ezzel kapcsolatban kifejezetten nem rendelkezik másként, hiszen a CCEO 319. kánon szerint az eparchiai kúriáról szóló törvények az exarchát is kötelezik. De az exarcha azért sem tekinthet el a főhelynök kinevezésétől, hiszen a hatályos jog 320. kánonja szerint az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre száll át. Eszerint a helynöki hivatal fontos szerepet kap az akadályozott, vagy üresedésben lévő exarchátus átmeneti kormányzása idején. Annak ellenére, hogy a 320. kánon felveti a helynök hiányának lehetőségét, (vö. az akadályozott vagy üresedésben lévő exarchátus kormányzása ilyenkor a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át), úgy tűnik, hogy a helyettesi hatalommal rendelkező exarchának nemcsak joga, hanem kötelessége főhelynököt kinevezni.⁸⁴⁶ Ez utóbbi a közös jog szabályai szerint ugyancsak rendes helyettesi hatalommal segíti őt az egész exarchátus kormányzásában. Így Kaulics László 2011-es, és Szocska A. Ábel⁸⁴⁷ 2014-es főhelynöki (*protosyncellos*) kinevezése teljességgel jogszerű volt.

⁸⁴⁴ A kormányzati hatalommal kapcsolatos néhány általános szempontoz lásd: GHIRLANDA, G., *De potestate iuxta schemata a Commissione Codici recognoscendo proposita*, 401-428.

⁸⁴⁵ Vö.: DVORACEK J., *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 106.

⁸⁴⁶ Vö.: CCEO 245. kán.

⁸⁴⁷ Kaulics Lászlót 2014. szeptember 8-ai hatállyal mentette föl az apostoli exarcha főhelynöki hivatalából, és ugyanezen a napon Szocska A. Ábel atyát a CCEO 245-247. kánonok szerinti *protosyncellos* hivatalra nevezte ki. Vö.: *Miskolci Egyházmegyei Levéltár* (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2014. V. szám 1573/2014.)

Ferenc pápa 2015. március 19-én, a magyar görögkatolikusok szempontjából, történelmi jelentőségű döntést hozott, ami öt apostoli konstitúcióban, illetve bullában nyert konkrét jogi formát. Az *In hac suprema* kezdetű apostoli rendelkezésével a Szentatya új egyházi kereteket hozott létre a Magyarországi Görögkatolikus Sajátjogú Metropolitai Egyház megalapításával.⁸⁴⁸ A *De spiritali itinere* kezdetű apostoli rendelkezésével az 1912-ben alapított Hajdúdorogi Egyházmegye főegyházmegyei rangra emelkedett.⁸⁴⁹ A *Qui successimus* apostoli rendelkezés az 1924-ben létrehozott Miskolci Apostoli Exarchátust egyházmegyei rangra emelte.⁸⁵⁰ Az *Ad aptius consulendum* apostoli rendelkezés megalapította a Nyíregyházi Egyházmegyét.⁸⁵¹ Ugyanezen a napon Ferenc pápa Kocsis Fülöp hajdúdorogi püspököt érsek-metropolitává nevezte ki. Az újonnan alapított Nyíregyházi Egyházmegye megszervezését apostoli kormányzóként dr. Orosz Atanáz miskolci megyéspüspök kezdte meg. 2015 októberében őt – először szintén apostoli kormányzóként – Szocska Ábel bazilita szerzetes váltotta.⁸⁵²

A miskolci exarchátus intézménytörténeti fejlődése (több mint 90 évvel létrejötté után) ekkor ért teljességgel révbe. Az egykor átmenetinek szánt kormányzóság végre eparchia rangra emelkedett. Az apostoli exarchátussal szemben ez a részegyház típus már teológiailag is hiánytalan. Így az új megyéspüspök – az apostoli exarchával szemben – már nem a pápa helyetteseként (*potestas vicaria*), hanem saját hatalommal (*potestas propria*), közvetlenül Krisztus nevében végzi főpásztori szolgálatát.

Ferenc pápa 2016. január 30-án apró határmódosításokat eszközölt az egyházmegyék között. Ettől fogva a Miskolci Egyházmegye pontosan egybeesik Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves vármegyék területével, míg a Nyíregyházi Egyházmegye Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye területével. A Hajdúdorogi Főegyházmegye az ország többi részét, és Budapest területét fedi le. A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház 2025-ben ünnepli fennállásának tizedik évfordulóját.

⁸⁴⁸ FRANCISCUS, const. ap. *In hac suprema*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 505.

⁸⁴⁹ FRANCISCUS, const. ap. *De spiritali itinere*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 504.

⁸⁵⁰ FRANCISCUS, const. ap. *Qui successimus*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 507.

⁸⁵¹ FRANCISCUS, const. ap. *Ad aptius consulendum*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 506.

⁸⁵² Szocska A. Abel nyíregyházi apostoli kormányzói kinevezése után, 2016-ban Juhász Géza kapott főhelynöki kinevezést a Miskolci Egyházmegyében, aki azóta is hivatalában van.

KÖVETKEZTETÉSEK

A disszertáció megírásánál a következő célokat tűztük ki, illetve az alábbi kérdésekre kerestük a válaszokat:

- (1) Hol keresendő az apostoli kormányzó és exarcha mai hivatalának történeti eredete, továbbá milyen osztályai léteztek és léteznek e hivataloknak? Milyen jogkörök illették és illetik ma e hivatalok viselőit, főleg a kodifikált jog egyes időszakaiban?
- (2) Milyen okok vezettek az apostoli kormányzóságok és az exarchátusok felállításához a múltban és milyen okai lehetnek a jelenben? Fontos vizsgálati szempontunk volt, hogy milyen eltérések mutatkoznak e szervezeti formák és az egyházmegyék, valamint az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső más részegyházak között. Különös figyelmet fordítottunk az apostoli kormányzóságok és exarchátusok széküresedésének vizsgálatára.
- (3) A Miskolci Eparchia kilencven éves előtörténetének egyes periódusaiban, milyen jogi szempontok alapján ítéltük meg az apostoli kormányzók és exarchák hivatalba lépését? Emellett milyen kiterjedésű volt az egyes főpásztorok jogköre, különös tekintettel a széküresedés helyzetére?
- (4) A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyházban a közös és a sajátjogú részleges jog alapján milyen jogkörrel rendelkezne egy eparchia élén álló apostoli kormányzó?
- (5) Végül, ha a Szentszék a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház további fejlődése érdekében egy új exarchátust alapítana, a közös és a sajátjogú részleges jog alapján milyen jogkörrel rendelkezne egy ilyen részegyház élén álló exarcha?

*

(1) Az értekezésben felidézett jogtörténeti forrásokból kítűnik, hogy az apostoli kormányzói hivatal története a IV. századra nyúlik vissza, és kezdettől szorosan összefüggött az egyházmegyék püspöki székének megüresedésével. Gyakorta előfordultak visszaélések, leginkább akkor, mikor a széküresedés a püspök halála miatt állt be. Ennek kiküszöbölésére adott válaszként jelent meg a vizitátori-látogatói hivatal. „Ennek elnevezésére földrajzilag más és más nevet használtak, de mindegyik ugyanazt a funkciót,

az apostoli kormányzó történelmi ősét jelölte.”⁸⁵³ „Általában a szomszédos egyházmegye püspöke volt, akinek feladatai közé tartozott az elhunyt püspök temetésének intézése, az egyházmegye ideiglenes vezetése, és az új püspök megválasztásának felügyelete.”⁸⁵⁴ Nagy Szent Gergely pápa számos vizitátort küldött római és szicíliai egyházmegyékbe valamint a gall tartományokba. Ezek a kinevezések azonban már egyáltalán nem korlátozódtak a megüresedett egyházmegyékre, hanem a vizitátorok betöltött püspöki szék esetén (*sede plena*) is kinevezésre kerülhettek.⁸⁵⁵ Ez a hivatal a VIII. századtól kezdve folyamatos hanyatlásnak indult, majd a XIII. századra szinte megszűnt. Ennek oka a székesegyházi káptalan jogainak bővülésében, ezzel párhuzamosan a vizitátor szerepének csökkenésében keresendő. Ez korántsem jelenti azonban azt, hogy teljességgel megszűnt ez a hivatal.⁸⁵⁶ VIII. Bonifác pápa a mindenkori pápának tartotta fenn a kormányzó kinevezését. Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben az apostoli vikárius és az apostoli kormányzó kifejezés egymással lényegében felcserélhető volt.⁸⁵⁷ E két hivatal közt pontos megkülönböztetést majd csak a X. Piusz pápa által 1908-ban kiadott *Sapientiae consilio* kezdetű apostoli konstitúcióban találunk. Azaz apostoli vikáriusokat és apostoli prefektusokat missziós területek olyan részegyházaihoz neveztek ki, amelyeket még nem emeltek egyházmegyei rangra. Apostoli kormányzókra viszont kánonilag már létesített egyházmegyék kormányzatát bízták, súlyos és különleges okok miatt. Ezt a világos megkülönböztetést vette át a XV. Benedek pápa által *Providentissima Mater* apostoli konstitúcióval kihirdetett, és 1918. május 29-én hatályba lépett első kánonjogi kódex is. Az 1917-es kódexben az apostoli kormányzókkal kapcsolatban egy olyan új szempont jelent meg, ami alapvetően határozta meg jogaikat, illetve kötelezettségeiket: a kinevezés időbelisége. Az apostoli kormányzót ki lehetett nevezni állandó jelleggel (*permanens*)

⁸⁵³ McDONOUGH, J., T., *Apostolic administrators. A Historical Synapsis and Commentary*, 8.

⁸⁵⁴ KEATING, J., „Administrator, apostolic”, in *New Catholic Encyclopedia I*, Washington 1967, 131.

⁸⁵⁵ Számos ok húzódott meg a háttérben: a püspök alkalmatlansága, méltatlansága, rossz egészségi állapota, távolléte, ellenség általi elfogatása, Rómába való idézése vagy vezeklési kötelezettsége. Mindegyik esetben a püspök valójában akadályozott volt, nem tudta gyakorolni joghatóságát.

⁸⁵⁶ Amennyiben a káptalan nem teljesítette feladatát vagy méltatlan káptalani helynököt választottak, a római pápa kormányzót küldött az ilyen egyházmegyékbe. Az első, aki a kormányzó-adminisztrátor elnevezést használja, IV. Ince pápa 1243-ban.

⁸⁵⁷ A hivatal elnevezése és a hozzá kötődő jogok és kötelezettségek körüli bizonytalanságra jó példa a Munkácsi Egyházmegye élén álló hierarchák 1771 előtti jogi helyzete. De Camillist VIII. Sándor római pápa szebazzei püspökké és a munkácsi püspökség apostoli vikáriusává nevezte ki. Azonban az új püspöknak meg kellett fogadnia, hogy ő és utódai engedelmisséggel fognak viselkedni az egri megyéspüspök iránt. Ezzel a munkácsi főpásztor egy helyi latin szertartású püspöknek rendeltődött alá, ami nem az apostoli vikárius, hanem inkább a rítus-vikárius jogkörének felelt meg. A munkácsi főpásztor ténylegesen csak az egri püspök helynökéként működött.

vagy ideiglenesen (*ad tempus*). „Az állandó kinevezés azt jelentette, hogy nem volt időhöz kötve hivatalának lejárta, azaz hivatali ideje nem volt rögzített, határozatlan időre szólt.”⁸⁵⁸ Az ilyen állandó apostoli kormányzói kinevezések lehetővé tették a Szentszék számára, hogy megőrizzenek olyan ősi püspöki székeket, amelyeket már nem lehetett betölteni. Ez esetben nem egy külön személyt neveztek ki apostoli kormányzónak, hanem egy szomszédos egyházmegye püspökére bízta állandó jelleggel e székeket, apostoli kormányzói minőségben.⁸⁵⁹ Az ilyen állandó jelleggel (*permanenter*) kinevezett apostoli kormányzó ugyanazokat a jogokat és tiszteleti előjogokat élvezte és ugyanazok a kötelezettségek hárultak rá, mint a megyéspüspökre. Ennek megfelelően kinevezhetett például általános helynököt is.⁸⁶⁰ Általában az ideiglenes apostoli kormányzó hivatali idejének lejárta sem volt kifejezett dátumhoz kötve. A kinevező levelében olyan kifejezések szerepeltek, mint: *ad nutum Sanctae Sedis*, *ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*. Ideiglenes apostoli kormányzó a püspöki szék üresedése (*sede vacante*) vagy betöltött püspöki szék (*sede plena*) esetén egyaránt kinevezhető volt. A CIC (1917) 314. kán. egy nagyon fontos alapelvet fogalmazott meg: a jogok és kötelezettségek megállapításánál elsősorban a kinevező okirat az irányadó. Ha a kinevező okmány általánosságban fogalmazott, vagyis azon jogokat és kötelezettségeket adta meg, melyek a jog szerint e hivatal jellemzői, akkor az ideiglenes apostoli kormányzó hatalma a káptalani helynökével egyezett meg. Ez utóbbi esetben, - tudniillik, ha nem teljes megyéspüspöki jogkörrel ruházták fel az apostoli kormányzót, - ez nem nevezhetett ki általános helynököt.⁸⁶¹ A mp. *Cleri sanctitati* az apostoli kormányzóról szóló joganyagot 10 kánonban tárgyalta. A szóban forgó kánonok többsége (352-358. kk.) nagy hasonlóságot mutattak a régi latin joggal. Három kánon azonban, a pátriárkai, érseki székekhez kinevezett apostoli kormányzókról rendelkezett. Ezekről a latin kódex értelemszerűen nem szólt.

⁸⁵⁸ KEATING, J., *Administrator apostolic*, 131.

⁸⁵⁹ A későbbiekben egy másik, politikai ok is megjelent állandó apostoli kormányzói kinevezések mögött. Ha valamely egyházmegye része határrendezés folytán *de iure et de facto* más állam felségterületére esett, de kánonilag a régi egyházmegyből azt még nem hasították ki, azaz nem történt meg a *dismembratio*, az ilyen csonka egyházmegyék vezetését gyakorta apostoli kormányzóra bízta. Például a Szentszék 1973-ban három apostoli kormányzót nevezett ki állandó jelleggel Erfurt-Meiningen, Magdeburg és Schwerin területére.

⁸⁶⁰ Hasonlóan rendelkezett a helynök kinevezésének lehetőségéről a régi keleti alkotmányjogot tartalmazó mp. *Cleri sanctitati* is. Ez az állandó apostoli kormányzóval kapcsolatban kifejezetten utalt a 432-437. kánonokra, ami a püspök számára előírta helynök kinevezését, amennyiben azt az egyházmegye kormányzása megkövetelte. Azaz az állandó apostoli kormányzónak ilyen esetben nemcsak lehetősége, hanem kötelessége volt helynök (*syncellos*) kinevezése.

⁸⁶¹ Mint külső fórumon rendes joghatósággal bíró ordináriusnak lehetősége volt viszont, helynököt, megbízottat, helytestet, biztos kinevezni delegált hatalommal. Ezek jogkörét esetileg maga határozta meg.

Az 1983-as kódexben csupán egyetlen kánon említi az egyházmegye élén álló apostoli kormányzót. Az 1018. kán. 1. §. 2. pontja szerint az ilyen kormányzó egyházmegyes papjelöltek számára szentelési elbocsátót adhat. Találón jegyzi meg Ujházi Lóránd, hogy „az apostoli kormányzó jogintézményének alulszabályozottsága egyfajta flexibilitást is ad ennek a hivatalnak.”⁸⁶² Az apostoli kormányzók, a gyakorlat és a szentszéki praxis tükrében többfajta felhatalmazással is rendelkezhetnek. A kinevező levelek közül található olyan, melyben az apostoli kormányzót, a *helyi hierarcha* jogaival és kötelezettségeivel ruházzák föl. Ez a legszűkebb körű felhatalmazás.⁸⁶³ Szélesebb jogkört jelent, ha a kinevező levél az apostoli kormányzót az *egyházmegyei kormányzó* hivatalához tartozó jogokat és kötelezettségeket adja meg.⁸⁶⁴ A legszélesebb felhatalmazás, amit egy apostoli kormányzó kaphat, a *teljes megyéspüspöki jogkör*. Ha az apostoli kormányzó megyéspüspöki jogkört kapott is, a püspöki szék attól még továbbra is betöltetlen. Ennek megfelelően az *Apostolorum successores* 244. pontja két tilalmat fogalmaz meg: az apostoli kormányzó egyrészt ma sem hosszabbíthatja meg a papi szenátus és a pasztorális tanács mandátumát, másrészt nem nevezhet ki helynököket. Csak arra van lehetősége, hogy az új püspök hivatalba lépéséig a korábbi helynökök számára *delegált* hatalmat biztosítson.

Az, hogy az apostoli kormányzó lehetséges jogkörét ma egyedül a kinevező levele határozza meg, a CCEO előírásiból is egyértelmű. A hatályos keleti jog nem említi az állandó, vagy ideiglenes kinevezés lehetőségét. Ebből adódóan ennek a különbségtételnek ma már nincs a kódex szövegéből kitűnő jelentősége a jogok és kötelezettségek szemszögéből.

Az apostoli kormányzóhoz hasonlóan az exarcha hivatala is jóval a kodifikált jog előtt jelent meg. Ennek eredeti alakja gyökeresen eltért a mai hivaltól „Az exarcha és exarchátus kifejezések eredete a bizánci katonai és közigazgatási rendszerre vezethető

⁸⁶² UJHÁZY L., *A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre*, 466.

⁸⁶³ Az ilyen felhatalmazással rendelkező kormányzó számára nincs lehetőség olyan intézkedésekre, melyek az egyházmegyei kormányzó számára is tiltottak. Sőt azt sem teheti, amihez a helynököknek különleges megbízatásra van szüksége.

⁸⁶⁴ Az egyházmegyei kormányzónak széleskörű jogosítványa van. Szinte megyéspüspöki jogokkal rendelkezik, kivéve, ha valami természeténél, vagy magánál a jognál fogva ki van véve a jogköréből.

viszsa. Eleinte az exarcha alacsonyabb rangú tisztre utalt (IV. sz.).⁸⁶⁵ „Egyházi közegekben az exarcha kifejezés viszont eredetileg olyan püspököt jelölt, aki egy több egyháztartományból álló teljes *dioikészis* élén állt.”⁸⁶⁶ „Az exarchai székek azonban hamarosan elvesztették metropoliták feletti jellegüket. A metropoliták feletti egyházi hivatal jelölésére már a VI. századtól a pátriárka elnevezés állandósult.”⁸⁶⁷ Az exarcha fogalma a katolikus egyházjogban újra csak az első keleti kodifikáció során jelent meg. Szabó Péter a kodifikációtörténet tanulmányozása során talált rá Cyril Korolevskij egy javaslatára, melyből úgy tűnik, „hogy a bizánci rítusú főpásztorok esetében az exarcha elnevezés mai értelemben vett törvénykönyvi alkalmazását ő indítványozta.”⁸⁶⁸ Az exarcha fogalmának 1941-es megjelenése és a mp. *Cleri sanctitati* 1957-es hatálybalépése közötti időben négy exarchátust alapított a Szentszék. Ezekkel kapcsolatban Acacius Coussa, a Keleti Egyházi Kongregáció későbbi titkára azt a véleményt fogalmazta meg, hogy „az ezekben lévő exarcháknak ugyanaz a hatalma, és ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek, mint az állandó apostoli kormányzók.”⁸⁶⁹

A mp. *Cleri sanctitati* háromféle exarchát különböztetett meg: a saját területtel bíró exarcha, az apostoli exarcha és a pátriárkai (vagy érseki) exarcha. A saját területtel bíró exarcha azonosnak tűnt a latin jog szerinti egykori nullius apáttal, azaz egy független monostor előljárója volt.⁸⁷⁰ Az apostoli exarchák a római pápa nevében vezették a rájuk bízott területet, melyek nem tartoztak pátriárkához vagy érsekhez. Ezek a részegyházak a hívek csekély száma, vagy más súlyos ok miatt nem lettek eparchiák. Ez a hivatal (tudniillik az apostoli exarcha) nagy hasonlóságot mutatott a latin jog szerinti apostoli vikáriussal és apostoli prefektussal. A keleti jog eltérő sajátossága volt azonban, hogy a mp. *Cleri sanctitati* az apostoli exarchák számára is lehetővé tette helynök (*syncellos*) kinevezését. A harmadik kategória, a pátriárkai (és érseki) exarchák köre. Véleményem

⁸⁶⁵ SCHNEIDER, J., „Exarch”, in *Religion Past and Present Online Encyclopedia of Theology and Religion* 4 (2008) 718.

⁸⁶⁶ POSPISHIL, V., „Exarchy”, in *New Catholic Encyclopedia* V (1967) 702.

⁸⁶⁷ A második keleti kodifikáció során felmerült, hogy ökumenikus szempontok miatt is, helyesebb lenne az apostoli exarcha kifejezést az apostoli vikáriusra cserélni. Ez lehetővé tette volna, hogy az exarcha – az első évszázadok gyakorlatához híven – szupraepiszkopális hivatalt jelölhessen. Eszerint az exarcha egyfajta nagyérsek lett volna, az exarchátus pedig főegyházmegye jelentést kaphatott volna. Ez a javaslat azonban nem valósult meg.

⁸⁶⁸ SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához*, 197-198.

⁸⁶⁹ COUSSA, Accacius, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, 336.

⁸⁷⁰ Az ilyen exarcha ugyanazzal a rendes hatalommal, és ugyanazon jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett, mint a püspök saját egyházmegyéjében, függetlenül attól, hogy püspökké volt-e szentelve. Így jogosult volt helynök kinevezésére.

szerint ezek megfeleltethetőek voltak az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzónak.⁸⁷¹

A hatályos keleti jogban az exarchátusokról és exarchákról szóló VIII. titulus nincs további fejezetekre osztva. Ebből úgy tűnhetne, hogy a CCEO már csak egyfajta exarchát ismer. A korábbi jog még saját terület élén álló, és a nem saját terület élén álló apostoli, pátriárkai, vagy érseki exarchák közt különböztetett. Valójában a hatályos keleti jog sem zárja ki a komplexebb tipológiát. A keleti kódexben e különböző típusok egyszerűen egy cím alá lettek sorolva, anélkül, hogy külön lennének nevesítve.⁸⁷² Az apostoli kormányzóhoz hasonlóan az exarcha hivatalának is egyfajta rugalmasságot biztosít jogi alulszabályozottsága.⁸⁷³ Fontos megjegyezni, az exarcha akár saját, akár kinevezőjének nevében is kormányoz, jogosult helynök kinevezésére.⁸⁷⁴

*

(2) Apostoli kormányzóságot (*administratio apostolica*), mint külön részegyháztypust az 1917-es kódex nem ismerte.⁸⁷⁵ Megjelenése csak a Piusz-Benedek-féle kódex hatálybalépése után, az 1920-as évekre teendő. A Pápai Évkönyvben (*Annuario Pontificio*) 1925-től szerepeltek.⁸⁷⁶ Az apostoli kormányzóságok felállításában főképp külső okok játszottak szerepet. Jellemzően az I. világháború utáni átmeneti, bizonytalan határhelyzetek miatt hozták létre őket. Az apostoli kormányzóság természete szerint olyan részegyház, melyet súlyos – rendszerint nem belső, egyházi, hanem külső, elsősorban politikai háttérű – okból létesített a pápa. Az ilyen részegyház kormányzója az állandó apostoli kormányzóval esett jogilag egy elbírálás alá.

⁸⁷¹ Ezek az exarchák olyan terület élén álltak, amelyet a pátriárkátusban (vagy az érsekségben) alapítottak, tehát a pátriárkai (és érseki) egyház szempontjából nem missziós vidékeken, hanem saját keleti területen belül.

⁸⁷² Vö.: *Nuntia* 19 (1989) 19. Amennyiben az exarcha saját nevében kormányoz, a CIC 370. kánonban leírt területi apátal, területi preláttal állítható párhuzamba. Amennyiben annak nevében kormányoz, aki őt kinevezte, az apostoli vikáriussal, apostoli prefektussal, esetleg az állandó jellegű apostoli kormányzóság élén álló kormányzóval mutat hasonlóságot.

⁸⁷³ Erre kitűnő példa az exarcha hatalmának természete. A hatályos jog egy kánonban rendelkezik az exarchák hatalmáról és a kódex maga nem ad közelebbi támpontot a hatalom természetéről. Ennek meghatározását a létesítő vagy kinevező okiratra hagyja. Így a kódex ma különböző lehetőségeknek enged teret.

⁸⁷⁴ Eltérő, megalapozatlannak tűnő véleményét lásd: TANASIJCHUK, A., *Esarca ed esarcato secondo il diritto canonico orientale*, 215-231.

⁸⁷⁵ Ahogy már láttuk, világosan különbséget kell tennünk az „apostoli kormányzóság” és egy egyházmegye apostoli kormányzóra bízása között. Ha egy egyházmegye vezetését apostoli kormányzóra bízák, ettől az egyházmegye még nem válik apostoli kormányzósággá, hanem megőrzi jellegét.

⁸⁷⁶ Az ekkor felsorolt 10 részegyház mindegyike az I. világháborút követő határváltozások, azaz a régi egyházmegyék politikai okokra visszavezethető szétdarabolódása miatt jött létre.

Ahogy már fentebb említettem, az exarchátus megnevezéssel, mint arra Federico Marti is rámutat,⁸⁷⁷ csak 1941-től találkozunk az *Annuario Pontificio*-ban. Ekkor jelent meg az ordináriátus és az apostoli kormányzóság fogalma mellett. Tizenhárom szervezeti egységből kilenc vezetője kapott ekkor exarcha megjelölést. A megmaradt négy szervezeti egység vezetőjét a Pápai Évkönyv nem jelölte apostoli exarchaként. Ezek megtartották eredeti elnevezésüket, kettő ordinárius, kettő apostoli kormányzó.⁸⁷⁸ Az, hogy az ordináriátusok és apostoli kormányzóságok mellett megjelent az exarchátus fogalma is⁸⁷⁹ azzal a hátránnyal járt, hogy egyazon cím alá kerültek jogilag jelentősen különböző intézmények. De a fogalom-változás előnyösnek is mutatkozott, tudniillik abból a szempontból, hogy elindított egy folyamatot, miszerint az ordináriátus kifejezést - legalábbis keleti közegben - már csak olyan szervezeti egységekre alkalmazzák, melyet saját rítusú hierarcha nélküli keleti közösségek számára hoznak létre.

A hatályos latin kódex szerint, az apostoli kormányzóság Isten népének egy része, melyet különleges és egészen súlyos okok miatt a pápa nem tett egyházmegyévé. A latin törvénykönyv valódi részegyháznak minősíti. Az egyházmegyével hasonló elbírálás alá esik, hacsak az ellenkezője nem világos.⁸⁸⁰ Az apostoli kormányzóságban lévő széküresedést – az egyházmegyékkal szemben – közvetlenül nem szabályozza a 1983-as kódex. Mivel az állandó jellegű apostoli kormányzóság az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá esik, az egyházmegyeről szóló szabályok a széküresedésben lévő apostoli kormányzóságra is érvényesek. Azaz, ha az apostoli kormányzó elveszti hivatalát, az apostoli kormányzóság vezetése a tanácsosi testületére száll,⁸⁸¹ hacsak a Szentszék másként nem rendelkezett, például másik apostoli kormányzó kinevezésével. A tanácsosi

⁸⁷⁷ Vö.: MARTI, F., *Gli ordinariati per i fedeli di rito orientale: una ricostruzione storico-giuridica*, 16-36.

⁸⁷⁸ A változást nem előzte meg semmilyen hivatalos magyarázat arról, hogy milyen szempontok alapján döntött a Szentszék. Mitől függött tudniillik, hogy melyik keleti kormányzati egységek vezetője kapta meg az exarcha megjelölést, és ki maradt ordináriusok vagy apostoli kormányzó.

⁸⁷⁹ Az apostoli kormányzóság és exarchátus fogalmának jogi közelségét érzékelteti a Kazahsztáni és Közép-Ázsiai bizánci rítusú hívek számára létrehozott részegyház. Kezdetben apostoli exarchátust kívánt alapítani a Szentszék, végül mégis állandó jelleggel alapított apostoli kormányzóság jött létre 2019-ben. A döntés háttérében geopolitikai megfontolások lehettek. A Szentszék politikai okokból, az exarchátushoz képest is kevésbé szabályozott kormányzóságot alapított, hiszen ez a hierarchikus szervezet rendkívül rugalmas természetű, ami kiválóan alkalmazható bizonytalan helyzetben.

⁸⁸⁰ A területi prelatúrával, a területi apátsággal, az apostoli vikariátussal és az apostoli prefektúrával együtt. Vö.: CIC 368. kán.

⁸⁸¹ Kivéve, ha az apostoli kormányzóságban segédpüspök is szolgált.

testületnek a széküresedéstől számított nyolc napon belül meg kell választania azt a személyt, aki a kormányzóságot ideiglenesen vezeti.⁸⁸²

Az apostoli kormányzósághoz hasonlóan a CCEO szerinti exarchátus is Isten népének egy területileg, vagy más módon körülhatárolt részlete, melyet különleges körülmények miatt nem eparchiaként hoztak létre. A keleti törvénykönyv is párhuzamot von az eparchia és az exarchátus között. Amit a jog az eparchiáról mond, az exarchátusokra is érvényes, hacsak a jog kifejezetten másként nem rendelkezik, vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló.

A jog kifejezetten másként rendelkezik széküresedés esetén. „Az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át. Annak, akihez az exarchátus kormányzása ideiglenesen kerül, mihamarabb értesítenie kell azt a hatóságot, amely joga az exarcha kinevezése, hogy gondoskodjék erről.”⁸⁸³ Azaz a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) pátriárkai egyház területének határain belül értesíti a pátriárkát,⁸⁸⁴ egyéb esetben az Apostoli Szentszék, és ha egy pátriárkai egyházhoz tartozik, a pátriárkát is. A pátriárkátuson belüli egyházmegyét a széküresedés első hónapjában a pátriárka irányítja, utána az általa kinevezett kormányzó. A pátriárkai egyház területén belül fekvő exarchátusi székek megüresedésekor ellenben a pátriárka *nem* nevezhet ki exarchátusi kormányzót. Itt, szemben az egyházmegyékkel, csupán az a feladata, hogy gondoskodjon az üresedésben lévő exarchátusi szék mielőbbi betöltéséről, mégpedig a közös jog által előírt határidőn belül méltó és megfelelő exarcha révén. A metropolitai és a területen kívüli exarchátusokban is ugyanez a helyzet. Az átmeneti kormányzás automatikusan a főhelynökre hármlik, így nincs kormányzó választás. A testület ugyanakkor közreműködik az átmeneti kormányzás fontosabb ügyeiben.

*

⁸⁸² Az, hogy az apostoli kormányzóságban is szükség van valamilyen tanácsra, a Vianney Szent János személyi apostoli kormányzóságot megalapító *Animarum Bonum* kezdetű dekrétumból is egyértelmű. Jelzett dokumentum előírja, hogy a személyi apostoli kormányzónak létre kell hoznia egy kormányzótanácsot, melynek legalább hat főből kell állnia, és azzal a jogkörrel rendelkezik, amit a közös jog a tanácsosok testületének és a papi szenátusnak előír. Az egyházmegyében működő tanácsosok testületéhez hasonlóan a kormányzótanács sem szűnik meg széküresedés idejére, hanem továbbra is biztosítja a részegyház kormányzását. Vö.: SIMON–WAGNER I., *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*.

⁸⁸³ CCEO 320. kán. 1-2. §§.

⁸⁸⁴ Aki az exarchátusi szék megüresedéséről mielőbb értesítse az Apostoli Szentszék. Vö.: CCEO 220. kán. 1.

(3) A Miskolci Eparchia kilencven éves előtörténete három szakaszra osztható. Az elsőben az 1924-es alapítástól Papp Antal 1945-ben bekövetkezett haláláig, illetve a harmadikban Orosz Atanáz 2011-es kinevezésétől a Miskolci Eparchia 2015-ös megalapításáig, helyben lakó főpásztor vezette az apostoli kormányzóságot, majd exarchátust. A második időszakban ellenben (1945-től 2011-ig) ideiglenes kormányzók irányították ezt a részegyházat. Bár az 1917-es kódex formálisan sohasem rendelkezett jogerővel a Munkácsi és Eperjesi Egyházmegyéből létrehozott apostoli kormányzóságban,⁸⁸⁵ a gyakorlatban mégis annak rendelkezéseit követték. A régi latin kódex 314. kánonja szerint az apostoli kormányzó jogainak és kötelességeinek megállapításánál elsősorban a kinevező okirat volt az irányadó. A prágai nuncius által 1924. június 4-én kiadott dekrétum egyértelműen felruházta Papp Antal újonnan kinevezett címzetes érsek, apostoli kormányzót, „a megyéspüspököket megillető sajátos jogokkal és kiváltságokkal.”⁸⁸⁶ Ez a széles jogkör természetesen magába foglalta általános helynök kinevezésének lehetőségét is.

Papp Antal 1945. december 24-én elhunyt. Az 1917-es kódex szerint, ha az apostoli kormányzó bármely okból elveszti hivatalát, a megüresedett egyházmegyére vonatkozó előírásokat kellett követni. Azaz az egyházmegye irányítása a káptalanhoz vagy az egyházmegyei tanácsosok testületéhez került. Nekik nyolc napon belül kellett káptalani helynököt vagy egyházmegyei kormányzót választaniuk, hacsak a Szentszék másképp nem rendelkezett. Ezek alapján a miskolci tanácsosi testület (1945. december 27-én) Szántay–Szémán Istvánt konzultori helynöknek választotta meg. Őt Grösz József kalocsai érsek állandó apostoli kormányzói jogkörrel ruházta föl.⁸⁸⁷

Dudás Miklós hajdúdorogi püspök 1946. november 14-én értesül róla, hogy a Szentszék a Miskolci Exarchátus apostoli kormányzójává nevezte ki.⁸⁸⁸ Az 1917-es kódex 315. kánonja

⁸⁸⁵ Vö.: SZABÓ P., „Az első Egyházi Törvénykönyv hatályának kiterjesztése a történelmi Magyarország görög-rutén egyházmegyéire”, in *Iustitia duce, caritate comite*, KUMINETZ G. (szerk.), Budapest 2022, 552-571.

⁸⁸⁶ „...cum omnibus iuribus praerogativis obligationibus Episcopis residentialibus propriis...” A dekrétumot lásd: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917–1925)*, 657.

⁸⁸⁷ „...muneris facultates administratoris apostolici permanentiter constituti.” Vö.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939–1972)*, 526.

⁸⁸⁸ „Enixe rogo Eminentiam Tuam Reverendissimam, ut Exc. mum Nicolaum Dudás, Episcopum Hajdúdorogensem, certiorum reddas Sanctissimum Patrem illi tribuisse administrationem Exarchatus Miskolciensis, cum omnibus facultatibus huic muneri adnexis, donec a S. Sede aliter provisum fuerit.” Lásd: *Görögkatolikus Püspöki Levéltár*, (Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Esztergom 1946. november 14. 5978/1946.)

alapján, az apostoli kormányzó jogkörét,⁸⁸⁹ a kinevezés időbelisége, állandó vagy ideiglenes jellege határozta meg. Dudás Miklós kinevezése ideiglenes volt. Ebből adódóan jogai megegyeztek a latin jog szerinti káptalani helynökével, azaz a majdani keleti alkotmányjog szerinti konzultori helynökével. Az ideiglenes apostoli kormányzó nem nevezhetett ki rendes, helyettesi hatalommal rendelkező általános helynököt, csak megbízotti hatalommal rendelkező helynököt, biztost, kinek az egyes esetben jogkörét részletesen meghatározhatta. Így későbbiekben Szántay–Szémán István (1946–1960), Juhász Dénes (1961–1972), Keresztes Szilárd (1975–1988), Béres Miklós (1989–2007) és Kaulics László (2008–2011) csupán *megbízotti* hatalommal rendelkező „helynökök” lehettek.

Dudás Miklós 1972. július 15-én hunyt el. A mp. *Cleri sanctitati* 384. kánonja szerint exarchátusban lévő széküresedés esetén az exarcha-helyettes (proexarcha) vette át a kormányzást. Ha nem volt, akkor az ideiglenes irányítás az exarchátusban a rangidősre szállt. Ez az a pap, aki a területen legrégebben teljesítette szolgálatát. Az exarchátusi szék megüresedése esetén eszerint, már a régi keleti jog is kizárta az ideiglenes vezető választását. Azt ugyanis maga a jog jelölte ki. „Ennek tükrében Timkó Imre 1972-es miskolci konzultori helynökké választása úgy tűnik nem volt összhangban a mp. *Cleri sanctitati* korabeli előírásaival.”⁸⁹⁰

Timkó Imre 1975. január 7-én, Keresztes Szilárd 1988. július 6-án, kapott a Szentszéktől a Miskolci Exarchátusban ideiglenes (*ad nutum Sanctae Sedis*) apostoli kormányzói kinevezést. Az apostoli kormányzó jogait és kötelezettségeit a kinevező levélnek kell meghatároznia. A kinevező bullák ezzel kapcsolatban gyakran nem utalnak konkrét jogszabályra, csupán általánosságban fogalmaznak. Amennyiben a kinevező levél nem ad pontos leírást az apostoli kormányzó jogairól és kötelezettségeiről, a mp. *Cleri sanctitati* 355. kánonja alapján a kinevezés időbelisége, (értsd: állandó vagy ideiglenes jellege) határozta meg azt. Mint mondtuk, Timkó Imre és Keresztes Szilárd kinevezése is ideiglenes volt. Erre utal a kinevezés szövegében az „*ad nutum Sanctae Sedis*” kifejezés. Eszerint jogkörük a széküresedésben lévő egyházmegye kormányzójával egyezett meg.

⁸⁸⁹ Amennyiben a kinevező levél csak általánosságban fogalmaz; pl.: *cum omnibus facultatibus huic muneri adnexis*.

⁸⁹⁰Vö.: SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771–1972)*, 141. Ugyanez igaz Keresztes Szilárd 1988-ban történt miskolci konzultori helynökké választására is.

Ez igaz Kocsis Fülöp kinevezésére is, aki 2008. május 2-án lett a Miskolci Exarchátus apostoli kormányzója. Bár az ő kinevező bullájában is szerepel az *ad nutum Sanctae Sedis* kifejezés, a CCEO 234. kánonja már nem különbözteti meg az állandó vagy ideiglenes apostoli kormányzókat. Így az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait, egyedül kinevező levele tartalmazta. Így a kinevezés időbeliségéből a kódex szövege alapján már nem lehetséges az apostoli kormányzó jogállására következtetnünk. Ilyen értelemben az ideiglenes jelleg (*ad nutum Sanctae Sedis*) önmagában már nem adott eligazítást Kocsis Fülöp jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban. Annak ellenben komoly jelentősége van, hogy a Keleti Egyházi Kongregáció 37/2008. számú határozata szerint, Kocsis Fülöp a *széküresedés* kánonjogi helyzetében lévő Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli kormányzója lett.⁸⁹¹

A helyben lakó főpásztor hiányából fakadó rendkívüli állapot 2011. március 5-én rendeződött, amikor XVI. Benedek pápa Orosz Atanáz a Miskolci Exarchátus apostoli exarchájává nevezte ki.⁸⁹² Ekkor szűnt meg a Miskolci Apostoli Exarchátus 1945 óta fennálló széküresedése. Orosz Atanáz püspök kinevezése révén, immár újra a részegyház típusának megfelelő titulusú főpásztor, azaz apostoli exarcha⁸⁹³ került a miskolci részegyház élére. Ezzel egyidőben, a Zempléni Helynökség átsatolása révén, területileg is jelentősen kibővült a joghatósági egység.

*

(4) A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház felsőbb törvényhozói szerve, a hierarchák tanácsa, fontosnak érezte mind az apostoli kormányzó, mind az exarcha jogkörét a sajátjogú részleges jogban is szabályozni. Az apostoli kormányzó kinevezése mögött, mint láttuk, akár betöltött püspöki szék, akár széküresedés esetén kerül rá sor, számtalan ok húzódhat meg. A sajátjogú részleges jog tervezete így rögzíti, hogy „a megyéspüspök kifejezésen az exarcha, illetve az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezető is értendő.”⁸⁹⁴ Ez az analógia igaz a hierarchák tanácsának tagságára is, hiszen a

⁸⁹¹ „...eum nominavit Administratorem Apostolicum sede vacante Exarchatus Apostolici Miskolcensis.” *Görögkatolikus Püspöki Levéltár* (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspökké és miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezéséről, Róma 2008. május 2. 37/2008.)

⁸⁹² „...Minthogy tehát a Miskolci Exarchátusnak a szent dolgok tekintetében nincs előjárója, (...) Téged a Miskolci Exarchátus apostoli exarchájává, valamint paniumi címzetes püspökké nevezünk ki.” *Miskolci Egyházmegyei Levéltár*, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2011. II. szám 200/2011.)

⁸⁹³ Amit a jog az eparchiás püspökről mond, az exarchára is érvényes, hacsak a jog kifejezetten másként nem rendelkezik vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. Vö.: CCEO 313. kán.

⁸⁹⁴ *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház Részleges Joga*, 27. kán. 1. §.

tervezet szerint „a szerv tagja a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke. Emellett, az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján, a megyéspüspökökkel azonos elbírálás alá eső többi főpásztor. Így akár egy papi rendben álló exarcha és kormányzó is tagja lehet.”⁸⁹⁵

A közös jog csupán a kiérdesült pap-exarcha kiváltságainak és jelvényeinek megmaradásával kapcsolatban utal kifejezetten a részleges jogra. A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében viszont négy kánon⁸⁹⁶ is foglalkozik az exarchával és az exarchátussal. Ez indokolt, hiszen bár jelenleg nincs görögkatolikus exarchátus Magyarországon, a jövőben ilyen részegyház alapítása lehetséges.

*

(5) Egy ilyen jövőbeli exarchátus elvileg többféle formát ölthet. Első látásra apostoli exarchátus létesítése tűnhetne kézenfekvőnek.⁸⁹⁷ Esetleg területi exarchátus létesítése is számításba jöhet, melynek vezetője hatalmát saját nevében gyakorolja. Úgy tűnik, területi exarchátus ma a latin területi prelatúrának megfelelő formában – azaz monostortól függetlenül – is alapítható. A területi prelatust általában püspökké szentelik. Így ehhez hasonló saját nevében kormányzó exarcha püspökké szentelése is kívánatos lenne. A szakirodalomban egy további újszerű javaslat is felmerült. Eszerint az exarcha ugyan helyettesi hatalommal rendelkezne, de nem a pápa nevében, hanem a sajátjogú egyházfő, azaz a hajdúdorogi metropolita nevében kormányozná a rábízott részegyházat. Ez tehát „metropolitai exarchátus” lenne.⁸⁹⁸ Egy ilyen részegyház püspökké nem szentelt személyre is rábízható lenne. Ez esetben a metropolita látná el a püspöki rendhez kötött megszentelői funkciókat. Ezzel szemben a napi kormányzati és lelkipásztori tevékenységet a papi

⁸⁹⁵ Ibid. 7. kán. 2. §. E lehetőség kilátásba helyezésének jogszerűségét az Apostoli Szentszék egy közelmúltbeli rendelkezése is alátámasztja. Ferenc pápa 2015. október 31-én Szocsa A. Ábel OSBM szerzetesapost a nyíregyházi egyházmegye *sede vacante* apostoli kormányzójává nevezte ki, püspöki karakter nélkül, de a hierarchák tanácsában való részvételi joggal. Szocsa A. Ábel kormányzói kinevezéséhez lásd: CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 209/2015.

⁸⁹⁶ Vö.: *A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga*, 7. kán. 2. §., 27-29. kk.

⁸⁹⁷ Ez a jogi alakzat ugyanakkor a metropolitai egyházak területén belül komoly elméleti nehézséget vet fel. Az apostoli exarcha és exarchátusa ugyanis, éppen mivel hatalmát a pápa nevében gyakorolja, elvileg a sajátjogú metropolitai egyházzal szembeni *exemptio*-t élvez. Vö.: SZABÓ P., *L'abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropegico” comparazione storico-giuridica*, 267-286.

⁸⁹⁸ „A hatályos közös jog szerint a metropolitai exarchátust értelemszerűen a római pápa alapítaná, ám a kinevezési bullában a kormányzati hatalom megjelölésénél a sajátjogú metropolita szerepelne, mint hatóság, aki nevében az exarcha a hatalmát gyakorolja.” SZABÓ P., *Észrevételek az egyházmegye ideális méretének kérdéséhez*, 115.

rendben lévő exarcha irányítaná. Úgy véljük, hogy a lehetséges részegyháztypusok közül egy ilyen metropolitai exarchátus támogatná leginkább a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház mai fejlődését. Ez esetben ugyanis az exarchátus a metropólia szerves része maradna. A túlzott kormányzati töredeződés megelőzésére a metropolita és a metropolitai exarcha jogkörét alkalmas módon lehetne megosztani és koordinálni.

*

Az apostoli kormányzói és az exarchai hivatalnak egyfajta rugalmasságot biztosít ezek jogi alulszabályozottsága. Ez azonban nem jogi rendezetlenséget jelent. Az értekezésben felvázolt jogtörténeti adatok, a Miskolci Apostoli Kormányzóság, későbbiekben Miskolci Apostoli Exarchátus élén álló hierarchák jogköre, és a hatályos törvénykönyvek összehasonlító elemzése, e hivatalok világos jogi arculatáról tanúskodnak. A Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház életében, elsősorban egy eparchiás püspöki szék átmeneti megüresedésekor kerülhetne sor apostoli kormányzó kinevezésére. A székküresedés önmagában is érzékeny helyzetet teremt az egyházmegyében. Ezért kiváltképpen fontos az ideiglenes vezető személy jogkörének pontos ismerete. Egy majdani „metropolitai exarchátus” alapítása pedig, teret nyithatna a fővárosban, környékén, valamint a dunántúli szórványban élő görögkatolikus hívek hatékonyabb lelkipásztori gondozása előtt, eleinte akár papi rendben lévő exarcha vezetése mellett is.

A részegyházak prototípusa az egyházmegye (eparchia). Isten népe rendszerint eparchiák keretében éli az életét. A kánonjog mint szakrális jogrend sajátossága azonban, hogy a rendestől eltérő kormányzati helyzetek kezelésére is megfelelő jogi megoldásokat igyekszik nyújtani. Ezekre példa az egyházmegyéhez hasonló elbírálás alá eső hierarchikus kormányzati egységek sora. Ezek közt szerepel a kormányzóság és az exarchátus, jelen értekezésünk témaköre. Gondolatmenetelünk során láthattuk, hogy e rendkívüli kormányzati formák a borsodi és abaúji területeken maradt görögkatolikusok életét is hatékonyan segítették. Csak reméljük, hogy hasonló megoldások javíthatják majd a szórványban élő híveink életét is, akik lelkipásztori ellátását ma az egyházmegyei központtól való nagy távolság nehezíti.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Források

A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság Schematizmusa, Nyíregyháza 1982.

A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus Név – és Címtára, Nyíregyháza 2007.

A Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve (oktatási célú szövegkiadás), RIHMÉR Z. (ford.), Nyíregyháza 2011.

A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet), Nyíregyháza 2024.

A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944., GERGELY J. (szerk.), Budapest 1984.

A Nyíregyházi Egyházmegye Körlevelei, Nyíregyháza 2015. kk.

Acta Apostolicae Sedis, Romae 1909. kk.

Annuario Orientale Cattolico 2024.

Annuario Pontificio per l'anno 1925, Città del Vaticano 1925.

Annuario Pontificio per l'anno 1926, Città del Vaticano 1926.

Annuario Pontificio per l'anno 1941, Città del Vaticano 1941.

Annuario Pontificio per l'anno 1957, Città del Vaticano 1957.

Annuario Pontificio per l'anno 1962, Città del Vaticano 1962.

Annuario Pontificio per l'anno 1963, Città del Vaticano 1963.

Annuario Pontificio per l'anno 2021, Città del Vaticano 2021.

Annuario Pontificio per l'anno 2024, Città del Vaticano 2024.

BENEDICTUS XV., *Codex iuris canonici*, 27. V. 1917, in AAS 9 (1917) II, 11-456.

BENEDICTUS XVI., adh.ap.post-syn. *Sacramentum Caritatis*, 22. II. 2007, in AAS 99 (2007) 106-180.

CLEMENS XIV., const. ap. *Eximia regalium principum*, 19. IX. 1771, in Bullarii Romani continuatio, tom. V, [Clemens XIV], Prati 1845, 382–385.

Codex Iuris Canonici – Az Egyházi Törvénykönyv, ERDŐ P., (szerk., ford., magyarázatot írta), Budapest 2015.

Código de Derecho Canónico. Y legislación complementaria, dir. MIGUÉLEZ, DOMINGUÉZ, L., Madrid 1957.

Commentario exegetico al Código de Derecho Canonico, MARZOA, A. – MIRAS, J. – RODRIGEZ – OCANA, R. (dir.), Pamplona 1996.

Communicationes, 5 (1973) 230.

Communicationes, 17 (1985) 90-95.

CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, dir. *Apostolorum succesoros*, 22. II. 2004, 194-224.

CONGREGATIO PRO EPISCOPIS, decr. *Animarum bonum*, 18. I. 2002, in AAS 94 (2002) 305-308.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. *Ut aptius spirituali*, 5. III. 2011, in AAS 103 (2011) 306.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 37/2008.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 50/95.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. Prot. N. 209/2015.

CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. 20. III. 2015, in AAS 107 (2015) 1079.

CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Città del Vaticano 1996.

Emlékkönyv a görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról, Budapest 1901.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1. kötet (1778-1905), VÉGHSEŐ T. – KATKÓ M. (szerk.), Nyíregyháza 2014.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 2. kötet (1906-1912), VÉGHSEŐ T. – KATKÓ M. (szerk.), Nyíregyháza 2019.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 3. kötet (1912-1916), VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2019.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4. kötet (1917-1925), VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2020.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 5. kötet (1926-1938), VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2022.

Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 6. kötet (1939-1972), VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2022.

FRANCISCUS, const. ap. *In hac suprema*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 505.

FRANCISCUS, const. ap. *Qui successimus*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 507.

FRANCISCUS, const. ap. *De spiritali itinere*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 504.

FRANCISCUS, const. ap. *Ad aptius consulendum*, 19. III. 2015, in AAS 107 (2015) 6, 506.

FRANCISCUS, const. ap. *Predicate Evangelium*, 19. III. 2022, in AAS 114 (2022) 375-455.

FRANCISCUS, litt. ap. *Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur*. FERENC PÁPA saját kezdeményezésre kiadott *Az Úr Jézus, aki szelíd bíró kezdetű apostoli levele a házasság semmisnek nyilvánításáért folyó kánoni eljárás reformjáról az Egyházi Törvénykönyvben* ERDŐ P., (ford.), Budapest 2015.

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Hajdúdorogi Egyházmegye Körlevelei XII. szám, 1913. december 8.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Szántay-Szémán István levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Miskolc 1929. június 22. 351/1929.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Esztergom 1946. október 14. 5978/1946.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Augustino Casaroli levele Ijjas József érseknek, Róma 1975. január 15. 137/1975.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Karosi Ferenc és Dr. Gulovics Andor körlevele, Nyíregyháza 1975. január 20. 111/1975.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Dr. Keresztes Szilárd apostoli kormányzói helynökké való kinevezése, Nyíregyháza 1975. március 15. 461/1975.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Hajdúdorogi Egyházmegye Körlevelei, 1975. III. szám, 1734/1975.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Dr. Keresztes Szilárd levele Duraisamy Simon Lourdusamy bíborosnak, Nyíregyháza 1988. április 10. 365/1988.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspökké és miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezésének bullája, Róma 1988. július 6.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi megyéspüspökké és miskolci apostoli kormányzóvá történő kinevezéséről, Róma 1988. július 6. 849/1988.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma dr. Keresztes Szilárd apostoli kormányzóvá történő kinevezéséről, Róma 2007. november 10. 1336/2007.)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Görög Katolikus Apostoli Exarchátus körlevelei, Nyíregyháza 2008. V. szám)

Görögkatolikus Püspöki Levéltár, (A Keleti Egyházak Kongregációjának dekrétuma Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspökké és miskolci apostoli kormányzóvá való kinevezéséről, Róma 2008. május 2. 37/2008.)

Görögkatolikus papok történeti névtára I. kötet, VÉGHSEŐ T., (szerk.), Nyíregyháza 2015.

IOANNES PAULUS II., const. ap. *Spirituali militum curae*, 24. IV. 1986, in AAS 78 (1986) 481-486.

IOANNES PAULUS II., adh.ap.post-syn. *Pastores gregis*, 16. X. 2003, in AAS 96 (2004) 825-924.

IOANNES PAULUS II., const. ap. *Ecclesiales communitates*, 21. II. 1997, in AAS 89 (1997) 439-440.

IOANNES PAULUS II., const. ap. *Sacre Canones*, 18. X. 1990, in AAS 82 (1990) 1033-1044.

IOANNES PAULUS II., const. ap. *Hungarorum gens*, 9. X. 1993, in AAS 85 (1993) 871-876.

IOANNES PAULUS II., const. ap. *Summis Pontificibus*, 17. VII. 1980, in AAS 72 (1980) 985-986.

Körlevelekben közölt rendelkezések 1950-1979, Hollós J., (szerk.), Nyíregyháza 1979.

LEO XIII., litt. ap. *Orientalium dignitas, De disciplina Orientalium conservanda et tuenda*, 30. XI. 1894, in ASS 27 (1894-95) 257-264.

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Papp Antal levele a miniszterelnökhöz, Ungvár 1925.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Papp Antal Isten irgalmából és az Apostoli Szentszék kegyelméből küzikei c. érsek, apostoli protonotárius, pápai prelátus, az eperjesi és munkácsi egyházmegyék Magyarország területén fekvő részeinek apostoli adminisztrátora, Szent Péter és Szent Pál apostolokról nevezett tapolcai apát körlevele, Miskolc 1925. október 27.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alakított Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1927. július 25. 796/1927.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Az Eperjesi és Munkácsi Egyházmegyékből alakított Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1928. február 15. 221/1928.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Apostoli Administratura (Eperjesi és Munkácsi Egyházmegye) körlevele, Miskolc 1930. január 28. 127/1930.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1932. április 10. 381/1932.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1933. május 12. 590/1933.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Gör. Szerz. Kath. Apostoli Kormányzóság körlevele, Miskolc 1945. október 20. 545/1945.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Gör. Szerz. Kath. Apostoli Kormányzóság körlevele, Miskolc 1946. január 17.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Szánta–Szémán István levele a Vallásügyi és Közoktatási Miniszternek, Miskolc 1946. 704/1946.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Szántay–Szémán István levele Mindszenty József bíboroshoz, Miskolc 1946. 368/1946.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Dudás Miklós hajdúdorogi püspök levele Szántay–Szémán István konzultori helynökhöz, Nyíregyháza 1946. november 17. 3087/1946.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Szántay–Szémán István konzultori helynök levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz, Miskolc 1946. november 22. 1283/1946.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Gör. szerz. kat. Apostoli Administratura körlevele, Miskolc 1946. november 27. 1300/1946.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Miskolci Gör. Szer. Kat. Apostoli Kormányzóság körlevele, Miskolc 1946. december 19.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körirata, Nyíregyháza 1961. január 10. 1961/1.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (Jegyzőkönyv a Miskolci Apostoli Exarchátus kibővített konzultor testületi gyűléséről, Múcsony 1975. március 17.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2011. II. szám 200/2011.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (A Miskolci Apostoli Exarchátus statisztikai jelentése 2011. évre vonatkozóan, Miskolc 2012. március 8. 460/2012.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2013.VI. szám 1298/2013.)

Miskolci Egyházmegyei Levéltár, (A Miskolci Apostoli Exarchátus Körlevelei, Miskolc 2014. V. szám 1573/2014.)

Nuntia 19 (1984) 3-91.

Nuntia 22 (1986) 3-124.

Nuntia 23 (1986) 3-104.

Nuntia 26 (1988) 100-113.

Nuntia 28 (1989), 56.

PAULUS VI., m.p. *Ecclesiae Sanctae*, 6. VIII. 1966, in AAS 58 (1966) 766-767.

PAULUS VI., m.p. *Catholica Ecclesia*, 23. X. 1976, in AAS 68 (1976) 694-696.

PIUS X., litt. ap. *Christifideles graeci*, 8. VI. 1912, in AAS 4 (1912) 429-435.

PIUS X., const. ap. *Sapienti consilio*, 29. VI. 1908, in AAS 1 (1909) 36-58.

PIUS XI., const. ap. *Pervetustum Cryptaeferratae Coenobium*, 26. IX. 1937, in AAS 30 (1938) 183-186.

PIUS XII., m.p. *Crebrae allatae*, 22. II. 1949, in AAS 41 (1949) 89-119.

PIUS XII., m.p. *Sollicitudinem nostram*, 6. I. 1950, in AAS 42 (1950) 5-120.

PIUS XII., m.p. *Postquam apostolicis*, 9. II. 1952, in AAS 44 (1952) 65-150.

PIUS XII., m.p. *Cleri sanctitati*, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-600.

PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, resp., Prot. N. 14925/2015.

SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE, *Epistola ad vicarios et praefectos apostolicos, qua potestas ipsis fit nominandi vicarium delegatum*, 8. XII. 1919, in AAS 12 (1920) 120.

SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, per gli Emi Padri della Pontificia Commissione, III, Schema dei canoni 356-486 (C.I.C.) proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati Orientali e le osservazioni dell'Episcopato orientale*, Romae 1937.

SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, studi preparatori, schema comparato can. I-1551.*, Romae 1935.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, const. dog. *Lumen Gentium de Ecclesia*, 21. XI. 1964, in AAS 57 (1965) 5-67.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Christus Dominus* de pastorale episcoporum munere in Ecclesia, 28. X. 1965, in AAS 58 (1966) 673-696.

SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Orientalium Ecclesiarum* de Ecclesiis orientalibus catholicis, 21. XI. 1964, in AAS 57 (1965) 76-85.

Szakirodalom

ARRIETA, Ignacio, *Diritto dell' Organizzazione Ecclesiastica*, Milano 1997.

AMENTA, Piero, „Appunti sulla vacanza della sede episcopale”, in *Quaderni di Diritto Ecclesiale* VI/1 (1993) 92-99.

AYMANS, Winfried, „Synodale Strukturen im Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991) 2, 367-389.

AYMANS, Winfried, „Die Communio Ecclesiarum als Gestaltgesetz der einen Kirche”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 139 (1970) 69-90.

A katolikus Magyarország 1001–1901. A magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából, KISS J. – SZIKLAY J. (szerk.) Budapest 1902, 778-796, 840-851, 1019-1054.

BAÁN István, „Turkia metropolitája. Újabb adalékok a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon”, in *Századok* 129 (1995) 1167-1170.

BAÁN István, „Turkia metropóliája. Kísérlet a Szent István kori magyarországi ortodox egyházszervezet rekonstrukciójára”, in *Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig*, Tóth I. (szerk.), Szeged 1995, 19-26.

BAÁN István, „Turkia metropóliájáról egy negyedszázad múltán. Válaszadási kísérlet a felmerült problémákra,” in *Bizáncon innen és túl*, GÖRFÖL T. (szerk.), Nyíregyháza 2018, 207-231.

BAÁN István, „A munkácsi püspöki szék betöltése 1650 és 1690 között” in *Symbolae. Ways of Greek Catholic Heritage Research. Papers of the Conference held on the 100th anniversary of the Death of Nikolaus Nilles*, VÉGHSEŐ T. (ed.), Nyíregyháza 2010, 161-166.

BAMBERG, Anna, „L’administrateur apostolique. Réalités complexes et vocabulaire flottant”, in *Ius Ecclesiae* 19 (2007) 409-430.

BARTOCETTI, Vittorio, „Amministratore apostolico”, in *Enciklopedia Cattolica* vol. I, Citta del Vaticano 1949, 1082-1083.

BÁNK József, *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958.

BASSETT, William, *The Determination of Rite*, Rome 1967.

BAURA, Eduardo, „Studio sulla normativa degli ordinariati militari”, in *Legislazione sugli ordinariati castrensi*, Milano 1992, 3-57.

BENDÁSZ Dániel, „Bacsinszky András és a Munkácsi Egyházmegye kánoni felállítása” in *Bacsinszky András munkácsi püspök*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 49-61.

BERTOLINI, Ottorino, „Exarcato D’Italia”, in *Enciklopedia Cattolica* vol. I, Citta del Vaticano 1950, 538-540.

BROGI, Marco, „Strutture delle Chiese orientali sui iuris secondo il C.C.E.O.”, in *Apollinaris* 65 (1992) 299-312.

BROGI, Marco, „Particular Law in the Future Oriental Code of Canon Law”, in *Homage to Mar Cariattil-Pioneer Malabar Ecumenist*, Payngot, C. (ed.), Rome 1987, 89-99.

BROGI, Marco, „Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, in *Revista Espanola de Derecho Canónico* 48 (1991) 539.

BONKÁLÓ Sándor, *A rutének*, Basel–Budapest, 1996.

BORRI, Francesco, „Duces e magistri militum nell’Italia esarcale (VI–VIII secolo)”, in *Reti Medievali Rivista* 6 (2005) 1-46.

CASAS, Landete José, „Administración apostolica”, in *Diccionario General de Derecho Canónico*, OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO J. (dir.), Pamplona 2012, 199-203.

CASAS, Landete José, „Administrador apostólico”, in *Diccionario General de Derecho Canónico*, OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), Pamplona 2012, 225-227.

CHIAPETTA, Luigi, *Prontuario di Diritto Caninico e Concordatario*, Roma 1994.

CONDORELLI, Orazio, „«Ecclesia», «civitas» e giurisdizione episcopale: interpretazioni e applicazioni del c. 9 del Concilio Lateranense IV nei secoli XIII–XV”, in *Ius Ecclesiae* 16 (2004) 21–40.

CONGAR, Yves, *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart*, Freiburg/Bg 1971.

COUSSA, Accacius, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, vol. I, Grottaferrata 1948.

COUSSA, Accacius, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, vol. III, Romae 1950.

CSÍKY Balázs, *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*, TÓTH K. (szerk.), Budapest 2018.

D. MOLNÁR István, *Vallási kisebbség és kisebbségi vallás. Görögkatolikusok a régi és a mai Lengyelországban*, Budapest 1995.

DARKÓ Jenő, *A görög szertartásúak története Magyarországon (1000-1792)*, (Kandidátusi értekezés) Budapest 1994.

DOBOS András, „A magyar nyelvű liturgia emlékei”, in *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*, TERDIK Sz. (szerk.), Debrecen 2020, 386-403.

DUDÁS Miklós, „A magyar liturgikus nyelv kialakulása és a bizánci szertartású kereszténység hazánkban”, in *Vigilia* 8 (1966) 505-513.

DVORACEK, Jiří, *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, Regensburg 2020.

ERDŐ Péter, „A pápai primátus elvének kifejeződése a hatályos kánonjogban (különös tekintettel a CIC 33. kánonjára), in *Teológia* 43 (2009) 125-135.

ERDŐ Péter, *Az ókori egyházfegyelem emlékei*, Budapest 2018.

ERDŐ Péter, „La designazione dei vescovi nel Decreto di Graziano”, in *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn*, (Aus Relegion und Recht 3), Berlin 2005, 179-195.

ERDŐ Péter, „A primáciák a nyugati egyházban. (Egy elméleti fejlődés emlékei a középkori kánonjogtudományban)”, in *Jog az egyházi hagyományban*, Budapest 2016, 167-192.

ERDŐ Péter, *L'ufficio del primate nella canonistica de Graziano ad Ugucione da Pisa*, Roma 1986.

ERDŐ Péter, „La participation des évêques orientaux à la conference episcopal. Observations au 1. § du can. 450”, in *Apollinaris* 64 (1991) 295-308.

ERDŐ Péter, *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés*, Budapest 1998.

ERDŐ Péter, „Il potere giudiziario del Primate d'Ungheria. I. Rilievi storici.”, in *Apollinaris* 53 (1980) 272-292.

ERDŐ Péter, „Il potere giudiziario del primate d'Ungheria, II. Osservazioni canonistiche”, in *Apollinaris* 54 (1981) 213-231.

ERDŐ Péter, „Mindszenty e la dignità del primate”, in *Ius Ecclesiae* 4 (1992), 637-648.

ERDŐ Péter, „79. Serédi Jusztinián, 1927. november 29 – 1945. március 29”, in *Esztergomi érsekek 1001–2003*, BEKE M. (szerk.), Budapest 2003, 389-395.

ERDŐ Péter – SCHANDA Balázs, *Egyház és vallás a mai magyar jogban*, Budapest 1993.

ERDŐ Péter, “Primado”, in *Diccionario General de Derecho Canónico*, OTADUY, J. – VIANA, A. – SEDANO, J. (dir.), Pamplona 2012, 447-451.

ERDŐ Péter, *Egyházjog*, Budapest 2014.

FERRARI, John, *Theorica et praxis regiminis dioecesanis praesertim sede vacante*, Parisiis 1876.

FORTESCUE, Adrian, „Exarch”, in *Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, 676-677.

FÜRST, Carl, Gerold, „Die Synoden im neuen orientalischen Kirchenrecht”, in *Synodalrecht und Synodalstrukturen. Konkretionen und Entwicklungen der «Synodalität» in der katholischen Kirche*, PUZA, R. – KUSTERMANN, A. (Hrsg.), Fribourg 1996, 76-77.

GAFANELL, Pablo, „Diritto particolare nell’attuale sistema dell diritto canonico”, in *Folia canonica* 10 (2007) 179-196.

GAUDEMET, Jean, *Église et cité. Histoire du droit canonique*, Paris 1994.

GERGELY Jenő, *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest 1997.

GHIRLANDA, Gianfranco, *Chiese Universale e Chiese Particolare*, Roma 2023.

GHIRLANDA, Gianfranco, „De potestate iuxta schemata a Commissione Codici recognoscendo proposita”, in *Periodica de re canonica* 70 (1981) 401-428.

GORINO-CAUSA, Mario, „Exarcha ed esarcato” in *Nuovissimo Digesto Italiano* 6 (1964) 681-694.

GUTIÉRREZ, José Luis, *Manual de derecho canónico*, Pamplona 1988.

GYULAI Éva, „A tapolcai bencés apátság javadalmasai és faluja, Görömböly birtokosai a 15-18. században, in *Város, falu, városrész. Tanulmányok a Miskolchoz csatolt falvak történetéről és néprajzáról*, TÓTH A. (szerk.), Miskolc 2024, 9-104.

HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973.

HERMAN, Emil, „De conceptu Ritu”, in *The Jurist* 2 (1942) 333-345.

HODINKA Antal, *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest 1909.

HOFMEISTER, Philipp, „Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 110 (1930) 338-392.

HOLLÓS János, *A keleti egyházak személyi joga*, (kézirat) Téglás 1964.

HOLLÓS János, „Die Rechtsquellen und die Rechtslage der Griechisch-katholischen Kirche in Ungarn im Lichte des II. Vatikanums”, in *Kanon* II, Wien 1974, 110-127.

HORVÁTH Tamás, „Fonti e „ius particolare” della Chiesa greco cattolica d’Ungheria”, in *Folia canonica* 10 (2007) 257-264.

INCITTI, Giacomo, „Note sul decreto di erezione dell’Amministrazione apostolica personale S. Giovanni Maria Vianney”, in *Ius Ecclesiae* 14 (2002) 849-860.

IVANCSÓ István, *Papp Antal érsek, miskolci apostoli kormányzó körlevélben megjelentetett liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 2020.

JAEGER, Leo, Arnold, *The Administration of Vacant and Quasi-Vacant Dioceses in the United States*, Washington 1936.

JAEGER, David-Maria, „Erezione di circoscrizioni ecclesiastiche orientali in territori a popolazione cattolica prevalentemente di rito latino: considerazioni canoniche e presupposti ecclesiologici”, in *Antonianum* 75 (2000) 499-521.

JANKA György, „A Munkácsi Egyházmegye felállítása”, in *Athanasiana* 4 (1997) 57-81.

KEATING, John, „Administrator, apostolic”, in *New Catholic Encyklopedia I*, Washington 1967, 131-132.

KÉSMÁRKY István, *Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogai és kiváltságai*, Budapest 1896.

KORNIS Gyula, „Apostoli adminisztrátor”, in *Katolikus Lexikon I*, Budapest 1931, 96.

KOROLEVSKIJ, Cyrille, „La méthode d’élaboration de Code de droit canonique oriental”, in *Revue des Sciences Religieuses* 18 (1938) 3, 293–318 és 18/4, 421-447.

KOROLEVSKIJ, Cyrille, – COUSSA, Accacius, „Codificazione canonica orientale”, in *Nuovissimo Digesto Italiano*, AZARA, A. – EULE, E. (diretto da), vol. III., Torino 1959, 411-415.

KOSUTÁNY Ignác, *Egyházzog. A magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása*, Kolozsvár 1903.

KOVÁTS József, *A primási joghatóság és a kalocsai érseki szék*, Pest 1866.

KRÄMER, Paul, „Die Personaladministration im Horizont des Kirchlichen Verfassungsrechts”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 172/1 (2003) 97-108.

KURTSCHIED, Bertrand, *Historia iuris canonici. Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum*, Romae 1951.

LACKO, Michael, *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpaticorum cum ecclesia catholica*, Roma 1955.

LONGHITANO, Adolfo, „Le Chiese particolari”, in *Chiesa particolare e strutture di comunione (Il Codice del Concilio Vaticano II 5)*, Bologna 1985, 31-39.

MAGOCSI, Robert Paul, *Historical Atlas of East Central Europe*, Washington-London 1993.

MAGOCSI, Robert Paul, „Greek Catholic Eparchy of Mukachevo” in *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, MAGOCSI, R. – POP, I. (ed.), Toronto-Buffalo-London 2002, 147-148.

MAGOCSI, Robert, Paul, „Greek Catholic Eparchy of Presov” in *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Magocsi, R. - Pop I. (ed.), Toronto--Buffalo-London 2002, 149-150.

MAKK Ferenc, *Magyar külpolitika (896-1196)*, Szeged 1966.

MAKLÁRY Ákos, „Az apostoli vikariátus intézménye a 17. században”, in *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2008, 149-158.

MARTI, Frederico, „Gli ordinariati per i fedeli di rito orientale: una ricostruzione storico-giuridica”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 16-36.

MARTI, Frederico, „L'esarcato per i fedeli orientali quale prototipo della versatilità dei modelli di organizzazione ecclesiastica: ipotesi applicative e natura della giurisdizione”, in *Ius Ecclesiae* 35 (2023) 185-210.

MARTIN, Garcia Julio, „Observaciones al can. 1018. sobre la figura del Administrador Apostolico” in *Quderni di Apollinaris* 3-4 (1992) 606-607.

MESZLÉNYI Zoltán, *Házassági köteléki perek*, Esztergom 1927.

MAY, Giorg, „Bemerkungen zu den Apostolischen Administratoren und Administrationen”, in *Theologie und Glaube* 78 (1988) 415-429.

McDONOUGH, Joseph, Thomas, *Apostolic administrators. A Historical Synapsis and Commentary* (Canon Law Studies 139), Washington 1941.

MIKLÓS Péter, „A trianoni békediktátum hatása a magyar katolicizmusra”, in *A Horthy-korszakról az értékkeremtő történetírás jegyében*, GULYÁS L. – MIKLÓS P. – TÓTH M. – ZEMAN F. (szerk.), Szeged 2021, 305-316.

MOLNÁR Ferenc, *A Munkácsi Egyházmegye az 1848-49. évi magyar forradalom és szabadságharc forгатagában*, Beregszász–Ungvár 2023.

MORAVCSIK Gyula, *Bizánc és a Magyarság*, Budapest 1953.

MORAVCSIK Gyula, „Görögnyelvű monostorok Szent István korában”, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, SERÉDI J. (szerk.), Budapest 1938, 391-399.

MOSCONI, Marino, „Arriva il nuovo vescovo: l’organizzazione del governo della diocesi all’inizio dell’episcopato” in *Quaderni di diritto ecclesiale* 26 (2013) 162-193.

MOSCONI, Marino, „Sede vacante nihil innovetur: i limiti all’esercizio dell’autorità nella condizione di vacanza della sede” in *Quaderni di diritto ecclesiale* 17 (2004) 146-175.

NEMES József, „Tapolczai szent Péter és Pál apostolokról nevezett apátság története”, in *Magyar Sion* I (1863) 593-605.

NORD, Paul, Aaron, *Sede vacante Diocesan administration*, Roma 2014.

NEDUNGATT, George, *The Spirit of the Eastern Code*, Roma 1993.

OGUTU, John, Okello, „The ordinary in cann 134. k. 1. § and 87. k. 2. §.”, in *Roczniki Nauk Prawnych (Annals of Juridical Sciences)*, 1 (2024).

OLIVERO, Giuseppe, „Amministratore apostolico”, in *Enciklopedia del diritto*, Milano 1958. 128-129.

OKULIK, Luis, „Configurazione canonica delle Chiese orientali senza gerarchia”, in *Le Chiese sui iuris. Criteri di individuazione e delimitazione*, OKULIK, L. (a cura di), Venezia 2005, 209-228.

PAPP György, *A magyar görög katolikus egyház partikuláris jogforrásai*, Budapest 1942.

PAPP György, *Magyarország primásának joghatósága és a görögkatolikus egyház*, Miskolc 1943.

PAPP György, *A magyarság és a bizánci kereszténység kapcsolatának kezdetei*, Nyíregyháza 1938.

PEKAR, Athanasius, *The History of the Church in Carpathian Rus*, New York 1992.

PERLASCA, Alberto, „Gli ordinariati e gli esarcati per i fedeli orientali in relazione alle Chiese in territorio Latino”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 38-51.

PAVANELLO, Pierantonio, „La corresponsabilità nel governo della diocesi durante la sede vacante” in *Quaderni di diritto ecclesiale* 26 (2013) 150-161.

PIRIGYI István, *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982.

PIRIGY István, *A magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Nyíregyháza 1990.

PIRIGYI István, „Görög katolikusok Magyarországon” in *A keleti kereszténység Magyarországon*, Budapest 2007, 133-179.

PIRIGYI István, „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, TIMKÓ I. (szerk.), Nyíregyháza 1987, 17-47.

PIRIGYI István, „Miskolci apostoli exarchátus”, in *Magyar Katolikus Lexikon*, IX. DIÓS I. (szerk.), Budapest 2004. 224.

PITRA, Jean, Baptiste, *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, vol. I-II, Romae 1864-1868.

POSPISHIL, Victor, „Exarchy” in *New Catholic Encyclopedia* V (1967) 702-703.

POSPISHIL, Victor, *The Law on Persons*, Ford City 1960.

PUSZTAI Tamás, „A tapolcai bencés apátság építéstörténete”, in *A Herman Ottó Múzeum évkönyve* 52 (2013) 149-170.

RONZANI, Alessandro, „Rito (diritto canonico)”, in *Enciclopedia del diritto*, vol. 40, Milano 1988, 1388-1400.

ROTOR, Bruel, *An Analysis of the Permanently Established Apostolic Administration*, Róma 1998.

RIZZI, Marco, „Administrator Apostolicus” in *Dictionarium morale et canonicum I*, Romae 1962, 89-90.

SALACHAS, Dimitrios, – GALLARO, George, „A keleti katolikus egyházak liturgikus instrukciója”, in *Athanasiana* 16 (2003) 9-40.

SALACZ Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában. 1867-1918*, München 1974.

SÁRÁNDI Tamás, „Adalékok a Székelyföldi Görögkatolikus Külhelynökség történetéhez”, in *Athanasiana* 57 (2024) 37-69.

SCHANDA Balázs, *Magyar állami egyházjog*, Budapest 2003.

SCHEUERMANN, Audomar, „Exemption”, in *Theologische Realenzyklopädie* X, Berlin-New York 1982, 696-698.

SCHNEIDER, Johann, „Exarch” in *Religion Past and Present Online Encyclopedia of Theology and Religion* (4) 2008 701-725.

SIMON-WAGNER István, *A személyi elv komplementaritásáról a II. Vatikáni Zsinat utáni egyházjogban*, Budapest 2019.

SOLER, Carlos, *Sede impedita*, in *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, MARZOA, A. – MIRAS, J. – RODRIGEZ – OCANA, R. (dir.), Toronto 2004.

SPANNENBERGER Norbert, „Felvilágosult abszolutizmus, tolerancia és paritás. Egyház- és valláspolitikai a 18. századi Habsburg Birodalomban”, in *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 13-28.

SZABÓ Jenő, *A görög katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896–1912*, Budapest 1914.

SZABÓ Péter, „A hajdúdorogi joghatóság ideiglenes kiterjesztése (1968)”, in *Athanasiana* 52 (2021) 208-236.

SZABÓ Péter, „A Hajdúdorogi Eparchia metropolitai rangra emelésének hátteréhez”, in *Athanasiana* 41 (2015) 48-65.

SZABÓ Péter, „Az Apostoli Szentszék közreműködésének értelmezése a hierarchák tanácsának felsőbb kormányzati hatalma vonatkozásában (CCEO 167. kán. 2. §)”, in *Athanasiana* 4 (1997) 113-123.

SZABÓ Péter, *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság. (1771-1972)*, Nyíregyháza 2023.

SZABÓ Péter, *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza 2012.

SZABÓ Péter, „A keleti kodifikáció története (I.) A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig”, in *Athanasiana* 12 (2001) 95-114.

SZABÓ Péter, „A keleti kodifikáció története (II.) A II. Vatikáni Zsinattól a CCEO kihirdetéséig”, in *Athanasiana* 13 (2001) 101-121.

SZABÓ Péter, „Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához”, in *Athanasiana* 48 (2019) 185-203.

SZABÓ Péter, „L’abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropégiaco” comparazione storico-giuridica”, in *Kanon XXI* (2010) 267-286.

SZABÓ Péter, „75 éves a Miskolci Apostoli Exarchátus – Az apostoli exarchátus jogintézménye, különös tekintettel a magyar görögkatolikus egyház jogállására”, in *Athanasiana* (10) 2000 151-157.

SZABÓ Péter, „A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái”, in *Athanasiana* 14 (2002) 163-186.

SZABÓ Péter, „Sajátjogú egyházak a CCEO 174-176. kánonjának szabályozása szerint”, in *Athanasiana* 2 (1996) 117-142.

SZABÓ Péter, „L’attività legislativa sui iuris delle Chiese „minori” di tradizione bizantina”, in *PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI, Il Codice delle Chiese orientali: La storia, le legislazioni particolari, le prospettive ecumeniche. Atti del convegno di studio tenutosi nel XX anniversario della promulgazione del Codice dei canoni delle Chiese orientali*, Città del Vaticano 2011, 305-344.

SZABÓ Péter, „Észrevételek az egyházmegye ideális méretének kérdéséhez”, in *Athanasiana* 44 (2017) 96-118.

SZABÓ Péter, „A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében”, in *Athanasiana* 23 (2006) 139-175.

SZABÓ Péter, „Az első Egyházi Törvénykönyv hatályának kiterjesztése a történelmi Magyarország görög-rutén egyházmegyéire”, in *Iustitia duce, caritate comite*, Kuminetz G. (szerk.), Budapest 2022, 552-571.

SZABÓ Péter, „A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében”, in *Athanasiana* 48 (2019) 227-244.

SZABÓ Péter, „Miklós István püspök és az első egyházi törvénykönyv (CIC 1917) Új levéltári adatok”, in *Athanasiana* 54 (2022) 251-262.

SZABÓ Péter, „Keleti egyházjog és a Magyar Görögkatolikus Egyház fegyelmi rendje”, in *Athanasiana* 7 (1998) 21-45.

SZABÓ Péter, „Osservazioni intorno allo stato giuridico della chiesa greco-cattolica d'ungheria”, in *Folia canonica* 4 (2001) 93-116.

SZABÓ Péter, „La questione della competenza legislativa del Consiglio dei gerarchi (Consilium Hierarcharum). Annotazioni all'interpretazione dei cc. CCEO 167 § 1, 169 e 157 § 1”, in *Apollinaris* 69 (1996) 485-515.

SZABÓ Péter, „A fegyelmi önállóság, mint a „sajátjogú egyház” specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója”, in *Athanasiana* 19 (2004) 39-83.

SZABÓ Péter, „A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (17. század)”, in *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2008, 15-33.

SZABÓ Péter, „The Structural Development of the Hungarian Greek-Catholic Community”, in Universität Wien, Katholisch-Theologische Fakultät, *Zwischen Ost und West, Christen byzantinischer Tradition in Ungarn. Erzbischöfliches Priesterseminar*, Wien 22-23. X. 2021. [megjelenés alatt]

SZABÓ Péter, „Chiese sui iuris: sviluppi di una nuova visione ecclesiologicocanonica condivisa”, in Aula Magna, Pontificia Università Gregoriana, *Dal Concilio al Sinodo. Rilettura di un cammino di Chiesa, a 60 anni dalla Lumen gentium (1964–2024)*, Roma 28–30. X. 2024. [megjelenés alatt]

SZÁNTAY–SZÉMÁN István, *A Miskolci Gör. Szent. Kath. Apostoli Kormányzás története, területi és személyi adatai fennállásának 15. évfordulóján*, Miskolc 1940.

SZANTNER Viktor, *A Hajdúdorogi Egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig*, (doktori disszertáció) Budapest 2010.

SZENTIRMAI, Alexander, „The Primate of Hungary”, in *Jurist* 20 (1961) 27-46.

SZENTIRMAI, Alexander, „The Legal Language of the New Code of Canon Law of the Oriental Churches”, in *The Jurist* 22 (1962) 39-70.

SZUROMI Szabolcs Anzelm, „A káptalan sajátos kötelességei és jogai – megjegyzések egy régi egyházi jogintézmény feladatkörének változásaihoz”, in *Teológia* 44 (2010) 138-145.

SZUROMI Szabolcs Anzelm, *Az egyházi intézményrendszer története*, Budapest 2017.

SZUROMI Szabolcs Anzelm, „A Kassai Egyházmegye közigazgatásának változásai 1918 és 1982 között” in *Magyar Sion. Új folyam V*, 1 (2011) 97-103.

TANASIYCHUK, Andriy, „Esarca ed esarcato secondo il diritto canonico orientale”, in *Ephemerides Iuris Canonici* 60 (2020) 215-231.

TERDIK Szilveszter, „Újabb adatok Görömböly egykori görögkatolikus templomáról”, in *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIV (2015) 353-367.

TIMKÓ Imre, *Keleti Kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971.

TOCANEL, Petrus „Dioecesis”, in *Dictionarium morale et canonicum*, PALAZZINI P. (ed.), Roma 1965, 96-99.

TÓTH Krisztina, *Az Apostoli Szentszék és Trianon egyházkormányzati következményei*, Budapest-Róma 2021.

UDVARI István, „Adalékok a XVIII. századi hajdúdorogi cirillbetűs iratokhoz”, in *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIV-XV (1988) 325-339.

UJHÁZY Lóránd, „A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre”, in *Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma*, BARNA A. (szerk.), Budapest 2020, 457-476.

VANYÓ László, *Az ókeresztény Egyház és irodalma*, (Ókeresztény írók I), Budapest 1988.

VASIL, Cyril, „Chiese orientali in diaspora nell’Europa orientale. Cattolici russi di rito bizantino”, in *Nuove terre*, 147-159.

VASIL, Cyril, „Bacsinszky András püspöki személye – püspöksége alatt kiadott – kánoni rendelkezéseinek fényében” in *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, VÉGHSEŐ T. (szerk.), Nyíregyháza 2014, 85-95.

VAN HOVE, Alphonsus, *De Legibus Ecclesiasticis, (Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici, I/2)*, Mechliniae – Romae 1930.

VÉGHSEŐ Tamás, „...minden utamat már előre láttad” *Görögkatolikusok Magyarországon*, Nyíregyháza 2012.

VÉGHSEŐ Tamás, „Az Apostoli Szék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között”, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, FEJÉRDY A. (szerk.), Budapest-Róma 2015, 147-172.

VÉGHSEŐ Tamás, „Cuique suum tribuere. Görögkatolikusok úton Trianon felé”, in *Trianon és az egyházak*, Zombori I. (szerk.), Budapest 2022, 675-692.

VÉGHSEŐ Tamás, *Bizánci rítus, katolikus hit, magyar identitás*, Nyíregyháza 2023.

VÉGHSEŐ Tamás, „... mint igaz egyházi ember ...”. *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza 2011.

VÉGHSEŐ Tamás, „A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei”, in *Athanasiana* 35 (2013) 109-121.

VÉGHSEŐ Tamás, „Unió, integráció, modernizáció. A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe)”, in *Athanasiana* 32 (2010) 9-36.

WERNZ, Xavier – VIDAL, Peter, *Jus canonicum II*, Romae 1928.

ŽUŽEK, Ivan, „Canons Concerning the Authority of Patriarchs over the Faithful of their own Rite who Live Outside the Limits of Patriarchal Territory”, in *Nuntia* 6 (1978) 3-33.

ŽUŽEK, Ivan, „Presentazione del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, *Monitor Ecclesiasticus* 4 (1990) 591-612.

ŽUŽEK, Ivan, „Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale”, in *The Eastern Code: Text and Resources*, edited by Yoannis L. Gaid (*Kanonika* 13), Rome 2007, 31-71.

ŽUŽEK, Ivan, *Le «Ecclesiae sui iuris» nella revisione del diritto canonico*, in *Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, LATOURELLE, R. (a cura di), Assisi 1987, 869-882.

ŽUŽEK, Ivan, „Che cosa e una Chiesa, un rito Orientale”, in *Seminarium* 27 (1975) 263-277.

ŽUŽEK, Ivan, „Index analyticus Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium”, (Kanonika 2), Romae 1992, 173-174.

ŽUŽEK, Ivan, „Incidenza del «Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium» nella storia moderna della Chiesa universale", in *Ius in vita, et in missione Ecclesiae, Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codex Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 725-726.

SUMMARY

In 2024, the Eparchy of Miskolc celebrated the centenary of the foundation of its predecessor, the Apostolic Administration of Miskolc. And it was just ten years ago, that Pope Francis made the Apostolic Exarchate of Miskolc an eparchy with his Apostolic Constitution *Qui successimus*, thus ending the last particular Church in Hungary which, by its very nature, did not have a governing Hierarchy on its own right. These two anniversaries alone justified an examination of the ecclesiastical office of ‘apostolic administrator’ and ‘exarch’. Moreover, the legal form and office of both the apostolic administrator and the exarch have traditionally been rather flexible, as a result of their multiple possible roles. „This flexibility, however, stems not only from typological specificity, but also from the uncertainty and legal lacuna that result from a lack of regulation.”⁸⁹⁹ These two legal instruments are under-regulated. This is one of the reasons why, although several works have dealt with the office of apostolic administrator and the development of the modern concept of exarch, to our knowledge, only our first supervisor has so far examined these two ecclesiastical offices together, although mainly from the point of view of the doctrine of nomenclature. The specific prehistory of the Eparchy of Miskolc also prompted us to examine it together. The Greek Catholic hierarchical unit of Miskolc was founded in 1924, as an apostolic administration. Initially, it was governed as an apostolic administrator by the titular archbishop Antal Papp, whose official title was changed to apostolic exarch in 1941.

Thus, between 1941 and 1945, an apostolic administration was governed by an apostolic exarch. During the first Eastern codification, the particular Church of Miskolc was renamed as an ‘Exarchate’, after an apostolic Exarchate was governed by apostolic administrators for about half a century. The latter extraordinary situation was only resolved when, in 2011, the exarchate was again given a separate Hierarchy, now in the quality of an Exarch.

With these facts in mind, we set ourselves the following objectives in writing this dissertation, seeking answers to the following questions:

⁸⁹⁹ UJHÁZY L., *A trianoni békeszerződés és a szentszéki rendelkezések hatása a magyar egyházigazgatási rendszerre*, 466.

(1) What are the historical origins of the offices of apostolic administrator and of exarch according to the law in force? What classes of these offices existed in the past and still exist, and what powers have been and are vested in the holders of these offices today?

(2) What were the reasons for the establishment of apostolic administration and exarchates in the past and what can be these reasons at the present time, and how do these Hierarchical unites relate to the eparchy/diocese and to other particular Churches equated to the diocese, with particular reference to the vacancy of seats in apostolic administration and exarchates?

(3) What was the extent of the juridical authority of the hierarchies of the apostolic administration and exarchates in the light of their letters of appointment?

(4) In the Metropolitan Church *sui iuris* of Hungary, under the common law and the particular law *sui iuris*, what powers would an apostolic administrator at the head of an eparchy have?

(5) If the Holy See were to establish a new Greek Catholic exarchate for the further development of the Metropolitan Church *sui iuris* of Hungary, what powers would an exarch at the head of this hierarchical unit have under the common law and the particular law *sui iuris*?

To sum up: how does the institution of the administration and the exarchate appear in the Greek Catholic community in Hungary from the perspectives of the past, present and possible future? An accurate identification of similar (or at least seemingly similar) offices in the history of the development of the Miskolc particular Church is an important contribution in understanding our past. And an analysis and deeper understanding of the details of the above-mentioned issues can also be useful for the future of the Greek Catholic community in Hungary.

1. The legal-historical sources outlined in the treatise have clearly demonstrated that the history of the office of apostolic administrator dates back to the fourth century, and is closely linked to the vacancy of the episcopal see. Abuses were frequent, especially when the vacancy was caused by the death of the bishop. In response to this, the office of ‘visitor’ was created, with different geographical names, but all referring to the same reality, the historical ancestor of the apostolic administrator. During the pontificate of St Gregory the Great, he sent a number of visitors to the province of Rome, and to the Sicilian and Gallican provinces as well. These appointments, however, were by no means limited to vacant dioceses, but was applied also in case of fulfilled episcopal sees, *sede*

plena. From the 8th century onwards, with the expansion of the powers of the cathedral chapter, this office began a steady decline, but did not completely disappear. Pope Boniface VIII reserved the appointment of the administrator to the reigning pope.

In the 1917 Code, a new aspect of apostolic administrators was introduced, which basically predetermined their rights and obligations: the ‘temporality’ or rather the *stability* of appointment. An apostolic administrator could be appointed permanently (*permanens*) or temporarily (*ad tempus*). A permanent appointment meant that there was no time limit on the expiry of his office, i.e. his term of office was not fixed, but was for an indefinite period. The apostolic administrator appointed permanently (*permanenter*) enjoyed the same rights and prerogatives of honour and was subject to the same duties as a diocesan bishop. He could of course also appoint a vicar general. The expiry of the term of office of an interim apostolic administrator was not usually linked to an explicit date, but his letter of appointment contained such expressions as: *ad nutum Sanctae Sedis*, *ad beneplacitum Sedis Apostolicae* or *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*. An interim apostolic administrator could also be appointed in the event of a vacancy in the episcopal see (*sede vacante*) or even if the episcopal see had a titular (*sede plena*). In the 1917 Code, a new aspect of apostolic administrators appeared. This Code (can. 314) set out a very important principle according to which in the determination of rights and duties the appointing document was the primary source. However, if the document of appointment contained only a general formulation of the competences, i.e. it gave ‘all the rights and obligations’ which, according to the law, were ‘attached to that office’, the power of the provisional apostolic administrator was the same as that of the vicar of the chapter. If the letter of appointment did not give the apostolic administrator the rights and duties attached to the office of diocesan bishop, he could not appoint a vicar general. The *mp. Cleri sanctitati* dealt with the legislation on apostolic administrators in 10 canons. The description contained in 352–358 reflected a close resemblance to the former Latin Code, while the extra three canons described the figure of apostolic administrators appointed to patriarchal and archiepiscopal sees.

In the 1983 Code, there is only one canon on the apostolic administrator at the head of a diocese. According to this norm (can. 1018, § 1, n. 2), such an apostolic administrator may grant a dimissorial letters for secular clergy. However, in the light of practice of the Holy See, apostolic administrators may have several types of competences. Among the letters of appointment, there are those in which the apostolic administrator is given the ‘rights and duties of the local hierarchy’. This is the most restrictive form of authority. It is a

greater competence, if the letter of appointment grants the apostolic administrator the ‘rights and duties of the office of diocesan administrator’. The broadest authorization that an apostolic administrator can receive is to confer on him the ‘rights and duties of a diocesan bishop’. Even if an apostolic administrator has been given all the rights and duties of a diocesan bishop, the see nevertheless remains vacant. From this point of view, n. 244 of the *instr. Apostolorum successores* lays down two prohibitions: the apostolic administrator may not extend the mandate of the episcopal senate and the pastoral council, nor appoint vicars. The apostolic administrator can only grant *delegated* powers to former vicars until the new bishop canonically takes his office.

That the possible powers of the apostolic administrator are determined by his letter of appointment alone is clear from the CCEO regulations. The existing Eastern law does not mention the possibility of permanent or temporary appointment, so that this distinction is no longer relevant in terms of rights and obligations.

The terms *exarch* and *exarchate* are derived from the Byzantine military and administrative system. In the 4th century, *exarch* referred to a lower ranking officer. In the ecclesiastical context, however, the term *exarch* originally referred to a bishop, who presided over an entire ‘diocese’ consisting of several provinces. From the 6th century onwards, however, these *exarchates* lost their supra-metropolitan character, and soon the term ‘patriarch’ was used to designate the supra-metropolitan ecclesiastical office. The term ‘*Exarch*’ appeared in Catholic ecclesiastical law only during the first Eastern codification.

The *mp. Cleri sanctitati* (1957) distinguished three types of *exarchs*: the *exarch* with his own territory, the apostolic *exarch* and the patriarchal (or archiepiscopal) *exarch*. An *exarch* with his own territory seemed to be identical to a ‘*nullius abbot*’ under Latin law, the superior of an independent monastery. An apostolic *exarch* governs in the name of the Roman Pontiff a territory entrusted to him, which were not erected in *eparchies* for serious reasons, like, for example, the small number of faithful. These hierarchical units were established outside the territory of the *Patriarchates* or *Archbishoprics*. This hierarchical unit bears a strong resemblance to the apostolic vicar and apostolic prefect according to the Latin law. An important difference, however, is that the *mp. Cleri sanctitati* authorised apostolic *exarchs* to appoint a vicar (*syncellus*). The third category described in the *mp. Cleri sanctitati*, a patriarchal (or archiepiscopal) *exarchs*, in my opinion, is equivalent to apostolic administrator at the head of a permanent apostolic administration.

As Title VIII on exarchates and exarchs is not divided into any further chapters in the current Eastern Code, at first glance it would seem that the CCEO now recognizes only one type of exarch without further sub-distinctions, as opposed to the former typology: exarch with his own territory, and apostolic or patriarchal (archiepiscopal) exarchs. The Eastern Code in force however does not exclude complex typology either. In the Eastern Code, these different types are simply grouped under a single heading, without being named explicitly and separately. Similarly to the apostolic administrator, to the office of exarch as well is given a certain flexibility by its legal under-regulation. The exarch governs either in his own name or on behalf of the higher authority that appointed him, he is always entitled to appoint a vicar.

2. Apostolic administration (*administratio apostolica*) was not included in the 1917 Code. There were mainly external reasons for the establishment of apostolic administration. They were usually established to govern parts of dioceses that were separated from the episcopal centre due to new political borders following World War I. By its nature, an apostolic administration is therefore a particular Church established by the Pope for a serious reason, usually not internal (ecclesiastical), but external, mainly political in nature. The administrator of such an apostolic administration was juridically equated with the permanent apostolic administrator. According to the Latin Code in force, an apostolic administration is a part of the people of God which, for special and very serious reasons, is not erected as a diocese. It is considered by the Code as a true particular Church and it is equated with a diocese, unless the contrary is clear.

Like an apostolic administration, an exarchate under the CCEO is a part of the people of God, not created as an eparchy because of special circumstances, a hierarchical unity territorially or otherwise delimited. The CCEO also draws an analogy between eparchy and exarchate, since what the law says about eparchy should also be applied to exarchates, unless the law expressly provides otherwise, or the contrary is obvious from the nature of the thing.

3. The ninety-year history of the particular Church of Miskolc can be divided into three stages. From the foundation in 1924 until the death of Antal Papp in 1945 and the from the appointment of Atanáz Orosz in 2011 until the establishment of the Eparchy of Miskolc in 2015, the apostolic administration and then the exarchate was led by a residential hierarch. However, from 1945 to 2011, it was governed by interim administrators.

The First World War ended on 4 June 1920 with the Treaty of Trianon. The territory of the Eparchy of Mukachevo and Preshov was divided by the new borders. 105 Greek Catholic parishes remained in Hungary, of which 20 were in the former Eparchy of Preshov and 1 in the former Eparchy of Mukachevo. These parishes did not come under the jurisdiction of the Bishop of Hajdúdorog, but on 4 June 1924 an apostolic administration was erected for the above mentioned 21 parishes remained in Hungary. From July 1, 1924, Antal Papp, the former bishop of Munkács, was appointed by Pius XI to govern this new unit, with the title of Archbishop of Küzike. The decree issued by the nuncio in Prague about this provision clearly conferred on Antal Papp the ‘special rights and privileges proper to a diocesan bishops’.

After Antal Papp’s death, the College of Consultors of Miskolc, at its meeting on 27 December 1945, elected István Szántay-Szémán as a ‘consultor vicar’, to whom was granted the title of ‘permanent apostolic administrator’ by Archbishop József Grósz of Kalocsa.

Bishop Miklós Dudás of Hajdúdorog was informed on 14 November 1946 that he had been appointed Apostolic Administrator of the Exarchate of Miskolc by the Holy See. As the appointment of Miklós Dudás was *temporary*, his rights were the same as those of a capitular vicar under Latin law and of a consultor vicar under Eastern canon law.

Miklós Dudás died on 15 July 1972. According to canon 384. of the *mp. Cleri sanctitati*, in the event of a vacancy in the exarchate, the pro-exarch takes over the government. In the absence of a pro-exarch, the interim leadership of the exarchate would pass to the senior priest. This is the priest who is present in the area and has been serving there the longest. In the event of a vacancy in the exarchate, the former Eastern law already excluded the election of a temporary head of the exarchate, since he was determined by the law itself. In light of this, the election of Imre Timkó in 1972 and Szilárd Keresztes in 1988 as consultor vicar of Miskolc did not seem to be in accordance with the norms of the *mp. Cleri sanctitati*.

Imre Timkó was appointed Apostolic Administrator of the Exarchate of Miskolc (*ad nutum Sanctae Sedis*) by the Holy See on 7 January 1975, and Szilárd Keresztes on 6 July 1988. Their powers were the same as those of an administrator of a diocese in vacancy. As did Fülöp Kocsis, who became Apostolic Administrator of the Exarchate of Miskolc on 2 May 2008. According to the decision of the Congregation for the Oriental Churches No. 37/2008, Fülöp Kocsis was appointed Apostolic Administrator of the Apostolic Exarchate of Miskolc, which was in a canonical state of vacancy.

The transitional and theologically anomalous situation caused by the absence of a resident hierarch was remedied on 5 March 2011, when Pope Benedict XVI appointed Atanáz Orosz as Apostolic Exarch of the Exarchate of Miskolc. This ended the long vacancy in the Exarchate. The appointment of Bishop Atanáz Orosz made it possible for the then territorially enlarged hierarchical unit to have once again an Exarch, a residential Hierarch in line with the status of the particular Church.

4. The particular law *sui iuris* stipulates that the term ‘eparchial bishop’ includes the exarch, or temporary head of the eparchies. This analogy is also true as for the membership in the Council of Hierarchs, since the members of this synodal body are all the ordained bishops of the Metropolitan Church *sui iuris* of Hungary, and, by special authorisation of the Holy See, are members also the other hierarchs, i.e. eventual priest exarchs and priest administrators, equated with eparchial bishop.

5. Despite the fact that the common law only refers to the partial law in relation to the retention or non-retention of the privileges and insignia of the priest-exarch, the draft text of the partial law of the Metropolitan Church of Hungary with its own right also contains four canons dealing with the exarch and the exarchate, since, although there is no Greek Catholic exarchate in Hungary at present, the establishment of such a particular church within our Church is not excluded in the future.

There are several possibilities as to what kind of exarchate should be established in the future in the Hungarian Greek Catholic Church. At first glance the erection of an apostolic exarchate might seem like the best idea. But the Holy See could also establish a territorial exarchate as well, i.e. a unit the head of which would exercise his authority in his *own* name. A territorial exarchate could also be established in a form corresponding to the current Latin territorial prelature, i.e. independently of a monastery. A territorial prelate is usually an ordained bishop who governs his unit in its proper name. It would therefore also be desirable for an exarch who governs in his own name to be ordained as a bishop.

An even more original suggestion has been made in this area. According to this new forward-looking proposal though the exarch would have vicarial power he would govern the territorial unit entrusted to him not in the name of the Pope, but in the name of the head of his local Church *sui iuris*, i.e. the metropolitan *sui iuris*. It would be a metropolitan exarchate. Such a particular Church could be entrusted to a person who is not ordained as a bishop, since the metropolitan would carry out the sanctifying functions of the episcopal order, while the exarch, in the priestly order, would direct the day-to-day governmental and pastoral activities. We believe that the future erection of such a

metropolitan exarchate would be the best solution as a next step to help the pastoral service of the Metropolitan Church of Hungary. In fact, an metropolitan exarchate (unlike an apostolic exarchate) would remain integral part of the Metropolia *sui iuris*, while at the same time the powers of the metropolitan and the metropolitan exarch could be shared and coordinated in a suitable way to prevent an excessive fragmentation of government.

The legal under-regulation of the apostolic administrator and the exarchate provides a certain flexibility to these offices. The analysis of the legal history of the hierarchs at the head of the Apostolic Administration (later Apostolic Exarchate) of Miskolc, and the comparative analysis of the two Codes in force, has identified a clear legal framework for the persons holding the above-mentioned ecclesiastical offices. In the life of the Metropolitan Church *sui iuris* of Hungary, the appointment of an apostolic administrator would be most likely to take place when an eparchial episcopate is vacant. Since a vacancy creates a sensitive situation in the eparchy, it is particularly important to know exactly what powers the interim leader has been granted. The establishment of a future metropolitan exarchate could open the possibility of more effective pastoral care for the Greek Catholic faithful in the capital, its suburbs and the Transdanubian Region, even under the leadership of an exarch of the priestly order.

The prototype of the particular Church is the eparchia (diocese). The People of God usually is articulated into eparchies. As a specificity of canon law as a sacred legal system, however, it also seeks to provide *appropriate legal solutions to deal with extraordinary needs* of pastoral care and government. An example for this special feature is the series of hierarchical units of government equated with the eparchy/diocese. These include the administration and the exarchate, the main topics of this dissertation. In the course of our reflection, we have seen that these extraordinary forms of government were also effective in helping the Greek Catholics in the regions of Borsod and Abaúj who had been separated from their eparchies by the new borders. We can only hope that similar solutions will also improve the life of our Byzantine Catholic faithful scattered in the internal Hungarian diaspora, whose pastoral care is today hampered by the great distance from the archieparchial see.

NYILATKOZAT

Alulírott Galambvári Péter, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírások értelmében idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, 2025. május 21.

Galambvári Péter